

LATVIJAS UNIVERSITĀTE
HUMANITĀRO ZINĀTŅU FAKULTĀTE

MARIJA SEMJONOVA

**AUTOBIOGRĀFISKUMA ŽANRISKĀS FORMAS
LATVIJAS UN SOMIJAS SIEVIEŠU PROZĀ
20. GADSIMTĀ**

**Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai
literatūrzinātnes nozarē
salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē**

**Zinātniskā vadītāja
Dr. philol., prof. Irina Novikova**

Rīga 2015

Promocijas darbs izstrādāts Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātē laika posmā no 2011. līdz 2015. gadam.

IEGULDĪJUMS TAVĀ NĀKOTNĒ

Šis darbs ir izstrādāts ar Eiropas Sociālā fonda atbalstu projektā „Atbalsts doktora studijām Latvijas Universitātē” Nr. 2009/0138/1DP/1.1.2.1.2/09/IPIA/VIAA/004

Darbs sastāv no ievada, trim nodaļām, nobeiguma, avotu un literatūras saraksta.

Darba forma: disertācija literatūrzinātnes nozarē, salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē

Darba zinātniskā vadītāja: *Dr. philol.*, LU profesore Irina Novikova

Darba recenzenti:

1. *Dr. philol.* Ausma Cimdiņa (Latvijas Universitātē)
2. *Dr. philol.* Sandra Meškova (Daugavpils Universitātē)
3. *Dr. philol.* Eva Eglāja-Kristsone (Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūts)

Promocijas darba aizstāvēšana notiks Latvijas Universitātes Literatūrzinātnes, folkloristikas un mākslas zinātnes nozares promocijas atklātā sēdē 2015. gada 24.novembrī plkst. 16.30 Rīgā, Visvalža ielā 4a

LU Literatūrzinātnes, folkloras un mākslas zinātņu nozares:

Promocijas padomes priekšsēdētāja *Dr. Philol.* Ausma Cimdiņa

Promocijas padomes sekretāre *Dr. Philol.* Iveta Narodovska

©Latvijas Universitāte, 2015 © Marija Semjonova, 2015

SATURA RĀDĪTĀJS

IEVADS.....	5
I NODAĻA. PĒTĪJUMA TEORĒTISKI-METODOLOĢISKAIS PAMATS. AUTOBIOGRĀFISKUMS. AUTOBIOGRĀFISKĀS ŽANRISKĀS FORMAS.....	13
1.1 Autobiogrāfiskums, (post)koloniālā modernitāte: dzimtes perspektīva.....	13
1.2. Sieviešu prozas komparatīvā analīze. Transnacionāls pavērsiens un reģionālā perspektīva.	19
1.3 Autobiogrāfiskums postkoloniālajā feministiskajā teorijā.	26
II NODAĻA. SOMIJAS UN LATVIJAS AUTOBIOGRĀFISKO UN PUSAUTOBIOGRĀFISKO SIEVIEŠU TEKSTU VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA.....	40
2.1 XVI-XVIII gs. Reliģija, dzimte un autobiogrāfiskums.....	41
2.2 XVIII gs. nogale – XIX gs. vidus. Sieviešu atmiņa kā sociālā atšķirība.	49
2.3. XIX gs. sākums – XIX gs. vidus. Nācijas veidošana un autobiogrāfiskuma žanriskās telpas.....	52
2.4 XIX gs. vidus- XX gs. pirmā desmitgade. Sieviešu autorības un koloniālo attiecību ietekme nacionālas atmiņas formēšanā.	56
2.5 1910.-1940. g. Audzināšanas romāna elementi: pāreja uz postkoloniālo telpiskumu un temporalitāti.....	60
2.6. 1940.-1950. g. Pasaules pārveidošana un autobiogrāfiskuma politiskās trajektorijas: no personības kulta līdz eskeipismam.....	78
2.7 XX gs. 50.- 70. gadi. Trimdas atmiņas: autobiogrāfiskums un dzimte.....	96
2.8 Sieviešu atmiņu robežu nojaukšana: XX gs. 80.- 90. gadi.....	104
III NODAĻA. XX GS LATVIEŠU UN SOMU SIEVIEŠU PROZAS KOMPARATĪVĀ ANALĪZE.....	109
3.1. Kolonialitāte, sieviešu emancipācija un nācijas veidošana. Sieviešu audzināšanas romāns un autobiogrāfiskums (1908–1933).....	110
3.2. Autobiogrāfiskuma ierakstīšanas pieredze 1947.–1965. gadā. Sieviešu atmiņas un dzimtes/etnicitātes robežas: mūsdienu lasījums.....	148
3.3. Atmiņa, ķermenis un autorība: autobiogrāfiskums XX gs. 70. – 90. gadu beigās	178
NOBEIGUMS/SECINĀJUMI.....	214

LITERATŪRAS SARAKSTS.....	221
PIELIKUMI.....	250

IEVADS

Promocijas darba centrālo asi veido sieviešu prozas vēsturiski sastatāmā analīze un autobiogrāfisko žanrisko formu definīcijas dažādību atpazīšana Latvijas un Somijas daiļliteratūrā.

Sastatāmā analīze Baltijas jūras reģiona valstu sieviešu autobiogrāfisko un tekstu ar autobiogrāfijas elementiem izpētei izraudzīti, pamatojoties uz kultūrtelpu līdzvērtīgo (taču ne līdzīgo!) vēsturiskās attīstības gaitu līdz XX gs. otrajai desmitgadei, kad izteikti koloniālās attiecības piedzīvoja pāreju uz neatkarīgas nācijas konstruēšanas modeli. Neraugoties uz literārā procesa liberalizāciju, sieviešu pieredzes klātbūtne publiski un nacionāli atzītajā literārajā sistēmā, kura no XIX gs. beigām formulēja sabiedrības priekšstatu par literārajām vērtībām un sagatavoja augsni literatūras kanonam, plašos sabiedrības lokos joprojām neeksistēja, taču piedzīvoja aktīvu autobiogrāfiskuma un autobiogrāfiju attīstību nacionālisma uzplaukuma periodā pirms tā ieviešanas XIX gs. 80.–90. gados. Sieviešu literatūras pastāvēšana literārā procesa zemslānī – neregulārās publikācijās vai mutvārdu (dzīvesstāstu) formās – radīja pamatu individuālās atmiņas un pieredzes vairākkārtējai uzslāņošanai un dzimtes nosacītai stāstītās dzīves pārmantošanai. Sieviešu pieredzi pārmantoja tikai sievietes, turpretim tradicionālās (vīriešu radītās) autobiogrāfijas formas pēc to uzrakstīšanas kļuva par visai laikmetīgajai sabiedrībai uztveramu un saprotamu pieredzi. Tieši sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas¹, šķiet, ir loģisks literārs turpinājums vairākos gadsimtos izdzīvoto pieredžu izklāstam un ir saistītas ar sievietes dubulto pašdefinīciju kultūrā (pretstats: sieviete – daba un sieviete – kultūra). Autobiogrāfisko žanrisko formu starpdisciplināritāte (gandrīz vienmēr – reālās un individuāli tēlotās vēstures un fikcijas robežā) ļauj sarežģīt sievietes attiecības ar atmiņas un pieredzes pastāvēšanas dažādībām privātajā (dienasgrāmatas, arī ģimeņu autobiogrāfijas, kuras nav atstājušas kādas dzimtas māju vairākus gadsimtus²) un publiskajā (publicēts autobiogrāfiskais materiāls³) telpā. Autobiogrāfiskā žanriskā forma savas definīcijas nestabilitātes dēļ⁴ var tikt vērtēta kā kultūras lakūna (= telpa, neaizņemtā vieta⁵) sieviešu pašidentifikācijas procesā: rakstīt tekstu par individuālo dzīvi līdz pat XIX gs. sākumam

¹ Autofikcija, dzīvesstāsts, ficcionalizētā autobiogrāfija, ceļojumu piezīmes, dienasgrāmata. Visas šīs žanriskās formas raksturo orientācija uz vēstījuma autora un vēstījuma runājošā subjekta pilnīgu (autobiogrāfija) vai daļēju (autofikcija, ceļojuma piezīmes) sakrītību un izdzīvoto notikumu pārraidīšana rakstītajā vai mutvārdu tekstā. Plašāk par terminu jēdzieniskajām variācijām skat., piem., Apter 2013; Smith, Watson 2010 u. c.

² Īpaši raksturīgas pirmsnacionālajam periodam – līdz XVIII gs. beigām.

³ Nācijas konstrukta ieviešanas posmā – pēc XIX gs. sākuma.

⁴ Autobiogrāfija – vēsturi un fikciju apvienojošs žanrs.

⁵ Derrida 1979.

un izteiktajiem mēģinājumiem racionalizēt sabiedrības telpisko piederību ar nacionālisma koncepta ieviešanu nozīmēja apliecināt savas subjektivitātes piederību lokālajai sabiedrībai – ģimenei vai slēgtajām sociālajām grupām (klosteru autobiogrāfijas vai atraitņu autobiogrāfijas⁶). Pētot sievietes pieredzes ierakstīšanas variācijas vēsturiskajā perspektīvā⁷, ir iespējams noteikt indivīda nozīmi vēstures un kultūras radīšanā, kā arī, vēl svarīgāk, šo procesu individuālo vērtējumu un ietekmi uz sievišķās balss ierobežojošiem mehānismiem, par kuriem promocijas darbā ir uzskatīta gan dzimtes aizspriedumu un lomu ierobežojošās prakses klātbūtne, gan arī ārēji ietekmējošās varas – koloniālo un postkoloniālo attiecību modeļu – nozīme un funkcijas sieviešu teksta producēšanā.

Promocijas darba **izpētes lauku** veido Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu (autobiogrāfija, autofīkcija, dzīvesstāsts, ceļojuma piezīmes, „tautas” autobiogrāfijas – teksti ar vēsturiskiem elementiem) vēsturisko tendenču izpēte (disertācijas 2. nodaļa) un sieviešu atmiņas un pieredzes ierakstīšanas autobiogrāfiskajā naratīvā vai tekstā ar autobiogrāfiskuma izpausmēm specifiskas analīze XX gs., pamatojoties uz literāro materiālu (3. nodaļa). Disertācijas analītisko perspektīvu un pētāmā laika ierobežojums – XX gadsimts – ir pamatojams ar: 1) literārā procesa stabilizāciju XX gs. sākumā un neatkarīgo literāro kanonu veidošanas pirmposmu, kurā sieviešu teksti atradās mākslinieciski citādā pozīcijā un tāpēc izmantoja tādas naratīva veidošanas stratēģijas kā, piemēram, atzītās vēstures pārrakstīšanas mēģinājumi un sieviešu subjektivitātes izvirzīšana literāro vērtību noteicēja pozīcijā; 2) politiskā diskursa un sociālo attiecību modeļa pārslēgšanos no koloniālā uz postkoloniālo (abās valstīs – XX gs. pirmajā divdesmitgadē), kas sekmēja autobiogrāfisko žanrisko formu nosacītu atbrīvošanos no pārējiem žanriem, kas tiecas uz vēstures un individuālās patiesības vienlaicīgu meklēšanu. Sieviešu literārajā procesā tas iezīmēja izteiktu naratīvu sarežģītību, sievietes balss padarīšanu par pasaules notikumu un vērtību noteicēju, kas iztraucēja apgaismībā balstīto priekšstatu par maskulīni konstruēto un orientēto pasauli. Turklāt, XX gs. literārais process Latvijā un Somijā apliecina novēršanos no eirocentriskā literāro vērtību skatījuma (ar jēdzienu *eirocentriska* promocijas darbā tiek saprasts gan Eiropas vērtībās balstīts priekšstats, gan arī koncepta paplašināšanas tendence – ja līdzās atzītai, pasaulē dominējošai

---

⁶ Plašāk par tām skat. promocijas darba 2. nodaļā.

⁷ Pētījumā aplūkots laiks no apgaismības līdz XXI gs. sākumam, detalizēti ir analizēti XX gs. teksti.

literatūrai⁸ tās idejiskā pamata veidošanu sarežģī marginalizēto literāro pieredžu klātbūtne gan telpiskajā (Latvija un Somija līdz XX gs. sākumam kā Krievijas Impērijas politiskās un kultūras perifērijas), gan sociālajā ziņā (dzimtes nosacītā un konstruētā sieviešu literatūras kā literārā procesa „papildfunkcijas” izpratne⁹, kas ierobežoja pēdējās reprezentativitātes spējas un izslēdza no cīņas par iesaistīšanu vērtību producēšanā).

Izpētes avotus var iedalīt divās grupās.

Pirmo grupu veido teksti ar autobiogrāfijas elementiem, kas analizēti vēsturiskās attīstības iemeslu un īpašību aspektā. Šo darbu analīze koncentrēta uz autobiogrāfisko žanrisko formu mijiedarbību ar tekstualitāti (t. i., tapšanas laiku, politisko un sociālo gaisotni, sociālā egalitārisma pakāpi, dzimšu lomu definēšanas/izsvītrosanas nozīmi autobiogrāfiskā materiāla tapšanā). Atmiņu un pieredzi atklājošo naratīvu konstruēšanas specifikas definēšanai kopumā izvēlēti 103 autobiogrāfiskie un teksti ar autobiogrāfiskiem elementiem Latvijas un Somijas literārajos procesos. Tekstu izvēles pamatā ir: a) tekstu reprezentativitāte literārajā tradīcijā (tās pakāpe tika definēta, pamatojoties uz literatūrvēstures avotiem¹⁰, laikabiedru vai laikmetīgo periodisko izdevumu materiāliem¹¹, tekstu autoru pašdefinējumiem); b) tekstu ietekme uz literārā procesa attīstību un spēja atsaukties uz agrāk tapušiem darbiem; c) tekstu telpiskā piederība un/vai sociālās attiecības izgaismojošs naratīvs¹².

Otro grupu veido XX gs. tapušie 12 sieviešu teksti ar autobiogrāfisko žanrisko formu iezīmēm¹³. Izvēles pamatā ir tekstu uzmanība pret sievišķās citādības apzināšanos koloniālajā un postkoloniālajā stāvoklī (Homi Babas lietots jēdziens¹⁴) un tās apšaubīšanas mēģinājumi individuālo patību skārušajos naratīvos. Teksti izgaismo,

⁸ Tradicionāli eurocentriskā skatījuma pamatu veido pasaules impēriju – Lielbritānijas, Vācijas, Francijas un Krievijas – literārais mantojums. Plašāk skat. Lionnet 1993; Mohanty 1984; Spivak 2004 u. c.

⁹ Promocijas darbā jēdziens „dzimte” latviešu literatūras analīzē tiek saprasts kā sociāls konstrukts (no angļu *gender*, skat., piem., Novikova 2001). Somu teorētiskajos avotos ir atrodams angļu jēdziena ekvivalents – „sosiaalinen sukupuoli” (sociālais dzimums, arī dzimte), skat. Mille, McIlvery 2000; Pekkala 2006.

¹⁰ Berelis 1999; LLV I–III; Schoolfield 1998; Somu rakstneeki 1899; Ahokas 1973.

¹¹ Piem., Lyytikäinen 2002; *Helsingin Sanomat*, 138, no 18.06.1908.

¹² Šeit īpašu nozīmi iegūst sievišķo patību konstruējošie teksti, kuros pirmsnacionālajā periodā tika saglabāta dzimšu lomu hierarhijas ievērošana (slēgto sociālo un garīgo grupu – mūķeņu un atraitņu – autobiogrāfijas) vai arī sociāli tendētie XIX gs. nogaies teksti (nacionālisma veidošanas pirmposmā par sieviešu patības atklājēju pakāpeniska sociālā egalitārisma realizācijas rezultātā kļuvusi pati sieviete).

¹³ Grupā veido šādi teksti: Somijas pieredze – L. Onervas (*L. Onerva*) pusautobiogrāfiskais romāns „Mirdja” (1908); Marias Jotuni (*Maria Jotuni*) stāstu krājums „Meitene rožu dārzā” (*Tyttö ruusutarhassa*, 1927); Mailas Talvio (*Maila Talvio*) „Dūraiņi un puķes” (*Rukkaset ja kukkaset*, 1940); Sallijas Salminen (*Sally Salminen*) „Kājas zemes dubļos” (*Jäljet maan mullassa*, 1961); Rozas Liksomas (*Rosa Liksom*) „Tukšā ceļa paradīzes” (*Tyhjän tien paratiisit*, 1989); Sisko Istenmeki (*Sisko Istännäki*) „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (*Liian paksu perhoseksi*, 1995). Latvijas pieredze – Aspazijas „Zilā debess” (1924); „Zelta mākoņi” (1928); Annas Brigaderes triloģija „Dievs, daba, darbs” (1926–1933); Annas Saksas romāns „Pret kalnu” (1948); Ilzes Šķipsnas „Aiz septītā tilta” (1965); Regīnas Ezeras „Nodevība” (1984); Gundegas Repšes „Sarkans” (1998).

¹⁴ Skat. Bhabha 2004.

kā nacionāli un telpiski situētās sieviešu identitātes tiek ierakstītas gan literārajā tekstā, gan arī piespiedu politiskās (padomju vai vācu ideoloģijas iespaidā) vai kulturāli telpiskās (trimdas) atsvešinātības apstākļos. Piedāvātā analīze – vēstures, tekstualitātes un kontekstualitātes komparatīvā pieeja – ļauj definēt sievišķās sociālās un kultūras identitātes un subjektivitātes tapšanas apstākļus un skaidrot cēloņus sieviešu pieredzes izstumšanai no literāro vērtību sistēmas.

Promocijas darba mērķis: izpētīt autobiogrāfiskuma un sieviešu atmiņu naratīvu jēdzieniskās un formālās dažādības XX gs Latvijas un Somijas sieviešu prozas vēsturē; analizēt koloniālās un postkoloniālās modernitātes ietekmes sieviešu literārā procesa un tradīcijas veidošanā Baltijas jūras reģionālajā kontekstā.

Promocijas darba mērķa sasniegšanai izvirzīti četri **uzdevumi:**

- Autobiogrāfiskuma un literāro atmiņu tekstu žanrisko formu un to variāciju atpazīšana un analīze sieviešu prozā vēsturiskajā perspektīvā (no apgaismības laikmeta līdz XX gs beigām). Autobiogrāfisko žanrisko formu mijiedarbības ar autobiogrāfisko sieviešu subjektivitāti kontekstualizācija.
- Sievišķās subjektivitātes veidošanas principu apzināšana un analīze koloniālā un postkoloniālā subjekta attiecību kontekstā un (post)koloniālās modernitātes ietekmē. Latvijas un Somijas sieviešu iesaistīšanas literatūras veidošanā vēsturisko un kontekstuālo atšķirību apzināšana un sastatāmā analīze.
- Sieviešu pieredzes un atmiņas funkcionēšanas dažādību noteikšana pirmsnacionālajā un nacionālajā literatūras procesā. Dzimtes ideoloģijas un politiskā diskursa veidošanas aspektu atpazīšana un analīze Latvijas un Somijas sabiedrībā.
- Dzimtes un žanra mijiedarbības skaidrojums. Autobiogrāfiskuma nozīmes apzināšana sieviešu politiskās, kultūras un sociālās subjektivitātes veidošanā un funkcionēšanā (post)koloniālajā modernitātē.

Promocijas darba **teorētisko pamatu** nosaka izpētes objekta un vēsturiskā konteksta specifika – tajā apvienota postkoloniālā komparatīvā analīze literatūras

studijās¹⁵ un feministiskā literatūras kritika pievēršot uzmanību arī autobiogrāfiskā žanra un žanrisko formu teorētiskajam un kritiskajam pamatam¹⁶. Izvēlētais teorijas ir pamatojamas ar vēlmi izskaidrot sievišķā subjekta noklusētās pozīcijas literatūras vērtību veidošanas procesā saistībā ar vēsturiskā konteksta svārstībām no izteikti atkarīgā uz nacionāli orientēto. Sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu sastatāmā analīze, kura ir balstīta franču un amerikāņu komparatīvās literatūras analīzes skolu idejās¹⁷, un tās uztvere feministiskās literatūrkritikas un postkoloniālo studiju perspektīvā¹⁸ sniedz iespēju izvērtēt tekstu kontekstuālo izcelsmi un izvirzīt jautājumu par literatūras vērtību veidošanas limitiem un žanrisko formu atkarību no patību atkailinošā teksta autora dzimtes, nacionālās un sociālās izcelsmes.

Vēl vienu teorētiskā pamata šķautni un analītiskās perspektīvas specifiku promocijas darbā veido postkoloniālisma un globalizācijas studijās sakņotais literatūras transnacionālās izpētes aspekts, kas izmantots, skaidrojot apspiesto sieviešu autobiogrāfisko identitāti, kā arī sieviešu literārā procesa ‘robežidentitāti’ jeb vienlaicīgu pastāvēšanu un neesamību literāro vērtību sistēmā (Felski 1995; Smith, Watson 2010). Transnacionālisma pavērsiens ļauj norādīt uz sieviešu sociālās identifikācijas sarežģītību – īpaši pirmsnacionālajā sabiedrībā, kurā telpiskās piederības koncepts veidojās kā reģionāli (taču ne nacionāli) un sociāli (dzimtbūšanas attiecības Latvijā vai to neesamība Somijā) situēto identitāšu nosacītā vienība. Tas nozīmēja arī citādības koncepta konstruēšanu, pamatojoties uz iedzimtās, nevis konstruētās¹⁹ dažādības noteikšanu.

Promocijas darba teorētisko kodolu veido latviešu un ārzemju pētnieku atziņas, kuras tapušas pēdējo 10–15 gadu laikā un kuras skar tādus konceptus kā sievišķais un sievišķā reprezentācijas (piem., Sandras Meškovas (2009) vai Ritas Felski (1995) darbi); autobiogrāfiskās identitātes un subjektivitātes konstruēšana un tās vēsturiskā dažādība (Савкина 2001; Kurvet-Käosaar 2004; Kirss 1998; 2006); koloniāls/kolonialitāte, postkoloniāls un postkolonialitāte (Kalnačs 2011; Kalnačs 2013; Bhabha 2004; Gikandi 2001); autobiogrāfiskais subjekts un tā ierakstīšana naratīvā (Smith, Watson 2004; 2010). Promocijas darba izstrādes gaitā tika izmantotas arī pēdējos desmit gados Latvijas Universitātē aizstāvēto disertāciju materiāls – piem.,

¹⁵ Kalnačs 2013; Mignolo 2011; Mignolo 2012; Bhabha 2004 u. c.

¹⁶ Olney 1980; Smith, Watson 1998; Женетт 1998; Iser 1978; Swindells 1995; Gusdorf 1980 u. c.

¹⁷ Skat. Tötösy de Zepetnek 1998; Bassnett 2003; Spivak 2003; Damrosh 2003.

¹⁸ Skat. Apter 2013; Lionnet 1993; 2011; Boehmer 2005 u. c.

¹⁹ Vēlīnās modernitātes ideja XIX gs.

Paula Daijas disertācija par apgaismības literatūru un literārās sekularizācijas procesu latviešu XVIII gs. literatūrā (2013); Evas Birznieces disertācija par latviešu sieviešu trimdas autobiogrāfijām (2013).

Promocijas darba **struktūru** veido trīs daļas ar vairākām apakšnodaļām. Pētījumu papildina literatūras saraksts, kurā iekļautas 370 avotu un papildliteratūras vienības.

Pirmās nodaļas **„Pētījuma teorētiski-metodoloģiskais pamats. Autobiogrāfiskums. Autobiogrāfiskās žanriskās formas”** mērķis ir sniegt priekšstatu par autobiogrāfiskuma koncepta atšķirību no autobiogrāfijas un autobiogrāfiskās rakstības jēdzieniem, kā arī dot pārskatu par komparatīvās literatūrzinātnes vēsturiskās attīstības gaitām un sastatāmās analīzes metodēm. Autobiogrāfiskuma koncepts aplūkots no šādām XX gs. kritiskajām perspektīvām: 1) postkoloniālisma studiju sastatāmās analīzes skaidrojums kā eurocentriskā un Eiropas modernitātes un kolonialitātes projekta ietekmes rezultāts; 2) feministiskās literatūrkritikas disciplīnas skaidrojums un sastatāmās analīzes iespējamības noliegšanas (Gajatri Čakravorti-Spivakas koncepcija Spivak 2004) iemeslu skaidrojums; 3) transnacionālā pavērsiena skatījums uz disciplīnas noteikšanu. Pirmajā nodaļā aplūkota arī autobiogrāfiskuma (jeb teksta veidošanas pēc tā autora dzīves momentiem) un autobiogrāfisko žanrisko formu definēšanas specifika, analizējot sieviešu literāro mantojumu dažādos laikposmos. Teorijas tiek skaidrotas, ņemot vērā Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfiskā materiāla vēsturiskās veidošanas specifiku.

Otrās nodaļas **„Somijas un Latvijas autobiogrāfisko un pusautobiogrāfisko sieviešu tekstu vēsturiskā attīstība”** uzmanības centrā ir sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu vēsturiskās ģenēzes un kontekstuālās veidošanas īpašību definējums. Tiek izvērtēti sieviešu autobiogrāfiskā subjekta un subjektivitātes (arī kritiskās pasaules uztveres) ierakstīšanas nosacījumi (sievietes sociālā izcelsme un statuss teksta tapšanas laikā, iepriekšējā literārā pieredze, izglītības līmenis, kā arī teksta publicēšanas vēsturiskā situētība), atmiņas un pieredzes funkciju leģitimācijas apzināšana laikposmā no apgaismības līdz XX gs. nogalei. Lai autobiogrāfisko žanrisko formu attīstību darītu uzskatāmāku, tiek izvērtēti gan reprezentatīvie autobiogrāfiskie teksti tradicionālajā (vīriešu radītajā) literatūras tradīcijā, gan arī analīzes objekta – sieviešu tekstu vēsturiskā ģenēze. Sastatāmā analīze nodaļā izmantota, gan atsevišķi skaidrojot Somijas un Latvijas literāros procesus, gan arī sniedzot pārskatu par noteiktu laika periodu

(sākot no XVI gs. beigām līdz XXI gs. pirmajai desmitgadei, atkarībā no autobiogrāfiskā materiāla popularitātes un nozīmīguma). Pētījuma rezultāti ļauj spriest par sieviešu autobiogrāfiskās subjektivitātes vēsturiskās veidošanas nosacījumiem un to apzināšanas pakāpi sievišķā subjekta atmiņā un pieredzes pārraidīšanā nākamajām sieviešu paaudzēm.

Trešo nodaļu „**XX gs latviešu un somu sieviešu prozas komparatīvā analīze**” veido latviešu un somu sieviešu tekstu atmiņu naratīvu un individuālās pieredzes konstruēšanas principu detalizēta analīze. Pētījumā aplūkoti divpadsmit sieviešu teksti ar autobiogrāfiskuma iezīmēm (piem., pirmās personas vēstījums, vēstījumā iekļauto notikumu atgriezenisks (pašvērtējošs) raksturs, individuālās notikumu vērtēšanas dominante, kas sakrīt ar reālā autora paustajām atziņām laikabiedru vidū vai rakstītajos avotos (Савкина 2001; Marcus 2006; Smith, Watson 2010)). Nodaļas mērķis ir teorētiskā aspektā izvērtēt izvēlēto tekstu autobiogrāfisko pamatu un sieviešu identitātes stāstīšanas un funkcionēšanas literatūras un kultūras diskursā specifiku. Īpašu nodaļas šķautni veido *labprātīgās*, jeb dzimtes konstruktam atbilstošās un ieviestās, politiski *konstruētās* apspiešanas jēdzienu diferenciaciju noteikšana. Tāpat tiek piedāvāts autobiogrāfiskuma jēdziena teorētisks un darbu analīzes pamatā izveidots praktisks nošķīrums no autobiogrāfijas un autobiogrāfisko elementu jēdzieniem. Tādējādi nodaļa ir centrēta uz sievišķā autobiogrāfiskā subjekta veidošanas niansēm un autobiogrāfiskās žanriskās formas saikni ar kontekstu analīzi XX gs. robežās.

Promocijas darba **zinātnisko un pētniecisko novitāti** veido:

- sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu transnacionālā sastatāmā analīze, kas var tikt uzskatīta par mēģinājumu skaidrot sieviešu literārā procesa vēsturisko raksturu, vienlaikus pārvērtējot potenciālo literatūras vērtību sistēmu un literatūrā atbalstīto vēsturisko patiesību. Šīs perspektīvas atklāsme pētījumā var sniegt papildu pamatu literatūras kā vairāk kontekstuālas, nevis tikai mākslinieciskas vai nacionālas parādības izpratnei;
- pētījuma teorētiskais pamatojums, kas mūsdienu Latvijā ir vien daļēji izpētīts. Tā, piemēram, postkoloniālo studiju feministiskā perspektīva sniedz iespēju runāt par sievišķās atmiņas un pieredzes reprezentācijas un funkcionēšanas atšķirībām, ņemot vērā kultūrpolitisko autobiogrāfiskā subjekta situēšanu par dominējošo un naratīva līniju noteicošo. Šis pieņēmums vēlreiz spēj apliecināt sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu pārnacionālo, uz varas mehānismu

ietekmes robežām, nevis uz etniskām vai nacionālām piederībām balstīto raksturu.

- sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu specifikas noteikšana. Turpinot koloniālās/postkoloniālās sieviešu identitātes noteikšanas dažādības, pētījumā tiek izvirzīts jautājums par sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu neiederību nevienā no iepriekšējām literatūras tradīcijām. Pētot XX gs. autobiogrāfisko materiālu detalizētāk, parādās iespēja skaidrot šo parādību kā sieviešu robežidentitātes obligāto kontekstuālo klātesamību patības atklājošā teksta producēšanā;
- dzimtes un žanra konvenciju mijiedarbības analīze, runājot par sieviešu identitātes veidošanas īpašībām ar rakstītā teksta starpniecību. Tā palīdz izprast, kā žanra konvencijas mijiedarbojas ar dzimtes nosacītu, sociāli un kulturāli lokalizētu sieviešu pieredzi. Savukārt sastatāmi kritiskā analīze palīdz atbrīvot šīs mijiedarbības tendences no sieviešu pieredzes telpiskās piederības un meklēt pamatus sieviešu pieredzes pārraidīšanai Baltijas jūras reģiona kultūrvēsturiskajā kontekstā.

Promocijas darba rezultāti 2011.–2015. gadā **aprobēti** 30 konferencēs, semināros un vasaras skolās. Par promocijas darba tēmu ir publicēti 12 raksti un viens raksts ir pieņemts publicēšanā promocijas darba iesniegšanas brīdī. Tāpat elektroniski ir publicēta monogrāfija par Somijas un Latvijas sieviešu literatūras iezīmēm XIX gs. nogalē un XX gs. sākumā.

I NODAĻA. PĒTĪJUMA TEORĒTISKI-METODOLOĢISKAIS PAMATS. AUTOBIOGRĀFISKUMS. AUTOBIOGRĀFISKĀS ŽANRISKĀS FORMAS.

Šajā nodaļā ir sniegts autobiogrāfiskuma jēdziena teorētisks skaidrojums ar mērķi izveidot un pamatot analītisko daļu par sievišķās balss, atmiņas, pieredzes un rīcību ‘vēstures’ iekodēšanas apstākļiem un likumiem, nozīmi un sekām žanriski neviendabīgos tekstos. Jēdziena izpratne promocijas darbā konstruēta, ņemot vērā sociālu, vēstures un kultūras notikumu lokalizāciju nacionālajā un reģionālajā kontekstā. Tā būtību tiek mēģināts atklāt no trim perspektīvām – *filozofiskās, literatūras un žanra teorijas*, kā arī *feministiskās literatūras kritikas* aspektā. Pirmajā apakšnodaļā aplūkots jēdziena filozofiskais skaidrojums, otrajā apakšnodaļā – jaunā teorētiskā skatījumā aplūkota postkoloniālās kritikas un transnacionālā pavērsiena literatūras studijās jēdziena izpratne un tās pārmaiņas. Pirmās nodaļas trešajā apakšnodaļā ir sniegts žanra teorijas un feministiskās literatūras kritikas jēdziena skaidrojums.

1.1 Autobiogrāfiskums, (post)koloniālā modernitāte: dzimtes perspektīva.

Lai definētu jautājumu par autora balss un atmiņu pārraidīšanas nosacījumiem pētāmā teksta nenotveramās *noskaņas* un *attieksmes* pret telpu un apstākļiem, indivīda pozicionēšanos un/vai mijiedarbību ar tiem, nepieciešams noteikt autobiogrāfiskuma un autobiogrāfijas žanra atšķirības. Teksta autobiogrāfiskuma iezīmes atbrīvo to no formālajām robežām, kā arī sagatavo augsni tam, lai sociālās grupas vienoti orientētos uz nacionālās, dzimtes vai sociālās izcelsmes konceptu ‘apvērsto lasīšanu’²⁰.

Autobiogrāfiskuma jēdziens var būt definējams ar klasiskās ontoloģijas²¹ principu, pēc kura indivīds apzinās savu esību caur sevis atšķiršanu/dažādiskošanu no pārējās pasaules un tās iemītniekiem un esību padara par domāšanas un rīcības attaisnojumu (Аристотель 1934). Domāšanas un rīcību īpašības nosaka atmiņu par iepriekšējo pieredzi nesakritība ar pasaules notikumu skaidrojumu. Proti, individuālā vēsture tiek nošķirta no nacionālās un kolektīvās vēstures, tiek apjēgts pēdējās iluzors raksturs. Autobiogrāfiskuma klātbūtne tekstā sniedz tā autoram iespēju veidot individuālo identitāti un, kas ir būtiskāk, vienlaikus piesaistīt priekšstatus un izdzīvotās

²⁰ Kopš Elaines Šovalteres darbības laika (1970.gadu nogale) pazīstams jēdziens (šeit izmantots Sidonijas Smitas pieņēmums (Smith 1994; Smith, Watson 2010), kurš paredz vērtību sistēmas ‘pārlasīšanu’, pievēršot uzmanību sieviešu pieredzei).

²¹ Klasiskās ontoloģijas ieviesēja sengrieķa Aristoteļa izpratnē ontoloģija ir indivīda spēja un vēlme noteikt un nošķirt savu eksistenci no pasaules eksistences un apzināt tās pamatus. Plašāk skat., piem., Аристотель 1934.

pieredzes vairākiem varoņiem, notikumiem, ainavām u. c. teksta vēstījuma elementiem. Tādējādi atmiņās par dzīvi tiek izdalītas vairākas jēdzieniskās asis un teksts zaudē tiešu piesaisti autora individualitātes atspoguļojumam.

Autobiogrāfiskuma jēdziena ontoloģiskā būtība turpinās ne tikai individuālās atmiņas apzināšanas un nošķiršanas spējas līmenī, bet arī attiecībā uz radītā teksta kontekstualitātes izvēli un konstruēšanu caur autora *reāli izjusto* [izdzīvoto] pieredzi. Vadoties pēc Sidonijas Smitas (*Sidonie Smith*) un Jūlijas Vatsones (*Julia Watson*) piedāvātās koncepcijas, „autobiogrāfiskums paredz ontoloģisku attieksmi starp kontekstualitāti (arī: „teksta iekšieni”²²), [autora] ķermeniskumu un tekstu” (Smith, Watson 1998: 108). Praksē tas nozīmē, ka, radot tekstu, autora esība tiek nošķirta trijos sevis apzināšanas aspektos: „es pirms teksta [radīšanas]”, „naratīva esība” un „sevis apzināšanās attiecībā pret vēstījuma subjektu” (jeb vēstījuma vērtējuma izteiksme) (Smith 1994; Smith, Watson 1998). Nošķiruma rezultātā rodas teksta *funkcionālie apvalki [virzieni]* (taču ne pašas funkcijas, kas ir raksturojamas kā vispārīgas, konkrēto naratīvu maz raksturojošas), kuru nolūks ir parādīt izdzīvotās pieredzes momentālo, neatkārtojamo pamatu un kuri var būt raksturojami no trim dažādām perspektīvām: 1) kā individuālās vēstures un objektu pasaules retranslācijas rīks, kas nozīmē „iekšējās [objektu pasaules sludinātās] patiesības” (Каут 1964) pārākumu pār subjekta rīcību, jeb kā atstāstītās vēstures (individuālās un kolektīvās) detalizēta ‘priekšmetiskošana’, jeb **konteksta pārākums pār tekstu**; 2) kā autores attieksme pret savu [nefizisko] esību naratīvā, kas ļauj noteikt reālās pieredzes un atmiņu pārmaiņu/nesakritības apstākļus un noteikt tās iemeslus teksta veidošanas un vēlākās uztveres/patērēšanas laikā. Šeit autobiogrāfiskuma ‘dvesma’ tuvinās autobiogrāfijas žanrā attīstītajai grēksūdzes koncepcijai, pēc kuras, vienīgi pierakstot atmiņas, starp autoru un tekstu veidojas pietiekamas uzticības attiecības, kuras ļauj autoram atklāt citādi slēptas patiesības un panākt augstāko ticamības pakāpi potenciālo lasītāju vidū (Mason 1989; Anderson 2011). Tādējādi tiek realizēta vēl viena autobiogrāfiskuma šķautne – izzinot savas atmiņas un pieredzes iemeslus, tiek izzināta pasaule apkārt; 3) kā autores paustās attieksmes materializēšana vai ‘ķermeniskošana’, kas tekstā tiek realizēta kā augstāk minētā atmiņu un pieredzes sadalīšana veidoto varoņu tēlos vai pat vairākos daiļdarbos.

Autobiogrāfiskums ir arī tekstā iesaistīto atmiņu *esence*, kura kļūst iespējama vien individuālās [citādās] un kolektīvās [vispāratzītās] vēstures krustpunktā. Tā ļauj

---

²² Smita lieto jēdzienu „interiority”. Plašāk skat. Smith 1995; Smith, Watson 1998.

autoram pieskarties individuālajai eksistencei drošāk nekā autobiogrāfijas klasiskajā izpratnē, jo paliek jēdzieniski konfidenciāla, slēpta aiz tekstu nosakošām kategorijām – naratīva līnijas, raksturu portretējumiem un rīcību pamatojumiem, arī aiz izvēlētā prozas žanra tiešas nosaukšanas publicētos tekstos. Turklāt, kā atzīmē viens no pirmajiem autobiogrāfijas teorētiķiem, filozofs Vilhelms Diltejs (*Wilhelm Dilthey*), „autobiogrāfija [tās klasiskajā nozīmē] ir patības formalizācija, [tās] atspulgs, kurš pilda indivīda eksistences mūžīgās nepieciešamības idejas turpinātāja lomu” (Marcus 2006, 137). Atslēgvārds šeit ir tieši atmiņas un pieredzes *formalizācijas process*, kurš uztverams kā literārās nākotnes attīstības stūrakmens, runājot par sieviešu literatūras mākslinieciskās iesaistīšanas praksēm līdz pat XX gs. septiņdesmitiem gadiem, kad teksts zaudēja tā radītāja dominējošo klātbūtni. Autobiogrāfiskuma izpratne sākas ar atmiņas kategorijas apzinātu sadalīšanu vairākās kategorijās, kuru uzdevumā ietilpst indivīda eksistences kā uztveres, emociju un apstākļu izvērtēšanas spējas apvienošana. V. Diltejs runā par vismaz četrām kategorijām, kuras ļauj definēt teksta autobiogrāfiskuma pakāpi. Apcerē „Ievads gara zinātnēs. Pamatu likšana sabiedrības un vēstures pētniecībai”²³ viņš norāda uz šādām indivīda pamatā esošām kategorijām: 1) gars; 2) pieredze; 3) saprašana/izpratne; 4) dzīves izpausmes. Šīs kategorijas atrodas mūžīgā mijiedarbībā un nosaka indivīda attieksmes formēšanos attiecībā pret kopīgas un individuālās kultūras izpausmēm, kolektīvo un individuālo vēstures percepciju. Gars rāda pamatu indivīda rīcību izteiksmēm, piešķir tām iepriekšnoteiktā gājuma nozīmi (citiem vārdiem, gars rāda pamatu idejai par nemainīgo likteni). Pieredze un tās saprašana ir sapludinātas kategorijas, to nolūks ir skaidrot notikumu sekas gan individuālas esības apliecinājumam, gan arī nākamo paaudžu ‘pamācībai’. Pēdējā kategorija vērtē neatkarīgās atmiņas un pieredzi, jo ir vairāk saistīta ar individuālās dzīves publisko aspektu. Tā veicina patību skārušā vēstījuma obligāto kontekstualizāciju. Jāatzīmē, ka sieviešu literārajai praksei šāda autobiogrāfiskuma klātbūtnes skaidrošana nozīmēja pakāpenisku jēgas un izmantoto vēstījuma principu liberalizāciju (piem., laika un telpas pārbīde vēsturiski nomaļāk esošajos periodos, īpaši reālās vēstures kara jeb ‘krīzes’ momentos). Uzplaukuma periodos tapušie teksti²⁴ apšaubīja augstāk minēto žanra formalizācijas apstākli, nomainot to ar sekošanu vienam vai dažiem principiem.

²³ Promocijas darbā ir lietots darba krievu tulkojums „Введение в науки о духе. Опыт полагания основ для изучения общества и истории». Plašāk skat. Дильтей 2000.

²⁴ Latvijā – līdz ar I Pasaules kara beigām, Somijā – XIX gs. nogale un XX gs. sākums.

Autobiogrāfiskuma jēdziens līdz ar augstāk aplūkotajām parādībām un procesiem iezīmē arī apgaismībā sakņotās modernitātes koncepcijas par pasaules koncentrēšanos indivīda pieredzē, tās padarīšanu par vispāratzītas patiesības avotu un sadalīšanu vismaz trijos dažādos procesos, kas balstās uz laika un indivīda izvietojuma tajā izpratnes atšķirībām. *Nozīme*, *vērtība* un *nolūks* ir trīs pamatjēdzieni, kas raksturo naratīvā iesaistītā indivīda [subjekta] pagātnes, tagadnes un nākotnes laika izpratni (Marcus 2006, Дильтей 2000, Mitrios 2012). Tie formulē indivīda esības izpratni laikā un telpā un nosaka tā attieksmi pret rīcību un tās sekām. Atmiņa ir kategorija, kura neļauj jēdzieniem sadalīties, taču ļauj dažādību izpausmēm ietekmēt producētā teksta nākotnes gaitas un atpazīstamības pakāpi. Atšķirībā no biogrāfijas, kurai raksturīga vēršanās tikai uz vēsturiski nozīmīgu personāliju dzīves atveidi viņu vēsturiskās reprezentativitātes dēļ, un autobiogrāfijas, kuras nolūks ir pārliecināt lasītāju par vēstītāja dzīves svarīgumu, teksti ar autobiogrāfiskuma iezīmēm sniedz šķietami nevainīgu skatījumu uz vēsturiskiem notikumiem, izceļot nevis vēstītāja lomu, bet gan kontekstu, **kolektīvi** konstruētu priekšstatu par vērtību sistēmu un indivīda tieši vai netieši iesaistītā notikumu un apstākļu *vērojuma* ideju.

Lai izprastu autobiogrāfiskuma funkcionālo atšķirību literatūras tekstā, tā klātbūtnes būtību jebkurā literārajā žanrā, ir nepieciešams sniegt īsu pārskatu par iespējamo jēdziena interdisciplināro skaidrojumu. Tā svarīgākā atšķirība ir vienotā rakstura trūkums, kas skar laika un telpas konstruēšanas principus, autora attieksmi pret vēstījumu un savu pozicionēšanos tajā. Ja autobiogrāfijas nolūks ir parādīt autora dzīves kontinuitāti un dzīvi kā savstarpēji saistītu un mijiedarbībā esošu notikumu ainu (Anderson 2011; Olney 1980; Marcus 2006), tad autobiogrāfiskums vienmēr ir fragmentēts. Tas ir atkarīgs no autora brīvās apziņas (Martina Heidegera (*Martin Heidegger*) definīcija²⁵) izvēles un var skart naratīvu tikai jēdzieniskajā „virsslānī” – naratīvā iesaistīto varoņu iespaidos, attieksmēs, atmiņās, kuras vieno fikciju ar realitātē piedzīvoto. Šī autobiogrāfiskuma īpašība vieno jēdzienu ar filozofijas virzienos – ontoloģijā (vēlāk – fenomenoloģijas pamatos) un eksistenciālismā – izteiktajiem pieņēmumiem. Tā, piemēram, ontoloģijas un epistemoloģijas pamatlicēja Platona dialogos „Sofists jeb Par esību” un „Tētets jeb Par zināšanu” (70.–60. g. p. m. ē.) ir izteikta doma par to, ka indivīda spēja pārraidīt vai apliecināt esību un apziņu rodas vien apstākļos, kad ir iegūts noteikts priekšstats vai pieredze par kādu notikumu un ir

---

²⁵ Skat. Хайдеггер 2007.

izdarīts secinājums²⁶. Turpretim autobiogrāfiskums paredz literārajā tekstā ierakstīt tādus apstākļus, kuri ir atstājuši nozīmīgāku iespaidu autora patības veidošanās procesā vai pat ir saistāmi ar kādu idejisko vai funkcionālo pretstatu esamību (Levesque 2009). Autobiogrāfiskums nozīmē ontoloģiskas dabas jautājumu²⁷ uzdošanu un atbilžu meklējumu ar rakstīšanas (nevis teksta!) procesa starpniecību. Rakstniekam, veidojot autobiogrāfiskuma esenci darbā, ir būtiski izgaismot savas esības tapšanu un nelīdzību tai esībai, kura pastāvējusi pirms teksta uzrakstīšanas. Teksts maina autora izpratni par sevi un savām atmiņām (Smith 1998, 108).

Sieviešu tekstiem šī esības pārmaiņa nebija iespējama līdz pat XX gs. sākumam, kad pasaulē parādījās pirmie lielāka apjoma teksti pretstatā agrāk dominējošajām fragmentārajām dienasgrāmatu piezīmēm, kuras raksturoja laika kategorijas apzināti „apstādināts” raksturs. Notikumi norisinājās šeit un tagad vai nesenās pagātnes laika dimensijās, nākotnes kategorija dienasgrāmatām tika liegta žanra likumu iespaidā. (Lionnet 1995; Felski 1995)

Autobiogrāfijas pētniece Sidonija Smita ir uzsvērusi, ka autobiogrāfiskums ir jāsaprot kā atšķirības noteikšana starp autoru un tekstu, kura ir atkarīga no teksta tapšanas pakāpes. Pēc viņas domām, teksts veido autoru, un tas nozīmē, ka atmiņas un pieredzes ierakstīšana tekstā ir atkarīga kā no autora izvēles, tā arī no teksta žanriskajām, tematiskajām un motīvu variācijām. S. Smita arī norāda uz šo attiecību sarežģīto pamatu. Teksts veido autora identitāti un attieksmi pret to, taču paralēli autors pats izvēlas perspektīvu, no kuras rādīt atmiņas. Tā vairs nav vienkārša izvēle vai, kā tiek apgalvots autobiogrāfijas teorijās, „intersubjektīvais akts” (Smith, Watson 2010), bet gan veidotā naratīva *redzējums*. Lai izprastu autobiogrāfiskuma pamatus vai šīs vēstījuma stratēģijas lietošanas iemeslus, ir jānodala autora lomas attiecībā pret tekstu: „Es – narators” un „Es – naratīva subjekts” (Smith 1994; Smith 1998). Abas kategorijas gan nenozīmē striktu pozicionēšanos pret veidoto tekstu, drīzāk tās ir attiecību atklāts piedāvājums, kurā autors saista sevi, pirmajā gadījumā, ar dzīves elementu izklāstu, otrajā – ar šo elementu individuālu pārdzīvošanu un [ap]dzīvošanu ar ficcionalizēto pasauli. Promocijas darbā šis pieņēmums tiek saprasts kā pētīto tekstu dažādie funkcionālie apvalki – autobiogrāfiskums kā vēstures retranslācijas individualizācijas mēģinājums; kā autores attieksmes pret sevi naratīva rīks; vai arī kā attieksmes pret

---

²⁶ Plašāk skat. Платон 2013. 182-228.; Платон 2013. 129-182.

²⁷ Piem., fundamentālais jautājums sievišķās subjektivitātes meklējumā ir šaubas par pasaules patiesumu jeb vaicāšana „kas pastāv?”.

apstākli, situāciju, attieksmes ‘ķermeniskošana’. Pēdējais apstāklis kļuvis iespējams vien ar modernitātes pārliecību par patiesības polimorfo raksturu (Imanuela Kanta (*Immanuel Kant*) pieņēmums par subjekta attieksmes pret objektu atkarību no ‘iekšējas [individualizētās] patiesības’²⁸, nevis iepriekš pazīstamām un pārbaudītām patiesībām). Autobiogrāfiskuma atklāsmes nianse ir saistīta ar atmiņas kategorijas funkcionēšanas robežām katrā konkrētajā vēsturiskajā periodā. Būtībā tas nozīmē individuālās vēstures priekšnosacīto pārākumu pār nacionālo [standartizēto un ideoloģizēto] vēsturi. Tās pastāvēšanu nosaka autora attieksme pret atmiņas svarīgumu sociālo un kultūras procesu apjēgsmē, atmiņas kā centrālās identitātes veidotājas noteikšana. Autobiogrāfiskuma elementi literārajā tekstā biežāk: a) sakrīt ar autora vēlmi parādīt individuālās vēstures pārlaicīgo raksturu, kurš saglabā nozīmi, pateicoties atmiņas pārmantošanai no vienas paaudzes uz otru; b) tā ir reakcija uz kādiem identitāti pārveidojošiem apstākļiem, piemēram, kara un trimdas pieredze var kļūt par svarīgu iemeslu vismaz daļējai atmiņas saglabāšanai. Autobiogrāfiskums ir kaut kas tāds, kas pastāv, vien pateicoties autora un lasītāja kopīgai sadarbībai. Tās pamatā var būt līdzvērtīgas atmiņas, laba konteksta izpratne, kas balstās uz autora un lasītāja [vismaz daļēju vai laicīgu] telpas vienotību (Weintraub 1978; Bertocchie, Howie 1991; Koch 2006; Kõresaar, Lauk, Kuutma 2009). Sieviešu literārajai pieredzei autobiogrāfiskuma lietojums nešķiet ‘pret dabisks’ vairāku apstākļu dēļ. Pirmkārt, koncepta būtības centrā ir indivīda dzīves tapšanas svarīgāko momentu aprakstīšana un saglabāšana ar rakstīto vārdu. Sieviešu literatūras [vai pat rakstības] gadījumā pats atmiņu pierakstīšanas akts, sākot ar agrīniem – XVIII–XIX gs. – tekstiem, nozīmēja savas individualitātes nošķiršanu no pretrunām un aizspriedumiem bagātās sociālās paradigmas. Otrkārt, autobiogrāfiskums nozīmē vien daļēju autora patības atklāsmi, kas sieviešu literārajiem mēģinājumiem sniedzis iespēju atstāstīt individuālo pieredzi, atstājot lasītāju neziņā par to. Treškārt, autobiogrāfiskuma ‘paslēpšanas’ tieksme nozīmēja autora subjektivitātes (subjektīvā vērtējuma, subjektīvās realitātes veidošanas u. c.) brīvāku funkcionēšanu naratīvā. Tam pamatā ir tekstu ar autobiogrāfiskuma elementiem fikcionalizētā rakstura dominante. Te ir iespējams atgriezties pie minētās ontoloģijas un tās pamatprincipa – jautājuma par eksistences/realitātes būtību („kas pastāv?”). Pateicoties fikcionalizētajam vēstījumam, ikvienu aprakstīto notikumu ir iespējams saprast kā ar autora dzīvi, attieksmi un pieredzi nesaistīto, svešo, tādēļ paplašinās arī subjektīvā

---

²⁸ Кант 1963.

vērtējuma iespējas. Sieviešu literārajai pieredzei, kā rāda šā pētījuma analītiskā daļa, subjektivitātes slēpšanās aiz fikcijas nozīmēja agrāk nepieredzēto tēmu, motīvu un pat izteiksmes formu (žanru) atklātu izmantojumu.

1.2. Sieviešu prozas komparatīvā analīze. Transnacionāls pavērsiens un reģionālā perspektīva.

Šīs apakšnodaļas mērķis nav parādīt salīdzinošās literatūrzinātnes vēsturiskās attīstības gaitas, kuras sākušās jau XV gs. sākumā un pievērsušās jautājumam par Eiropas literārā mantojuma pārākumu pār citās kultūrtelpās radīto (Bassnett 1993; Chow 1995, 108–109; Damrosch 1995, 131), bet gan izgaismot izvirzītās analītiskās perspektīvas – Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko formu definēšanu un salīdzināšanas nepieciešamību mūsdienu akadēmiskajā telpā. Tas nozīmē, ka līdz ar Rietumu un pārējo pasaules literāro prakšu attiecību izpēti komparatīvistika ir aplūkota postkoloniālās kritikas un postkoloniālās feministiskās kritikas perspektīvā. Šāda pieeja sniedz iespēju pozicionēt un skaidrot sieviešu literārās klātesamības sarežģītību iemeslus un izsekot tās iespējamiem tematiskiem saskares punktiem vēsturiskā fona līdzvērtības (ne līdzības!) pamatā.

Salīdzinošās literatūrzinātnes pirmposma saistīšana ar agrīnās renesanses laikmetu (apm. XV–XVI gs.) ir pamatojama ar izpratnes par nāciju veidošanās procesiem izplatīšanos, kā arī ar vēlāko Eiropas literārā kanona un stabilas žanru sistēmas veidošanas mēģinājumiem XVII gs. klasicisma virziena ietekmē. Tekstu savstarpējo jēdzienisko sakaru meklējums šajā periodā tika pamatots ar vēlmi rast pirmsnacionālā konteksta (= subjekta–objekta attiecību modeļa) universālus pamatus, kurus varētu pasniegt kā visai Eiropas telpai raksturīgas kultūras iezīmes. Salīdzināšanas procesā par nozīmīgo kritēriju izvirzās autora sociālā izcelsme (atzīto literatūru veidoja vien augstākās kārtas pārstāvji), kas ļauj runāt arī par telpa=valsts=nācija²⁹ modeļa aktualizāciju un „augšnes” sagatavošanu XIX gs. nacionālās identitātes meklējumiem (Posnett 1886; Van Tieghem 1931; Van Tieghem 1947; Van Tieghem 1948; Van Tieghem 1972; Chow 1995). Sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu un autobiogrāfiskuma manifestāciju salīdzināšana līdz XX gs. otrajai

---

²⁹ Metodoloģiskā nacionālisma pamats. Plašāk skat. Mignolo 2012; Boehmer 2005 u. c.

pusei un *sistēmiskās metodes* attīstībai³⁰ tika novesta līdz pēdējās marginalizētā (jeb „otršķirīgā”) statusa konstatācijai, neskarot teksta jēdzienisko vai idejisko virzību un burtiski ierobežojot tekstu pārnacionālo potenciālu. Pateicoties pieejas uzmanībai pret daiļdarba „iekšējām iespējām” (kā, piem., reakcija uz apkārtējiem notikumiem, daiļdarba intertekstuālo saišu „spēja” u. c.), tiek paplašināts autora un literārās autoritātes jēdziens, kas tiek vērtēts vienīgi caur literārā darba prizmu un tā sociālo un māksliniecisko potenciālu (Marcus 2006; Tötösy de Zepetnek 2008). „Pareizā” un „svešā” literārā mantojuma vietā metode koncentrējas uz teksta interdisciplināro identitāti. Pieejas aktualizācija, ņemot vērā autobiogrāfijas nestabilo, žanriski izšķaidīto raksturu, šķiet pieņemama pieeja arī sieviešu ‘aizmirstās’ pieredzes pētnieciskās atjaunināšanas procesā (Bernheimer 1995). Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko formu vēsturiskā komparatīvā analīze ir pamatojama ar nepieciešamību skatīt literāro procesu lingvistiski un nacionāli nehomogēnajās telpās kā reakciju uz modernitātē radušos priekšstatu par pagātnes (un literārās tradīcijas) pārākumu pār realitāti (laikmetīgo literāro procesu) (Callinescu 1987). Sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas ir drīzāk avots vēsturiski producēto zināšanu, sociālās un individuālās pieredzes un eksistences prakšu *pamanīšanai* un turpmākai reprezentācijai, sieviešu pieredzes pārnacionālā un pārvēsturiskā rakstura apzināšanas mēģinājums (Callinescu 1987; Higonnett 1995; Boldor 2003). Tādējādi vispārinātās un idealizētās Eiropas literatūras pieredzes vietā tiek aptvertas vēsturisko „perifēriju” literārā mantojuma tapšanas nianšes, kas ļauj novērst robežas atmiņas koncepta izpratnē un runāt par vēsturisko un individuālo notikumu izdzīvošanu dzimtikoti un etniski lokalizētā subjekta acīm.

„Aizmirstās” (XVI–XIX gs.) vai „atstumtās” (XX gs.) literārās pieredzes salīdzināšana ir veids, kā skaidrot sievišķo subjektivitāti, pamatojoties uz nevis nacionālā, bet gan individuālā rakstīšanas un atpazīšanas procesa nianšēm, kuras, sākot ar agrīno apgaismības laikmetu, Latvijas un Somijas vēsturiskajā kontekstā sakrita ar sievietes brīvprātīgo „ieslodzījumu” sociālajā hierarhijā un tā labprātīgo saglabāšanu atmiņu naratīvos³¹. Arī XX gs. literārais mantojums, domājot par sieviešu atmiņu pārraidīšanas robežām un žanra leģitimāciju, nav pārvarējis gadsimtu ilgo sievietes

---

³⁰ Sistēmiskā salīdzināšanas metode paredzēja literatūras kā citu sistēmu ietekmes rezultāta skaidrojumu, tādējādi padarot to par kultūras, vēstures, identitātes u. c. atspoguļotāju un atbrīvojot no vienīgi mākslinieciskās izpausmes robežām. Plašāk skat., piem., Enani 2001; Bassnett 1993 u. c.

³¹ Teksts šeit ir nevis sievietes atmiņu, bet gan uzspiesto (maskulinizēto) atmiņu atspulgs (piem., somu XVII gs. sieviešu dzīvesstāsti „par godu” vīra nāvei).

balss neesamību literatūrā: koncepts ir tikai piedzīvojis transformāciju – no reālās nepastāvēšanas tas ieguvis atstumtā statusu uz sociālās, lingvistiskās un politiskās bāzes. Salīdzinot izvēlētās literārās pieredzes, ir iespēja pamatot atmiņas atstumtības veidu dažādības cēloņus (kā, piem., rakstnieču nepietiekamā politiskā vai etniskā ‘sagatavotība’³² nacionālās pagātnes restaurācijas procesā (dzīvesstāstu un vēsturiskās hronikas elementus izmantojošie naratīvi)), kā arī vērtēt sieviešu identitātes iesaistīšanu literatūras vērtību sistēmā kolonialitātes attiecību modeļu un pārrautās kulturālās attīstības apstākļu dēļ (Felski 1995, 11–12). Īpaši šeit nepieciešams analizēt jautājumu par koloniālā stāvokļa salīdzināšanas iespējām un robežām, kā arī ideoloģiski uzlādētās gaisotnes pielīdzināšanu vai novēršanu no šo attiecību reproducēšanas XX gs. trešajā ceturksnī.

Šķiet, sieviešu autobiogrāfiskā materiāla salīdzināšanā ir sarežģīti balstīties uz kādu konkrētu komparatīvās literatūrzinātnes tradīciju vai skolu³³, jo gan franču tradīcijas pieņēmums par literārā darba obligāto atbilstību žanra hierarhijai un varoņu veidošanas principu precīzu „pārmantošanu” no vienas Eiropas telpas otrā, gan arī amerikāņu piedāvātās analītiskās metodes koncentrēšanās uz māksliniecisko universāliju meklējumiem, kuru pamatā ir autora veidošanās un funkcionēšana noteiktā kultūras diskursā, pilnībā nevar izskaidrot sieviešu atmiņu slēpto, bet pastāvīgo klātesamību Latvijas un Somijas vēsturiskajos apstākļos XVII–XX gs. Te drīzāk būtu jārunā par komparatīvajā analizē sastopamo pieņēmumu apvienojumu un jaunu analītisko perspektīvu ieviešanu. Par vienu no problemātiskākajām perspektīvām var uzskatīt dzimtes un žanra attiecību skaidrojumus (Wellek, Warren 1949). Sieviešu autobiogrāfiskā materiāla padarīšana par salīdzinošās analīzes objektu paver iespēju sistematizēt līdz šim nepietiekami izpētīto literāro mantojumu un vienlaikus piešķirt atmiņu naratīviem citādu epistemoloģisko rāmi, kā arī parādīt sociāli slēgtā naratīva vēsturisko un vēsturi apšaubīto potenciālu (Felski 1995; Felski 2008; Apter 1995). Turklāt izvēlēto Baltijas jūras reģiona valstu koloniālā mantojuma un pārejas pie postkoloniālā stāvokļa vērtējums komparatīvajā perspektīvā ir mēģinājums, runājot Gajatri Čakravorti Spivakas vārdiem, „sagrat un pārveidot dominējošo kultūru asimilējošo raksturu attiecībā pret jaunizveidotām kultūrām” (Spivak 2004, 100). Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko formu vēsturiskās attīstības aspektā tas

---

³² L. Onervas, Aspazijas, Sofijas Oksanenas u. c. darbi, kas netika uztverti nopietni autores sociālās vai kultūras izcelsmes dēļ.

³³ Vācu (skat. Szondi 1986; Szondi 1995), franču (Van Tieghem 1924–1947) vai amerikāņu tradīcijas (Wellek, Warren 1949) literāro tekstu salīdzināšanā.

nozīmē atpazīt saikni starp dzimti un izvēlētas formas robežām un meklēt cēloņus tam, kāpēc sievišķais subjekts tiek situēts tekstā (piem., jautājums par atraitņu, trimdas, arī etnisko minoritāšu sieviešu autobiogrāfiju nozīmi kā Latvijas un Somijas nacionālajā, tā arī reģionālajā perspektīvā). Reģionālā perspektīva, savukārt, sniedz iespēju runāt par pārejošiem autobiogrāfisko formu un autobiogrāfiskuma izpausmju radīšanas motīviem (dzimtas kontinuitāte, sievišķās identitātes pārmantojamības/novēršanas principa ievērošana, reakcija uz vēsturiskām „krīzes” situācijām un to atšķirība no individuālajiem „krīzes” momentiem – sievietes ķermeņa vēstures izpratne), atmiņu naratīvu veidošanas iemesliem un īpašībām (piem., laika dimensijas saīsinājuma princips ideoloģiski vienvērtīgajā XX gs. 30. un 40. gadu gaisotnē abās valstīs). XX gs. otrās puses autobiogrāfisko žanrisko formu salīdzinošā analīze ir veids, kā pētīt sieviešu atmiņu naratīvu fragmentārismu un kā vēstures un kultūras aspektā pamatot autobiogrāfiskā subjekta neviendabīgo identitāti. Jāuzsver, ka šis pētījums ir nākamais solis reģionālo pētījumu attīstībā Latvijas zinātniskajā telpā. Par primāro un pamata avotu šeit var uzskatīt Benedikta Kalnača 2011. gadā tapušo pētījumu „Baltijas postkoloniālā drāma” un Paula Daijas 2013. gada disertāciju filoloģijas zinātniskā grāda iegūšanai „Tautas apgaismības idejas latviešu laicīgajā literatūrā 18. gs. otrajā pusē un 19. gs. sākumā”. Darbu autori ir pievērsušies sastatāmajai analīzei ar mērķi parādīt latviešu un Latvijas pagātnes daudzšķautņaino pamatu, kurā iesaistījās gan izteiktās koloniālās varas turētājas (Krievijas Impērija un atmiņas par padomju pagātni), gan arī kolonialitāti piedzīvojušās tautas. Kultūras mantojums netiek skaidrots kā apzināti veidots, bet gan kā no vairākiem, grūti nošķiramiem apstākļiem un ietekmēm tapis rezultāts. Reģionāls skatījums un tā kultūras pamata sarežģītību apzināšana var sniegt padziļinātu skatījumu uz identitātes formēšanas procesiem. Sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu un autobiogrāfiskuma ierakstīšanai tas nozīmēja kultūras kodu izvēli no etniskās un kultūras daudzveidības līdz pat priekšstatam par nāciju izveidošanos XIX gs. otrajā pusē.

Transnacionāls pavērsiens literatūras studijās Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu analīzē ļauj norādīt uz iespējamās reģionālās analīzes atsperspunktēm, jo viens no tā nolūkiem ir skatīt literāro procesu ārpus tradicionālajām analītiskajām kategorijām, pievērsties literatūras starpdisciplinārajam raksturam un pētīt dažādu kultūru un sabiedrības mijiedarbības telpas un apstākļus (Bhabha 2004; Jay 2010; Burke 2011; Apter 2013). Šādā aspektā Latvijas un Somijas literārā procesa analīzē par nozīmīgu perspektīvu izvirzās reģionālo attiecību un vienlaicīgo kultūras

ietekmju izplatības, uztveres un pārraidīšanas nosacījumu definējums, kurš sniedz iespēju skatīt sieviešu autobiogrāfisko materiālu ārpus nacionālās piederības un vērst uzmanību pret atmiņas naratīvu jēdzieniskā diskursa veidošanas principiem. Šī pieeja var tikt uzskatīta arī par analītiski vispusīgu, jo tā vienlaikus skaidro teksta konstruēšanas apstākļus nacionāli pārraudzītajā diskursā un spriež par sievišķo subjektu vispārraksturojošajām kategorijām un to iespējamo izcelsmi (Pratt 1995; Higonnet 1995; Hutcheon 2001; Marcus 2006). Reģionālā perspektīva abu valstu literārajā procesā skar jautājumu par sievietes apziņas situēšanu atzītajā un pašradītajā sabiedrībā (sociums kā tāds un ģimenes loks vai pat „pašradītā” sabiedrība pēcnācēju veidolā) un par apziņas pārraidīšanas procesa ierobežojumiem autobiogrāfiskā materiāla veidošanā. Apziņas un autobiogrāfiskā materiāla rakstīšanas faktu, motīvus un iemeslus izvēlēto valstu gadījumā reģionālajā perspektīvā var pētīt vismaz divu apstākļu dēļ. **Pirmkārt**, ilgstošā subjekta apziņas formēšana kolonialitātes apstākļos sekmēja tā iesaistīšanu kultūrā caur mūžīgās perifērijas prizmu. Realitātē tas nozīmēja literārā materiāla pārraudzīšanas (cenzūras) un pārbaudītās, pieņemtās subjekta eksistences detalizētu retrospekciju autobiogrāfiskajā tekstā (De Man 1979; Lejeune 1982). Reģionālā perspektīva šeit paver iespēju skatīt Latvijas un Somijas literāro procesu, sākot ar apgaismības laikmetu, kā atmiņas koncepta leģitimāciju. Žanriskās formas starpdisciplinārais raksturs liek šo literārā mantojuma daļu skatīt salīdzinošās analīzes aspektā. Tā izgaismo autobiogrāfisko žanrisko formu noteicošo kategoriju – atmiņas, pieredzes un to subjektīvās retranslācijas – jēdzieniskās variācijas, kuras veido pamatu XVI–XX gs. sieviešu translokālā literārā procesa cēloņu skaidrojumiem un sniedz iespēju „citādībai” izrauties no maskulinizētās literārās tradīcijas (Felski 1995; Travers 2001; Marcus 2004; Anderson 2011). **Otrkārt**, autobiogrāfijas un autobiogrāfiskuma apjēgsme pārnacionālajā perspektīvā ir rīks pagātnes notikumu retranslācijas prakšu analīzei ar uzsvāri uz Latvijas un Somijas sieviešu atmiņu iespējamiem saskares punktiem (piem., reakcija uz individuālās un kolektīvās vēstures „krīzes” apstākļiem – karu, bērna nāvi, izstumšanu no kultūras/literārās telpas u. c.) (Nevala 1989).

Transnacionāls pavērsiens literatūras studijās raksturo kultūras telpas veidošanas apstākļus kā modernitātes, kolonialitātes un postkolonialitātes ietekmes rezultātu (Jay 2010). Modernitātes koncepts šeit tiek izprasts divējādi: 1) kā kolonialitātes radītā *nepieciešamība* (Giddens 2001; Gikandi 2001; Gikandi 2011; Mignolo 2012) vai 2) XIX gs. straujo sociālo pārmaiņu un globālo sociālo un kultūras *procesu stabilizācija*

pēc Napoleona sagrāves 1814. gada maijā³⁴ (Jay 2010) un Eiropas kultūras globalizācijas procesa faktiskās realizācijas sākuma. Pirmais skaidrojums balstās uz Valtera Minjolo (*Walter Mignolo*), Anibala Kvihando (*Anibal Quihando*) un Simona Gikandi (*Simon Gikandi*) pieņēmumu par „modernitāti [kā] Eiropas naratīv[u], kurš slēpj sevī tā tumšāko daļu – kolonialitāti” (Mignolo 2011, 39).

Tas nozīmē, ka kolonialitāte ir apzināts modernitātes atribūts: modernitātes paradigma un kolonialitāte nevar pastāvēt patstāvīgi, tikai saistībā viena ar otru. Konceptus var apvienot, pamatojoties uz to saikni ar pasaules ekonomisko attīstību: modernitātes tieksme uz industrializāciju varēja būt realizējama ar papildtelpas un darbaspēka iegūšanu (Armstrong 2000). Latvijas un Somijas gadījumā te būtu jārunā par vācu, zviedru un krievu okupāciju un attiecību modeļu ieviešanu vispirms laikmetīgo „patērētāju” aprindās XVII–XVIII gadsimtā, kad tika apgūti jauni amati, vēlāk arī iekarotā indivīda apziņā, svešo kultūru padarot par apziņas sastāvdaļu. Sieviešu autobiogrāfiskajam materiālam modernitātes un kolonialitātes tiešā saskare nozīmēja subjektivitātes radīšanu caur sociālās (vīrs, arī vīriešu dzimtes bērni) vai garīgās (Dievs³⁵) piederības prizmu. Somijā gan reliģija, gan sociālie modeļi bija zviedru ieviesta novitāte, tādēļ var runāt par neapzināto sievišķā autobiogrāfiskā subjekta kolonizāciju vēl pirms tā apzinātās funkcionēšanas literārajā tekstā. Latvijas teritorijā kolonialitāte tika piedzīvota vairākos aspektos līdzvērtīgi somu pieredzei, jo abi subjektivitāti definējošie koncepti (reliģija un sabiedrības iekārta) nes vācu atsvešinātās kultūras jūgu un liek domāt par agrīno hernhūtiešu autobiogrāfiju³⁶ sākotnējo hibrīdstāvokli gan reliģijas aspektā (Vācijā balstītais luterānisms un tā latviskā izpratne reliģiskajās kopienās), gan arī sociālās iekārtas aspektā (priekšstatu par piederību kopienai rašanās paralēli ticības izplatīšanai).

Kolonialitātes attiecības ar modernitāti bija paslēptas aiz modernitātes retorikas, pēc kuras indivīdu dzīves kļuva par patēriņa objektu. Attieksme pret indivīda eksistenci mainījās XVII gs. līdz ar priekšstatu par „naturālo” sabiedrības sadalījumu grupās pēc to dalībnieku rases piederības (vēlāk – XIX gs. nacionālo valstu dibināšanas laikā – ‘naturālajiem’ sociālās piederības noteikšanas principiem tika pievienots arī etnicitātes un klases koncepts) (Armstrong 2000, 142). Modernitāti un kolonialitāti skaidro divu veidu kolonizācija: 1) telpas (Jaunās pasaules atklāšana XV gs. nogalē) un 2) laika

³⁴ 1814. gada 18. maijā Napoleons I ir zaudējis troni un pasaules iekarošanas plāns cietis sagrāvi.

³⁵ Piem., mūķeņu autobiogrāfijas Somijas Svētās Birģitas klosterī XVII gs. Plašāk skat. Nevala 1989.

³⁶ Plašāk par tām – promocijas darba 2. nodaļā.

kolonizācija (industrializācijas politikas rezultāts, kad ražotās produkcijas izplatība aizvien vairāk kļuva atkarīga no jauno lauku izgudrojumiem). Telpas un laika kolonizācija tiek dēvēta par modernitātes dubulto kolonizāciju (Mignolo 2011; Quijano 2007), kas jāsaprot kā Eiropas (modernitātes!) tradīciju ieviešana jauniekārotajās teritorijās.

Kolonialitātes kā modernitātes projekta ideja tiek turpināta ar pieņēmumu par kolonialitātes pozitīvo ietekmi uz nacionālo kultūru stabilizācijas procesa sākumu (XIX gs.) un globālo priekšstatu par kultūras vērtībām (kas sekmē pēdējo mehānisku reproducējamību un notikumu skaidrošanas aizspriedumu rašanos (Bhabha 2004)). Sieviešu autobiogrāfiskā materiāla izpratnē nacionālās piederības idejas izplatība un nostiprināšanās realitātē (XIX gs. Latvijas un Somijas telpā) sakrita ar sievišķā subjekta jaunpozicionēšanos sabiedrībā ar iztēlotās kopības priekšstatiem (Андерсон 2001) un emancipācijas idejas izmantošanu producēto tekstu atpazīstamības sasniegšanai. Autobiogrāfisks vēstījums šeit tiek saprasts kā rīks individuālās neatkarības sasniegšanai; atmiņas ir avots vairāku sieviešu paaudžu pretestības izpausmei un sapņiem par nākotnes sieviešu *tapšanas* un *rīcības* robežām (Felski 1995; Felski 2008; Anderson 2011). XIX gs. beigas ir laiks, kurā Latvijas un Somijas literatūras procesos līdz ar nacionalitātes koncepta izveidošanos notiek sieviešu autobiogrāfiskā subjekta iziešana ārpus lokālās (ģimenes) sfēras un sociālās dažādības „aizmiršana”, kas, vadoties pēc transnacionālā pavērsiena literatūras studijās, tiek pielīdzināta postkoloniālās domāšanas aizsākumam pirms reālā postkoloniālā stāvokļa izdzīvošanas (Jay 2010; Gikandi 2011). Literārais process jeb darbu publicēšana un vēlākā publiskās atpazīšanas / jauno nozīmju producēšana tomēr atradās lokālo sociālo un kultūras attiecību diskursā, kurš apstādināja vai traucēja sieviešu citādās atmiņas zibenīgu iekļaušanu literāro vērtību sistēmā. Šis process sekmēja sieviešu autobiogrāfiskā materiāla pievēršanos globālo „prakšu” iesaistīšanai „lokālajā” sfērā, kas aizsākās kā reakcija uz karu vai revolūcijām XIX gs. nogales un XX gs. sākuma atmiņu naratīvos un kas veido transnacionālā attiecību modeļa pamatu un apšaubā saiknes nācija=valsts konceptu³⁷ (Chabal 2012, 1–4).

Transnacionālā pavērsiena literatūras studijās izmantojums Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfiskā materiāla izpētē ļauj runāt par vērtību sistēmas ietekmes objekta (maskulīnu zināšanu par sievišķo subjektivitāti producēšanas rezultāts)

---

³⁷ Apgaismības laikmetā dibinātais un XIX gs. strauji attīstītais jēdziens, pēc kura telpiskā piederība apzīmēja nacionālo izcelsmi un *vice versa*. Plašāk skat. Lionnet, Scharfman 1993; Lionnet 2005 u. c.

*decentrāciju*³⁸, kas nozīmē „hegemoniskās vēstures un subjektivitātes [konstruēšanas] krīzi” (Mohanty 2000, 34) un lasītāja lomas paaugstināšanos tekstā iekļauto atmiņu un pieredžu apjēgsmē. Autobiogrāfijas veidošanas nepieciešamība pēc nacionālo valstu izveides XIX gs. nogalē tiek skaidrota kā stratēģiska reakcija uz laiku, nevis globālo patiesību / *globālās pretestības*³⁹ sludināšanu. Autobiogrāfijai nemainīgās sociālās hierarhijas apstākļos nav jāpiedāvā universālais subjektivitātes un tās reprezentācijas modelis, bet gan jāapliecina sievietes atmiņas, patības un tās individuālās recepcijas lokālais „izmantojums” (*local uses of the self*). Lokālais patības izmantojums ir iekodēts komentāros par apkārtesošiem notikumiem, kas tiek „dokumentēti” atmiņā (Elam 1994). Aplūkojamo valstu literārajā procesā šis pieņēmums nozīmē autobiogrāfiskuma slēpšanu aiz pamata naratīva, kurš šķietami neskar reālo rakstnieču dzīvi. Šai tendencei, sākot no daiļliteratūras stabilizācijas posma XIX gs. beigās, kad literārajā priekšplānā parādījās prasība pēc ‘vieglās’, no reliģiskām dogmām brīvās literatūras, seko arī Latvijas un Somijas sieviešu teksti. Jautājums par atmiņu slēpšanas tendenci XX gs. nogales literatūrā promocijas darbā paliek atvērts, jo te ir jārunā par ideoloģisko mehānismu dažādībām laikmeta gaitā un to tiešo iesaisti atmiņas konstruēšanas procesā⁴⁰.

1.3 Autobiogrāfiskums postkoloniālajā feministiskajā teorijā.

Promocijas darba trešās apakšnodaļas mērķis ir aprakstīt un pamatot izvēlētā pētnieciskā objekta – Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu un autobiogrāfiskuma manifestācijas – nozīmi, nacionālās un pārnacionālās funkcionēšanas nosacījumus un apstākļus un sniegt teorētisku pamatojumu vēsturiskajā perspektīvā. Promocijas darba tematikas izvēles pamatā ir interese par sieviešu autobiogrāfiskuma jeb atmiņas, pieredzes un to atveides principu mijiedarbības veidošanas nosacījumiem postkoloniālās valstīs; subjekta un subjektivitātes epistemoloģiskā un funkcionālā apvalka pārmaiņas un to iemesli vēsturiskajā perspektīvā. Tādēļ viena no disertācijas nodaļām ir veltīta autobiogrāfisko žanrisko formu vēsturiskajai attīstībai no pirmsnacionālās literatūras laikmeta (aptuveni līdz XIX gs. sākumam) līdz XX gs. beigām. Aplūkojamā laika perioda izvēle ir pamatojama ar pētījuma autores teorētisko uzskatu par sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu

³⁸ Čandras Mohanti (*Chandra Talpade Mohanty*) lietots jēdziens. Plašāk skat. Mohanty 1988; Mohanty 1991.

³⁹ Daienas Īlamas (*Diane Elam*) lietots jēdziens. Plašāk skat. Elam 1994.

⁴⁰ Jautājums ir iztirzāts promocijas darba 2. nodaļā par autobiogrāfijas vēsturisko attīstību.

jēdzieniski un mākslinieciski līdzvērtīgo pastāvēšanu literārā procesa marginālās pieredzes un ‘maskulīnā vērojuma’ objekta stāvoklī (Apter 1995; Higonnett 1995; Felski 1995). Autobiogrāfisko žanrisko formu ‘līdzvērtīguma’ pakāpe attīstījās uz individuālās un sabiedriski atzītās pieredzes robežas, kas raksturoja formas starppozīciju starp patiesību un iztēli (arī starp dzīves patiesību izklāstu un iztēloto realitāti) (Савкина 2001).

Autobiogrāfiskums atšķirībā no autobiogrāfijas novēršas no vēstījuma precīzas sekošanas tā autora dzīves līnijām un paaugstina mākslinieciskuma līmeni ikdienas dzīves tēlojumos (Smith, Watson 2010; Smith, Watson 1998), turpretim autobiogrāfija cenšas padarīt autora dzīves vēstures līnijas par mākslas objektu. Paša mākslinieciskuma vietā tiek tēlota sadzīve. Var teikt, ka primāro atšķirību starp jēdzieniem veido mākslinieciskuma pakāpes apzināšanas fakts. Ja autobiogrāfiskumam dzīves realitāti veidojošo kategoriju – atmiņas un pieredzes – mākslinieciskums un dzīves notikumu fikcionalizācija var būt uzskatāma par jēdziena atslēgas pamatu, tad autobiogrāfijas gadījumā ir jārunā par mākslinieciskuma padarīšanu par vēstures palīgrīku. Citiem vārdiem, autobiogrāfiskums vērstas pie iztēlotās vēstures patiesās vēstures radīšanai, turpretim autobiogrāfija pašu vēsturi padara par mākslas izpausmi. Autobiogrāfisko žanrisko formu teorētiskais atslēgvārds ir autora subjekta un subjektivitātes jēdziens, kas apzīmē producētā vēstījuma spēju uz pašrefleksivitāti (jo subjekts ir vērsts pats uz savu pagātņi un tās atveidojumu) un pasaules ārējo vērtējumu (subjektivitātes pamats) (Smith, Watson 2010; Anderson 2011). Izpratnes par literāro formu saikne ar modernā subjekta un subjektivitātes idejas rašanos (XVII gs. klasicismā audzinātais priekšstats par literāro tekstu piederību augstākai un zemākai mākslinieciskuma pakāpei) rāda paradigmātisko sieviešu literārā procesa, precīzāk – sieviešu individuālās atmiņas kā vērtības, apzināšanas sākuma cēloni (Felski 1995; Felski 2008). Latvijas un Somijas literārajā procesā tekstu mākslinieciskā un formālā situētība un tās nemainīgums apliecināja vienlaikus divu priekšstatu rašanos par ‘kulturālo citādību’ un par kanona neesamību politiski atkarīgās teritorijas dēļ (Bhabha 2004; Loomba 2005; Kalnačs 2013). „Citādās” individuālās pieredzes un pasaules uztveres iemesli ir meklējami XVII–XVIII gs. modernitātes pārliecībā par „pasaules [vēstures] pārrauto laika, telpas raksturu un laicīgo (pārejošo) cēloņsakarību rāmi [kuru veidoja laikmetīgie literārie teksti]” (Felski 1995, 11). Sieviešu literārā materiāla iekļaušanos atzītajā vērtību sistēmā vēsturiskajā perspektīvā (sākot ar modernitātes

jēdziena izcelsmes laiku un telpiskās iztēles paplašinājumu pēc Kolumba atklājumiem 1492. gadā⁴¹ un subjekta–objekta attiecību attīstību no jēdzienu saplūdināšanas un nesadalāmības uz subjekta definēto objektu pasauli un tās objektivitātes definēšanu⁴²) sarežģīja literāro formu veidošanas nemainīguma klātbūtne vēl pirmsnacionālās literatūras laikā, kā arī patību atklājošā naratīva pastāvēšana starp individuālo un kolektīvo vēstures iztēli un subjekta – vēstītāja jēdzienu uzslāņošanās (Cuddon 1999; Anderson 2011). Autobiogrāfisko žanrisko formu īpašība – autora un vēstītāja atsvešinātības trūkums, pamatojoties uz Pola de Mana (*Paul de Man*) un Lindas Andersones (*Linda Anderson*) teorijas koncepciju, liedz tām iekļauties piedāvātajā literārajā sistēmā. Cits iemesls, kādēļ sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas rāda paaugstinātu interesi un pamato šī tipa tekstu neesamību Latvijas un Somijas pirmsnacionālajos un agrīnajos nacionālajos literārajos procesos (sākot ar XIX gs. otro pusi un brīdi, kad izveidojās stabils priekšstats par nācijas un valsts saiknes esamību), ir piedāvāto naratīvu balstīšanās uz „neuzticamo” atmiņas kategoriju, kura atrodas ārējo un iekšējo apstākļu ietekmes gūstā un kuru raksturo sporādiskums nozīmes piešķiršanā tam vai citam dzīves notikumam un to izvēles principiem (Савкина 2001; Smith, Watson 2010).

Autobiogrāfisko žanrisko formu radīšana līdz apgaismības laikmetam ir sekošana noteiktam rakstīšanas modelim, kurā vēstījuma uztveres objekts ir augstākā garīguma iemiesojums – Dievs – un kurā rakstīšana ir iespēja pietuvināties tā gribas piepildīšanai, radīt sevi caur dievišķo. Šis apstāklis iezīmē autobiogrāfisko formu viengabalaino piederību maskulīni veidotās pasaules ideālam, kas ir vēl viens iemesls, kādēļ sievietes tika izslēgtas no autobiogrāfiskā materiāla radīšanas (Gusdorf 1980, 28–49). Pirmās atzītās autobiogrāfijas (Svētā Augustīna „Grēksūdze” (398–400) publicēšana bija iezīmējusi ne vien žanrisko formu jēdzienisko piepildījumu, bet arī naratīva līniju likumus, kuri, pēc autobiogrāfijas pētnieka Georga Gusdorfa (*Georg Gusdorf*) domām, „prasa no tās [autobiogrāfijas] rakstītāja patības apziņu (*consciousness of the self*)” (Gusdorf 1980, 29). Latvijas un Somijas pirmsnacionālajos literārajos procesos, kurus pilsoņu sabiedrības veidošanās sākumā raksturo nevienmērīgā rakstītā vārda izplatība un tekstu papildu atsvešinātība kultūras apgaismotāju – vāciešu un zviedru – valodiskās piederības dēļ, sieviešu

⁴¹ Plašāk par šāda tipa modernitātes jēdziena periodizāciju skat., piem., Damrosch 1996; Calinescu 1987; Nicolescu 2013.

⁴² Skat. Frank 2012.

autobiogrāfiskās žanriskās formas pastāvēja „nereprezentatīvās vēstures” (Hutcheon 1992, 229–243) līmenī, tādējādi nespējot piedāvāt subjektīvo realitātes izklāstu plašākai sabiedrībai. Taču, ja arī autobiogrāfiskais materiāls guva turpinājumu tikai ģimenes naratīvos vai atmiņās par laulības dzīvi (īpaši Somijā), tie attīstījās noteiktā diskursā – politisko un sociālo varu turētāju valodās. Būtisks šķērslis sieviešu autobiogrāfiju ienākšanai literārajā procesā bija ne vien koloniālajam attiecību modelim raksturīgās attiecības, kurās sievišķais subjekts tika pakļauts kā maskulīnajai, tā arī politiskajai varai⁴³, bet arī jautājums par sevis [autora] padarīšanu par paša izpratnes subjektu (De Man 1979). Pēdējais apstāklis apliecina, ka autobiogrāfijā jāsaskata ne tikai literārā žanra kvalitātes, bet arī tās starpdisciplinārais raksturs – tā ir vēstures, individuālās pieredzes, atmiņu un literatūras kopprodukts (De Man 1979; Swindells 1995; Marcus 2006; Anderson 2011). Sieviešu pirmsnacionālajai autobiogrāfiskā materiāla pieredzei tas nozīmēja plašāka ietekmes un iespaidu lauka izmantošanas iespējas, taču Latvijas un Somijas gadījumā ir diezgan grūti runāt par stabilu sieviešu autobiogrāfiju radīšanas procesu līdz tā politiskai atpazīšanai un atzīšanai nacionālisma koncepta „piedzimšanas” laikā – XIX gadsimtā. Par vēl vienu noklusēta tekstu eksistences iemeslu var uzskatīt žanra starpdisciplināritātes papildīšanas ierobežojumus *vēstures* maskulīnā rakstura dēļ (Савкина 2001).

Žanra formas iluzors raksturs tiek pamatots arī ar tieksmi „maskēt” autobiogrāfisko subjektu aiz producētā naratīva vai tajā iekļautiem notikumiem, kā arī ar autora nespēju radīt objektīvu realitāti subjekta un vēstītāja saplūšanas apstākļos. (Brooker 1992; Anderson 2011). Turpretim par sieviešu autobiogrāfijas attīstības dzinējspēku var uzskatīt nāves estētikas slavināšanu sieviešu radītajos ģimenes rakstiskajos vai mutvārdu dzīvesstāstos pirmsnacionālajā periodā, kura ir pamatojama ar autora vēlmi novērst uzmanību no runājošā subjekta un „izgaismot” pārējo balsu (tostarp – sieviešu) klātesamību vēstījumā un autobiogrāfiskā subjekta dzīvē (Nevala 1989; Miller 1994). Autobiogrāfiskā subjekta lomas jauno apjēgsmi stimulējis arī attīstību guvušais romantisma literatūras un mākslas periods Latvijas un Somijas literārajā mantojumā (XIX gs. otrā puse). Sieviešu autobiogrāfiskais subjekts gūst vēsturisku pamatojumu literārā materiāla publicēšanas kontinuitātes vai naratīva pārmantojamības dēļ, savukārt priekšstats par jaunveidotajām nacionālajām kopienām

---

⁴³ To konstatējusi arī Gayatri Čakravorti-Spivakas (*Gayatri Chakravorti Spivak*), ieviešot jēdzienu „subalternās [sieviešu] balsis” (skat. Spivak 2014), kas tika aprobēts un attīstījās kritisko teoriju laikmetā – XX gs. nogalē.

gūst vēsturisku pamatojumu indivīdu atmiņu tekstos (izplatītākās – atmiņas par karu un ar to saistītā vēlme pēc telpiskās atsvešinātības⁴⁴).

Priekšstats par autobiogrāfiskumu, kā arī tā veidošanas nepieciešamības jaunapzināšanās sievietu literārajā procesā, sakrīt ar jautājumu par individuālās pieredzes lokalizāciju (Ivbulis 1995; Деррида 2000, 237–241; Duff 2000; Cuddon 2008). Tomēr tā vēl nenozīmēja Benedikta Andersona postulēto tādu „imagināro sabiedrību” klātesamību, kas balstītos uz ideju par identitātes konstruēšanu no piedzimšanas un neatkārtojamo vērtību ieaudzinašanu pirms indivīda apzināto rīcību veikšanas spējām, taču sievietu autobiogrāfiskajā materiālā ir rodamas atmiņas lokalizācijas (ģimenes naratīvi, atraitņu atmiņas par aizgājušo vīru un viņa diženuma pamatojumu), kuras var raksturot kā uzspiestās individuālās pieredzes pierakstīšanas prakses. Tās nebija svešas nevienā no pētāmajām teritorijām, un šāda tipa tekstu nolūks (jo īpaši XIX gs., nacionālisma ideju uzplaukuma laikā) ir bijis paša vēstījuma objekta (atmiņu, pieredzes) iespaids, mirāžas producēšana (Culler 1993; Ivbulis 1995, 12–16; 75–96; Chandler 1997, 1–10; Lodge, Wood 2000; Childs 2008). Tas atviegloja autobiogrāfisko žanrisko formu pāreju no mākslinieciski vēsturiskās kategorijas uz kulturālās un politiskās funkcionalitātes aspektā augstāku kategoriju un nozīmēja tekstualitātes pārsvaru pār pašu sievietu autobiogrāfiju (proti, tekstu). Tekstā iekļautā jēga zaudēja savu noteicošo nozīmi, un priekšplānā izvirzījās jautājums par tā izvietojumu laikā un kultūrā (kultūrās). Tas nozīmēja, ka sievietu tekstiem Latvijas un Somijas telpā līdz XX gs. sākumam bija jāatbild uz jautājumu, ar kādu vēsturisko iniciatīvu teksts ir tapis, kāda ir tā autores sociālā izcelsme un situētība sabiedrībā (precētā, neprecētā, atraitne, daudzbērnu māte u. c.) un kādu iespaidu teksts *par pagātņi* var atstāt uz literāriem tekstiem un literatūras kā tādas nākotni. Šī tendence iezīmēta arī skaidrojumos par autobiogrāfisko žanrisko formu pāreju uz literāro modernismu. Tā Pīters Čaildss (*Peter Childs*) min autobiogrāfiskā materiāla tieksmi uz zibenīgu atpazīstamību un reprezentativitāti pārējo žanrisko formu pastāvēšanas laukā. Sievietu literārajam materiālam abi jēdzieni saaug ar *teksta*, nevis *autora* atrašanās vietas kultūrā (lokācijas kultūrā (Childs 2008, 81–83)) meklējumiem, kas ved pie autobiogrāfisko žanrisko formu funkcionēšanas ārpus literāriem vai vēsturiskiem apstākļiem. Diskursa lomas pārmaiņas un tā robežu vājināšanās Latvijas un Somijas sievietu autobiogrāfiskajam materiālam nozīmēja arī naratīva tehnikas sarežģītumu (XX gs.

---

⁴⁴ Šāda tipa darbi ir sastopami, piem., somu XVII–XVIII gs. sievietu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās, par kurām plašāk skat. šī pētījuma 2. nodaļas pirmo apakšnodaļu.

sākuma teksti pakāpeniski zaudēja izteikto emocionalitāti pret dabas ainavām un atklāto naivitāti raksturu iekšējās attīstības atklāsmē un pārslēdzās uz sevis tapšanu caur dabu), kas ļāva tekstiem apvienot imagināro pamatu (atmiņas un to izklāsts) ar reāli piedzīvotiem notikumiem un radīt *vēsturiski uzlādētus*, taču ne vienmēr *precīzi* vēsturei sekojošus darbus (Nevala 1989; Childs 2008). Postkoloniālā stāvokļa pieredze abās valstīs⁴⁵ veidoja augsni divu veidu vēstures modulēšanai autobiogrāfiskajos naratīvos – a) vēsture kā *izstāstītais* un b) vēsture kā *piedzīvotais*. Šīs kategorijas skaidro vēstures patiesuma koncepta sarežģītību un piešķir sieviešu autobiogrāfiskajam subjektam tautas likteņa rakstītās izvēles noteicēja lomu līdz ar teksta uzrakstīšanas (taču ne publicēšanas!) brīdi (Felski 1995; Lionnet 1995; Apter 1995).

Autobiogrāfisko žanrisko formu teorētiski neatrisināms jautājums un saikne ar sieviešu tekstu izstumtības no literārā procesa fenomenu ir to orientēšanās iekšējās konvencijās, kurus autobiogrāfijas teorētiķis Pols de Mans (*Paul de Man*) ir nosaucis par formu vēršanos uz „pašindulgenci” (De Man 1979), kas sieviešu autobiogrāfiskajam materiālam Latvijas un Somijas teritorijā kļuva nozīmīgs līdz ar neatkarīgā literārā procesa izveidošanos XX gs. otrajā desmitgadē. Pēc 1918. gada notikumiem kā Latvijā, tā Somijā par centrālo sieviešu autobiogrāfisko formu pastāvēšanas nosacījumu kļuva robežas noteikšana starp izdzīvoto, „reālo” citādību un tās iztēloto turpinājumu autobiogrāfiskajā materiālā – citādība kā *izdzīvotais* vai *pārmantotais*. XX gs. sākuma autobiogrāfiskās žanriskās formas problematizē jautājumu par subjekta ierakstīšanu autobiogrāfijā, kas sieviešu autobiogrāfiskā materiāla gadījumā tiek realizēts caur „klusā teksta” konceptu (De Man 1979). Jēdziens paredz autobiogrāfiskā subjekta atdzīvināšanu caur tekstu un vienlaicīgu tā izkropļošanu vēstījuma nepietiekamas „patiesības devas” dēļ, kā arī subjekta atkarību no autobiogrāfiskā materiāla „tekstuālās dzīves” (De Man 1979; Marcus 2006; Anderson 2011). Realitātē tas sekmēja sieviešu atmiņu atklājošo tekstu funkcionēšanas turpinājumu literatūras zemslānī – literāros pulciņos/sanāksmēs un aktīvā sarakstē starp laikmetīgām rakstniecēm⁴⁶ – vai arī atmiņu slēpšanu aiz apzināti mitoloģizētās telpas (piem., Aino Kallasas (*Aino Kallas*) darbi), kurā atveidotās atmiņas ne vienmēr atklāja autores piedzīvoto un tuvinājās autofīkcijā izplatītajam paņēmienam par pieredzes izklāstu vien dažos nenozīmīgos naratīva elementos⁴⁷. Citu izpausmes niansi De Mana izvirzītais koncepts rada XX gs. sākumā

⁴⁵ Postkolonialitātes pazīmes XX gs. sākumā Latvijā un Somijā aplūkotas promocijas darba 1. nodaļas otrajā apakšnodaļā.

⁴⁶ Piem., sarakste starp L. Onervu un Edīti Sēdergrēnu.

⁴⁷ Plašāk par atšķirībām starp autobiogrāfiju un autofīkciju skat. promocijas darba 2. nodaļā.

īpaši somu literatūrā izplatītajā autora nāves pareģojuma paņēmienā jau no pirmajām teksta rindām. Aiz nāves estētikas tiek slēpts patiesās dzīves stāsts, autobiogrāfiskā subjekta neeksistence burtiski aizsedz un attaisno reālo eksistenci⁴⁸ (Дильтей 2001).

XX gs. otrajā pusē sieviešu autobiogrāfiskajā materiālā uzmanība tika pārslēgta no teksta rakstīšanas akta uz teksta vēstītāja (autobiogrāfiskais 'es') funkcionēšanas robežas un iespējamo jēdzienisko transformāciju skaidrojumiem, kas ļāva autobiogrāfiskajām žanriskajām formām tapt sistemātiski definētām (taču ne atzītām!) literatūras kanonā. Atstājot atmiņas, sieviete ir pārliecināta par to nākotnes recepciju, par publikas spēju šķirt autobiogrāfisko subjektu no rakstnieces subjekta; pēc Filipa Ležēna (*Philippe Lejeune*), „slēgt līgumu” (*autobiographical pact*) par teksta atbilstību autores sākotnējai iecerei (stāstīt atmiņas), nevis par realitātes pakāpes noteikšanu (Jameson 1981; Derrida 2000). Sieviešu autobiogrāfiskais subjekts kļūst par iztēloto un reālo notikumu gūstekni, jo viņš pats definē robežu starp reālo un imagināro un tā nolūkos ir atbilst žanriskajām konvencijām (piem., autora spēja izvērtēt dzīves notikumus ne tikai no vēsturiskās perspektīvas (autobiogrāfija), bet arī fragmentēti (vēstules žanrs, kad nākotnes notikumi un to iespaids uz autobiogrāfisko subjektu vēl nav zināms)). Par attīstības stūrakmeni abās valstīs kļūst XX gs. otrajā pusē valdošā pārliecība par „īsto” subjektu, kurš apzinās tradicionālās vērtības. Nacionālo vērtību koncepts tika pārskatīts un pārrakstīts Latvijas un Somijas autobiogrāfiskajās žanriskajās formās līdz ar pirmajām sociālajām apvienībām, kurās piedalījās vai kuras organizēja sievietes⁴⁹. Sieviešu tekstos jau pēc Pirmā pasaules kara ir formu variācijas un oriģināli intertekstualitātes paņēmieni (piem., kāzu motīva sievišķā mitoloģizācija un detalizētā sievišķo subjektu skārušo rituālu aprakstīšana⁵⁰), kas slēpj no pieredzējušā lasītāja autobiogrāfiskuma elementus, padarot tos par „loģisku” autobiogrāfiskās identitātes nesēja turpinājumu, un ļauj runāt par daļēju neatbilstību Žaka Deridā postulētajam „žanra likumam”, pēc kura žanram ir noteikta vieta un robežas, kurām ir jāpakļaujas un jāseko autobiogrāfiskajam subjektam (Derrida 2000). Pēc Deridā teorijas, jebkuram literārajam žanram piemīt spēja veidot pašam sevi caur naratīva pašaižļieguma marķējumu, kas nozīmē literārās formas nespēju pārkāpt pašdefinētus

⁴⁸ Šāda tipa teksts ir, piemēram, L. Onervas romāns „Mirdja” (1908).

⁴⁹ Minnas Kantas sociāldemokrātiskais pulciņš, „Gaismas nesēju” (*Tulen kantajat*) pulciņš (līdz apmēram Otrā pasaules kara sākumam) u. c.

⁵⁰ Piem., Marijas Jotuni (*Maria Jotuni*) vai L. Onervas (*L. Onerva*) tekstos par sievietes iziešanu pie vīra un virkni ar to saistīto atmiņu par imagināro identitāti (piem., konfekšu dāvināšana somu kāzās ar uzrakstu *hautajaiskonvehtit* – burtiski „bēru konfektes”, kas nozīmēja meitas dienu „nomiršanu” un „atdzīvināšanos” jaunajā – precētās sievas – statusā).

limitus. Autobiogrāfijas žanrs un sieviešu autobiogrāfijas un tās formas, eksistējot atzītās un individuālās vēstures, dzīvesstāstu, vēstuļu, dienasgrāmatu un daiļliteratūras formu robežā, būtībā pat pirms rakstīšanas brīža noliedza žanrisko eksistenci un nākotnes attīstību „mākslinieciskās netīrības” dēļ. „Netīrība” savukārt aktualizēja producēto naratīvu publiskās uztveres dinamiku, kura Latvijas un Somijas lokālajos literatūras procesos līdz pat XX gs. otrajai pusei attīstījās ap divām jēdzieniskām asīm: sievietes rakstītais kā *anonimitātes* un *svešuma/nošķiruma* koncepta apjēgsme plašākā sabiedrībā. Autobiogrāfiskais naratīvs, pēc Deridā domām, sākas ar autora „parakstu”⁵¹, kurš nozīmē teksta situēšanu laikā un telpā. Latviešu un somu sieviešu autobiogrāfiskais materiāls, sākot ar modernisma nozīmīgāku ietekmi XX gs. sākumā un tā pārliecību par mākslinieciskā teksta formālo robežu pārvietošanu vai aizstāšanu ar jaunajām, funkcionē apzinātās citādības attiecību modeļos, kam pamatā ir gan minētā autobiogrāfijas tendence uz „žanrisko netīrību” un mainīgumu, gan politiskā diskursa nestabilitātes apjēgsme literārajos tekstos. Nošķirtās literatūras statuss vienlaikus sniedz iespēju gan attīstīt sieviešu kā sociālās kopienas un piederības tai izpratni, gan pārvērsties no individuālās vēstures un pieredzes atspoguļošanas uz oriģinālā sievietes un sievišķās pieredzes vēstījuma individuālo un kolektīvo pārraidīšanu un uztveri, kas nozīmē arī neatkarīga literatūras procesa *dibināšanu* (jo tās saknes ir meklējamas XVI gs. beigās⁵²) vai vismaz tekstu ārpus literārās nozīmes *apzināšanos*. Funkcionēšana ārpus literārā autobiogrāfiskā materiāla kā Latvijā, tā Somijā no XX gs. pirmās desmitgades līdz XXI gs. sākumam skāra jautājumus gan par politiski motivētu⁵³ sieviešu subjekta un subjektivitātes iesaistīšanu naratīvā, gan arī par autobiogrāfijas kā transcendentālisma (subjekta pasaules uztveres un atstāstīšanas niansēs) un laikmetīgās epistemoloģijas saplūšanas rezultātu (Latvijā – pirmās republikas laikā, padomju atkušņa periodos 1960. gadu nogalē un 1980. gados, arī pēc neatkarības atgūšanas; Somijā – pēc uzvaras Ziemas karā 1940. gadā un pēc Otrā pasaules kara) (Derrida 2000; Nevala 1989; Laitinen 1967; Schoolfield 1998; Kronick 2000; Olney 1972).

XX gs. Latvijas un Somijas literārajā procesā, koncepta ieviešanas posmā, autobiogrāfiskās žanriskās formas piedzīvoja subjekta translācijas veidu pārmaiņas un subjekta daudzējādas pastāvēšanas. No izteikti koloniālas tā formēšanas Krievijas

---

⁵¹ Paraksts ir zīme, norāde uz žanru un vienlaikus arī žanriskās identitātes zaudējums (Kronick 2000).

⁵² Par sieviešu autobiogrāfisko tekstu vēsturiskām attīstības līnijām skat. promocijas darba 2. nodaļas pirmo un otro apakšnodaļu.

⁵³ Koloniālā pieredze Latvijā līdz 1918. gadam un pēc 1940. gada; Somijā – līdz 1918. gadam un 1939.–1945. gadā.

Impērijas laikā (kad pasaule un notikumu interpretācija tiek piedāvāta, nevis reāli piedzīvota un subjekts ir koloniālās varas diskursā funkcionējošā vienība (Quihandi 2004; Mignolo 2012)) līdz politiski pārraudzītā subjekta idejas pakāpeniskai vājināšanai turpmākajos vēsturiskajos posmos un pilnīgai vienotā subjekta noliegšanai XX gs. nogalē (Olney 1980). Autobiogrāfijas pētnieks Džeimss Olnijs (*James Olney*) uzskata, ka tieši subjekta formālā daudzveidība ir autobiogrāfisko žanrisko formu definēšanas grūtības iemesls (Olney 1972). Šis uzskats papildina Valtera Benjamina (*Walter Benjamin*) viedokli par neapstādināmo kultūras produktu reproducēšanas spēju un spēju neatkārtoties, kā arī atbalso XX gs. 70. gadu feministiskās literārās kritikas pieņēmumu par sieviešu literāro pieredzi kā citādo ne vien tēlu vai motīvu, bet arī to izpausmju (tas ir, lietotās valodas) dēļ (Kronick 2000; Benjamins 2005; Loomba 2005). Pēdējais pieņēmums par valodas īpatnējo izpausmes formu sieviešu naratīvos semiotiskajā līmenī šķiet nepilnīgs reģionāla diskursīvā lauka attiecību skaidrojumam. Šajās attiecībās bez valodas lietojuma iesaistījās sievietes sociālās izcelsmes, politiskās nostādnes (īpaši pēc nācijas koncepta izveides XIX gs. otrajā pusē), iepriekšējās kulturālās prakses un ķermeniskās pieredzes elementi, kuri ietekmēja tās izpausmes metodes (piem., to vai citu apstākļu izvēle atmiņu naratīva veidošanā), kuras neskāra valodas normatīvā lietojuma pusi, bet aktualizēja subjekta vietu pasaulē un tās objektivizāciju (Olney 1972; Meškova 2009). Tādējādi var secināt, ka sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu pētniecības priekšplānā, jau sākot ar 1970. gadiem, izvirzās jautājums par sieviešu apziņas un teksta attiecībām, tās pierakstīšanas faktu un tai sekojošiem apstākļiem (Фыко 2004).

XX gs. otrās puses un nogales sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu teorētiskajam skaidrojumam feministiskās literatūras kritikas iespaidā⁵⁴ ir zīmīga novēršanās no ‘nevainīgās’ subjekta klusēšanas un slēpšanas stratēģijas uz sievietes (un sieviešu pieredzes) parādīšanās kultūrā iemesliem un praktiskā rakstura piešķiršanu autobiogrāfiskajam materiālam (Жеребкина 2001, 554–555). Tā galvenais nolūks ir nevis jaunu tekstuālo un simbolisko nozīmju atbrīvošana no teksta ‘apvalka’ (Deridā

---

⁵⁴ Sākot ar Mērijas Elmanes (*Mary Ellmann*) 1968. gadā publicēto darbu „Domājot par sievietēm” (*Thinking about Women*) un Eleinas Šovalteres (*Elaine Showalter*) 1977. gada tekstu „Viņu pašu literatūra: britu rakstnieces no Brontē līdz Lesingai” (*A Literature of Their Own: British Women Novelists from Brontë to Lessing*) un beidzot ar mūsdienai teorētiskiem apcerējumiem (piem., Lindas Markusas (*Linda Marcus*) „Autobiogrāfiskie diskursi: teorija, kritika, prakse” (*Autobiographical Discourses: Theory, Criticism, Practice*, 2006) vai Sidonijas Smitas un Jūlijas Vatsones sieviešu autobiogrāfiskā materiāla analīzes rokasgrāmatu „Lasot autobiogrāfiju: rokasgrāmata dzīvesstāstu interpretācijā” (*Reading Autobiography: a Guide for Interpreting the Life Narratives*, 1997, 2010)), pakāpeniski tiek attīstīta jaunā kritiskā perspektīva, kuras uzmanības centrā ir sievišķā autobiogrāfiskā subjekta ierakstīšanas prakšu nianse, subjekta ķermenisko vai transcendentālisma iemeslu skaidrojumi, maskulīnā subjekta lomas un žanra ‘maskulīnās sejas’ apšaubīšana, kā arī literatūras vēstures pārrakstīšanas mēģinājumi.

konceptija), bet gan tieksme izpaust aizliegto un apzināti aizmirsto sieviešu pieredzi⁵⁵. Realitātē tas izpaudās, no vienas puses, kā sieviešu autobiogrāfiskā materiāla restaurācija⁵⁶, no otras – kā autora lomas pārvērtēšanas tendences obligātā iekļaušana XX gs. otrās puses autobiogrāfiskajās žanriskajās formās⁵⁷.

XX gs. deviņdesmitajos gados sieviešu patību atklājošajos tekstos tiek meklēti grēksūdzes principa saglabāšanas nosacījumi kā laikmetīgajā, tā arī vēsturiskajā materiālā. Grēksūdzes koncepts sieviešu literatūrā tiek izprasts kā autora un lasītāja apziņu rosinošā kategorija, kuras nolūks ir parādīt un pierādīt, ka individualitāti skārušie naratīvi var kļūt (un kādā veidā tie kļūst) par analīzes objektiem (Felski 1995; Felski 2008; Meškova 2009). Noklusēšanas koncepta vietā tiek izvirzīta prasība pēc teksta performatīvā pamata, kas nozīmē autobiogrāfisko elementu vieglu un uzskatāmu pastāvēšanu/atpazīstamību. Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfiskā materiāla izpratnei teksta performativitātes paaugstināšana saistās ar laikmetīgo un vēsturisko tekstu piesaisti kritiskajai pašidentifikācijai: autobiogrāfiskais materiāls kļūst par „sevis atklāšanas” un „ķermeniskošanas” mehānismu, sekojot principam „mana pagātne esmu es” (Smith, Watson 2010), kam paralēli izvirzās jautājums par autobiogrāfiskā materiāla spēju uz reprezentatīvās pieredzes atspoguļojumu jeb princips „mana pagātne ir citu pagātne”. Reālajā literatūras procesā XX gs. pēdējā divdesmitgadē Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfiskajā mantojumā abas tendences saaug kopā, rādot atmiņas ķermeniskošanas ilūziju un tās pielāgošanu nacionālajai vēsturei (individuālā vēsture ir iepriekšējo paaudžu darbības produkts idejas realizācijā⁵⁸). Autobiogrāfiskajā materiālā tiek zaudēta izpratne par sievietes sociālo unikalitāti, taču tiek izcelts sieviešu ķermeņa unikalitātes koncepts. Mūsdienu autobiogrāfijas pētniece Rita Felski (*Rita Felski*) attiecības starp sieviešu pieredzes socializāciju un ķermeniskošanu uzskata par autobiogrāfisko žanrisko formu teorētisko dilemmu, kuras risinājums ir jāmeklē sieviešu autobiogrāfiskā materiāla detalizētā analizē, balstoties uz atteikšanos no sieviešu tekstu „cīņas” ar literāro kanonu par iekļaušanos tā robežās. Sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu nolūks ir kritiski izvērtēt reālās patiesības un

---

⁵⁵ Lietojot Irinas Žerebkinas ieviesto jēdzienu, šāda prakse tiek dēvēta par „asimbolisko”, t. i., no simboliem atbrīvoto, pieredzi. Plašāk skat. Жеребкина 2001.

⁵⁶ XX gs. 70. gados pārpublicējumu piedzīvoja Sāras Vaklinas (*Sara Wacklin*), XVIII gs. Somijas zviedrietes, autobiogrāfiskais materiāls. Šis fakts var tikt uzskatīts par sieviešu pieredzes revitalizāciju ar mērķi apliecināt egalitārās sabiedrības pilnvērtīgu funkcionēšanu.

⁵⁷ Piem., Regīnas Ezeras romāns „Nodevība” (1984) vai Rozas Liksomas (*Rosa Liksom*) stāstu krājums „Tukšā ceļa paradīzes” (*Tyhjän tien paratiisit*, 1989).

⁵⁸ Piem., Sofijas Oksanenenas vai Gundegas Repšes pusautobiogrāfiskajos romānos. Sīkāk skat. promocijas darba 2. nodaļu.

individuālās unikalitātes (subjekta) savstarpējo komunikāciju un jēdzieniskās saiknes, lai pēc tam radītu pilnvērtīgu tekstu ar dzimtikotajam subjektam svarīgajām patiesībām tās centrā (Meškova 2009; Smith, Watson 2010). Realitātē tas nozīmēja sieviešu pieredzes un atmiņas individuālo apzināšanos un padarīšanu par vēstījuma vērtību. Tādēļ īpaši XX gs. beigās emocionālās, bet gaisīgās, netaustāmās pagātnes atstāstījuma vietā tika izmantota „neglītās” pieredzes atklāšanas estētika, un par vēstījuma iemeslu kļuva sieviešu ķermeņa piedzīvotais (biežāk – izvarošanas, vardarbības, dzemdību atmiņas, kuras vieno piedzīvotās fiziskās sāpes, uz kuru pamata tiek konstruētas autobiogrāfiskā subjekta tagadnes esības līnijas).

Postkoloniālā literatūras kritika attīsta analītiskās perspektīvas koncentrēšanos uz subjekta balss definēšanu un atpazīstamību literārajā tekstā, tā pamatā ir „citādības” jēdziena funkcionēšanas noteikšana nacionālajā un pārnacionālajā telpā, indivīda „iekļaušanas” un „atgrūšanas” iemesli, marginalizēto grupu kultūras un sociālās identitātes apjēgsme, tās dažādību noteikšana atkarībā no piedzīvotā politiskā un kultūras attiecību modeļa (kolonialitātes vai postkolonialitātes stāvokļi) (Gikandi 2001; Bhabha 2004; Loomba 2005). Sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu izpētē un funkcionēšanā pēc XX gs. 70. gadiem un teorijas attīstības pirmssākumiem⁵⁹ postkoloniālā literatūras kritika veicināja izpētes diskursa paplašināšanos un zināšanu producēšanas pārbīdi no eirocentriskās un maskulinizētās lokalizācijas uz kultūras praksēs izšķaidīto, no runājošā subjekta atkarīgo sociālo lokalizāciju (dzimte un klase kļuva par indivīda atmiņu un pieredzes retranslācijas īpašību noteicēju). Autobiogrāfiskums tika uzvertis nevis vairs kā universālās atmiņas nesējs, bet kā sarežģītas pieredžu un atmiņu mijiedarbības telpa, kurā apvienojas kā tradicionālais, tā arī „svešais” kultūras mantojums. Pieredze un atmiņa atbrīvojās no racionālajā maskulīnajā subjektā orientētās Eiropas domāšanas paradigmas, un tādēļ tika pārbīdīti un apšaubīti arī subjekta reprezentācijas mehānismi – kultūras kodi un simboliskais apvalks. Pēdējo nolūks bija kļūt par zināšanu par objektīvo pasauli un tā subjektīvo vērtējumu atspere punktiem. (Apter 1995; Kurvet-Käosaar 2004; Pratt 1995). Paralēli subjekta lomas apšaubīšanai postkoloniālā literatūras kritika pievērsās jautājumam par varas attiecību ’tradicionālīti’: tās kļūst neskaidras līdz ar dominējošās kultūras ietekmes zušanu. Homi Baba šo procesu saista ar nacionālās vēstures patiesību pārvērtēšanu: „Koloniālās varas klātesamība [literārajos tekstos] vairs nav pamanāma;

---

⁵⁹ Par pavērsiena aizsācēju var uzskatīt Edvarda Saīda darbu „Orientālisms” (1970), kurā tiek uzdots jautājums par kultūras vērtību eirocentriskās izcelsmes iemesliem. Skat. plašāk Said 2003.

tās diskriminējošajām identifikācijām vairs nepieder autoritārā ietekme [oriģinālajā/nacionālajā] kultūrā.” (Bhabha 2004, 163)

Sieviešu autobiogrāfisko formu izpētei un turpmākai attīstībai XX gs. nogalē šis pieņēmums nozīmēja dzimumdiferencētās atmiņas padarīšanu par vīrišķajam mantojumam līdzvērtīgu un pretstatā esošu jeb, lietojot sieviešu autobiogrāfijas un komparatīvistes Emīlijas Apter (*Emily Apter*) terminoloģiju, „atteikšanos no sievietības konceptam piedienīgās amnēzijas” (Apter 1995, 90). Sieviešu mantojums tādējādi kļuva par izziņas objektu un pierādīja sociāli amorfās un dzimtiskoti konstruētās gaisotnes klātbūtni, kurā autobiogrāfiskās žanriskās formas ir vienādojamas ar sievietes neatkarīgo identifikāciju caur atmiņām un tās funkcionēšanu pašradītājā kultūras diskursā.

Autobiogrāfisko žanrisko formu un autobiogrāfiskuma izpētē, pamatojoties uz postkoloniālisma feministisko traktējumu, būtu jāatspoguļo nevis individuālā autora/-es pieredze, atmiņas un to reprezentācijas, bet gan jātiecas atšifrēt marginalizētajām sociālajām, dzimtes, etnicitātes un kultūras grupām kopīgus „atslēgas” jēdzienus un mākslinieciskās vērtības, tādējādi sniedzot iespēju apliecināt sieviešu atmiņu kontinuitātes raksturu un sagatavot augsni autobiogrāfisko žanrisko formu tradīcijas izveidei (Higonnet 1995, 155–165; Lionnet 1995, 165–175; Felski 1995).

Postkoloniāls pavērsiens literatūras studijās un tās feministisks skatījums Latvijas un Somijas sieviešu prozas pētniecībā var sniegt atbildi uz virkni jautājumu. **Pirmkārt**, kā vēsturiskā atmiņa un pieredze koloniālisma periodā (līdz 1918. gadam abās valstīs) ietekmējusi sieviešu subjektivitātes veidošanos un pārraidīšanu autobiogrāfiskajos naratīvos (tostarp dzīvesstāstos, kuru nolūks ir bijis parādīt kādas sociālās grupas pastāvēšanas nosacījumus, paražas un iezīmēt atšķirības no vēstītāja piedzīvotā (Smith, Watson 2010; Anderson 2011)). Izmantojot postkoloniālo un feministisko skatījumu, pētniece piekrīt faktam, ka sievietes veido tikai politiskās, sociālās, kultūras un ekonomikas kontroles iespaidam pretstatā esošus tekstus, kuri nevar un nedrīkst piederēt atzītajai literatūras tradīcijai (Apter 1995, 86–96). Tas tiek pamatots ar feministiskā postkoloniālisma traktējumos izplatīto domu par sievišķā subjekta nepieciešamību iegūt jaunas jēdzieniskās robežas un subjekta izpratnes dimensijas, kuras piedzīvo subjekta lomas apšaubīšanu autobiogrāfiskajā vēstījumā – subjekta kulturālo NEidentifikāciju jeb literāra procesa nevērību pret sieviešu tekstiem (Apter 1995, 86–90). **Otrkārt**, postkoloniāls feministiskais skatījums var sniegt atbildi uz jautājumu, kāpēc būtu jārunā par sieviešu atmiņu restaurācijas (vēsturiskā

perspektīva) un „atvērtās” pastāvēšanas nepieciešamību (mūsdienu literārais process). Mērija Luīza Prata (*Mary Louise Pratt*), rakstot par „aizmirstās” literatūras pieredzes vientiesīgo līdzdalību literatūras veidošanas procesā, ir uzsvērusi, ka „postkoloniāls” literatūras raksturs var būt attiecināms uz jebkuru vēsturisku posmu (pat ja teksti attīstījās formālajās koloniālajās attiecībās), ja vien atmiņu naratīvā parādās individuālās dekolonizācijas elementi kritisko vērtējumu, pārdomu, laikmetīgās sabiedrības tēlojumu līmenī (Pratt 1995, 55–65). Aplūkojamajām literārajām pieredzēm vēsturiskajā perspektīvā šis pieņēmums nozīmētu universālo politisko un kultūras priekšstatu (piem., par nacionālo pagātņi un tās veidotājiem vai arī koloniālās varas ieviesto ekonomisko kārtību⁶⁰) apšaubīšanu no publiskās telpas slēgtajā literārajā telpā – sarakstes, dienasgrāmatu, arī īpaši Somijas nacionālisma uzplaukuma periodā – XIX gs. otrajā pusē un beigās – izplatīto mutvārdu dzīvesstāstu līmenī. XX gs. robežās postkoloniālā diskursa modulēšana pētāmajās valstīs būtu jāvērtē no trim perspektīvām: a) nacionāli uzlādētās XX gs. otrās desmitgades telpas ietekme uz sieviešu subjektivitātes literārās tapšanas procesu; b) apzinātās sieviešu subjekta kulturālās dislokācijas/atsvešinājuma diskurss (Pirmā un Otrā pasaules kara trimdas pieredze Latvijā un kara „depresija” divos posmos Somijā – 1939.–1940. un 1945. gadā); c) sieviešu atmiņas atklāšanas un intimitātes periods XX gs. 70.–90. gados, kad Latvijā un Somijā tika apzināta sievišķība kā atšķirība no vispārcilvēciskā. Latviešu literatūrzinātniece un autobiogrāfijas pētniece Sandra Meškova XX gs. otrās puses autobiogrāfijas tapšanas iemeslus un fonu raksturo šādi: „Ja vīrišķais Rietumu kultūrā izpaužas kā vispārcilvēciskais, tad sievišķais – kā dzimumdiference. Sievišķais parādās kā atšķirība no vīrišķā, [...] [tā] vispārcilvēciskuma, kas jau apriori marķē sievišķo kā „citādo”.” (Meškova 2009, 22)

Tas nozīmē, ka, runājot par divu Baltijas jūras reģiona valstu sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu slēpšanas un vēlākās restaurācijas vai arī par atmiņu hiperbolizētās atvērtības cēloņiem, būtu jāņem vērā gan autobiogrāfiskā subjekta pašdefinējuma kultūrā nosacījumi, gan arī žanrisko formu leģitīmācijas un likumu ievērošanas vai noliegšanas iemesli. Šis aspekts var radīt sieviešu autobiogrāfiskā materiāla definēšanas dilemmu, kuru raksturo pretstats starp **tiešo**, **uzspiesto** un **reāli pārraidīto** atmiņas un pieredzes jēdzienu; tie atrodas nemitīgas mijiedarbības procesā,

---

⁶⁰ Šis apstākļi tomēr tikai daļēji skar Somijas teritoriju, kur ekonomisko attiecību modelis tika pārņemts zviedru laikā – līdz 1809. gadam. Pēc Lielķeizaristes statusa iegūšanas teritorijā izveidojās lokālā tieslietu sistēma, neatkarīgs karaspēks, kura pienākumos neietilpa dienēšana krievu armijā u. c. Plašāk par Somijas politiskās un ekonomiskās iekārtas niansēm XVIII–XIX gs. skat. Jussila, Hentilä, Nevakivi 1999.

un viena jēdziena dominantes gadījumā var runāt par formālo atbilstību tai vai citai autobiogrāfiskajai formai. Pētītais autobiogrāfiskais materiāls (vairāk nekā četrdesmit sieviešu autobiogrāfiju Latvijas un piecdesmit piecas autobiogrāfijas Somijas pieredzē⁶¹) rāda vismaz trīs pamata tendences, kuru pamatā ir minētie atmiņu pārraidīšanas nosacījumi: a) **tiešo** (reāli piedzīvoto) atmiņu un pieredzes pārraidīšana, kas ir bijusi iespējama ikvienā no pētītajiem laikposmiem (sākot ar agrīno apgaismības periodu) un novērojama sieviešu atmiņu restaurācijā ceļojuma aprakstos (īpaši XVIII–XIX gs.), mutvārdu dzīvesstāstos vai arī atmiņās par dalību literārajos pulciņos; autobiogrāfiskais subjekts šeit apzinās paša citādību un mēģina sadzīvot ar to, rast veidus, kā paust neatkarīgu domu; b) **uzspiestās atmiņas** jeb kara apstākļu aprakstīšana un vēsturiskās hronikas elementu lietojums atmiņu naratīvos, šis koncepts neapšaubāmi saistīts ar ideoloģiski vienvirzienā orientētiem attiecību modeļiem (autoritāru režīmu, padomju un vācu ideoloģiju); c) **reāli pārraidītās atmiņas**, kas apvieno iepriekš minētās atmiņu pārraidīšanas stratēģijas, šis koncepts vērojams sievišķās subjektivitātes tapšanas procesa aprakstīšanā (biežāk – nacionālajā vai trimdas telpā radītajās bērniības atmiņās⁶²).

---

⁶¹ Promocijas darba 2. nodaļā, kas veltīta autobiogrāfijas vēsturiskās ģenēzes izpētei, nav minēti visi analizētie teksti – vērā tika ņemti vien sievišķās subjektivitātes un autobiogrāfiskā subjekta konstruēšanas īpašības izgaismojošie avoti, šeit ir minēts kopējais pētīto tekstu klāsts.

⁶² Sīkāk par žanrisko formu svārstībām skat. promocijas darba 2. nodaļu.

II NODAĻA. SOMIJAS UN LATVIJAS AUTOBIOGRĀFISKO UN PUSAUTOBIOGRĀFISKO SIEVIEŠU TEKSTU VĒSTURISKĀ ATTĪSTĪBA.

Promocijas darba otrā nodaļa veltīta kontekstuālo un funkcionālo teksta īpašību atpazīšanai, kā arī autobiogrāfisko tekstu, tekstu ar autobiogrāfijas elementiem⁶³ un autobiogrāfiskuma izpausmju salīdzināmajai analīzei no XVI gs. beigām (Somijas teritorija) līdz XXI gs. pirmajai desmitgadei. Kopumā aplūkoti 8 periodi - katram no tiem atbilst viena apakšnodaļa. No abu valstu literatūras izvēlēti 103 autobiogrāfiska satura teksti (41 no somu literatūras un 62 no latviešu literatūras mantojuma). Tie vērtēti no diviem mijiedarbības skatpunktiem: a) teksta attiecības ar laikmetu un tā vieta abu valstu autobiogrāfijas un autobiogrāfiskuma attīstības procesā, b) sieviešu tekstu iesaistīšana vietējās kultūras līmenī un to īpašības. Īpaša uzmanība ir pievērsta sieviešu autobiogrāfiskā materiāla jēdzienisko (kāpēc tika radīts), funkcionālo (kā, kas un kam tika veidots) un kultūras izvietojuma (kā tas tika un tiek uztverts maskulīnās autorības kultūrās) saskares punktu definējumam un pamatojumam. Mērķa sasniegšanai apakšnodaļās ir skaidrotas politiskās un vēsturiskās situācijas īpašības un to ietekme tekstu radīšanas procesā. Astonās apakšnodaļās teksti ir analizēti kā kultūrās, dzimtē, sociālajās kārtās situēti objekti, pievēršot uzmanību to atšķirību, literārās un mākslinieciskās identitātes definēšanai komparatīvās analīzes aspektā.

Autobiogrāfiskais materiāls tiek skatīts no piecām tekstu funkcionēšanu, atpazīstamību un leģitīmāciju nosakošām perspektīvām, kuru nolūks ir norādīt uz pētāmā materiāla etniski un nacionāli sarežģīto un neviennozīmīgo pamatu, izgaismot tā tapšanu ietekmējošās attiecības. Analīze ietver, **pirmkārt**, teksta radītāju īsu raksturojumu; **otrkārt**, autobiogrāfiju mērķauditorijas izvēles pamatojumu; **treškārt**, producēto tekstu jēdzienisko realizāciju (kāpēc autobiogrāfijas tika rakstītas, un kādas ir teksta veidošanas atšķirības); **ceturtkārt**, tekstu telpisko izvietojumu attiecībā pret pārējiem laikmetīgiem tekstiem (kur tie tika rakstīti, un kā telpa ietekmēja saturu); **piektkārt**, kāda ir autobiogrāfiju funkcionālā nozīme un to mijiedarbība ar laikmetīgo kontekstu. Pētījuma autore apzinās autobiogrāfisko tekstu attīstības neviendabīgo realizāciju abās valstīs, kuras pamatā ir būtiskas atšķirības vēsturisko apstākļu un kultūras reāliju uztverē, sociālās, kultūras un nacionālās identitātes izveidē, dzimšu hierarhijā un dzimtikotās attiecībās, atmiņu koncepta pastāvēšanā un retranslācijā.

---

⁶³ Vai arī: teksti ar autobiogrāfisko saturu.

Atsevišķu autobiogrāfiskā materiāla elementu⁶⁴ sastatāmā analīze ļaus izsekot kolektīvo un individuālo patību veidojošo un skaidrojošo tekstu mijiedarbībai ar a) citiem laikmetīgiem rakstu avotiem (hronikas, atmiņu grāmatas, daiļliteratūras žanri (apm. XVIII gs. vidus)); b) autoru situētības tekstā saskarsmes punktiem; c) kolonialitātes, postkolonialitātes, politiskās neatkarības un telpiski atsvešinātās pieredzes ierakstīšanas tekstā variācijām un to pamatojumam; d) dzimtes lomām laikmetīgajā sabiedrībā un ‘žanriskajai pārdalei’ starp tās dalībniekiem⁶⁵; un e) autobiogrāfiskās rakstības pārrobežu (translokālo un transnacionālo) eksistenci un tās realizācijas īpašībām.

2.1 XVI-XVIII gs. Reliģija, dzimte un autobiogrāfiskums.

Laikmetīgo literāro tekstu parādīšanās iemeslus un apstākļus abās aplūkojamajās kultūras telpās ietekmēja koloniālisma, striktas dzimšu hierarhijas attiecību modelis un sociālo kārtu konstrukta klātbūtne. Koloniālisma politikas mijiedarbība ar modernās subjektivitātes veidošanos skāra pagātnes jēdziena apjēgsmes un aprakstīšanas prakses. Iespēja iemūžināt individuālās atmiņas rakstu formā agrā apgaismības laikmeta Eiropā nozīmēja *pielāgošanos* un *atbilsmi* kultūras, etnicitātes, kārtu un dzimtes attiecības leģitimējošiem mehānismiem (Spicer 2006). Rakstītās formas un tās reprodukcijas līdzekļa – valodas – neesamības vai nenormatīvā rakstura, kā arī literārā procesa sporādiskās izplatības un nestabilitātes dēļ autobiogrāfisko tekstu un autobiogrāfiskuma radīšanas un apjēgsmes pirmposmā ir novērojama atmiņu retranslācija mutvārdos (Schoolfield 1998).

Autobiogrāfiskie naratīvi no XVI gs. beigām (Somijā) un XVII gs. sākuma līdz XVIII gs. nogalei (Latvijā) attīstījās kā neatņemama daļa no laikmetīgas varas pārdales un izplatīšanas principiem, kas nozīmēja kolonialitātes stāvokļa ikdienas izdzīvošanu un mijiedarbību ar producējamo tekstu jēdzieniskām variācijām; tekstu veidotāju etniskās piederības sašaurināšanu (vācbaltiešu un zviedru kultūra); literārā procesa atsvešināto raksturu tā galvenā rīka – normatīvās gramatikas – tapšanas dēļ, kā arī ar naratīvu ārēji ietekmējošo ideju – apgaismības – ietekmes faktoru. Eiropas modernitātes idejiskās attīstības procesā rakstītais vārds ir uztverams kā daļa no sabiedrības

⁶⁴ Kā, piemēram, autobiogrāfiskā naratīva principu ievērošana, autora balss saklausamības pakāpe u. c.

⁶⁵ Galvenais jautājums – kā un kāpēc sieviešu literatūra abās valstīs līdz XIX gs. vidum palika paslēpta no literārā procesa.

neatkarīgas (Rietumeiropas valstīs) vai politiski ietekmētas (koloniālās valstīs) *kopīgas* pašuztveres realizācijas.

Par pirmo kāda notikuma kopīgās izpratnes izteicēju modernitātes paradigmā ir uzskatāms lingvistiskās līdzības fenomens (Андерсон 2001). Rakstītās valodas klātesamības apstākļi iezīmē nākotnes nacionālo valstu identitāti. Turklāt rakstītais vārds un tā turpinājums – valoda – jau vēlīno viduslaiku (XV-XVII gs.) posmā Eiropas koptelpā maina jēdzienisko apvalku un no telpiskās vienotības izpratnes kļūst par laiciskās kopības jēdzienu un kultūras nacionālisma sagatavošanas etapu. Pēc Benedikta Andersona (*Benedikt Anderson*) darbā „Iztēlotās sabiedrības. Pārdomas par nacionālisma avotiem un izplatību” (1989⁶⁶) ieviestās koncepcijas, tautas vēstures pārraidīšana valodā saistās ar pagātnes izdzīvošanu tagadnē, kas sekmē „laika dimensiju saplūsmi un [...] sabiedrības nepārtrauktas eksistences padarīšanu par realitāti” (Андерсон 2001, 15). Valoda ir rīks, kas vēl pirms nacionālisma jēdziena ieviešanas apliecina tautas eksistenci. Realitātē tas nozīmēja, pirmkārt, rakstītās tautas vēstures pakāpenisku ieviešanu, kuras sekmīgas realizācijas gadījumā tiktu producēts vēstījums par vienotu etnicitāti; otrkārt, laikmetīgās sabiedrības audzināšanu caur gadsimtiem ilgi ieviestajām svešādās kultūras normām; treškārt, paralēli etniskajai apziņai realizētus reliģiskās dabas projektus - reformācijas idejas vāciešu vai zviedru interpretācijā, kurā autobiogrāfiskā satura teksti kļūst par galveno rīku patības kā iekšējā garīguma izpausmes konstruēšanai. Vienlaikus jāuzsver, ka individuālās vēstures atspoguļojošie naratīvi atšķiras funkcionālajā un jēgu ģenerējošajā līmenī, kā arī ir piedzīvojuši dažādu izvietošanu [situētību] laikmetīgajā dzimšu hierarhijā un dzimšu attiecību konstruēšanā. Šīs hierarhijas ietekmes rezultātā autobiogrāfiskā satura naratīvi pastāvēja kā sociālo attiecību un laikmetīgā indivīda rīcību aprakstīšanas idealizēts modelis⁶⁷ (Nevala 1993; Ahokas 1973; Stalšāns 2013). Apgaismības un tautas apgaismības idejas Latvijā un Somijā sekmēja naratīvu funkcionēšanas jēdzienisku paplašinājumu: garīgo un laicīgo pārmaiņu rezultātā autobiogrāfiskā satura teksti sagatavoja augsni pamatiedzīvotāju kolektīvi atsvešinātās apziņas izveidei (Nevala 1993; Kūle 2012).

Aplūkojamais periods abās valstīs sakrīt ar vēl vienu modernitātē sakņotu konceptu – nacionālās identitātes projekta attīstības pirmposmu. Tās uzmanība pret laikmetīgo impēriju uzraudzībā īstenoto varas koncentrācijas pārorientāciju

---

⁶⁶ Promocijas darbā ir izmantots 2001. gada tulkojums krievu valodā. Skat. Андерсон 2001.

⁶⁷ Šeit ir lietoti avoti somu valodā. Pētījuma turpinājumā ir sniegti disertācijas autorens tulkojumi kā avotu tā arī papildliteratūras materiāliem.

ģeogrāfiskajās un kulturālajās perifērijās⁶⁸ nozīmēja literārā procesa žanriskā un telpiskā sarežģītuma tendenču aktualizāciju. Par svarīgāko koloniālās varas funkciju periodā var uzskatīt tādu naratīvu producēšanu, kuru nozīme sakrīt ar politisko un sociālo attiecību veidošanas kontinuitāti un vēsturiskās mantošanas principa saglabāšanu. Teksts kļūst par ideālo attiecību modeļa reprodukciju, kas realitātē nozīmēja maskulīnajā pieredzē balstīto naratīvu aktivizēšanos un didaktisko tendenču izvirzīšanos par vienīgo iespējamo vēstījuma piepildījumu (Андерсон 2001; Daija 2013; Giddens 1999). Abas tendences ietekmēja autobiogrāfiskā teksta jēdzienisko kodolu, kurš eksistēja, pateicoties, no vienas puses, koloniālās varas saglabāšanas nepieciešamībai un tās realizācijai individuālajā (vīriešu) pieredzes līmenī. No otras puses, tas pastāvēja pateicoties sekulārajam raksturam un uzmanībai pret ikdienas dzīvi, kas iezīmēja iztēloto tuvību teksta potenciālajam patērētājam un tautas apgaismības objektam – izglītībai pakļautajam zemnieku tautas pārstāvim.

XVIII gs. literāro telpu Latvijā un Somijā raksturo augsta kulturālo/literāro aizguvumu pieredze⁶⁹, kuru ir iespējams saistīt ar koloniālisma politikas realizācijas pamataspekta – kultūras vērtību pārnese – idejas piepildīšanu un literārā procesa ideoloģizācijas procesa sākumu (Spicer 2006, i–iv). Radītie teksti kļūst par laikmetīgo [pirms]nacionālisma kultūras pārnese un adaptācijas rīku impēriju perifērijās. Tos raksturo spēja pielāgoties dažāda tautu valodas attīstības pakāpei un radīt pamatu tekstos postulēto ideju caurstrāvošanai lokālajās sabiedrībās (Андерсон 2001, 173–180).

Laikmetīgo autobiogrāfisko tekstu izteikti didaktiskais raksturs pamatoja arī citu apgaismības laikmeta autobiogrāfiskā materiāla funkciju: piedāvāto naratīvu ticamības, turpmākās izplatības un, vissvarīgākais, atpazīstamības pakāpi nosaka materiāla īpašība radīt *nemainīgo vērtību* hierarhiju. Ar laikmetīgo varu apveltītā indivīda iejaukšanu literatūras pārraudzīšanā tika ieviesti kolonizētās sabiedrības kopīgas apziņas modeļi, kas turpmākajos gadsimtos guva turpinājumu kopīgās nacionālas identitātes definēšanas procesos. Sociālo un kultūras vērtību striktās hierarhijas radīšana nozīmēja kultūras un sociālo robežu koncepta pakāpenisku apzināšanu un augsnes sagatavošanu nākotnes nacionālo valstu izveidei, kurā nācijas koncepts līdzinātos ģeogrāfiskai/telpiskai izvietojumam. (Chemilo 2006, 5–22; Dobush, Mader, Quack 2013, 24–26).

---

⁶⁸ Par tādām XVI–XVIII gs. tiek uztvertas Latvijas un Somijas teritorijas (Ahokas 2001; Laitinen 1997).

⁶⁹ Kopējo literāro ainu abās teritorijās papildināja koloniālisma varas turētāju valstīs atzītie literārie darbi. Tos raksturo maskulīnās autorības dominante, eiropcentrisma iezīmes un didaktiskais raksturs.

Relatīvi agrāku autobiogrāfijas attīstību Somijā, kur jau XVI gs. beigās vīriešu klosteros parādījās pirmās nepublicētās autobiogrāfijas, ir iespējams skaidrot ar straujāku jaunās reliģijas – luterānisma – atbalstu laikmetīgajā zviedrvalodīgajā sabiedrībā un reliģisko patiesību individualizācijas procesa sākumu. 1517. gada reliģisko novitāti, kas izklāstīta Mārtiņa Lutera deviņdesmit piecās tēzēs, Somijas teritorijā atzina jau 1527. gadā, kad jauno ticību politiskās varas un monarhijas stiprināšanas vārdā ieviesa valdnieks Gustavs I Vāsa / Gustavs Eriksons (*Gustav I Vasa / Gustav Eriksson*, 1496–1560; valdīšanas gadi 1523–1560). Viņa reliģiskajā pārliecībā lielu lomu spēlēja vācu mācītāju klātbūtne, kā arī vēlme attīstīt citādas sabiedriskās doktrīnas, kurās tiktu pamatota varas sekularizācijas nepieciešamība. Vāzas reformu rezultātā stabilizējās sociālo kārtu sistēma un attiecības: monarhijas un aristokrātijas pārstāvji kļuva par vērtību sistēmas veidotājiem un noteicējiem Somijas teritorijā līdz pat XIX gs. otrajai pusei un slēgto radikāli noskaņoto sociālo grupējumu darbības aktivizācijai⁷⁰ (Solsten, Meditz 1990). Autobiogrāfijas pozicionēšanās un tekstu funkcionālās īpašības laikmetīgajā kultūrā tika saistītas ar reliģisko tekstu laikmetiskošanu un daiļliteratūras veidošanas pirmo apzināto mēģinājumu (kas ir sekularizācijas politikas reāls rezultāts (Daija 2013)), kā arī ar sociālās ‘citādiskošanas’ realizāciju. Tas nozīmēja, ka teksti kā augstāk minētās valodas, tā arī drukāšanas un publicēšanas procesa sporādiskā rakstura dēļ varēja būt pieejami vien sociāli slēgtam laikmetīgās elites lokam (Ahokas 1973)). Šie procesi sekmēja jauna tipa tekstu – reliģisko/garīgo autobiogrāfiju un agiogrāfiju⁷¹ – parādīšanos, kuru mākslinieciskais papildījums attīstījās literatūras un individuālās vēstures saskarsmes punktos. Reformācijas ideju realizācija Somijas teritorijā nojauca robežas starp indivīda nemateriālo rīcību kā Dieva gribas izpausmi un indivīdu kā Dieva vārda tiešo papildījumu⁷². Kultūras attīstības procesā tas nozīmēja reliģisko tekstu lingvistiskās pietuvināšanas lokālajai sabiedrībai sākumu, kas izpaudās kā publicēto tekstu sašķelšanās zviedru un somu avotos. Vienlaikus ir jāatzīmē, ka, piemēram, Mikaela Agrikolas radītie teksti – pirmā somu ābece (1543) un sprediķi (1544–1548) – somu valodā nenozīmēja autobiogrāfiskā satura tekstu⁷³ augstu funkcionalitāti un

⁷⁰ Piem., fenomānu kustības dibināšana XIX gs. pirmajā pusē.

⁷¹ Agiogrāfija – svēto dzīves apraksti. Atšķirībā no Bībeles tekstiem tie pievēršas laikmetīgo indivīdu augsti tikumisko un pašupurēšanu manifestējošo rīcību aprakstam. Par agiogrāfijas vēstījuma objektiem kļūst no laikmetīgās pasaules ietekmes atsvešinātie reliģiskie askēti.

⁷² Skat., piem., Tarvainen 1957.

⁷³ Agrikolas mantojumā ir atrodamas autobiogrāfiska rakstura piezīmes, taču trūkst autobiogrāfijas tās tradicionālajā izpratnē.

atpazīstamību laikmetīgajā sabiedrībā – visu XVI gadsimtu tie palika slēgti no plašākas sabiedrības uztveres lauka, tādēļ autobiogrāfiskā materiāla nozīmi XVI gs. Somijas teritorijā var definēt kā individuālās vēstures fiksēšanu pašas rakstīšanas un valodas (kā zviedru, tā somu) normēšanas vārdā. Cits iemesls, kāpēc individuālie naratīvi Somijas literatūras procesā tika atzīti daudz straujāk, ir zviedru absolūtisma politikas ietekmes rezultāts – aplūkojamajā vēsturiskajā etapā dzimtbūšana Somijas teritorijā nepastāvēja. Kolonizētās teritorijas statuss tur nozīmēja sociālo, kulturālo un politisko *vienādību* ar varas turētājas valsti, nevis varas tiešo saskarsmi ar sociālās hierarhijas konstruēšanas principiem. Telpiskā brīvība (jo dzimtbūšana paredzēja zemnieka piesaistīšanu pie zemes, tātad noteica telpisko ierobežojumu) kļuva iespējama, pateicoties zviedru ticības kristietības morālei un apziņai, ka dzimtbūšanas attiecības tai neatbilst (Krieviņa 2006).

Laikmetīgā autobiogrāfiskā materiāla attīstības šķautnes pirms XVIII gs. literārā procesa stabilizācijas sākuma – mūķeņu un atraitņu autobiogrāfijas Somijas teritorijā – rāda aplūkojamā žanra sociālās leģitimācijas pakāpi un dzimšu hierarhijas ievērošanas likumus. Jāatzīmē, ka sieviešu klosteru autobiogrāfijas pēc jēdzieniskā papildījuma nav tuvas reliģiskai grēksūdzei tās tradicionālajā izpratnē – tās nepiedāvā grēku atpestīšanas rakstītā rīka paveidu, bet ir mūķeņu dzīvju atstāstījums. Dzimtes kategorija tekstos ar atstāstījuma narācijas principu vienlaikus skar jautājumu par vēstījuma patiesuma pakāpi un to attīstību tekstos, kuru veidojošajam subjektam lietu parādīšana īstajā gaismā (Mason 1980, 207–236) ir liegta. Iekšēja pretruna starp atklātā vēstījuma nepieciešamību un tā ierobežojumiem sieviešu klosteru autobiogrāfijās tiek realizēta, pateicoties atsvešināšanas principa ievērošanai, pēc kura „grēksūdzes rakstītājas [neatkarīgā] vēlme paust individuālo [neatkārtojamo] pieredzi tiek apvienota ar [viņas] iluzoro priekšstatu par realitāti un paļaušanos uz vīrišķām [pirmsempīriskajām] tiesībām uz grēka, maldu, māņu un sievietības noteiksmi” (Gilmore 1994, 60). Dzimte kļūst par mākslinieciskās autoritātes ievērošanas un papildīšanas idejas turpinājumu.

Autobiogrāfiskuma nepieciešamība XVII gs. un parādīšanās sieviešu rakstītajā mantojumā ir saistāma ar reformācijas ideju ietekmi laicīgās literatūras un valodas izpratnē, kā arī individuālās eksistences jaunināto definējumu. Turklāt tekstu funkcionālo apvalku padarīja par iespējamu modernitātes paradigmas pārliecība par kultūru kā indivīdu radīto apstākli, nevis antikvitātē vai reliģijā aizgūto priekšstatu pielāgošana, kas radīja pirmsreformācijas pasaules universālo vērtību sistēmu (Гидденс 2011). Lī Gilmore (*Leigh Gilmore*) rakstā „Sargājot patiesību: grēksūdze, dzimte un autobiogrāfiskā autoritāte” (*Policing Truth: Confession, Gender, and Autobiographical*

Authority, 1994) uzskata, ka viduslaiku sieviešu autobiogrāfiskā satura tekstu parādīšanas fakts ir dzimšu hierarhijas ietekmētas sieviešu identitātes reprezentatīva manifestācija (Gilmore 1994, 54–78). Klosteru autobiogrāfijas pieļauj dzimtes kategorijas pārtapšanu par tekstu ticamības paaugstināšanas efektu. Tas nozīmē, ka sieviešu reliģiskā piederība vai pat vispārīgā sevis veltīšana patiesajai Dieva gribai varēja kļūt par pietiekamu pierādījumu kā dzimšu hierarhijas un attiecību modeļu pieņemšanai, tā arī piedzīvoto notikumu un pieredzes nianšu pašlegitimācijai un sociālajai paš aizsardzībai no laikmetīgā literārā procesa tiešas ietekmes (teksti funkcionēja slēgtajās sociālajās grupās viena klostera teritorijā).

Par vienu no XVII gs laicīgās literatūras mērķiem kļuva lingvistisko privilēģiju kritika (latīņu valodas tekstus pakāpeniski nomainīja pirmsnacionālajās valodās⁷⁴ rakstītais materiāls) un modernās domāšanas piekritēju meklējumi. Pēdējais apstāklis sekmēja, pirmkārt, reliģisko draudžu fenomena uzplaukumu⁷⁵, reliģisko uzskatu šķelšanos un modernitātes idejiskā projekta realizācijas sākumu (Daija 2013), otrkārt, veicināja individuālās apziņas pārraidīšanā balstīto naratīvu izplatību (Daija 2013; Андерсон 2001). Valodas atbrīvošanas politikas rezultātā sieviešu klosteru un atraitņu autobiogrāfijas kļuva par citādās apziņas definēšanas pirmo mēģinājumu apziņas kā pretrunu izraisītājas un garīguma kā vienīgā šo pretrunu uzvarētāja vietā (Svētā Augustīna ieviestā koncepcija) (Mason 1980, 210–211; Nevala 1989). Sievišķās pašdefinēšanas jēdziens tekstos tiek pārbīdīts uz atsvešinātām kategorijām: pirmajā gadījumā autobiogrāfija ir Dieva izpausme caur tā individuālo izdzīvošanu, otrajā – tekstam ir sadzīvisks un vēsturisks mērķis pārraidīt atmiņas par aizgājušo vīru tālākajām paaudzēm, lai nepazaudētu saikni ar ģimenes vērtību noteicēju – tēvu – un saglabātu pārbaudītus morāles principus un attiecību modeļus (Nevala 1993; Meškova 2009). Kā atzīmē autobiogrāfijas pētniece Mērija G. Meisona (*Mary G. Mason*) rakstā „Sieviešu rakstnieču autobiogrāfijas” (*Autobiographies of Women Writers*, 1980), viduslaiku sieviešu sadzīviskā satura autobiogrāfijas var tikt uzskatītas par maskulīnās autoritātes apliecinājuma tekstuālo papildinājumu, jo dzīvesstāsta radīšanas iespēja vienlaikus apzīmēja sievietes sociālo pozicionēšanu (Mason 1980, 207–236). Sieviešu balss tekstos tika saprasta kā vīra dzīves notikumu precīza atbalss. Tekstu jēdzienisko pasivitāti un relatīvo vienveidīgumu (atraitņu autobiogrāfijas lielākoties vēsta par

---

⁷⁴ Somijas teritorijā izteikto latīnisko pamatu tekstu producēšanā aizstāj zviedru valodas teksti.

⁷⁵ Reliģisko uzskatu pluralizācija ir raksturīga arī Latvijas teritorijai XVIII gs. otrajā pusē un luterismā balstīto draudžu izveidē.

vienas ģimenes sadzīvi un iezīmē lokālo sociālo hierarhiju⁷⁶) var skaidrot, pirmkārt, ar rakstītā materiāla tapšanu vīriešu veidotajā un pārraudzītajā kultūrā un, otrkārt, ar teksta rakstīšanu svešajai sabiedrībai dzimšu attiecību aspektā (Smith, Watson 2010). Turklāt šos tekstus mūsdienu autobiogrāfijas teorijās ir pieņemts saukt par „[literārā procesa] vidējo sfēru” (Савкина 2001, 13), ar to saprotot pirmo sieviešu autobiogrāfisko formu eksistenci ambivalentajā stāvoklī. Tā pirmo šķautni veido dzīves un mākslas iedīgļu ietekme, otro – tekstu atsvešinātība kā no augstās, tā no triviālās (laikmetīgās, sekulārās) literatūras. Sieviešu autobiogrāfisko tekstu neiederība nevienā no funkcionēšanas veidiem pamato to neatpazīstamību laikmetīgajā literārajā procesā un sekmē literāro vērtību jaunradi vai esošo vērtību apšaubīšanu (Савкина 2001, 10–20). Somijas teritorijā šī tendence noveda pie tekstu funkcionēšanas iespēju telpiskā (klosteris un ģimenes loks vai vienas dzimtes mantojums) un jēdzieniskā papildījuma ierobežojumiem un sašķelšanās. Sieviešu autobiogrāfiskā satura teksti XVI–XVIII gs Somijas teritorijā atradās „mūžīgas subjekta kustības” (Irinās Savkinas (*Ирина Савкина*) jēdziens; Савкина 2001, 39) stāvoklī. Tekstu narators eksistē sociokulturālo laikmetīgo konvenciju un dzimšu hierarhijas uzspiesto (taču vēl neapzināto) aizspriedumu apstākļos, kuros ir iespējams tikai dot paviršu priekšstatu par notikumiem un *tēlot* subjekta rīcības, nevis radīt ticamu un autoritatīvu vēstījumu (Савкина 2001, 39–52; Marcus 2006, 1–11; 135–179).

Subjekta rīcību tēlošanas princips ir pazīstams arī Latvijas XVIII gs. telpā, tā būtiskākā atšķirība ir vēstījuma transformācija: no intīmi iekšējas perspektīvas teksti pārtop par kolektīvas apziņas universāliju veidotājiem. Mainās arī vēstītāja dzimte un teksta potenciālo uztvērēju loks. Garlība Merķeļa „Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimtenā beigās” (*Die Letten, vorzuglich in Lefleand, am Ende des philosophischen Jahrhunderts*, 1796) ir sekularizācijas no reliģiskā satura tekstiem⁷⁷ un latviešu etnisko piederību mākslīgā veidojuma apvienojums (Klekere 2011, 41–46). Tekstā tiek manifestētas arī dažādas vēstījuma funkcijas: veidojot ticamo vēstījumu par tautas pagātni un sadzīvi, paralēli tiek apliecināts koloniālā subjekta un objekta attiecību nemainīgums. Kaut arī darbā tiek apspriestas laikmetam jaunas idejas par dzimtbūšanas atcelšanu, pamatiedzīvotāju kolektīvās apziņas jēdziena aprakstīšanā jūtams „koloniālais vērojums” (*colonial gaze* – Glorijas Anzalduas (*Gloria Anzaldua*), Homi Babas, Anjas Loombas (*Ania Loomba*) u. c. lietots jēdziens).

---

⁷⁶ Nevala 1989.

⁷⁷ Somijas teritorijā to iezīmēja sieviešu sadzīves un reliģiskās autobiogrāfijas

Merķelis raksta: „Ikdienišķi cilvēki velkas pa ceļu, nekad neejot turp, kur viņi grib, bet kurp plūst pūlis ap viņiem. Viņi mūžīgi pārvēršas, tikai tai ziņā paliekot nemainīgi, ka pieņem apkārtējo lietu krāsu, tāpat kā teiksmainais hameleons. Viņiem nav nekāda īpaša rakstura, bet tikai vispārējs, ko apstākļi uzspieduši visai tautai.” (Merķelis 1999, 37)

Teksta nolūks ir, no vienas puses, piedāvāt ticamo vēstījumu par lokālās sabiedrības ikdienu, no citas – aplūkot laikmetīgās kultūras procesus no varas mehānismu turētāja perspektīvas. Pēdējais aspekts mūsdienu teorētiskajos avotos par kultūras veidošanās nosacījumiem apgaismības laikmeta Eiropā (Bhabha 2004; Loomba 2005) tiek pamatots ar kultūras aizspriedumu izplatību un ierobežoto izpratni par tās funkcionālajām īpašībām un ikdienas realizāciju. Garlība Merķeļa teksta tulkojumi un pārpublicējumi⁷⁸ liek secināt par nepieciešamību pēc koloniālā diskursa kontinuitātes un kultūras aizspriedumos balstīto sociālo attiecību modeļu pārraidīšanu. Mainījās vien sīkas lingvistiskās nianse un teksta pārpublicējuma vēsturiskais konteksts. Krievu izdevuma nosaukumā lietots šāds formulējums: *Латыши, особливо в Ливонии в исход философского столетия. Дополнение к народоведению и человекознанию* („Latvieši, sevišķi **Livonijā** filozofiskā gadsimtena beigās. Tautzinību un cilvēkzinību papildinājums”, 1870 [izcēlums un tulkojums mans – M. S.]. Atšķirība ir ģeogrāfiskajā vispārinājumā – tiek ignorēts vēsturiskais process⁷⁹ un oriģināla koncentrēšanās uz Vidzemes novadu. Par vienu no iemesliem var uzskatīt jau minēto impērijas nevērību pret tās perifērijām un koloniālās varas autoritatīvās dabas izpausmi. Mainījās arī teksta publicēšanas mērķis – tas sašaurinājās līdz informācijas sniegšanai par vienu no impērijas nomalēm un etniskā egalitārisma politikas realizācijas apliecinājumam.

Somijā koloniālais vērojums izpaudās ne tikai naratīvos par Eiropas kultūras aizkulisēs atrodamajām zemēm un to iedzīvotāju sadzīvi, bet arī caur lokālās kultūras realizētāju zinātniskā satura aprakstiem ar vēstures un autobiogrāfijas elementiem. Zviedru izcelsmes zinātnieka Daniela Jusleniusa darbi „Izdzēst veco un jauno” (*Aboa vetus et nova*, 1700); „Somu aizstāvēšana” (*Vindiciae Fennorum*, somu: *Suomalaisten puolustus*, 1703) rāda stereotipizētās senās vēstures ainavu par Somijas teritorijas iedzīvotājiem un izgaismo vienu no XVIII gs. kolektīvo autobiogrāfiju veidošanas iemesliem – koloniālās varas turētāju tieksmi apzināt iekarotu telpu no jauna

⁷⁸ 1870. gadā Maskavas Universitātes tipogrāfijā tika sagatavots tulkojums krievu valodā (Меркель 1870), 1905. gadā Pēterburgā tika laista klajā atkārtota publikācija latviešu valodā (Merķelis 1905).

⁷⁹ Livonijas konfederācija pastāvēja no XIII gs. otrās puses līdz 1561. gadam mūsdienu Latvijas un Igaunijas teritorijā.

(Андрерсон 2001). Tekstu piederība laikmetīgajai zinātnes valodai ļauj secināt par leksiskās atsvešinātības sarežģīto raksturu orientēšanos ne vien politiski vai sociāli, bet arī profesionāli nošķirtajos⁸⁰ lasītāju lokos (Ahokas 1973; Nevala 1989). Naturālajās zinātnēs⁸¹ balstīti teksti un to lietojums tautas sadzīves skaidrošanā Somijas teritorijā aizsāka apgaismības politikas realizāciju (Ahokas 1973, 14). Būtisku atšķirību starp Merķeļa un Jusleniusa tekstiem rāda to funkcionāls apvalks: ja „Latvieši” ir vērtējams kā „vācu ietekmīg[s] un populār[s] projekts [kura nolūks bija] tautas emancipācija un [sociālo] kārtu aizspriedumu vājināšana” (Daija 2013, 7), tad Jusleniusa tekstam piemīt izteikta vēršanās pret tagadnes situācijas vērtējumu kā pagātnes notikumu ietekmēto parādību – viņa darbos tautas nākotnes pareģojumi tiek aizstāti ar zinātniski formālo sociālo un kultūras īpašību konstatāciju. Pēdējais fakts Jusleniusa tekstu tuvina klasiskajam grēksūdzes modelim, kurā subjekta izdzīvotā pagātne ir avots tagadnes notikumu izvērtēšanai un iemūžināšanai.

2.2 XVIII gs. nogale – XIX gs. vidus. Sieviešu atmiņa kā sociālā atšķirība.

XVIII gs. nogale un XIX gs. sākums Latvijas teritorijā saistās ar politiskās un kultūras varas decentralizāciju un jaunu sociālo modeļu formēšanu, kuru pamatā ir nacionālās piederības un identitātes koncepta ieviešana un kuru parādīšanos sekmēja pakāpeniska dzimtbūšanas atcelšana atsevišķos teritoriālajos novados⁸². Sociālās hierarhijas veidošanas principu pārmaiņas nozīmēja apgaismībā audzinātā tekstu didaktiskā primitīvisma un ‘bērnu literatūras’ statusa⁸³ pakāpenisku aizstāšanu ar tādu literatūru un literatūras procesu, kuru pamatā būtu vienošanās par autora etnicitātes un lietotās valodas līdzību vai sakritību (Андрерсон 2001). Kaut arī literārais process kā patstāvīga kultūras vienība vēl nepastāvēja un publicētus tekstus raksturoja tematiskā un žanriskā daudzšķautņainība un sporādiskums, XIX gs. pirmajos trīsdesmit gados tika dibināta modernitātes pārlicība par nācijas–valodas–valsts (un valsts robežu) vienotības nesagraujamību (Krieviņa 2006; Butulis, Zunda 2010; Jussila, Hentilä, Nevakivi 1999). Novēršanās no producējamo tekstu naratīvu vienkāršības un tehniskie sasniegumi grāmatu reproducēšanā (pirmo drukātavu dibināšana) iezīmēja literārā

⁸⁰ Mācītāji un skolotāji – autobiogrāfiskā satura tekstu didaktiskā pamata pārraidīšanas pratēji lingvistiskās un filozofiskās sagatavotības un piemērotības dēļ.

⁸¹ T.i. zinātnēs par dabu. Juslenius ir bijis Karaliskās Akadēmijas Turku profesors, pasniedzis ebreju, grieķu valodas, arī teoloģiju. Būtisks ir valodu pasniegšanas veids, kas līdzinājās botānikas grāmatās esošajām ilustrācijām. (Ahokas 1973).

⁸² Laikposmā no 1817. līdz 1861. gadam (1817. g. – Kurzemē, 1819.g. – Vidzemē, 1861. g. – Latgalē) Latvijas teritorijā norisinājās dzimtbūšanas atcelšanas projekts (Butulis, Zunda 2010).

⁸³ Paula Daijas disertācijā (Daija 2013) lietots pieņēmums.

procesa pietuvināšanos laikmetīgajām tendencēm un kultūras izpausmes pietuvināšanos Eiropas koptelpas procesiem. Rolands Robertsons (*Roland Robertson*), vērtējot kultūru mijiedarbības procesus grāmatās „Globalizācija” (*Globalization*, 1992) un „Globalizācija: sociālā teorija un globāla kultūra” (*Globalization: Social Theory and Global Culture*, 1992) nonāk pie secinājuma, ka laiks no XV gs. sākuma līdz XVIII gs. pusei (apmēram līdz 1750. gadam) Eiropas koptelpā būtu vērtējams kā kultūru savstarpējas caurstrāvošanas embrija stāvoklis, kura attīstību ietekmēja: 1) grāmatu izdošanas industrijas straujš uzplaukums un literārā procesa visaptverošā rakstura stabilizācija; 2) kristiešu ticības kolapss (Eiropas sadalīšanās trijās konfesijās); 3) sabiedrības ģeogrāfiskās izglītības paaugstināšanās: karšu izplatība un jūras/sauszemes ceļojumu vieglāka norise; 4) koloniālās politikas ietekmētā piederības koncepta radīšana caur pilsonības jēdziena ieviešanu (Robertson 1992; Jay 2010). Autobiogrāfiskajiem tekstiem šie apstākļi nozīmēja vieglāku atpazīstamības sasniegšanu un izešanu ārpus privātās telpas, kas realitātē izpaudās kā slēgto sociālo grupu (tostarp sieviešu autobiogrāfisko tekstu) iesaistīšanas literatūras procesā sākumu. Latvijas teritorijā tas tika realizēts caur vācbaltiešu izcelsmes sieviešu pirmajiem neatkarīgajiem ceļojumu aprakstiem, kuros ir sapludināti individuālajā pieredzē pamatoti priekšstati par telpisko piederību (Taube 1993; Kuehn, Smethurst 2009; Thomson 2011). Vēstījumi ir veltīti svešādās sadzīves un ieražu iepazīšanai, kas XIX gs. sākumā nozīmēja sociālās piederības hierarhijas nepārkāpšanas tendences ievērošanu. Tekstiem raksturīgs mēģinājums rakstiski apliecināt dažādību, radīt priekšstatu par sievišķās patības apzināto pretestību etniskās nevienlīdzības dēļ (Pratt 2003). Tas, ka ceļojumu apraksti izveidojās kā izteikta sieviešu radītā literatūra, ļauj secināt par reālās un iztēles telpiskās neatkarības realizācijas mēģinājumu⁸⁴.

Vispārējā literārā procesa patstāvīgumu un nepārtraukto realizāciju raksturo tā noslēgtība sociālajās kārtās un pakļaušanās valdošās kultūras vērtību sistēmai. Sieviešu autobiogrāfiskiem tekstiem tas nozīmēja jautājuma par kultūras un lingvistisko leģitimitāciju aktualizāciju un dzimšu hierarhijā balstīto attiecību daļēju pārņemšanu publicētajos un nepublicētajos garīgajā un sadzīviskajā subjektivitātē balstītos naratīvos. Latvijas teritorijai, kura pēc Ziemeļu kara (1700–1721) atradās politiski koloniālās varas apstākļos⁸⁵ (Krieviņa 2006; Соловьев 2007, 637–664; Butulis, Zunda,

⁸⁴ Piem., pirmās ceļojumu aprakstu veidotājas Minnas Freimanekas teksti.

⁸⁵ Laika posmā no 1561. līdz 1772. gadam Latgales teritorija piedzīvoja „poļu laikus”; 1561.–1795. gadā turpināja pastāvēt Zemgales, Kurzemes un Sēlijas teritorijās dibinātas hercogistes. Taču jau pēc 1710.–1711. gada un hercoga Frīdriha Vilhelma (*Friedrich Wilhelm*) un Krievijas imperatores Annas Ivanovnas (*Анна Иоанновна*,

2010) un dzimtbūšanas politikas norieta posmā, autobiogrāfiskā satura teksti turpināja pildīt šķiriskās un kārtu dažādību noteikšanas funkciju uz aizspriedumiem bagātā fona par lingvistisko un kultūras piederību. Individuālās pieredzes pierakstīšanas fenomens bija papildnosacījums etniski sarežģīto attiecību skaidrojumā (Daija 2013).

Somijas teritorijā producēto tekstu funkcijas un nozīme, salīdzinot ar Latvijas autobiogrāfiskā materiāla attīstību, ir politisks un sociāls pretstats. Tur līdz XIX gs. 50. gadiem pastāvēja monolingvāls drukātās literatūras process. Šis apstāklis neietekmēja zviedru un somu kultūras dialoga veidošanu caur autobiogrāfiskiem tekstiem, kuri, funkcionējot svešā valodas telpā, zaudēja XVIII gs. naivumu un vienveidīgo pamācošo raksturu un pievērsās zviedru un somu kultūras individuālo īpatnību meklēšanai (Nevala 1998; Schoolfield 1998). Individuālajā pieredzē balstīts teksts pārtrauca tiešo saikni ar izteiksmes līdzekļu ierobežojumiem, un, lai to īstenotu, dominējošajā kultūrā ar XVIII–XIX gs. mijas paradigmu definējošiem līdzekļiem tika definēta neatkarīga kultūra (Jussila, Hentilä, Nevakivi 1999; Lavery 2006).

Viens no modernitātē koptajiem kultūras uzdevumiem, kurā koloniālisma politika apvienojās ar priekšstatu par literāro procesu kā eiropeiskajā civilizācijā veidotu [maskulīno] subjektivitāti, autobiogrāfisko tekstu gadījumā sakrita ar jaunu patības atkailinošu naratīvu uzdevumu – telpiskās izziņas paplašinājumu (Jay 2010, 33–52). Pēc pētītā somu materiāla var spriest vismaz par trim XIX gs. sākuma tekstu attīstības tendencēm: pirmkārt, žanra likumu stabilizācijas sākumu, otrkārt, žanra koncepta sarežģītumu un sazarošanos, treškārt, tā pastāvēšanas turpinājumu ne līdz galam pašdefinētajā multietniskajā vidē un starpetnisko saišu homogenitātes iezīmju kristalizāciju⁸⁶. Multietniskās kopienas rašanos un stabilizācijas procesu lielā mērā ietekmēja reliģiskie un sociālie grupējumi (luterisma, katolicisma, pareizticības šķelšanās, vecticībnieku un hernhūtiešu reliģiskā mantojuma apzināšana paralēli idejai par vienotu nāciju un nacionalitāti, īpaši sākot ar XIX gs. 50. gadiem⁸⁷; kā arī pirmā somu inteligences paaudze – fenomāni), kuru pamata postulāti skāra nevis šķiriskās vai sociālās atšķirības, bet idejisku vienošanos, kas paralēli tuvināja šos attiecību modeļus neatkarīga egalitārisma principiem. Sieviešu autobiogrāfisko tekstu attīstības vēsturē aplūkojamais laiks ir piesātināts ar divām kultūrām piederīgo sieviešu publicēto materiālu laikmetīgās varas turētāju valodās, kas var pamatot pieņēmumu par

---

1693–1740; valdīšanas laiks: 1730–1740) kāzām teritorijā izplatās Krievijas Impērijas likumdošanas sistēma un sociālās iekārtas modeļi (Krieviņa 2006; Butulis, Zunda 2010; Соловьев 2007).

⁸⁶ Multietnisko kopienu rašanos un stabilizācijas procesu lielā mērā ietekmēja reliģiskās kopienas.

⁸⁷ Skat. Butulis 2010; Taube 1993.

starpetnisko attiecību asimetriju un sieviešu naratīvu atrašanos dubultās apspiešanas (dzimtes un valodas) apstākļos.

2.3. XIX gs. sākums – XIX gs. vidus. Nācijas veidošana un autobiogrāfiskuma žanriskās telpas.

Sieviešu autobiogrāfisko tekstu parādīšanos un izpratni par tiem laika posmā no XIX gs. sākuma līdz apmēram XIX gs. 70. gadiem un atklātās pretestības izpausmes ar laikmetīgās periodikas starpniecību iezīmēja koloniālo attiecību modeļu modernitātes tieksme ieviest kultūras (un literatūras) attīstības loģiku un normas, kuru pamatā ir varas turētāju valstu priekšnoteikšanas [pareģojošās] politikas ievērošana par teritorijā izplatītajiem publicētajiem naratīviem (Jameson 2002, 22–33). XIX gadsimta sākums abās valstīs sakrita ar telpiskās apziņas pārmaiņu laiku. Zemnieku atbrīvošana (Latvija), politiskās piederības pārbīde, kā arī daļējas neatkarības iegūšana (Somijas 1809. gadā proklamētais autonomais stāvoklis) paredzēja tādu naratīvu (un literārā procesa) atbalstīšanu, kuras pamatā būtu iespējamā mācība par jauno piederības telpu un tās iespējami plašākas izziņas veicināšana. Savukārt telpiskās pārorientācijas process iesāka individualitātes kā tikai pašapziņas tiešā turpinājuma apšaubīšanu. Tas nozīmēja individuālās patības apzinātās telpiskās „ierakstīšanas” sākumu⁸⁸ un sociālās, etniskās un kulturālās citādības koncepta pakāpenisku ieviešanu (Jameson 2002, 40–54). Telpiskās situētības definēšanai kolonizēto tautu kopīgās, vēl no XVIII gs. pazīstamās vēstures un politikas radīšanas rezultātā XIX gs. sākumā par svarīgu naratīvu ar autobiogrāfiskuma elementiem kļuva ceļojuma apraksti. Šajā laikā teksti kļuva autoritatīvāki un uzmanīgāki pret producēto atziņu detalizētās naratīva patiesības ievērošanu. Pēdējais apstāklis šķietami akcentējās maskulīnās balss kā teksta kvalitātes noteicēja pozīciju abās teritorijās (Gilmore 1994, 54–77), taču pētītais autobiogrāfiskais materiāls liecina par atmiņu un individuālās izpratnes par telpu un telpisko piederību funkcionālo sarežģītību, kuru veidoja kultūru dzimtes hierarhijas zemslāņa patstāvīgo ceļojumu atmiņu *sporādiska eksistence* publicētajos avotos. Turpmāk aplūkots sieviešu autobiogrāfisko tekstu iesaistīšana ceļojumu aprakstos un saplūsme ar ceļojuma aprakstu žanru.

Viena no galvenajām atšķirībām Latvijas un Somijas sieviešu atmiņu funkcionēšanā ir tekstu piederība /izslēgšana no publiskās telpas. Kaut arī Latvijas

---

⁸⁸ Turpmākajos gadsimtos telpiskās piesaistīšanas jautājums tiks saistīts ar nacionālās piederības meklējumiem.

kultūras mantojumā ir atrodami ar autobiogrāfiskiem elementiem papildīti vācbaltiešu izcelsmes sieviešu teksti, to publiskās atpazīšanas pakāpe pat sociāli un lingvistiski atbilstošajās grupās palika savstarpējas komunikācijas līmenī, atstājot vārda iemūžināšanas privilēģiju priekšstata par dzimtes hierarhiju ieviesējiem. Somijā ceļojuma aprakstu žanrs ar autobiogrāfiskiem elementiem veido to funkcionēšanas un uztveres telpu. Pretstatā Latvijā izplatītajai pusanonīmajai ceļojumu pierakstu praksei Somijā radītajos tekstos var novērot trīs atšķirīgas tendences: 1) vairākums ceļojuma aprakstu tika publicēts (piem., Sāras Vaklinas (*Sara Wacklin*) atmiņu grāmata „Simt atmiņu no Esterbotenas [tagadējas somu pilsētas Oulu zviedru nosaukums]” (*Hundraide minnen från Österbotten*, 1844–1845), kam pamatā ir gan zviedru tieksme saglabāt varu publiskajā telpā, radot pārlicinošus naratīvus par subjekta piederību lokālajai ģeogrāfiskajai teritorijai, gan arī mēģinājumi paplašināt varu, kas tika realizēti caur uzmanības novēršanu no politiskā centra par labu nostāk esošām un kulturāli mazāk [at]pazītām apkaimēm; 2) sieviešu autobiogrāfisko tekstu publicēšana ļāva sasniegt vēl vienu sabiedrības pārlicināšanas līmeni – piesaistīt ikvienu tās dalībnieku naratīva līdzdzīvošanā neatkarībā no lokalizācijas sociālajos konstruktos (tādos kā dzimte). Jāatzīmē, ka sociālā vienotība vēl nenozīmēja nacionālās apziņas formēšanos sarežģītas etniskās un kultūras ainavas dēļ. 3) Tika īstenoti mēģinājumi realizēt literārās pārmantošanas projektu, kurā tiktu iesaistīta ne tikai atzītā maskulinā rakstnieka balss, bet arī viņa tuvākās apkārtnes pārstāvji (šeit: sievas). Tomēr nevar noliegt šā procesa sociālo divdabību, ļaujot sievietēm radīt tekstus ar autobiogrāfisko saturu (piem., slavenā somu dzejnieka Johana Ludviga Runeberga (*Johan Ludvig Runeberg*, 1807–1877) sievas Fredrikas Runebergas (*Fredrika Runeberg*, 1807–1879) autobiogrāfisko stāstu krājumā „Skices un sapņi” (*Teckningar och drömmar*, 1861), īpaši stāstā „Sievietes dzīves šķautnes” (*Facetter ur kvinnans liv*)), vienlaikus tika apliecināts slavenā vīra personības mākslinieciskais diženums. Var uzskatīt, ka autobiogrāfiskā satura naratīvi, kuru uzmanības centrā ir bijusi subjekta ģeogrāfiskā pārorientācija un kuru autores ir bijušas laikmetīgo rakstnieku „ēnas”, turpina vēl XVI gs. aizsākto atraitņu autobiogrāfiju tradīciju. Abus naratīva tipus vieno funkcionālais apvalks, kas saistījās ar vīra personības iemūžināšanu pēcteču atmiņās (Mason 1980).

Somijas literārajā attīstībā līdz XIX gs. astoņdesmitiem gadiem – sieviešu kustību un sociālo grupējumu aktivizācijas posmam – autobiogrāfiskie elementi ceļojuma aprakstos parādījās kā reālās un iztēlē radītās telpiskās pārvietošanās atmiņu precīza konstatācija. Vispārējās apkārtnes un tās iedzīvotāju aprakstīšanas vietā tika

lietots paņēmiens, kurš tuvina ceļojuma aprakstu žanru vēsturiskajai vai sociālajai hronikai un kura iezīmes ir konstatējamas Garlība Merķeļa klasiskajā paraugā. Somijas zviedru sieviešu tekstos ir novērojama pasaules notikumu sadalīšana indivīda rīcību ietekmējošajos un mazāk svarīgajos notikumos. Telpas un tās iemītnieku portrets ir psiholoģiski individualizēts, ceļojuma aprakstu žanra nosacījums par vēstītāja distancēto situētību no aprakstītajiem apstākļiem un notikumiem⁸⁹ ir aizstāts ar jautājuma par iedzīvošanos jaunajā dzīves „apvalkā” risināšanu. Tekstos ir saglabāta cieša saikne ar bērniības atmiņām, kuras zibenīgi tiek mainītas pret tagadnes telpas, individuālās patības un apkārtējās sabiedrības pārdzīvojumiem (Nevala 1998; Ahokas 1973; Schoolfield 1998). Tādējādi var secināt, ka a) autobiogrāfiskuma elementi Somijas sieviešu literārajā procesā attīstījās kā daļa no citiem hibrīdžanriem piederošiem tekstiem; b) runājošā subjekta pozīcijai attiecībā pret telpas definēšanu ir amorfs raksturs; c) sievišķās atmiņas un identitāte tika apliecinātas caur pielāgošanos jaunajai apkārtni vai arī pagātnes notikumu glorifikāciju.

Latvijā un Somijā XIX gs. pirmā puse ir priekšstata par nāciju un nacionālismu veidošanas nākamais līmenis, kurš saistījās ar uzmanības pārslēgšanu no sabiedrības ārējās aprakstīšanas un īpašību definēšanas („tautas” raksturojumi filozofiskajos sacerējumos vai telpisko piederību aprakstošajos materiālos) uz apspiesto kultūrās audzinātās pirmās izglītotās paaudzes individuāliem pasaules un valsts vēstures vērtējumiem, kā arī ar sevis pozicionēšanu to kontinuitātē. Zahariasa Topeliusa (*Zacharias Topelius*, 1818–1898) un Ernesta Dinsberga (1816–1902) personība iezīmē pavērsieni literārā procesa izpratnē: autobiogrāfisku tekstu⁹⁰ parādīšanās apliecināja gan neatbilstību starp **audzināšanas** kultūru, etnisko piederību un literārā materiāla virzītājspēku – valodu, gan arī vienu no pirmajiem mēģinājumiem radīt priekšstatu par vienotu nāciju lokālajos kolonialitātes attiecību modeļos **audzinātā indivīda** acīm. Topeliusa lingvistisko izvēli noteica viņa etniskā piederība (rakstnieks bija Somijas zviedrs). Lai gan mūsdienās autors ir pazīstams kā bērnu literatūras attīstītājs (skat., piem., „Pasakas” (*Sagor*) zviedru valodā, 1847–1852), tas, ka viens no retajiem autobiogrāfiskā materiāla paraugiem tika sarakstīts somu valodā, tolaik tika vērtēts kā novēršanās no senču ideāliem un piederība pusaizliegtajiem sociāliem grupējumiem⁹¹.

⁸⁹ Pēc Karla Tompsona (*Carl Thompson*) pieņēmuma, „dažādība/līdzība opozīcijas saglabāšana” (Thompson 2011, 10).

⁹⁰ Zahariasa Topeliusa novele „Vienatnē” (*Yksin*), kas publicēta somu valodā (1865–1869), un Ernesta Dinsberga „Autobiogrāfija” (1904).

⁹¹ Topelius bija aktīvs dzejnieka Ludviga Runeberga organizētā somiski orientētā sabiedrības pulciņa dalībnieks (plašāk: Schoolfield 1998).

Ņemot vērā noveles didaktisko raksturu un somu telpiskās un kultūras piederības meklējumus caur *individuālo vērtību izvēli* un pamatojumu, kā arī autora dabisko bilingvālismu, teksts ir vērtējams kā viens no pirmajiem somu sabiedrības kolonialitātes attiecību paradigmas apšaubīšanas rakstiskiem apliecinājumiem (Андерсон 2001, 133–160; Ahokas 1973; Schoolfield 1998).

Dzimtes koncepta apziņa un līdzīgā kontekstā pastāvējušo sieviešu autobiogrāfisko naratīvu parādīšanās šajā periodā ir aizsegta, no vienas puses, ar modernitātes tieksmi atbalstīt nācijas un nacionālās piederības radīšanu vienīgi caur maskulīno prizmu, no otras – ar sieviešu tekstu funkcionēšanas klases ierobežojumiem (Sāras Vaklinas un Fredrikas Runebergas teksti ir radīti augstākās zviedrvalodīgās sabiedrības izklaidei). Vienlaikus jāuzsver, ka sieviešu balss klātesamība Somijas autobiogrāfiskā materiāla attīstībā varēja nozīmēt literatūras teorētiķa Frederika Džeimsona (*Frederic Jameson*) esejā „Neatkārtojamā modernitāte” (*A Singular Modernity*) minēto modernitātes koncepta daudzlīmeņaino, kulturāli, sociāli un etniski sarežģīto veidošanu caur individuālo naratīvu. Pēc Džeimsona, sabiedrības (un vēlākās nācijas) kulturālo ‘seju’ un atpazīstamību pasaules tautu vidū iezīmēja sabiedrības spēja vai nespēja pieņemt un sadzīvot kopā ar laikmetīgās (visbiežāk mainīgās) varas un varas attiecību apstākļiem (Jameson 2002, 1–15). Sieviešu iesaistīšana literārā procesa veidošanā šeit ir vērtējama kā sievišķās subjektivitātes izteiksmes reālās (ceļojumu) un imaginārās (rakstīšanas process un publikācijas iespējamība) telpas paplašināšana. Somijā šis process līdz XIX gs. nogalei zaudēja piesaisti dominējošajai zviedru valodai un sociālo kārtu politikas ievērošanai, un individuālo atmiņu atstāstījums guva pārsvaru pār telpiskās pārvietošanas faktu. Tādēļ jau šā gadsimta astoņdesmitajos gados var runāt par triju līmeņu autobiogrāfisko materiālu Somijas teritorijā: 1) nākotnes nacionālo literatūras kanonu formējošais maskulīno autobiogrāfiju līmenis (to raksturo ticamības un momentānās sociālās atpazīšanas un atzīšanas visaugstākā pakāpe⁹²); 2) nacionālā literatūras kanona zemslānis, kura nolūkos pārsvarā ietilpa a) cīņa par līdzvērtīgām sociālajām iespējām; b) politiskās situācijas atklāta kritika ar plašas sabiedrības uzmanības piesaisti⁹³; 3) lingvistiski jaukts autobiogrāfiskais materiāls Somijas literārajos un periodiskajos izdevumos (līdz XIX gs. nogalei). Pēdējais līmenis liecina

---

⁹² Alekša Kivi romāns „Septiņi brāļi” (1870) u.c.

⁹³ Šai tendencei raksturīga vēlāka realizācija – sieviešu politiskās un sociālās apziņas literārais turpinājums ieraudzīja dienas gaismu vien XIX gs. 80. gados (sal. Minnas Kantas (*Minna Canth*, 1844–1897) publiskās runas (it īpaši pēc vīra nāves 1879. gadā), kurās rakstniece bieži izmantoja autobiogrāfiskās detaļas labākai apspriežamās problēmas risināšanai).

par koloniālā stāvokļa tieksmi risināt kulturālās, etniskās, lingvistiskās citādības reprezentativitātes jautājumu, kurš, pamatojoties uz Homi Babas skaidrojumu, vienmēr tiek saistīts ar naratīva veidotāja autoritātes definējumu (Bhabha 2004, 121–131).

Latvijas kultūrtelpā līdz XIX gs. 80. gadiem sieviešu līdzvērtīga iesaistīšana literārā procesa un vērtību formēšanā ir grūtāk izvērtējama tekstu publicēšanas retuma dēļ. Autobiogrāfiskie teksti – atmiņas, dienasgrāmatas, autobiogrāfijas, ceļojuma apraksti ar autobiogrāfiskiem elementiem – turpināja funkcionēt sociāli nošķirtajās grupās. Autobiogrāfiskā materiāla funkcionālais apvalks bija ģimenes un tuvāko paziņu loks, kas noteica arī tekstu jēdzieniskās īpašības – intīmās, individuālās pieredzes sīkākās nianse skārušais vēstījums dominēja pār publiskās telpas notikumu vērtējumiem.

2.4 XIX gs. vidus- XX gs. pirmā desmitgade. Sieviešu autorības un koloniālo attiecību ietekme nacionālas atmiņas formēšanā.

XIX gs. otrā pusē Latvijas un Somijas autobiogrāfiskā materiāla attīstības kontekstā ir laiks, kad: a) stabilizējās priekšstats par autobiogrāfiskuma elementiem kā pārbaudīto zināšanu avotiem, uz kuru pamata izkristalizējās rakstnieka atpazīstamības pakāpe laikmetīgajā sabiedrībā; b) stabilizējās priekšstats par autobiogrāfisko naratīvu kā kolektīvās pagātnes veidojošo kategoriju un individuālās pieredzes paraugu un atbilstmi visai sabiedrībai kopumā. Šīs tendences cēlonis ir meklējams XIX gs. otrās puses nacionālo kustību uzplaukumā un jauno ideju ieviesēju pārliecībā par lokālās sabiedrības egalitārisma nepieciešamību politiskas un kultūras dabas jautājumu vieglākajai atrisināšanai (Butulis, Zunda 2010; Solsten, Meditz 1990; Jussila, Hentilä, Nevakivi 1999); c) sieviešu autobiogrāfiskie teksti zaudēja naratīva naivitātes apvalku un tekstu parādīšanas atkarību no maskulīna subjekta [ne]eksistences – tekstos aktualizējās subjektīvas, sieviešu neatkarīgajā pieredzē balstītas pagātnes nianšu aprakstīšana un bērniecības atmiņu naratīvo prakšu dominānce.

Par būtiskāko autobiogrāfiskā materiāla attīstības dzinējspēku XIX gs. otrajā pusē kļuva apziņa, ka literārajā procesā ir uzplaukusi nacionālo piederību jaunveidošanās un modernitātes paradigmas galvenā īpašība – ticība sabiedrības pārmaiņas iespējamībai (Giddens 1996; Collins 2000; Jameson 2002). Latvijas un Somijas autobiogrāfiskajā materiālā šis apstāklis ļāva glorificēt un idealizēt individuālo pieredzi atklājošā vēstījuma nozīmī un runāt par nacionālo literatūras vērtību sistēmas

izveidošanas nepieciešamību. Šo periodu var raksturot kā tautas politiskā un sociālā autobiogrāfiskuma veidošanas laiku: tā uzmanības centrā izvirzījās jautājums par nacionāli viennozīmīga vēstījuma subjekta pastāvēšanu literārā procesa priekšplānā. Tas turpināja iekļauties patriarhālajā attiecību modelī, taču mainīja jēdzienisko „seju” lingvistiskās piederības līmenī. Apakšnodaļā analizētais laika nogrieznis autobiogrāfiskā materiāla attīstībā sakrīt ar individuālās atmiņas vērtības apzināšanos un vēlmi iekļaut lokālo pieredzi literārajā procesā kopumā, kā arī padarīt to par literatūras vērtības noteicēju, tādējādi dibinot pamatus literārā kanona jēdzienam.

Autobiogrāfiskums laika posmā no XIX gs. 70. gadu sākuma (Somija, Alekša Kivi (*Aleksis Kivi*) romāns „Septiņi brāļi” (*Seitsemän veljestä*, 1872) – individuālajā pieredzē balstīts somiskuma manifests) līdz XIX gs. 70. gadu nogalei (Latvija, Krišjāņa Barona folkloras vākšanas sākums ap 1878. gadu) funkcionēja kā laikmetīgās nacionālās apziņas konstruēšanas rīks, kura pamatus meklēja ne vien etniski un lingvistiski atsvešinātajos vācbaltiešu vai zviedru naratīvos, bet arī nacionālās mutvārdu vēstures kopproduktā – kopīgajā mitoloģiskajā pagātnē. Nacionālās piederības projekta realizācija folkloras materiālos (Latvija) vai folkloras elementos (Somijas pirmais romāns zemnieku valodā ar tā izcelsmes mitoloģisko pamatojumu⁹⁴) turpināja tautas autobiogrāfiskā vēstījuma tendenci. Tā iemesls ir meklējams abu aplūkojamo teritoriju laikmetīgajā pārlicībā par nepieciešamību dibināt un rakstiski apliecināt vienotu nacionālo priekšstatu par *ideālo māksliniecisko subjektu un tā producēto attieksmi pret sevi, notikumiem un pasauli*. Literāri leģitimēta tautas vēsture kļuva par loģisku turpinājumu vēl XVIII gs. aizsāktiem vācu un zviedru mēģinājumiem iedibināt kolektīvas etnicitātes, dzimšu attiecību un sociālo kārtu sadalījuma principu modeļus. Būtiska XIX gs. nogales atšķirība bija literārā procesa lingvistiskā sadrumstalotība un relatīvi viendabīgs, politiski pārraudzīts sociālās apziņas un nacionālās situētības fenomens. XIX gs. 80. gadi bija striktu kultūras [ne etnisko!] atšķirību ievērošanas periods, kura rezultātā Somijā un Latvijā autobiogrāfiskajos materiālos izveidojās stabils priekšstats par pirmās inteligences paaudzes identitātes veidošanās apstākļiem, subjektivitātes principa ievērošanu notikumu un/vai vēstures vērtējumos, kā arī tika dibināts priekšstats par neatkarīgas valsts izveidošanas nepieciešamību.

Autobiogrāfiskā materiāla attīstību ietekmēja Krievijas Impērijas taktikas maiņa iekaroto teritoriju iekšējās politikas realizācijā: nespējot ietekmēt klašu/kārtu politikas

---

⁹⁴ Romānā apvienojas vēstījuma līniju konstruēšanā izmantotais reālisma princips un telpas apzināta mitoloģizācija. Romāna galvenie varoņi – septiņi brāļi – pēc vecāku nāves ir „meža garu audzināti”.

realizāciju indivīda rīcības brīvības iepriekšnoteiktas ievērošanas dēļ⁹⁵, XIX gs. nogalē tika īstenota kultūras kolonizācija. Rusifikācijas politika, kura Latvijas teritorijā XIX gs. turpinājās no 70. līdz 80. gadu beigām un Somijā XIX gs. 90. gados un kuras uzmanības laukā ietilpa koloniālā stāvokļa attiecību modeļa lingvistiskā (vēlāk arī kultūras) homogenizācija, autobiogrāfiskā satura tekstu attīstībā palika atklātas individuālās pretestības idejas izpausmē. Piemēram, Minnas Kantas (*Minna Canth*, 1844–1897) sociālā un literārā darbība un pretrunīgie teksti ar autobiogrāfijas elementiem – garstāsts „Hanna” (*Hanna*, 1886) un luga „Anna Līsa” (*Anna Liisa*, 1897), kuru uzmanības centrā ir pret pasaules netaisnībām naidīgs, pretlikumīgas darbības veicinošs sievišķais subjekts⁹⁶. Kulturālās noliegšanas fenomena būtība un izpausme agrāk slēgtās sieviešu autobiogrāfiskās literārās pieredzes robežās apliecina arī simbolisku *nostāšanos pret* modernitātes ideju par jaunu pārraudzības un kontroles prakšu nepieciešamību, kā arī laikmetīgās valsts – varas turētājas „kulturālās vardarbības monopola leģitimāciju” (Гидденс 2011, 10).

Tomēr jāatzīmē, ka autobiogrāfisko tekstu neatkarīgu un pilnīgu pastāvēšanu Latvijā un Somijā kavēja nacionālās inteliģences patstāvība un iegūto zināšanu pārmantojamība. Formālajai izglītības iegūšanai kolonialitātes apstākļos vai kolonizētāja teritorijā⁹⁷ bija sociālā un kultūras nošķiruma katalizatora loma, kas veicināja neatkarīga individuālā vēstījuma tradīcijas attīstību augstākminēto sociālo grupējumu locekļu starpā.

Sieviešu subjekta klātbūtne jaunās kultūras tapšanas procesā joprojām sastapās ar virkni politiskas un sociālas dabas pretrunu. Piemēram, neviendabīga izglītības izplatība, ko sarežģīja kultūras apspiešanas process, teorētiski noliedza autobiogrāfisko tekstu kā literārā/personības parauga jēdzienisku funkcionēšanu. Būtiska Latvijas un Somijas sieviešu literārā mantojuma atšķirība ir Somijas sabiedrībā īstenotā nacionālās pagātnes vispārīgā glorifikācija caur rakstītiem tekstiem, kā arī noklusētā materiāla izvirzīšana par, no vienas puses, vēsturisko sakņu apliecinājumu, no otras – par koloniālās varas atgrūšanas realizāciju. Par svešās, neatkarīgās un neietekmējamās somu vēsturiskās apziņas izpausmi kļuva senlaicīgo autobiogrāfiju pirmizdevuma fenomens. Teksti laikmetīgajai sabiedrībai radīja priekšstatu nevis par etnisko

---

⁹⁵Tas vairs nebija iespējams dzimtbūšanas atcelšanas dēļ.

⁹⁶ Par galveno simbolisko izaicinājumu kā sievišķā subjekta konstruēšanā, tā arī sabiedrības kultūras attīstības izpratnē kļūst infanticīda („Anna Līsa”) vai garīgās pašnāvības tematikas aktualizācija („Hanna”).

⁹⁷ Piem., jaunlatviešu Derptas (Tērbatas/Tartu) Universitātes pagātne vai fenomānu, arī XIX gs. deviņdesmito gadu politiski kulturālās apvienības „Gaismas nesēji” (*Tulenkantajat*) Turku Universitātē iegūtā izglītība, kā arī studijas Sanktpēterburgas Universitātē.

vienlīdzību, kas bija pazīstama vēl no klosteru autobiogrāfiju laika, bet gan par nacionālā, etniskā un dzimtes nošķiruma uzsvēršanas nepieciešamību tālaika kultūras attiecību unikalitātes idejas stabilizācijai. Viduslaiku sieviešu autobiogrāfiskie teksti varēja noderēt par šā mērķa vieglākās sasniegšanas rīku (Mitchell 2002)⁹⁸. Tādēļ XVII gs. zviedru izcelsmes rakstnieces un dzejnieces Regīnas Kristīnas fon Brīhenbaumas (*Regina Christina von Briehenbaum*) poēmas ar autobiogrāfijas elementiem „Vēl jauna dziesma” (*Een annor Ny wijsa*, pabeigta 1651. gada 24. jūlijā) publicēšana vien 1896. gadā kļuva par loģisku turpinājumu nacionālās izcelsmes problēmjaudājumu risināšanai. Vēstījuma īpatnības – Trīsdesmitgadu kara (1618–1648)⁹⁹ apstākļu precīza konstatācija – iesaistījās vēsturiskās telpiskās piederības skaidrojumā un sieviešu patības definējumā, kas XIX gs. robežās spēja pamatot ideju par nacionālās vienotības principa pārmantojamību paaudžu paaudzēs. (Mitchell 2002) Autobiogrāfiskuma elementi poēmā sakrīt ar rakstnieces eksistences kā ar nenovēršamā likteņa izdzīvošanas motīviem, tā arī ar bērnības atmiņu izcelšanu naratīva centrā („[es piedzimu] kā mātes vienīgais bērns. Negribot lielīties par savu izcelsmi, [teikšu], ka biju piedzimuši Karēlijā. [...] Dievs līcis, lai es kļūtu par Viņa miesu un asinīm”¹⁰⁰). Šis teksts līdzās konfesionālajām izpausmēm (autobiogrāfiskums šeit ir saistāms ar sevis kā Dieva gribas izpausmes ideju) skar Somijas sieviešu autobiogrāfiskajam materiālam raksturīgo funkcionālo īpašību (kāpēc tas ir tapis uzrakstīts) – tas piesauc vēstītāja sociālo identifikāciju un lokalizāciju pēc maskulīnā subjekta nāves. Vēstītāja ir tikai „nabadzīga majora Aksela Paula Lilienfelda (*Axel Paulj Liljenfeldt*) dziļi skumstoša un nelaimīga atraitne”¹⁰¹. Jāatzīmē, ka uzmanības pievēršana atraitņu autobiogrāfijām XIX gs. nogalē un XX gs. sākumā ir skaidrojama ar sociālā un kultūras egalitārisma idejas izplatīšanu. Atraitnes autobiogrāfiskajam subjektam šeit vairs nav jāveic žēlastības izraisītāja loma, tas drīzāk kļūst par vēsturiskā pierādījuma par teritoriālo atkarību un piesaistīšanas sociālajai hierarhijai papildu rīku/mehānismu.

Džeimsa Olnija autobiogrāfisko tekstu skaidrošanas koncepcijā vēsturiski agrāk tapušo tekstu revitalizācija nacionālajā kultūrā tiek skaidrota ar mēģinājumu pārrakstīt realitāti un padarīt pagātnes pieredzi un attiecību modeļus par tagadnes vērtību sistēmas veidojošo pamatu (Olney 1980, 236–268). Modernās historiogrāfijas pamatlicējs

---

⁹⁸ Skat. arī The History 2012.

⁹⁹ 1618.–1648. gada kara konflikts par Svētās Romas Impērijas varu pār Eiropas valstīm. Karš sākās kā impērijas protestantu un katoļu sadursme, pēc tam notikumi skāra arī Hābsburgu dinastiju un citas Eiropas valstis.

¹⁰⁰ Pieejams tiešsaistē: [http://nordicwomensliterature.net/article/now-lord-shall-take-me-too.\[skatīts 8.05.2015\]](http://nordicwomensliterature.net/article/now-lord-shall-take-me-too.[skatīts 8.05.2015]).

¹⁰¹ Turpat.

Vilhelms Diltejs (1833–1911), runājot par autobiogrāfiskā materiāla pēkšņu atcerēšanos nacionālajā literatūras procesā, jau XIX gs. nogalē izvirzīja pieņemumu par patību atklājošiem tekstiem kā par *vēsturisko universāliju* izplatības avotu (Gusdorf 1980, 44; Дильтей 2000, 279–395). Sieviešu literārajai pieredzei XIX–XX gs. pagātnes koncepta stabilizācija un autobiogrāfisko tekstu padarīšana par tās (pagātnes) virzītājspēku varēja nozīmēt brīvāku izplatīšanas, pārpublicēšanas un individuālajā subjektivitātē balstītas sievišķās pieredzes pastāvēšanas atzīšanu. Vienkāršāk – aktualizējot vēsturiskus sieviešu tekstus, tika dibināts priekšstats par citāda literārā procesa klātesamību; atzīstot radīto tekstu pagātni, tagadnes (un nākotnes) autobiogrāfisko tekstu attīstības gaita nevarēja tikt atklāti noliegta. *Pagātnes apzināšanās radīja tagadni.*

2.5 1910.-1940. g. Audzināšanas romāna elementi: pārēja uz postkoloniālo telpiskumu un temporalitāti.

Šajā apakšnodaļā aplūkota sieviešu rakstiskā autobiogrāfiskā materiāla iekļaušana literāro vērtību sistēmā vai izslēgšana no tām imperiālistisko attiecību gaismā un apspriests jautājums par kolonialitātes apstākļos radītas sieviešu pieredzes refleksijas ietekmi uz turpmāko patību atklājošo naratīvu attīstību. Koloniālā stāvokļa apzināšana un iemūžināšana literārajos tekstos atmiņu un pieredžu retranslācijas līmenī Latvijā un Somijā kļuva iespējama līdz ar priekšstatu par nāciju izkristalizēšanos starp pirmajiem svešzemēs vai svešvalodās izglītojamiem latviešiem un somiem. Zviedru un vācu vai krievu valoda tādējādi kļuva par, no vienas puses, polimorfās, vēl nesen zudušās pirmsnacionālās eksistences, apziņas un tās pārraidīšanas noteicēju, no otras puses – par lingvistiskās atgrūšanas iemeslu. Pēdējais aspekts izpaudās kā individuālo, lokālajās valodās iemantoto atmiņu saglabāšanas uzplaukums (XIX gs. pēdējā desmitgadē Latvijā un Somijā publicēta vairāk nekā puse no gadsimta autobiogrāfisko tekstu skaita¹⁰²) un lokālās pieredzes un sadzīves/kultūras ieražu neatkārtojamā pamata meklējumi.

Latvijā laikā no XX gs. sākuma līdz oficiālajai neatkarības pasludināšanai 1918. gadā sieviešu autobiogrāfiskais materiāls zaudē vienkāršoto priekšstatu par publiskās noslēgtības principa ievērošanu un tekstu saglabāšanu vienas sociālās grupas (ģimenes) robežās, kā arī zaudē publiskošanas un funkcionēšanas iemeslu: sievietes eksistences

---

¹⁰² Līdz 10 vienībām katrā aplūkojamajā literatūras procesā.

noteicēja – vīra – nāves apliecinātāja lomu. XX gs. sākums Latvijā un Somijā ir laiks, kad marginalizēts sieviešu subjekts varēja kļūt par pašapzināto individuālās patības noteicēju un dzīves radītāju arī bez obligātas atskatīšanās uz laikmetīgajām diskursīvajām attiecībām (De Man 1979, 919–930; Anderson 2011, 106–113). Tas deva nerakstītu atļauju izmantot individuālās dzīves izdzīvotus apstākļus un notikumus, slēpjot tos aiz tēlotiem varoņiem, kuru dzīves līnijas tikai daļēji sakrīt ar rakstnieka personību (Anderson 2011; Swindells 1995). Brīvāks vēstījums un diskursīvo attiecību izvēle sniedza iespēju mainīt autobiogrāfiskā subjekta lokalizāciju kultūrā un ļāva apvienot vairākas kultūras ar mērķi izgaismot autores sociālo piederību un nozīmi laikmetīgajos literārajos pulciņos (L. Onervas (*L. Onerva* 1882–1972) romāns „Mirdja” (*Mirdja*, 1908), Ivandes Kaijas (1876–1942) romāns „*Jedzimtais grēks*” (1913)) un laikā (Marjas Jotuni (*Maria Jotuni*, 1880–1943) romāns „Ikdienas dzīve” (*Arkielāmā*, 1909)). Autobiogrāfisko tekstu jēdzieniskā apvalka mainība nozīmēja sieviešu koloniālās identitātes atgrūšanos no etniskās, sociālās vai pat nacionālās piederības (Bhabha 2004; Anderson 2011, 107) par labu kultūras attīstības hibrīdstāvokļa apzināšanai. Hibridizācijas process tālaika autobiogrāfiskajām žanriskajām formām bez mūsdienās plaši atzītā hibrīdstāvokļa kā „koloniālās varas **efekta** [izcēlums mans – *M. S.*], [kuram ir nepieciešama] mūžīgā atšķirības producēšana autoritātes attaisnojumam un pielāgošanai [dominējošajai kultūrai]”, (Anderson 2011, 107) lika izmantot rakstītus avotus *patiesības efekta* uzturēšanai. Tādēļ tekstos tiek skarts jautājums par aizliegtajām sievišķā reprezentācijām – atklāto seksualitāti un ķermenisko (ne racionālo vai gara!) pieredzi, kā arī radīta **ķermeņa** autobiogrāfija un autobiogrāfija par **ķermenisko** atmiņu un pieredzes retranslāciju. Autobiogrāfijas pētnieces Sidonija Smita un Jūlija Vatsone (Smith, Watson 2010) uzskata, ka autobiogrāfijas un ķermeniskošanas koncepti ir saistīti ne vien teksta, bet arī diskursīvajā (tekstualitātes) līmenī un koncepta izpratne un atpazīšana autobiogrāfisko žanrisko formu analīzē paplašina izpratni par teksta veidošanas apstākļiem, situētību privātajā un publiskajā telpā, raksturo tā vēstījumā iekļautā nolūka būtību.

Par koloniālo attiecību literāro motīvu pretmetu sieviešu autobiogrāfiskajā materiālā tiek izmantotas bērniības atmiņu variācijas¹⁰³. Šīs naratīva prakses aktualizācija rada pamatojumu caur XX gs. sākuma nacionālās vēstures notikumu un apstākļu glorifikāciju un idealizāciju sieviešu identitātes aprakstīšanai uz ķermeniski

---

¹⁰³ Piem., Marjas Jotuni stāstu krājums „Attiecības” (*Suhteita*, 1905) u. c.

līdzīgas pieredzes pamata vienas dzimtas (parasti: vecmamma – mamma – meita) kontinuitātē. Bērība sava sociālās un kultūras naivuma un „akluma” dēļ (jo pieņemto attiecību modeļi vēl tiek ieaudzināti topošajā individuālajā identitātē Gilmore 1994; Anderson 2011) kļūva par vienīgo iespējamo laiku, kurā autobiogrāfiskais teksts ir maksimāli atsvešināts no politiskās iekārtas noteikumu izpratnes, tādēļ nošķīrums starp ‘es’ un ‘cits’ var būt vērtējams kā daļēji objektīvā un patiesā naratīva paraugs. Tā mērķis grāmatu publicēšanas brīdī (Somijā – līdz XX gs. 20. gadu vidum, Latvijā – līdz pat 30. gadu vidum¹⁰⁴) sabiedrības vērtējumā ieguva neapšaubāmas ticības un patiesības statusu nacionālās pagātnes un nacionālo vērtību definēšanā. Autobiogrāfiskā materiāla atstumtība individuālās vēstures sākumpunktā ir apvienojama ar ideju par individuālās nacionālās piederības konstruēšanu caur audzināšanu. Teksts kļūst ne vien par individuālās patības kā tagadnes brīža *rezultātu*, bet gan par tā *tapšanas procesa* atspulgu. Pēdējais apstāklis ļauj secināt par autobiogrāfisko naratīva elementu un audzināšanas romāna (vāc. Bildungsroman) ciešākas mijiedarbības izveidi.

Audzināšanas romāna žanriskais nosacījums, pēc Vilhelma Dilteja koncepcijas, ir apliecināt un retranslēt indivīda garīgo attīstību caur naratīvu, padarīt to par jēdzienisko virzītājspēku. Romāna raksturam ir jāizdzīvo pasaules netaisnība un cietsirdība caur „pirmsparadīzes” pieredzi, lai sasniegtu garīgo nevainību un pūrismu (Дильтей 2001, 271–395). Ar „pirmsparadīzes” jēdzienu tiek saprasta romāna vēstītāja spēja intuitīvi atklāt sava gara iespējas, vēl pirms tās tiek pieredzētas (pamatā - pirms dzimšanas pieredzētas). Sieviešu autobiogrāfiskā materiāla un autobiogrāfiskuma izpausmju mijiedarbība ar audzināšanas romāna žanru nozīmēja aktualizēt tādu pieredzi, kura tiktu „audzināta” ar paša naratora netiešo iesaisti pasaules un sevis radīšanā. Individuālās pasaules tapšana Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfiskajā materiālā XX gs. 20.–30. gados sākās ar sievietes situēšanu tradicionālajās dzimtes nosacītajās attiecībās, kuras sieviete nepietiekama vecuma dēļ nav spējīga pārkāpt vai pārvarēt. Bērības atmiņās bieži vērojama tēva dominējošā vara pār mazās meitenes rīcību: kontrolējot to, tiek audzināta „pasaule sevī”, sievietes morāles kodekss, kurā valda sociālo un kultūras likumu neapšaubāms [neapgāžams] raksturs. Šajā periodā notiek autobiogrāfiskā materiāla jēdzieniska pārbīde no rakstīšanas kā uz ideālu orientētas tapšanas apliecinājuma uz rakstīšanu kā sociālās piederības un iesaistīšanas apliecinājumu, kam pamatā ir sabiedrisko klašu nošķīruma politikas realizācija Latvijā

¹⁰⁴ Aspazijas bērības atmiņas – „Zilā debess” (1924), „Zelta mākoņi” (1928); Annas Brigaderes bērības atmiņu triloģija „Dievs, daba, darbs” (1926); „Skarbos vējos” (1930); „Akmeņu sprostā” (1933).

un Somijā¹⁰⁵. Politikas uzdevums ir saistāms ar uzskatu un attieksmju pret esošo imperiālistisko varu pārorientāciju no sociālā un etniskā vienveidīgā norobežojuma ('impērija' – 'perifērija' ('province')) uz sociālo emancipāciju. Pēdējā paredzēja savstarpējo attiecību un pagātnes konstruēšanu kā sarežģītās, vēsturiski sašķeltās sabiedrības *rīcību* atbrīvošanu. Būtisks nosacījums jaunās rīcībpolitikas realizācijā sieviešu autobiogrāfiskajos tekstos sakrita ar sociālās lokalizācijas apšaubīšanas tendenci, kura analīzei pakļautajā materiālā parādās kā sieviešu individuālās pieredzes un atmiņu kontinuitātes (mātes – meitas atmiņu retranslācijas līmenis) sadrumstalotība. Meita vairs nekļūst par mātes sociālās pieredzes spoguļattēlu (piem., Annas Brigaderes triloģija vai L. Onervas romāns „Mirdja” u. c.), drīzāk tā ļauj modernās pasaules aicinājumam tapt *par sevi pašu* caur atšķirīgo, neatkārtojamo rīcību. Vienlaikus jāatzīmē, ka sieviešu autobiogrāfiskā materiāla pietuvinājums sociālajai realitātei nav vienādojams ar XIX gs. nogales individuālo identitāti/subjektivitāti konstruējošo un atklājošo tekstu tendenci ar revolucionārajām idejām (piem., morāles un sieviešu ķermeniskās ētikas jautājumi kā apzinātais/neapzinātais infanticīds¹⁰⁶) iesaistīt sieviešu subjektu *esošajā* sociālajā sistēmā ar nemainīgiem, gadsimtiem audzinātiem uzskatiem. Līdz XX gs. 30. gadu nogalei abās valstīs tika formulēta tāda autobiogrāfiskā materiāla veidošanas prakse, kuru varētu definēt kā sociālās realitātes *tapšanu* caur sieviešu ne līdz galam izpausto (attīstībā esošu) identitāti. Pavērsienu identitātes konstruēšanā var skaidrot ar politisko apstākļu pārbīdi: no impērijas perifērijas (Latvija) vai šķietami neatkarīgas sociālekonomiskajā ziņā (Somija) autonomijas stāvokļa abas teritorijas pēc 1918. gada guva iespēju radīt identitāti no jauna. Taču jāuzsver, ka etniskā ainava Somijā un Latvijā būtiski neatšķiras no agrīnās modernitātes (XVI–XVII gs.) perioda iedzīvotāju etniskās piederības un izplatības ziņā – abās teritorijās saglabājās nozīmīgs etnisko un sociālo grupu skaits¹⁰⁷, kas nozīmēja autobiogrāfiskā materiāla pārnacionālā stāvokļa saglabāšanu pirms Otrā pasaules kara.

Identitātes tapšanas koncepta/principa uzturēšanu sekmēja iepriekš aplūkotā *pagātnes nacionalizācijas* tendence, kura izpaudās kā dzimtes vienlīdzības politikas saasināšanās un sociāli slēpto jautājumu skaidrošana caur literatūru. Dzimtes iesaistīšana literārajā laukā ietekmēja autobiogrāfiskā satura tekstu tematisko pavērsienu abās valstīs. Latvijā un Somijā no XX gs. sākuma līdz 30. gadu beigām (līdz

¹⁰⁵ Līdz XIX gs. beigām strikts šķiriskais sadalījums – vāciešos un latviešos vai zviedros un somos.

¹⁰⁶ Minnas Kantas pusautobiogrāfiskajā lugā „Anna Līsa” (1897).

¹⁰⁷ Latvijā – vācieši, ebreji, krievi; Somijā – zviedri, krievi, sāmi.

Otrajam pasaules karam) norisinājās autobiogrāfiskā materiāla atklātās politiskās un kulturālās piederības diferenciācijas etaps, kurā mainījās sievietes individuālās dzīves konstruēšanas prakse. Lokālās vērtību hierarhijas izveidotājas ģimenes vietā nāca „publiskās izglītības” tipisks reprezentants – tautas/strādnieku skola. Sievišķā subjekta izglītošana ieguva metaforisku apvalku un iezīmēja uz ķermenisku un paaudžu pieredzi un atmiņām orientētu vēsturiskās apziņas autentiskuma meklējumu sākuma punktu. Koloniālajā attiecību modelī veidotā vēsturiskā apziņa sieviešu autobiogrāfiskajā materiālā netiecās iemūžināt un/vai apliecināt vienotās nacionālās pagātnes monumentalitāti¹⁰⁸ caur patību atklājošiem naratīviem, būtiskākais bija sieviešu pieredzes *gadījuma* un *neatkārtojamības* raksturs, kā arī nacionālo notikumu kā individuālo atgadījumu [pār]dzīvošana.

XX gs. otrās desmitgades vēsturisko nogriezni autobiogrāfiskā materiāla producēšanas procesā var vērtēt kā jaunās individuālās atmiņas un pieredzes leģitimācijas posmu. Varas pārdales mehānismu pārslēgšanās no imperiālistiskās iekārtas uz valsts politikas realizāciju ārpus koloniālā attiecību modeļa autobiogrāfiskajos tekstos izpaudās, no vienas puses, kā kolektīvās vēstures pārrakstīšanas tendence, no otras – kā atmiņas iemūžināšanas atbrīvošana, kas nozīmēja, ka literārais process tika sadrumstalots žanriskajā un tematiskajā polifonijā. Autobiogrāfiskā materiāla gadījumā tā izpaudās atmiņu daudzējādības un pieredzes atkailinājuma tendencēs. Mainoties iekšējām attiecību ierāžām, mainījās arī autobiogrāfisko tekstu publikas/uztvērēju konstruēšanas principi. Ja līdz neatkarības pasludināšanai¹⁰⁹ autobiogrāfiskuma klātbūtne literatūras procesā tika vērtēta kā papildmehānisms lokālās identitātes veidošanai un atzīšanai; tad neatkarīgais literatūras process paredzēja autobiogrāfiskā satura tekstu funkcionēšanas pārbīdi. Individuālās pieredzes un lokālās identitātes apliecinājumu, kuram līdz XX gs. sākumam saglabājās relatīvi unikāls raksturs publicēšanas retuma un valodu neizplatītā rakstura dēļ, aizstāja individuālās identitātes diskursīvā funkcionēšana. Tas lika retranslēt tādas pieredzes, kuras būtu skaidras pēc iespējas lielākai auditorijai un kuras izraisītu zibenīgu auditorijas reakciju izmantoto zīmju un simbolu labas atpazīstamības rezultātā (Савкина 2001, 78–156; Smith, Watson 2010, 103–127). Individuālais tādējādi kļuva atpazīstams tikai caur kultūras kodu un sabiedrības uztveri un teksta vērtības

¹⁰⁸ Plašāk par koloniālās vēsturiskās apziņas saikni ar naratīvu monumentālo raksturu tās atveidojumā skat. Bhabha 2004.

¹⁰⁹ Somijas neatkarība pasludināta un atzīta 1917. gada 5. janvārī; Latvijā – nepilnu gadu vēlāk – 1918. gada 18. novembrī.

apzināšanu. Autobiogrāfiskais materiāls postkoloniālajā stāvoklī biežāk tiek iesaistīts agrāk svešajos pieredzes „izrādīšanas” („performativitātes”) procesos. Interesanti, ka „izrādīšana” tika realizēta nevis teksta, bet publikas/uztvērēju aprindās, kuras, lietojot Sidonijas Smitas un Jūlijas Vatsones pieņēmumu, kļuva par izstāstītās atmiņas/pieredzes saprotamības un jēgpilnības mērauklu (Smith, Watson 2010, 103–127). Jāuzsver, ka atmiņu un pieredzes atkailinošo naratīvu pastāvēšanas iespējas literārajā procesā mainīja vērtētāja iemiesoju – no vispārinātās koloniālās varas uz vispārināto, kolektīvo nacionālo pieredzi un atmiņu kā centrālo autobiogrāfiskā satura teksta kvalitātes noteicēju. Cits faktors, kurš ietekmēja šā perioda autobiogrāfiskā materiāla funkcionēšanas robežas, bija teksta atbilstība/neatbilstība imaginārajam priekšstatam par vēsturi un tās dalībniekiem, citiem vārdiem – teksta jēdzieniskā lauka ideoloģijai. Nevar noliegt, ka arī šīs pieredzes un atmiņu retranslācijas nosacījums nebija jauns XX gs. 20. gados – līdzīgi teksta kvalitātes vērtētāja nobīdei, mainījās arī ideoloģijas konstruēšanas objekts: no ģeogrāfiski un kulturāli atsvešinātā uz lokālo un labi pazīstamo kultūras kodu salikumu (Gikandi 2001; Quihano 2007).

Politiskās neatkarības iegūšana Latvijas kultūras kontekstā radīja trīs autobiogrāfisko tekstu attīstības dimensijas: 1) koloniālās pagātnes autobiogrāfiskie teksti; 2) autobiogrāfiskie teksti, kuros tiek pārrakstīta nacionālā/laikmetīgā pagātne; 3) trimdas autobiogrāfiskie naratīvi. Atšķirības starp tekstiem noteica to publiskošanas ceļoņi un turpmākās sociālās funkcionēšanas īpašības: a) koloniālās individuālās atmiņas retranslācijas un tās ierakstīšanas mēģinājumi jaunveidotajā politiskajā un kultūras telpā (bērnības atmiņu žanriskā forma A. Brigaderes, J. Jaunsudrabiņa tekstos¹¹⁰); b) kolektīvās atmiņas dibināšanas mēģinājumi individuālās attieksmes un notikumu interpretācijas pamatā¹¹¹; c) politiski un kulturāli šķeltās atmiņas iesaistīšanas prakses un autora mākslinieciskās (taču ne sociālās!) „restaurācijas” fenomens (Raiņa atmiņu par trimdu Kastaņolā („Kastaņola”, 1928) publicēšana un rakstnieka mākslinieciskās personības jaunveidošanas sākums pēc atgriešanas dzimtenē 1920. gadā).

XX gs. sākuma nacionālās apziņas konstruēšanas praksi autobiogrāfiskos vēstījumos un to mijiedarbību ar dzimtes kategoriju var vērtēt, pamatojoties uz vēlīnās modernitātes skaidrojumu par subjekta – objekta attiecībām. Par vienu no XX gs.

¹¹⁰ Piem., Jāņa Jaunsudrabiņa dieloģija „Baltā grāmata”, „Zaļā grāmata” (1914 - 1920), publicēts trimdā.

¹¹¹ Protī, vēsturiskie romāni/stāsti ar autobiogrāfiskiem elementiem, kur par teksta un autora individuālās pieredzes „izvietotības” un satuvināšanas tekstuālo rīku kļūst autora reālās attieksmes pret laikmetīgiem apstākļiem piešķiršana naratīvā iesaistītiem varoņiem.

sākuma modernitātes paradigmas pieņēmumiem individuālās pasaules veidošanas principu definējumā tika uzskatīta nepieciešamība saglabāt striktu norobežojumu starp subjekta rādīto realitāti un tās refleksiju objekta pasaulē (Nicolescu 2013, 203–215). Autobiogrāfisko tekstu radīšanas praksē tas nozīmēja vēstījuma veidotāja (pēc Sidonijas Smitas un Jūlijas Vatsones¹¹² – „runājošā subjekta”) atsvešinājuma principa konstruēšanu attiecībā pret pasaules laiciskām (vēsture, nākotnes vīzijas) un telpiskām (vēstījuma reālā/irreālā lokācija) niansēm, sevis kā „cita”¹¹³ uztveres ilūzijas radīšanu, kas robežojās ar individuālās dzīves notikumu bezkaislīgu atstāstījumu¹¹⁴. XX gs. otrās desmitgades modernitātes izpratne un funkcionēšana autobiogrāfiskajos tekstos izpaudās kā individuālās pagātnes mākslīga pārbīde un sapludinājums ar reālajiem 1920.–1930. gadu notikumiem. Laika dimensijas ignorance¹¹⁵ palīdzēja tālaika patību konstruējošiem tekstiem apliecināt tagadnes brīža leģitimējošo spēku attiecībā pret koloniālo pagātni. Frederiks Džeimsons (*Frederic Jameson*), runājot par vēlinās modernitātes īpašībām un atšķirībām no iepriekšējiem paradigmas posmiem un paradigmas attieksmi pret laika kategoriju, uzskata, ka tās priekšrocība ir spēja spriest par pagātni, vienlaikus iezīmējot tagadnes notikumu aktualitāti (Jameson 2002, 22).

Koloniālās pagātnes konstruēšanas vadmotīvs latviešu literatūrā šajā periodā balstās uz vēstījumiem par nacionālās (lokālās) kultūras kodu dominanti individuālās pieredzes vietā. Telpa kļūst par noteicošo naratīvu attīstībā. Autobiogrāfiskā materiāla pavērsiens no pieredzes individuālās apzināšanas uz tās funkcionēšanu vispārināto kultūras kodu līmenī, lietojot Vilhelma Dilteja koncepciju par apziņas konstruēšanu XX gs. sākumā (Дильтей 2000) un Lauras Markusas vēsturiskās apziņas koncepta skaidrojumiem, ir jāsaprot kā „individuālās pieredzes laiciskā nogriežņa integrācija plašākajā [attiecību] laukā” (Marcus 2006, 136). Citiem vārdiem, kultūras kodu biežāks lietojums kontekstualizē autobiogrāfisko tekstu, iesaistot to iespējamā [literatūras] polemikā un rādot pamatu žanrisko formu kontinuitātei vai atkārtojumam.

Rakstītais teksts kā postkoloniālā stāvokļa apzināšanas pirmposms vai pirmais solis neatkarīgās identitātes konstruēšanā ir jāsaprot, vadoties pēc Benedikta Andersona skaidrojuma, kā nācijas pašnaratīvs un nācijas individuālais redzējums, kā „literāri

---

¹¹² Smith, Watson 2010.

¹¹³ Helēnas Siksū lietotā koncepcija, skat. promocijas darba 1. nodaļu.

¹¹⁴ Latviešu autobiogrāfiskajā materiālā XX gs. otrajā desmitgadē joprojām tiek kopta Svētā Augustīna un Žana Žaka Ruso tradīcija padarīt dzīvesstāstu par grēku atlaišanas rīku.

¹¹⁵ Piem., Brigaderes rādītais Anneles tēls vēro Latvijas sabiedrību ar ‘pieaugušā bērna’ acīm, tādējādi pārvietojot pagātni uz tagadni un transformējot vai aizmirstot par bērna identitātes unikalitāti, sapludinot to ar pieaugušo uzskatiem.

priekšnoteiktā atmiņas naratīva [radīšana un ietekme]” (Андерсон 2001, 25). Sieviešu autobiogrāfisks mantojums šādā definīcijā un Latvijas laikmetīgajā literārajā praksē turpināja saglabāt kulturāli mazāk pamanāmu pozīciju. Būtiski, ka latviešu literatūrā XX gs. 20.–30. gados, no vienas puses, tiek realizēta nepārtraukta sieviešu literāro tekstu producēšana – līdz 1920. gadu nogalei ir publicēti Annas Brigaderes un Aspazijas nozīmīgākie teksti – A. Brigaderes pasaku lugas „Sprīdītis” (1903), „Princese Gundega un karalis Brusubārda” (1911), „Maija un Paija” (1922), „Lolitas brīnumputns” (1927); Aspazijas lugas „Vaidelote”, „Zaudētās tiesības” (abas – iestudētas Rīgas Latviešu teātrī 1894. gada janvārī un aprīlī), „Neaizsniegtais mērķis” (1895) un „Ragana” (1895), 1905. gada revolūcijas reakcijas darbs – luga „Sidraba šķidrants” (1905). Kā redzams, sabiedriski atzīto rakstnieču literārajā mantojumā paradās vien autobiogrāfiskuma elementi, individuālā patība un savas lomas apzināšana nacionālajā literatūras procesā netiek uzsvērta vai neparādās vispār. Postkolonialitātes stāvokļa priekšrocība impērijas un vēlāk arī nacionālo stereotipu apkarošanā ienāk latviešu sieviešu prozā tikai līdz ar autobiogrāfisko tekstu publikācijām 1930. gadu vidū un nogalē. Pirms apzināto sieviešu dzīves pieredžu vai to elementu publiskošanas literārajā telpā turpināja pastāvēt stereotipizēts priekšstats par sieviešu sociālo lomu kā lokālās kultūras (impērijas kontekstā) vai nācijas (neatkarības kontekstā) centrālo reproducētājspēku, mainījās vien tā ideoloģiskais apvalks un pasniegšanas metodes.

Autobiogrāfiskā satura teksti aktualizēja virkni agrāk neskarto jautājumu, starp kuriem būtu jāizceļ interese par „nāciju kā politiski un kulturāli *ierobežotu* sabiedrisko kopu” (Андерсон 2001, 30) un tās apšaubīšana. Sieviešu bērnības atmiņas aktualizē dzimtes nosacītās sociālās hierarhijas funkcionēšanu, kura savas saiknes ar patriarhālās iekārtas mehānismiem iziet ārpus sieviešu slēgtās sociālās grupas jēdziena. (Marcus 2006; Anderson 2011). Nācijas koncepta robežās producētajās vērtībās sieviešu atmiņu un pieredzi atspoguļojošiem naratīviem bija liegta pastāvēšana arī tādēļ, ka XIX gs. beigās tapušais nacionālisma koncepts paredzēja vērtību *pārmantojumu* no vienas (sociāli līdzvērtīgas) grupas uz otru. Šī pārmantotība bija iespējama vien gadījumā, ja literārais process jau guvis sabiedrības atzīšanu vismaz divās iepriekšējās paaudzēs (Андерсон 2001, 33–59; Bhabha 2004, 1–28).

Nacionālās/laikmetīgās pagātnes pārrakstīšana autobiogrāfiskos tekstos

Vēstures jaunradīšanas tendence nevar tikt uzskatīta par XX gs. atklājumu latviešu literārajā procesā: tā drīzāk ir jāvērtē kā nācijas un nacionālisma konstruēšanas projekta attīstības posms, kurā līdzās vēl XVIII gs. pazīstamajam kultūras un etniskās kopības (=piederības) imaginārajam veidojumam spēku ieguva iepriekš nepiedzīvoti politisko attiecību modeļi (piem., autoritārā ideoloģija). Starp autobiogrāfisko tekstu uzdevumiem 1930. gadu Latvijā līdzās iepriekš aplūkotajām bērības atmiņām kā sociāli un dzimtiskoti nostāk esošās eksistences apliecinājumam ģimenes naratīvu literārajos apcerējumos ir arī nacionālo vērtību (latviešu literatūrā – dabas un senču mitoloģijas) „izdzīvošana” viena indivīda vai vienas dzimtas vairāku paaudžu acīm (Edvarta Virzas „Straumēni” (1933)), neseno vēsturisko notikumu „iekšējais vērojums” to dalībnieka acīm (Latvijas armijas virsnieka Aleksandra Grīna romāns „Dvēseļu putenis” (1934)), tā mitoloģizētā radīšana. Šā mērķa sasniegšanai izmantotas tekstu naratīva īpašības – kā Virzas, tā arī Grīna romānā mūsdienu literatūras vēsturēs un kritiskajos apcerējumos¹¹⁶ tiek izcelts aprakstīto notikumu *atkārtojošs* raksturs, kas tekstu tuvina mitoloģiskam rituālam. Lauku darbi un dzīve, gadskārtu maiņas vērojums (Virzas teksts) vai kara attiecību vēsturiskās attīstības konstatācija (Grīna romāns) kļūst par nacionālās *izcelsmes noteikumus* veidojošo rāmi, kas ir īpaši raksturīgs 1930. gadu nogales¹¹⁷ Ulmaņa autoritārā režīma realizācijas posmā – laikā, kad Latvijas autobiogrāfisko tekstu attīstības gaitā viengabalainais vēstījuma raksturs tiek aizstāts ar autobiogrāfiskuma elementiem (Svētā Augustīna vai Žana Žaka Ruso autobiogrāfijas piemērs). Autobiogrāfiskajiem tekstiem bija jākļūst par ticamiem naratīviem par tautas slavenāko indivīdu dzīvi, par kultūras paraugpersonību eksistences rakstisko apliecinājumu. Individuālajām dzīvēm bija jātop pakļautām ieviestās politiskās kārtības likumiem un kultūras attīstības vīzijām (Hawkes 2003; Althusser 2008, 1–8).

Vēstures pārrakstīšana šajā periodā nozīmēja attieksmes pret notikumiem maiņu: bieži tās izpaudās kā naratīva pielāgošana tālaika pasaules uztveres paradigmai (Gusdorf 1980, 39–40). Autobiogrāfisko tekstu satuvināšanās ar ticamo naratīvu par nācijas pagātni mainīja arī autora pozīciju attiecībā pret atstāstītiem notikumiem: no cilvēka, kurš, rakstot atmiņas, izvēlas vēsturnieka principu objektīvi pārraidīt pagātnes notikumu individuālās izpētes rezultātus (te autobiogrāfiskie teksti tuvinās atmiņu

¹¹⁶ Skat., piem., „Jumavas” priekšvārdu romāna 2012. gada pārpublicējumam, kurā tiek uzsvērts Grīna ieguldījums maģiskā reālisma attīstībā latviešu literatūrā (Grīns 2012).

¹¹⁷ Pēc 1938. gada tika atcelta vārda brīvība, tika ierobežots politisko partiju skaits Saeimā un sociālo grupējumu darbība (tostarp sociāldemokrātu kustības aktivitātes).

naratīviem) bez tiešas klātbūtnes to gaitā¹¹⁸, uz vēstītāju, kura klātbūtne tekstā aprakstītajos notikumos var noteikt to [notikumu] vēsturiskuma pakāpi. (Gusdorf 1980, 28–49).

Ticamības efekts un vēsturiskums tālaika autobiogrāfisko tekstu radīšanas procesā tika panākts ar ārēju mehānismu starpniecību: pirmās republikas laikā ir novērojams visplašākais un daudzveidīgākais periodisko un oriģinālo izdevumu klāsts¹¹⁹, kas nozīmes aspektā tolaik varēja līdzināties papildrīkam nacionālās identitātes konstruēšanā. Autobiogrāfijas žanrisku formu literārās attīstības sarežģītums sakrita ar mēģinājumiem apkopot laikmetīgās literatūras pārstāvju dzīves pieredzi atstāstījumus. Kārļa Egles trīssējumu darbā „Autobiogrāfijas” (1923 – I sējums; 1924 – II un III sējums) aplūkotas gadsimta sākuma ievērojamāko rakstnieku (Matīsa Kaudzītes, Raiņa u. c.) autobiogrāfiskās piezīmes, kuras ir jāvērtē kā autobiogrāfisko formu radīšana pēc pasūtījuma vismaz divu aspektu dēļ: pirmkārt, tekstu veidošanas princips ir atbilžu rakstīšana autobiogrāfiju krājuma sastādītājam, kas nozīmē autobiogrāfijas pamata principa – brīvprātīgās un brīvās atmiņu pārraidīšanas – aizstāšanu ar tipizētu naratīvu par ģeogrāfisko izcelsmi un individuālās pagātnes ierakstīšanu esošajā kultūras stāvoklī¹²⁰. Otrkārt, interesantas šķiet nacionālās literārās tradīcijas noteicēju – Raiņa un Kārļa Skalbes – autobiogrāfiskās piezīmes, kuras ir izceļamas pārējo starpā to idejiskās pozicionēšanas dēļ: Raiņa autobiogrāfiskās piezīmes neskar nacionālās izcelsmes jautājumu, bet gan piedāvā pārnacionālo rakstnieka lomas vērtējumu: „Manas atziņas ir mani darbi, starp vieniem un otriem nav pretrunu: ko esmu teicis, to esmu arī darījis, un visā manā darbībā nav nekā slepena un atklātībai nezināma, jo „atklātība” zina un „stāsta” par mani daudz vairāk, nekā es pats zinu. [...] Ārpus [ziņām, kas ir publicētas] man ir ko teikt tikai tas, ko izteiks mani turpmākie darbi. Varbūt es rakstīšu savu biogrāfiju, kad būšu diezgan piedzīvojis, bet varbūt labāk to atstāt vēsturei.” (Egle 1923, 172)

Savukārt Kārļa Skalbes sniegums var būt vērtējams kā modernistisko tendenču eksperimentālās rakstības mēģinājums autobiogrāfiskajā žanriskajā formā: krājuma teksts sniedz iespēju iepazīt vien autora vārdu, jo autobiogrāfiskās piezīmes ieziet ārpus tradicionālā vēstījuma par indivīda sociālo un ģeogrāfisko izcelsmi un socializācijas

---

¹¹⁸ Šī metode tiek uzskatīta par tipisku vēstures sapludināšanas stratēģiju ar autobiogrāfiskā satura tekstiem (skat., piem., Gusdorf 1980; Marcus 2006).

¹¹⁹ Ulmaņlaikā – vairāk nekā 50 periodisko izdevumu.

¹²⁰ Līdzīgi bērības atmiņām pagātnes kategorija krājumā tiek aizstāta ar vēstošā subjekta situētību tagadnes kultūrā: atmiņas raksturo individuālās pieredzes iekšējās izdzīvošanas principa ignorance, teksti atgādina piezīmes par slaveni personību avīžu rakstos.

niansēm (skolas gaitu aprakstīšana). Skalbe raksta: „Par sevi varētu rakstīt vai nu ļoti daudz, vai ļoti maz.” (Egle 1924, 3)

Trimdas autobiogrāfiskie naratīvi

Vēl viena autobiogrāfisko žanrisko formu īpašība XX gs. 20.–30. gadu nogalē bija tekstu producēšanas ģeogrāfiskā sašķeltība – literārā procesa realizācijas sadalīšanās lokālajos (Latvijas) un trimdas (Vācijas, ASV, Zviedrijas) atmiņu un pieredzi atspoguļojošajos tekstos. Jāuzsver, ka autobiogrāfiskā nolūka – pieredzes retranslācijas – aspektā ir grūti runāt par trimdas literārā mantojuma atšķirību no Latvijas literārā procesa, tāpēc šajā apakšnodaļā tiek aplūkoti veidi, kādos atmiņa un pieredze tika konstruēta sociāli un politiski dislocētā stāvoklī, un tas, kā kultūras telpas pārmaiņas ir ietekmējušas autobiogrāfiskā naratīva un subjektivitātes attiecības. Ņemot vērā žanra koncepta kā plūstošās, diskursīvās vienības izpratni un tā tendenci radīt jēgu caur neatkārtojamo teksta uztvērēja pieredzi (Витгенштейн 1997; Chandler 1997), var runāt par trimdas autobiogrāfiskajām žanriskajām formām to laikmeta nosacīto sociālo un kultūras attiecību gaismā jeb izvirzīt jautājumu par pētīto tekstu lokālās un iespējamās translokālās (ja teksts tika pārpublicēts Latvijā pēc trimdas pirmizdevuma vai arī uzrakstīts trimdā un publicēts Latvijā¹²¹) izvietojuma īpašībām indivīda un nācijas apziņā, proti, runāt par trimdas autobiogrāfisko žanrisko formu satura korelāciju ar telpiski atsvešināto subjektu un subjektivitāti un noteikt jēdzienu dažādības nacionālajā literatūras procesā.

XX gs. 20. un 30. gadu trimdas literāro procesu var raksturot kā kultūras autoritāšu noteikšanas vienkāršības un viennozīmīguma vājināšanos, kas sekmēja teksta veidotāja subjektivitātes definējumu jaunapdzīvojamās kultūras apstākļos (Bhabha 2004, 132–144; Armstrong 2000). Realitātē šis process sagatavoja augsni divu virzienu autobiogrāfisko žanrisko formu attīstībā: 1) autobiogrāfiskā naratīva aizstāšanu ar atmiņu naratīvu, kura pamatā ir nevis teksta autora dzīves notikumu atspoguļojums, bet kāda notikuma (trimdas gadījumā – biežāk aprakstīts ir tieši dislocēšanas moments un tā iemesli¹²²) ārējs, patību neatklājošs atspoguļojums; 2) autobiogrāfisko žanrisko formu neeksistenci vai tekstu atgriešanos ģimenes naratīvu un nerakstīto vai nepublicēto dzīvesstāstu līmenī.

¹²¹ Plašāk par translokālītātes jēdzienu skat., piem., Dagnino 2012; Brickell, Datta 2011; Lionnet 2005.

¹²² Piem., Linarda Laicena (1883–1938) pusautobiogrāfiskie romāni „Emigrants” (1926) un „Kliedzošie korpusi” (1927), atmiņas par emigrācijas un apcietinājuma pieredzi; Pāvila Rozīša (1889–1937) romāns „Valmieras puikas” (1936) par notikumiem autora bērnībā.

Žanrisko formu pievēršanās atmiņu un dzīvesstāstu naratīviem mainīja subjekta/objekta attiecības: objekts¹²³ no kantiāniskā¹²⁴ visa, kas *pastāv* vai kura pastāvēšana var būt iztēlojama, kļūst par indivīda *izzīņas* atveidotāju (Jameson 2002). Savukārt subjekts no izzinātāja un neatkarīgas rīcības veicēja pārtop par naratīva līniju aprakstošu funkciju, nevis nemainīgas nozīmes noteicēju (Smith, Watson 2010; Swindells 2006). Subjekta un objekta apvienojošā subjektivitātes kategorija, kuru saprot gan kā autora (teksta radītāja) patības noteiksmes īpašības tekstā un ārpus tā, gan kā notikuma kā vēsturiska fakta unikalitātes atspoguļojumu atmiņu naratīvu dažādībā un mainīgumā (pēc Хайдеггер 2007; Витгенштейн 2007), trimdas literārajā pieredzē saistās ar autobiogrāfiskā subjekta tagadnes brīža situētības svešajā kultūras telpā salīdzinājumu (ne pielīdzinājumu!) ar agrāk saglabātām atmiņām. Tādējādi atmiņu kategorijas „vēsturiskums” jeb pagātnes apzināšana zaudē ilguma un nepārtrauktās individualitātes attīstības raksturojumu. Producētie teksti iegūst „subjektivizētā sevī”¹²⁵ (*subjected on [their] own* Bhabha 2004) kvalitāti, kas paplašina naratīva izteiksmes brīvību un sekmē trimdas atmiņu naratīvu iesaistīšanu iegūtās (trimdas) un lokālās (dzimtenes) kultūras notikumu bezkaislīgas vērtēšanas procesā, kas arī ir novērojams reto autobiogrāfisko žanrisko formu gadījumā (Linards Laicens „Emigrants” (1926) un „Kliedzošie korpusi” (1927)).

Latviešu atmiņu naratīvos šie procesi izpaudās kā daļējs žanriskās formas piepildījums. Ja klasiskajā skaidrojumā (Butler, Scott 1992; Winquist 2007, 381–383; Smith, Watson 2010) atmiņas kategorija iesaistījās autobiogrāfiskās subjektivitātes veidošanā aplūkojamo notikumu vispārīgās leģitīmācijas¹²⁶ noteikšanā, tad latviešu trimdas autobiogrāfisko formu gadījumā ir jārunā par atmiņu pašleģitīmācijas procesiem, kas izpaudās kā pēc „lielo” notikumu izzināšanas pāri palikušās vēstures atcerēšanās (Benjamin 1973)¹²⁷.

XX gs. 20. un 30. gadi trimdas autobiogrāfiskajās žanriskajās formās ir raksturojami arī kā laiks, kad patību atklājošo teksti tika publicēti vien retumis – XX gs. trešajā desmitgadē nozīmīgākās publikācijas ir iepriekš minētie autobiogrāfiskie romāni un trimdas rakstnieku autobiogrāfiskie uzmetumi vietējos periodiskajos izdevumos¹²⁸.

¹²³ Pētītā materiāla pamatā – atmiņas pašas par sevi un materiālās lietas, kurām ir pievērsta īpaša uzmanība (piem., dzimtās mājas lietu pasaule Rozīša darbos).

¹²⁴ I. Kants „Tīrā prāta kritika” (1781). Pētījumā lietots Imanuela Kanta darba krievu tulkojums, skat. Кант 1964.

¹²⁵ Skat. Bhabha 2004.

¹²⁶ T. i., vai ir atļauts vēstīt par notikuma patieso būtību vai jāierobežo patiesības un ticamības pakāpe.

¹²⁷ Piem., Laicena atmiņas par apcietinājumu un tā iemesliem romānā „Emigrants” (1926).

¹²⁸ Piem., avīzes „Tālos Krastos”, „Atbalss”, „Amerikas Vēstnesis” u. c.

Šīs parādības cēlonis var būt meklējams autobiogrāfisko žanrisko formu tradicionālajā izpratnē, pēc kuras centrālais autobiogrāfiskā naratīva pastāvēšanas nosacījums ir teksta producēšanas kā politiskās piederības un autora individualitātes apzināšana un turpmākā iekļaušana vai arī autobiogrāfiskās žanriskās formas kā naratīvs par indivīda brīvības morālo imperatīvu (Gikandi 2001, 3–5; Harrow 2002, 154–160). Neviena no aprakstītajām autobiogrāfisko žanrisko formu funkcijām īsti neiederējās trimdas kontekstā, kurā trūka kā momentālās politiskās atpazīstamības nepieciešamība un iespējamība (pamatā – stingro apgūstamās kultūras nacionālo kanonu ietekme), tā arī brīvības tās vispārīgā izpratnē (Ekmanis 1978; Daukste-Silasproģe 2007). Žanrisko formu funkcionēšanas pārbīde no publiskās uz lokālo un translokālo pastāvēšanas modeli kļūst par palīgrīku kulturālās un etniskās citādības individuālajā apzināšanā. Saimons Gikandi (*Simon Gikandi*), vērtējot individuālās kolonialitātes veidošanas procesus vēlinās modernitātes laiktelpā, uzsver ideju par trejādu kulturālās citādības apzināšanas tendenču pamatu un literāro žanru / žanrisko formu atkarību no citādības koncepta dažādām nozīmēm. Rakstā „Teorija, literatūra un morāles faktori” (*Theory, Literature, and Moral Considerations*, 2001) ir izvirzīts pieņēmums par kulturāli dislocētā indivīda (un attieksmi paudoša subjekta) a) citādības apzināšanu un slavīnājumu (*celebration*); b) citādību kā kulturālai izsvītrosānai pakļautu objektu (Gikandi termins – „citādības kā tādas” [*Other[ness] as such*] apzināšana) un c) citādības padarīšanu par izziņas objektu. Tās sekmīgas realizācijas rezultātā citādība, pārspējot dominējošās kultūras nesējus, pārtop par augstākās morāles veidotāju un nesēju turpmākajām paaudzēm¹²⁹. Trimdas pirmā viļņa¹³⁰ literārajam procesam bija raksturīga izvēlīga attieksme pret producētā teksta žanru un naratīva apzināta piesaistīšana pagātnes kategorijai kā tādai (biežāk tā izpaudās caur idilliskiem dabas skatiem, runājošā subjekta piesaisti vispirms sociālajai (zemnieciskas vai pilsētnieciskas izcelsmes) un tikai pēc tam etniskajai un nacionālajai piederībai). Autobiogrāfisko žanrisko formu publicēšanas retums ir pamatojams ar to pāriešanu tekstos, kuri var būt vērtējami kā ar augstāko naratīva intimitāti apveltīti teksti – vēstules, ceļojuma apraksti (kuri trimdas gadījumā dominē mutvārdu formā) u. c. Autobiogrāfisko žanrisko formu slēpšana no publiskā vērtējuma turpinās līdz pat XX gs. 60. gadu vidum. Pētniece Inguna Daukste-Silasproģe, rakstot par trimdinieku literārā procesa attīstību līdz 1965.

---

¹²⁹ Plašāk skat. Gikandi 2001.

¹³⁰ Līdz apmēram 1940. gadu sākumam un trimdas diskursa pārmaiņām no individuālās vai politiskās iniciatīvas uz telpas ietekmēto (kara apstākļi un bēgļu noietu fenomēns) (plašāk skat. Daukste-Silasproģe 2007).

gadam, atzīst: „Katram ieceļotājam bija savs stāsts vai atmiņas – par braukšanu kuģī, par pirmajiem iespaidiem, sasniedzot jaunās zemes krastu. [...] Šie stāsti atklājās **vēstulēs, ceļojumu piezīmēs laikrakstos** un citur.” (Daukste-Silasproģe 2007, 31)¹³¹ Var secināt, ka trimdas radīto autobiogrāfisko žanrisko formu klāsts (atmiņu grāmatas, vēstules) netiecās pēc publiskās uzmanības koncentrēšanas uz nesen notikušo un jaunpierdzēto notikumu (nevis indivīdu) aprakstiem, kuri nevarēja palikt bez autora individuāla vērtējuma un palikt „ideoloģiski nevainīgi” pat jaunapgūtajā kultūras telpā. Tādējādi teksti zaudēja potenciālo auditoriju gan trimdas telpā emigrantu iedzīvošanās procesa sākuma dēļ, gan arī atstātajā nacionālajā telpā, kurā to funkcionēšanu apstādināja vai liedza trimdas iemesli (pārsvārā – Pirmā pasaules kara rezultāts). Šis apstāklis iezīmēja autobiogrāfisko žanrisko formu (it īpaši lielo autobiogrāfisko žanrisko formu – autobiogrāfiskā romāna) pašnoteikto izsvīturošanu no literārā procesa un pastāvēšanu etniskās kopienas vai dažu ģimeņu līmenī. Abas tendences ir sekmējušas tekstu izplatīšanu gandrīz vienīgi translokālo attiecību līmenī.

Sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas pirmā viļņa trimdas periodā piedzīvoja atgriešanos pie funkcionēšanas privātajā telpā: atstātā materiāla analīze ļauj secināt, ka autobiogrāfiskie naratīvi tika pārstāvēti dienasgrāmatu un vēstuļu sarakstes formā (Daukste-Silasproģe 2007). Ņemot vērā dienasgrāmatas žanriskās formas specifiku – laika kategorijas piesaistīšanu teksta veidošanas momentam un pagātnes notikumu, kā arī to seku nepastāvīgo raksturojumu –, sievietes trimdas autobiogrāfiskās žanriskās formas ļauj saistīt ar jaunās, kulturāli kaleidoskopiskās identitātes iegūšanas procesu caur rakstīto vārdu. Dienasgrāmatās uzmanība pievērsta ne tik daudz indivīda vēsturiskās attīstības procesam un *patības tapšanas* koncepta izpratnei (kas līdzinās latviešu literatūrai Latvijā šajā laika periodā), bet gan iepriekšējās (mātes) kultūras un iegūtās kultūras, un kultūras kodu mijiedarbības apzināšanai, kurā sievietes identitāte tiek piesaistīta gan izcelsmes telpai, gan jauniegūtajām sevis izpausmes praksēm. Identitātes jēdziens trimdas literārajā pieredzē tādējādi apzīmē jauno zināšanas objektu apveltīšanu ar nozīmi un jaunās nozīmes avotu veidošanu atmiņu „krātuvē” – individuālajā pieredzē (Kosonena 2002, 159–185). Identitātes hibrīdstāvoklis, vadoties pēc Pītera Bērka (*Peter Burke*, Burke 2011) skaidrojumiem, ir saistīts ar tādas jēgas producēšanu, kura ir atkarīga no tās nesēja spējas saskatīt kultūras dažādības: „Acs ir atkarīga no smadzenēm. [...] Lielākā daļa no šādās attiecībās producētām nozīmēm ir

---

¹³¹ Par šāda tipa autobiogrāfisko žanrisko formu var uzskatīt Helmara Rudzīša vēstuli Valdemāram Kārkliņam par pirmo trimdas pieredzi (pēc Daukste-Silasproģe 2007, 31–32).

atkarīga no konkrēto [šābrīža] kultūru repertuāra. Acs, smadzenes un kultūra darbojas vienlaikus.” (Burke 2011, 16)¹³² Sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu trimdas teksti pastāvēja ieriekšminētā translokālā attiecību modeļa pamatā, turklāt translokalitāte tika veidota indivīdu radītas [iztēles] telpas vai ģeogrāfijas pamatā – teksti šķērsoja nacionālo valstu robežas pēc indivīda reālās (vēstules) vai iztēles (atmiņa par notikumiem un reālās telpas iemūžināšana dienasgrāmatās) iniciatīvas. Autobiogrāfiskā subjekta līmenī šādu attiecību uzturēšana nozīmēja jaunās, sašķeltās vēstītāja balss koncepcijas ieviešanu (Kosonena 2002, 159–185) un postkoloniālā stāvokļa jauniepazīšanu.

Autobiogrāfiskās žanriskās formas latviešu literatūras attīstības kulturāli atsvešinātajā telpā līdz Otrajam pasaules karam var raksturot arī kā individuālās dekolonizācijas procesa sākumu un dubultās identitātes koncepta¹³³ funkcionēšanas jaunās apjēgsmes posmu. Ja pirmsnacionālās literatūras pastāvēšanas laikā (līdz apmēram XIX gs. pirmajai desmitgadei, kad sāka veidoties pirmā latviešu izglītotās sabiedrības paaudze) kultūras procesu raksturo idejiskais un etniskais polimorfisms, kam pamatā ir vienota priekšstata par vēsturi un indivīda situētības tajā trūkums; tad 20.–30. gadu trimdas gadījumā priekšstata par kolektīvo vēsturi vietā priekšplānā izvirzās priekšstats par indivīda sociālo situētību un nozīmes paaugstināšanu lokālajās, slēgtajās sabiedrībās. Sieviešu radītā atmiņu teksta autora lomas apvērstā uztvere veicināja autobiogrāfiskā subjekta konstruēšanu caur dzimtes piederības dekonstrukcijas stratēģiju (Савкина 2001, Swindells 2006), kas bija plaši pazīstama nākamajā – otrajā jeb otrās paaudzes – trimdas periodā XX gs. 50. gados un 60. gadu beigās.

Turpmāk ir aplūkota Somijas autobiogrāfisko žanrisko formu attīstības specifika pirmās formālās¹³⁴ neatkarības laikā. 1939. gads iezīmēts kā robežpunkts, pamatojoties uz valsts pāreju uz jaunā varas pārdales režīmu¹³⁵ un tā aizsākto ietekmi uz atmiņu, subjektivitātes un izziņas konstruēšanas praksēm.

---

¹³² Šeit ir sniegts autorens tulkojums, grāmatas tulkojums latviešu valodā (Bērks, Pīters *Kultūru hibriditāte*. Rīga: Masards, 2013. Tulkojis Pauls Daija) citātā neatspoguļojās.

¹³³ Homi Babas, Ritas Felski, Anibala Kvihano (*Anibal Quihano*) lietots jēdziens. Skat., Bhabha 2004; Loomba, Felski 1995; Quihano 2007.

¹³⁴ Autonomijas statuss līdz 1917. gada revolūcijai nozīmējis Somijas daļējas neatkarības eksistenci (skat. Solsten, Meditz 1990).

¹³⁵ Sākumā – Ziemas kara laikā (1939–1940)– tas bija nacionālās identitātes aktīvas veidošanas posms, vēlāk – 40. gadu sākumā – valsts tapšana par nosacītu Vācijas kara koloniju (Jussila, Hentilä, Nevakivi 1999). 1940. gada rudenī starp Somiju un Vāciju tika parakstīts slepens līgums par karadarbības atbalstu (Solsten, Meditz 1990).

Atšķirībā no Latvijas, kur autobiogrāfiskie teksti sašķēlās trijās dimensijās¹³⁶, Somijas literārajā procesā autobiogrāfiskās žanriskās formas pēc neatkarības iegūšanas var salīdzināt vien dažos aspektos pamatojoties uz valsts politiskās un kulturālās vēstures specifiku. Somijas autobiogrāfisko žanrisko formu attīstību neietekmēja politiskā statusa pārmaiņas un identitātes tapšanas vai definējuma nepieciešamība atmiņu un pieredzi atspoguļojošajos naratīvos, drīzāk tekstu nolūks bija somiskuma koncepta „iedzimto”¹³⁷ un ieaudzināto¹³⁸ pamatu sapludinājums un atstāstījums. Tekstu nolūks bija arī pārliecināt lasītāju par nesenās pagātnes notikumu reālo raksturu. Piemēram, pilsoņu karš pirms neatkarības iegūšanas ir palicis somu atmiņās kā „notikums, kuram nevar noticēt, bet ar kura izpratni ir jādzīvo” (Laitinen 1967, 25). Autora tieša iesaiste naratīva attīstībā kļuva par labu pamatojumu nāciju apvienojošās atmiņas koncepta konstruēšanā. Iedzimtās un ieaudzinātās somu identitātes izpratne autobiogrāfiskajās žanriskajās formās atspoguļojās autora subjektivitātes atsvešinājumā no individualitāti skārušo notikumu virspusējā līmeņa (piem., apstākļi, kuros atmiņas tika iegūtas un atstāstītas) un tā piesaisti dzīves īpašību iemeslu meklējumiem. Somijas literatūras vēsturei veltītajos avotos¹³⁹ Nobela laureāts Sillanpē (1939) tiek dēvēts par „tautas bioloģijas tēlotāju” (Laitinen 1967, 37), ar to saprotot „[naratīva] varoņa spēju sajust eksistenci vairākos dzīves momentos vienlaikus, sajust dzīvi tās augstākajā vienkāršībā” (Laitinen 1967, 35). Tikai tad autora subjektivitāte var pietuvināties izpratnei par indivīda dabas un sabiedrības vienojošām saiknēm¹⁴⁰ jeb sasniegt vienu no tālaika autobiogrāfisko žanrisko formu mērķiem – ideālu vienotību starp autora „dabisko” individualitātes izpausmi un tās atspulgu sabiedrībā.

Somijas autobiogrāfisko žanrisko formu nolūks nav bijis saistīts ar nacionālās valsts patiesību tekstuālā apvalka veidošanu divu aspektu dēļ: pirmkārt, ņemot vērā subjekta pašdefinējuma īpašības un telpiskās piederības izpratni XIX gs. otrajā pusē, var izvirzīt pieņēmumu, ka valsts autonomijas pieredze ieviesa postkolonialitātei raksturīgo attiecību modeli pirms nacionālās neatkarības – t. i., postkolonialitāte

¹³⁶ Latvijas tekstiem raksturīga: a) jauniegūtās nacionāli un politiski neatkarīgās valsts apjēgsme un varas pārdales nosacījumu ietekme teksta producēšanas procesā; b) literārā materiāla sašķeltība nacionālajā un trimdas pieredzē; c) sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu eksistence daļējas atpazīstamības statusā dominējošās žanriskās specifikas (vēstules un dienasgrāmatas) dēļ.

¹³⁷ Dabas tēli Fransa Ēmila Silanpē romānā „Pazemīgs mantojums” (*Hurskas kurjuu*, 1919) un bērnības atmiņu grāmatā „Eņģeļu sargi” (*Enkelten suojatit*, 1923); Valtera Kilpi (*Valter Kilpi*) piedzimšanas vietas glorifikācija darbā „Arhipelāga sērijas” (*Saaristosarja*, 1933–1937).

¹³⁸ Joela Lehtonena (*Joel Lehtonen*) romāns „Putkinotko” (*Putkinotko*, 1919–1920) par somu tautas īpašību vērtējumu pēc paša pieredzes; Pentti Hānpē (*Pentti Haanpää*) atmiņu grāmata „Laukums un kazarma” (*Kenttä ja kasarmi*, 1928).

¹³⁹ Skat., piem., Schoolfield 1998; Laitinen 1967.

¹⁴⁰ Skat. Laitinen 1967.

eksistēja jau pirms varas pārdales un kultūras transformācijām (Kaartinen 2001; Virrakoski 2009). Otrkārt, postkolonialitāte pirmsneatkarības laikmetā Somijā nozīmēja drīzāk kulturālo (tās reprezentācijas un uztveres) un sociālo atsvešinātību, jo formālā vara piederēja Krievijas Impērijai.

Postkolonialitāte autobiogrāfiskajās žanriskajās formās¹⁴¹ izpaudās kā tendence atmiņu un pieredzi atklājošos tekstos atspoguļot zudušās pasaules meklējumus un subjekta obligātās atsvešinātības no telpas un laika saglabāšanu (Nevala 1998; Kaartinen 2001). Atsvešinātības stāvokļa subjektīva uztvere ir rodama Valtera Kilpi trilogijā „Arhipelāga sērijas”, kuras autobiogrāfiskā naratīva īpašība ir orientēšanās nevis uz vēstošā indivīda pieredzi, bet gan uz tās attiecinājumu uz sabiedrību (tātad paralēli politiski un vēsturiski veidotai atsvešinātībai no formālā varas turētāja tiek veidota sociāla atsvešinātība). Autora nolūks ir radīt tādu tekstu, kurš vienlaikus būtu viņa cerību, gaidu, izmisuma, atskata uz dzīves pieredzi individuālā un kolektīvā mantojuma statusā (Laitinen 1967, 39). Tas nozīmē individuālās subjektivitātes kā kolektīvās atmiņas koncepta turpinājumu, kas ļauj radīt vienādus priekšstatus par vēsturisko sevis un telpas attīstību un radīt „dzīves gaisa”¹⁴² sajūtu. Postkoloniālais stāvoklis šeit vienādojams ar iepriekšminēto Valtera Minjolo (*Walter Mignolo*) aplūkoto citādības kā nacionālā lepnuma kodifikāciju. Vienlaikus gan Sillanpē, gan Kilpi naratīvos turpina funkcionēt virkne „nāciju veidojošo” konceptu (piem., somu rakstura īpašības: „iekšēja spītība” (*sisäinen sisu*)¹⁴³ [tulkojums mans – M. S.]), sevis kā dabas izpausmes izpratne, darba slavināšana u. c.), kas, iespējams, ir vienojoša tendence aplūkojamo valstu literatūrā (Latvijā – Alunāna ieviestais un Brigaderes turpinātais modelis Dievs-daba-pasaule kā nācijas atpazīšanas zīme). Kultūras kodu lietojums autobiogrāfiskajās žanriskajās formās var raksturot šā perioda latviešu un somu postkolonialitātē audzinātās literatūras eksistenci literārās citādības stāvoklī: nāciju definējošo kodu atkārtojums autobiogrāfisko žanrisko formu līmenī liecina par kolektīvo zināšanu un izziņas procesa leģitimāciju jaunajos varas apstākļos.

Somijas sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu īpašība atšķirībā no Latvijā izplatītās bērniības atmiņu publicēšanas tendences ir vēsturiskā hronikas žanra saplūsme ar dzīvesstāsta un autobiogrāfijas žanru. Tādējādi atmiņu naratīvi sieviešu

---

¹⁴¹ Pārsvārā liela apjoma darbos – iepriekšminētajos romānos.

¹⁴² Kaja Laitinena (*Kai Laitinen*) lietotais apzīmējums *elämänilma* [tulkojums mans – M. S.].

¹⁴³ Jēdzienam *sisu* nav precīza tulkojuma nevienā no pasaules valodām. Tas apzīmē rakstura spēju pretoties nelabvēlīgiem apstākļiem un būt uzticīgam ideāliem vai mērķim līdz pēdējai cerībai. Pētījumā tiek lietots maksimāli neitrāls jēdziens.

autobiogrāfiskajā prozā iegūst divas attīstības asis: 1) sieviešu subjekta vēsturiskošana¹⁴⁴, kas robežojas ar vēsturiskās citādības apzināšanu¹⁴⁵; 2) atmiņu un pieredzes „paslēpšana” aiz vēsturiskām reālijām, kas sniedz iespēju iegūt augstāku atsvešinātības pakāpi starp vēstījumu un vēstītāju un pietuvoties patiesības sludināšanai. Sieviešu iesaistīšana vēsturiskās reālijas fikcionalizācijā mūsdienu apcerēs par Somijas literatūras vēsturi¹⁴⁶ tiek vērtētas, no vienas puses, kā nacionālās vēstures pūrisma tendences aktualizācija, no otras – kā literārā procesa tieksme uz popularizāciju un vieglā naratīva dominanti (Nevala 1998, 458–459). Mailas Talvio (*Maila Talvio*) un Lempi Jēskeleinenas (*Lempi Jääskeläinen*) romāni ar autobiogrāfiskiem elementiem ir jāvērtē kā mēģinājums mitoloģizēt subjektivitāti, pārbīdot to uz vēsturiski attālākiem periodiem (Talvio darbos – Somijas teritorija tās pirmo iedzīvotāju laikā (ap XII–XIII gs.); Jēskeleinenas tekstos – Pirmā pasaules kara notikumu Igaunijā vērtējums). Citādās (iztēles) telpas dominante sieviešu autobiogrāfiskajām žanriskajām formām nozīmē gan palikšanu maskulīnajā kultūrā (Jūlijas Watsones jēdzienu lietojot – „cita paēnā” (Савкина 2001; Smith, Watson 2010)), gan „atbrīvošanu no sieviešu dzīves konvencionālajiem noteikumiem” (Савкина 2001, 35). Pēdējais apstākļi nozīmē autobiogrāfiskās subjektivitātes (autobiogrāfiskā ‘es’ attiecību un reakcijas uz apkārtējo telpu un notikumiem) radīšanu caur citu, laiciski atsvešināto subjektu. Atsvešinājuma pakāpe autobiogrāfiskajās žanriskajās formās variējas no vēsturiskās hronikas elementu izmantojuma, caur ko iespējama augstāka pietuvināšanās realitātei, tās ilūzija, līdz individuālās vēstures mitoloģizācijai¹⁴⁷.

Vēsturisko reāliju jaunā apjēgsme sieviešu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās šajā periodā var tikt uzskatīta par vienojošo saikni starp Latvijas un Somijas literāro procesu, atšķirību veido vien reāliju tuvība dažādiem papildījumiem tekstā. Latvijas sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas ir vērtējamas kā individuālās vēstures kā kolektīvas vēstures konstruēšana ap autobiogrāfiskā subjekta *psiholoģisko* pamatu (mātes–meitas, tēva–meitas attiecības kā ideālais modelis); Somijas sieviešu pieredzē tas ir subjekta laiciskās situētības jautājums (es–laiks, es–vēsture).

¹⁴⁴ Feministiskajā autobiogrāfijas žanra skaidrojumā (Felski 1995; Swindells 2006) sieviešu subjekta definēšanas un kulturālas izvietotības jautājums ir svarīgākais naratīva veidošanas principu apjēgsmē.

¹⁴⁵ Mailas Talvio (*Maila Talvio*, 1871–1951) romāns – triloģija „Baltijas jūras meita” (*Itämeren tytär*, 1929–1936), tā daļas: „No tālienes nākuši” (*Kaukana tullut*, 1929); „Hedulla un viņas pielūdzējs” (*Hed-Ulla ja hänen kosijansa*, 1931); „Sudraba kuģis” (*Hopealaiva*, 1936); Lempi Jēskeleinenas (*Lempi Jääskeläinen*) atmiņu romāns „Meitene ar stikla sirdi” (*Tyttö jonka sydän oli lasista*, 1928) u. c.

¹⁴⁶ Nevala 1998 u. c.

¹⁴⁷ Piem., Aino Kallas (*Aino Kalla*, 1878–1956) romāns „Vilka līgava” (*Sudenmorsian*, 1928).

2.6. 1940.-1950. g. Pasaules pārveidošana un autobiogrāfiskuma politiskās trajektorijas: no personības kulta līdz eskeipismam

XX gs. 40.–50. gadus autobiogrāfisko žanrisko formu attīstībā raksturo divi subjektivitāti un autobiogrāfisko subjektu veidošanu ietekmējoši ārējie apstākļi: Otrā pasaules kara notikumu apzināšana to liecinieku acīm un subjektivitātes pārraudzīšana jaunieviesto ideoloģiju gaismā. Šajā apakšnodaļā aplūkoti autobiogrāfisko žanrisko formu publicēšanas apstākļi, tekstu nolūki un publiskās uztveres īpašības, akcentu liekot uz sieviešu iesaistīšanu literārajā procesā, tā nozīmi un sievietes pakāpenisku ieešanu publicētā vārda tendenču aktīvās veidotājas lomā. Šo periodu abos literārajos procesos raksturo: 1) centieni saglabāt autobiogrāfisko subjektivitāti (dzīves notikumu, apstākļu individuālu vērtējumu, arī izvietojanas principus naratīvā) *zem* ideoloģiski pareizā vēstījuma; 2) vēlme saglabāt sieviešu „autobiogrāfiskās balsis” (pēc Flynn, Schweickart 1986) noklusēšanas tendences vai aizstāt to ar ideoloģiskā diskursa vairākkārtēju atkārtojumu (pēc prasības par vispārējo emancipāciju padomju okupācijas (Latvijā) vai līguma par sadarbību ar Vāciju (Somijā) darbības laikā); 3) autobiogrāfisko žanrisko formu gandrīz pilnīgā neeksistēšana nacionālajos kontekstos Otrā pasaules kara laikā un pirmajā piecgadē pēc tā un ‘tīro’ autobiogrāfiju popularitāte bēgļu nometnes piedzīvojušo trimdinieku tekstos. Vienlaikus jāuzsver, ka šīs apakšnodaļas uzdevums nav parādīt padomju un vācu ideoloģijas tiešas teorētiskas sakritības, bet gan spriest par vispārējā vēsturiskā konteksta ietekmi un krustpunktu radīšanu sieviešu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās, kā arī šo formu reakciju publicētā materiāla *tekstualitātes kontroles* apstākļos¹⁴⁸ (Flynn, Schweickart 1986, ix-xxx). Veiktā analīze balstās uz pieņemumu par ideoloģiju kā pašrefleksīvu kategoriju (Добренко 2007), kas nozīmē tādu simbolu un kodu producēšanu un pārproducēšanu, kuri ir atzīstami tikai sabiedrībā un ir saistīti ar esošā vēsturiskā brīža epistemoloģiju un tās veidošanas likumiem. Lietojot kultūras pētnieka Jevgēņija Dobrenko (*Евгений Добренко*) koncepciju, ideoloģija kļūst par pašas sludināto patiesību vienīgo reprezentantu (Добренко 2007, 32–216).

¹⁴⁸ Tekstualitātes kontrole promocijas darbā nav saprotama kā tikai laikmetīgās cenzūras ietekme: tā apzīmē sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu funkcionālā apvalka (publicēšanas laiks, vieta, potenciālie teksta uztvērēji/lasītāji u. c.) ierobežojumus. Tādējādi jēdziens ir jāsaprot tā plašākajā nozīmē.

Latvijas un Somijas autobiogrāfiskās žanriskās formas Otrā pasaules kara laikā piedzīvoja jēdzienisku un formālu transformāciju: atmiņu naratīvu un dzīvesstāstu tendenci nomainīja vēsturisko reāliju mitoloģizācijas¹⁴⁹ vai arī pagātnes aizmiršanas tieksme. Var teikt, ka abi literārā teksta veidošanas principi sekmēja autorības (un autora balss) saglabāšanu un tādējādi iesaistījās mākslinieciskās subjektivitātes pārorientēšanā no individuālās pieredzes (un pagātnes) caur naratīvu sludināšanu uz nevērību pret laika dimensijām, tās izslēgšanu. Autobiogrāfisko žanrisko formu saaugšana ar laicisko un telpisko eskeipismu (Latvijas lokālajā kontekstā – kā pilnīgs aplūkojamo žanrisko formu trūkums; Somijā – kā autofikcijas formas veidošanas mēģinājumi Somijas zviedrietes Sallijas Salminenē (*Sally Salminen*, 1906–1976) bērniības atmiņas grāmatās ar fantāzijas elementiem¹⁵⁰ vai Helvi Hemeleinenas (*Helvi Hämäläinen*, 1907–1998) sociālais eskeipisms romānā „Pieklājīgā traģēdija” (*Säädyllinen murhenäytelmä*, 1941) sniedza iespēju saglabāt arī subjektīvo realitātes apstākļu vērtējumu strauju varas pārmaiņu apstākļos (Laitinen 1967; 1981; Jundze 2002). Vēsturiskā un politiskā kolapsa laikā – pārejas periodā no autoritārā režīma uz padomju ideoloģiju (Latvija) vai varas pārorientācijā uz ideoloģizēto neatkarību Vācijas politiskā un kultūras spiediena iespaidā (Somija) – sieviešu mākslinieciskuma publiskā atpazīstamība atradās ciešā mijiedarbībā ar literatūras producēšanas procesu un tā iespējām. Tas turpināja eksistēt esošās varas idejiskā caurspīdīguma vieglākas saglabāšanas pozīcijā. Žanrisko formu līmenī tas nozīmēja ne vien pakļaušanos izplatītajai cenzūrai, bet arī literārās formas satuvināšanos ar tiešajām sabiedrības pārmaiņām (Karkulehto 2012). Būtiski, ka autobiogrāfisko žanrisko formu reakcija uz politiskās gaisotnes pārmaiņām Latvijā un Somijā notikusi pretējos un šķietami nesaistītos virzienos, taču atmiņas izsvītrosānas un aizstāšanas tendence ir klātesoša abos kontekstos. Atmiņas izsvītrosānas tendence attīstījās divos virzienos – autobiogrāfisko žanrisko formu atkārtotā atgriešanās sociāli noslēgtajos ģimeņu naratīvos vai arī tagadnes notikumu individuālā vērtējumā, kuru aizsedza neesošā laika un notikumu „čaula”. Naratīva veidošanas principus raksturoja autora subjektivitātes

---

¹⁴⁹ Somijas nacionālajā telpā – kā reakcija uz Ziemas kara (1939–1940) notikumiem un nacionālisma ideoloģijas uzplaukuma nākamais attīstības vijums. Kā pretreakcija uz stingri ideoloģizētiem individuālo dzīves pagātni atkailinošiem tekstiem būtu uzskatāms Anti Eliasa Tūri (*Antti Elias Tuuri*, 1944) XX gs. 80. gadu romāns „Ziemas karš” (*Talvisota* 1984), kas ir daļa no sekstalogijas „Ziemeļu zemes hronikas [apraksts]” (*Pohjanmaan sarja*, 1982–1997, ko veido arī romāni „Ziemeļu zeme” (*Pohjanmaa*, 1982); „Amerikas svaigums” (*Ameriikan raitti*, 1986); „Jaunā Jeruzaleme” (*Uusi Jerusalem*, 1988); „Pasaules [zemes] telpa” (*Maan avaruus*, 1989); „Izaicinājums” (*Lakeuden kutsu*, 1997). Romānā tiek kritiski izvērtēta somu karaspēka reālā sagatavotība kara apstākļiem un izcelts idejiskās vienotības saglabāšanas princips un tā ietekme uz kara sekām.

¹⁵⁰ Skat. Salminen 1948.

slēpšana aiz sociālajām institūcijām vai nenotikušās vēstures atstāstījums, kam pamatā ir izdzīvotās pieredzes nepilnību noteikšana caur rakstīšanas procesu. Autobiogrāfisko elementu atpazīstamība XX gs. 40.– 50. gadu literārajā materiālā no autora individuālās pieredzes nianšu atkailinājuma un caurspīdīgā vēstījuma rakstura pārtapa par lasītāja interpretācijas un lasīšanas pieredzes radīšanu, un autobiogrāfiskuma atklātības pakāpe tika pazemināta ar vēstījuma augstāku simboliskuma pakāpi. Lasītājam burtiski ir „jāizcieš” vai „jācīnās” par teksta pirmatnējo nozīmi, tas ir kļuvis par individuālās vēstures mīklas vai uzdevuma atrisināšanas mūžīgo procesu. Tādējādi autobiogrāfiskās žanriskās formas turpināja zaudēt naratīva un formālās stabilitātes raksturojumu un, pateicoties tekstam kā autora, lasītāja un tekstualitātes mijiedarbībai, ieguva jaunas – ideoloģiski korekta vēstījuma hibrīda formas (Ollila 2001; Pihlainen 2001; Karkulehto 2012).

Autobiogrāfiskajās žanriskajās formās par patiesības nesēju kļuva pārnestā nozīme un simbols, kas sieviešu literārajai pieredzei šķietami ļāva iegūt līdzvērtīgas atpazīstamības un producēto tekstu vispārējas [=kultūras] nepieciešamības pakāpi (Laitinen 1967; Nevala 1989), jo sniedza iespēju radīt tekstuālo mīklu, kodēt individuālo pieredzi un atmiņas, saglabājot to patiesumu. Taču šis process nenotika pilnā mērā: latviešu un somu sieviešu autobiogrāfiskajām žanriskajām formām ideoloģiskā rāmja pārmaiņas un teksta jēdzieniskā apvalka funkcionēšanas paplašinājums lietotu simbolu līmenī 1) paātrināja producēto tekstu nonākšanu pie lasītāja¹⁵¹, kā rezultātā tika īstenota kontrolējamā kultūras diskursa (kultūras ideoloģijas) tieksme pēc pārraudzīta sociālās un politiskās segregācijas (sadališanas) principa¹⁵² un ieviesto attiecību modeļu atkārtotības gan teksta „balss” producētāja – autora (indivīda līmenis) –, gan arī šīs „balss” klausītāja – auditorijas (sociālo grupu līmenis) – prātos (Althusser 2008, 1–60); 2) veicināja autobiogrāfisko žanrisko formu galvenās īpašības – pagātnes dimensijas – sapludināšanu ar jauno izpratni par nāciju nevis kā indivīdu radītu kopienu, bet gan kā konstruēto sociālo grupu (piem., klases, dzimtes) mijiedarbības rezultātu.

Autobiogrāfisko žanrisko formu retumu šajā laikposmā var skaidrot arī ar ideoloģijas konstrukta „iztēloto, bezvēstures raksturu” (Althusser 2008, 33), kas

---

¹⁵¹ Periodisko izdevumu klāsts Latvijā un Somijā šajā periodā paaugstinājās vismaz divas reizes. Plašāk par periodisko izdevumu attīstību skat. Laitinen 1967.

¹⁵² Pēc šā principa tika formulēti priekšstati par sociālajām, dzimtes, politiskām atšķirībām arī vienas nācijas robežās. Plašāk skat. Althusser 2008 (daļa „Ideoloģija un ideoloģiskie valsts aparāti. Izpētes piezīmes” (*Ideology and Ideological State Apparatuses. (Notes towards an Investigation)*).

nozīmēja atmiņas bezkaislīguma un secīguma īpašības aizstāšanu ar iztēloto, atmiņu un pieredzi „sakārtojošo funkciju, kas [literārajos tekstos] tiek atveidota kā attiecību kārtības leģitimējošā [nosacītā] saskaņa” (Althusser 2008, 34). Modernajā (modernitātes ieviestajā) izpratnē (Husserl 1980; Хайдеггер 2007; Kosonena 2002) subjektivitātes veidošanas princips literārajā tekstā saistās ar sevis un pasaules ambivalento izteiksmju definējumu, kuram raksturīga producētās jēgas „neaizskaramības”, „nesasniedzamības” tendence (Frank 2012, 171–189). Tātad autora uzdevums ir parādīt individuālās pasaules (un pagātnes) dažādības/atšķirības no pārējo (citu) radītā priekšstata par to. Striktas un nemainīgas ideoloģijas apstākļos subjektivitāti noteicošā ambivalence saglabāja pirmatnējo nozīmi un autobiogrāfiskajās žanriskajās formās (dihotomija es–sabiedrība Hemeleinenas romānā¹⁵³) turpināja pastāvēt kā individualitāti noteicošā „citādā” izpausmes/prestati; savukārt tās jēdzieniskais un interpretatīvais līmenis pakļāvās laikmetīgās varas *izvēles* procesam, kas neatradās ciešā mijiedarbībā ar laikmetīgo kritiku un cenzūru un nozīmēja konkrētā indivīda vērtību sistēmas universalizāciju¹⁵⁴ (Добренко 2007). Sieviešu autobiogrāfiskajām žanriskajām formām tas nozīmēja intersubjektīvā akta (Sidonijas Smitas, Jūlijas Watsones jēdziens (Smith, Watson 2010)) – atmiņu un pieredzes rūpīgās atlases – dominanti pār dzīves gājuma atstāstījuma tuvību īstenībai (Frank 2012, 171).

Jāuzsver, ka subjektivitātes konstruēšanas īpatnība Latvijas autobiogrāfiskajās žanriskajās formās XX gs. 40.–50. gados bija pakāpeniska novēršanās no patības kā nemainīgas, nacionāli, politiski un kulturāli situēta koncepta izpratnes, abstraktās domāšanas par nacionālo piederību vietā nāca mākslīgi radītais¹⁵⁵ priekšstats par sociālo pieredzi un autobiogrāfiskā subjekta spēju „attīstīt” pieredzi un restaurēt laikmeta situācijai nepieciešamās atmiņas (Hoffmann 2000; Kosonena 2002). Ieviestais sociālistiskais priekšstats par autobiogrāfisko subjektu tomēr neabija pretrunā ar kartēziskā subjekta (racionalitāte un stabilitāte kā jēdziena izpratnes pamatvārdi¹⁵⁶) tieksmi ideoloģiski racionalizēt atmiņā saglabātus notikumus, ar kuru starpniecību paralēli tika realizēts sabiedrības jaunās kategorizācijas process. Tā centrā atradās autobiogrāfisko elementu izmantojošā autora šķiriskās piederības jautājums, kas kļuva par teksta „mākslinieciskās nākotnes” noteicēju. Mūsdienu debatēs par padomju

¹⁵³ Iepriekš minētais darbs „Piekļājīgā traģēdija” (1941).

¹⁵⁴ Process iekļāva arī ‘personības kulta’ jēdzienu. Plašāk skat. Добренко 2007.

¹⁵⁵ Pārslēgšanās no autoritārā režīma uz padomju šķirisko domāšanu.

¹⁵⁶ Kartēziskā subjekta idejas spilgtāk izgaismotas Renē Dekarta filozofijā, pēc kuras runājošais subjekts ir vienmēr saprātīgās domāšanas apstākļos, to raksturo idejiskā pamata stabilitāte, kas sekmē arī rīcību paredzēšanu vēl pirms to veikšanas. Skat. plašāk Декарт 1994.

literatūras veidošanas nosacījumiem (Hoffmann 2000; 2003; David-Fox 2006; Peiker 2006; Kaljula 2014) ir uzsvērtā ideja par padomju modernitātes koncepta klātesamību un tā līdzību ar Rietumu modernitātes jēdzienu. Pieņemot par patiesību uzskatu par apgaismībā balstītu ideju par varas vispārējo kontroli, tā caurspīdīgo raksturu sabiedriskās segregācijas un politiskās piederības skaidrojumā, pēc kura indivīda īpašības tika noteiktas piedzimšanas brīdī, balstoties uz izcelsmi, ir iespējams satuvināt padomju (sociālistisko) ideoloģiju ar Rietumu modernitātes jēdzienu. Ticība progresam un vēlme mainīt [nacionālo] tradīciju vai pat [trans]nacionalizēt to, kā arī sabiedriskajās masās orientētās politikas nosacīta saprotamība, iespējams, papildina jēdzienu mijiedarbību. Tādēļ ir iespējams runāt par *padomju modernitāti* Baltijas valstu kontekstā (Kaljula 2014). Autobiogrāfisko žanrisko formu neizteiksmīgumu vai neatbilstību klasiskajiem žanriskajiem modeļiem¹⁵⁷, ņemot vērā aprakstīto sabiedrības attiecības raksturojošo perspektīvu, var skaidrot ar atjaunināto tendenci aprakstīt plašu sabiedrības grupu dzīvesstāstus, definējot jaunās piederības nosacījumus un novēršoties no šā tipa tekstu pašrefleksivitātes. Par šāda tipa darbiem var uzskatīt 1940.–1950. gadā tapušos Andreja Upīša „dabas” un „padomju zemnieku” romānus (rakstnieka mūža darbs „Zaļā zeme” (1945), „Plaisa mākoņos” (1951)), kuros, līdzīgi Garlība Merķeļa ieviestajai narācijas stratēģijai, tiek iedibināts priekšstats par patiesās, pareizās latviešu zemnieka dzīves ritējumu; viņa individualitātes *tapšanu* caur *sociālo iniciāciju*. Autobiogrāfisko žanrisko formu veidošanas nolūka pārmaiņa – radīt ticamu vēstījumu par tautas tagadni ideoloģiski uzticamas personības rokām – apstādināja sieviešu autobiogrāfiskuma iejaukšanos literārajā procesā. Tādējādi notika autobiogrāfisko žanrisko formu vēstījuma nosacījumu dubultā atgriešanās pie vēl apgaismības laikmetā paustiem priekšstatiem par teksta leģitimitāti un tā publicēšanas vērtīgumu. Pirmkārt, vēstījums pievērsās kolektīvās pieredzes un atmiņas atveidojumam (tādējādi radot jaunus priekšstatus par tautas pagātni, paralēli izgaismojot to imagināro, neīsto raksturu¹⁵⁸); otrkārt, apliecināja apgaismības pārliecību par kultūras mantojuma antropocentrismu un dzīves patiesību sludināšanu maskulīnajā balsī. Arī latviešu sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas pēckara periodā piedzīvoja divējādu attīstības procesu: ideoloģiski pareizā vēstījuma veidošanu (kam pamatā ir līdzīgā autobiogrāfiskā subjekta vai tā ideju nesēja saaugšana ar dabas telpu) vai literārā teksta

---

¹⁵⁷ Piem., teksta koncentrēšanās uz vienas personības apstākļu vērtējumu (autobiogrāfija) vai notikumu un laika pārrauts, pagātnē aizbīdīts raksturs, tā dominante pār indivīda izpausmēm vēstījumā (dzīvesstāsti).

¹⁵⁸ Skat. plašāk Андерсон 2001.

žanrisku „pazemināšanu” (kā tas notika ar Aspazijas bērniības atmiņu grāmatu „Zila debess” (1924), kura jaunajā subjekta skaidrošanas sistēmā ieguva bērnu literatūras statusu, vēlāk saaugot kopā ar citu publicēto tekstu „Zelta mākoņi” (1928)). Pēdējā apstākļa dēļ sieviešu autobiogrāfiskums zaudēja potenciālo auditoriju un turpināja funkcionēt sekundārās literatūras vai esošā kanona „pagrabstāva” lomā. Sieviešu autobiogrāfiskā subjektivitāte Latvijas kontekstā nezaudēja saikni ar dabas telpu: vēstītāja balss pārvietojās starp trim vienlīdz svarīgām telpām: [lauku] māja – daba (lauki) – vēstītāja telpas izdzīvošanas pieredze. 1944. gadā autobiogrāfiskie ieskicējumi ir piedzīvojuši pārpublicējumi vienotajā grāmatā¹⁵⁹. Aspazijas atmiņu grāmatā rodams citāts, kurš raksturo ne vien pazīstamai telpai piesaistīto autobiogrāfisko subjektu, bet arī skar jautājumu par Latvijas sievietes atgriešanos sociālajā atkarībā¹⁶⁰: „Kādā jaukā dienā, kad tēvs un māte bij aizbraukuši, es uzņēmos viena pati apstaigāt laukus un iet turp, kur vēl nebiju bijusi. [...] Es nogaidīju dienvidu, kad visi bij uz pāra stundām nolikušies gulēt, noguruši no siena pļaušanas. Tad es nepamanīta varēju izlīst laukā. [...] Viss dabas klēpis ar plašajiem laukiem kā noklāts gulēja manā priekšā.” (Aspazija 1968, 147–148)¹⁶¹

Sieviešu subjektivitāte šeit neiesaistās „lielajos” un „ticamajos” naratīvos un pieder pazīstamai, ar iztēli un prātu viegli sasniedzamajai, ideoloģiski „tīrajai” telpai. Pārbīdot atmiņas ar tagadni nesaistītājā laikā, kurā autobiogrāfiskajam subjektam vēl viss bija sasniedzams un kurš, līdzīgi fragmentā minētajam laukam, ir „atvērts [subjekta] priekšā”, vienlaikus tiek ieskicēts autobiogrāfiskās autoritātes ievērošanas mehānisms (Igaunijas dzīvesstāstu pētnieces Tīnas Kirsas (*Tiina Kirss*) jēdziens¹⁶²), pēc kura iespēja „izklāstīt patību” pieder literatūras dižgariem, bet pārējo atmiņas tiek uztvertas kā literāro kanonu kaitinoša, uztraucoša parādība. Dzīves patiesības ideoloģiski uzlādētajā diskursā tiek sadalītas ‘vērā ņemamajās’ un ‘vienkāršajās’ pieredzēs, kurām nav jāpievērš publiskā uzmanība (Kirss, Kõresaar, Lauristin 2004; Добренко 2007). Par sieviešu subjektivitātes veidojošo asi tādējādi kļūst publiski nemanāmās pieredzes iemūžināšanas fakts. Tomēr Aspazijas teksta gadījumā drīzāk būtu jārunā par tagadnes notikumu vērtējuma slēpšanu izvēlētās telpas aprakstīšanas līmenī. Minētajā fragmentā autobiogrāfiskais subjekts ir pasauli veidojošā kategorija,

¹⁵⁹ Šeit tiek runāts par grāmatas pārpublicējumu 1944. gadā. Skat. Aspazija 1944.

¹⁶⁰ Šo stāvokli mūsdienu latviešu pētnieki (Kalnačs 2011; Račevskis 2012) sauc par koloniālisma atgriešanos Latvijas teritorijā.

¹⁶¹ Citāts ņemts no promocijas darba avota – trešā pārpublicējuma 1968. gadā. Skat. Aspazija 1968.

¹⁶² Skat. Kirss 2004.

tās centrs („Viss dabas klēpis ar plašajiem laukiem kā noklāts gulēja man priekšā”), kas teorētiski padara autobiogrāfiskās atmiņas turētāju par maskulīnās balss autoru¹⁶³. Pasaules vērtību konstrukta apšaubīšana turpinās teksta naratīvā par sievietes sociālo stāvokli, kam vienlaikus ir sociālās kārtas/šķiras jēdzienu kritizējošs raksturs: „Bez rokdarbiem tante vēl mācīja morāli, un to viņa darīja par velti. „Sievietes augstākais tikums pastāv rokdarbu prašanā un saimniecībā.” Kas to nesaprot, tā esot palaidniece un staigājot bez kauna priekš ļaužu acīm netīra un noplīsusi, un noklīstot pavisam no laba ceļa.” (Aspazija 1968, 212)

Sociālā neatbilstība fragmentā kļūst par autobiogrāfiskā subjekta vispārējo rīcību vērtēšanas kritēriju. Ignorējot politiskās ideoloģijas pārmaiņas, Aspazija saglabā sievišķās iniciācijas (rokdarbs, mājas darbs) kategoriju, sakrustojot to ar ārējās vērošanas procesu, tādējādi liekot domāt par īpatnējas, apolitiskas ideoloģijas klātesamību sievišķās subjektivitātes veidošanā. Kaut arī vērošanas process ir saistāms ar koloniālās varas izpausmēm pār kolonizēto subjektu¹⁶⁴, šeit ir diezgan grūti runāt par politisko naratīva lādiņu tā mūžīgās, paaudžu kontinuitātē esošās, nemainīgās sievietes piederības mājas pasaulei tematikas dēļ. Rakstnieces bērnības atmiņu grāmatā drīzāk tiek skarta ideoloģija kā piederība noteiktai rīcību sistēmai vai shēmai, kura spēj pareģot arī individuālās subjektivitātes veidošanos (Ranciere, 1994; Althusser 2008). Tāpat „Zila debess zelta mākoņos” piedāvā klasiskās ideoloģijas izpratnes – tās orientēšanās notikumu, apstākļu, rīcību reprezentativitātes paaugstināšanā (Eagleton 1991, xi-xv) – apgriezto izpratni: lai turpinātu pastāvēt, sievišķās uzvedības un pasaules skatījuma ideoloģijai ir jāpaliek dzimtes aizspriedumu uzlādētas sabiedrības ēnas pusē.

Somijas autobiogrāfiskās žanriskās formas šajā laikposmā piedzīvoja izstumšanu no literārā procesa vai tika aizstātas ar vēsturisko romānu ar autobiogrāfiskiem elementiem. Pēc līguma par politisko atbalstu ar Vāciju 1940. gada vasarā un valsts pārtapšanas par vācu karaspēka materiālo un militāro avotu ražotāju un glabātuvī¹⁶⁵, autobiogrāfiskās žanriskās formas no pagātnes idilles un indivīda „dabiskās” izcelsmes tematikas attīstītājām pārtapa par sociāli un politiski motivētā subjekta identifikāciju (Eagleton 1991; 2003; Hawkes 2003). Realitātē tas nozīmēja, no vienas puses, attieksmes pret ideoloģizēto kultūras procesu aizstāšanu ar autobiogrāfiskā subjekta atmiņas un pieredzes mākslīgo vēsturiskošanu, kas realizējās

¹⁶³ Apgaismības filozofijā audzinātais priekšstats par pasauli kā vīrieša vērtējuma rezultātu.

¹⁶⁴ „Vērošanas koncepts”, skat., piem., Burke 2011.

¹⁶⁵ Skat. Solsten, Meditz 1990; Lavery 2006 u. c.

caur senās pagātnes notikumu revitalizāciju un piesaisti teksta autora individuālās dzīves izpausmēm; no otras puses – neseno notikumu vērtējumu, kā rezultātā laika dimensija piedzīvoja saīsināšanu un fragmentāciju. Būtiski, ka subjektivitāti noteicošās kategorijas – kā telpa, laiks, mijiedarbība vai tās trūkums ar pārējiem autobiogrāfisko subjektu definējošiem indivīdiem – netika pārbīdītas simbolu vai slēptās ironijas līmenī, kā tas noticis Latvijas Otrā pasaules kara laika kontekstā. Jēdzieniski slēgtā naratīva vietā somu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās ir novērojams ass, atklāts sarkasms par nesenu notikušo Ziemas karu un pasaules kara notikumiem (Penti Hānpē romāni „Dziļā meža karš” (*Korpisota*, 1940) „Deviņu vīru zābaki” (*Yhdeksän miesten saappaat*, 1945)). Autobiogrāfiskās subjektivitātes uzdevums šeit nav vienkārši radīt priekšstatu par esošo/bijušo situāciju un tās individuālo izdzīvošanu – stāstīto notikumu izvēle balstās uz vēlmes sociāli un kulturāli situēt citus naratīvā iesaistītus varoņus, taču ne autoru pašu. Būtiska ir arī šķiriskās diferenciacijas ievērošana: tā kļūst par sniegtā vērtējuma iemeslu. Hānpē romānā „Deviņu vīru zābaki” atrodama minētā subjektivitātes konstruēšana caur publisko vērtējumu un autobiogrāfiskā subjekta pieredzes sociālo diferenciaciju, kura Latvijas ideoloģiskajā kontekstā var būt pielīdzināma literāta tiesībām uz autobiogrāfijas radīšanu (Andreja Upīša autobiogrāfisko tekstu gadījums) vien politiskās piederības pamatā. Hānpē raksta: „[...] liktenīgais pirksts ir norādījis, ka otro reizi [neviens] necietīs vispār: [to paveica] slavenais karš un baznīcu diženums. [...] [Tas] notika laikā, kad pasaule tapa gatava, kad pamanīja, ka strādnieku joprojām ir pārāk daudz: tie sniedzās līdz valsts nastai un sabiedrības briesmīgai pātagai.” (Citēts pēc Laitinen 1967, 97)

Autobiogrāfiskās subjektivitātes veidošana fragmentā tiek provocēta no reliģisko institūciju (baznīcas) puses vai ir apstākļu (kara) noteikta. Subjekta individuālā izdzīvošana savukārt rāda pretstatu esošajai/ieviestajai ticību sistēmai, kādēļ Hānpē tekstos (arī viņa stāstā ar autobiogrāfijas elementiem „Visa vecā liktenis” (*Kaiken vanhan kohtalo*, 1949¹⁶⁶), kurā autors vērtē Somijas kara pagātnes sekas) ieskanas, no vienas puses, neuzticība Somijas nacionālajai pagātnei, no otras – tās iluzorā pamata apzināšanās. Jāatzīmē, ka šajā periodā Somijas literārajā procesā sāka trūkt priekšstata par nacionāli vienotu literāro kanonu un literārās autoritātes jēdzienu, kam pamatā ir Vācijas ideoloģijas nozīmīga ietekme visās kultūras jomās. Somu literatūra, sākot ar Pirmo pasaules karu un līdz pat apmēram 1950. gadu vidum

---

¹⁶⁶ Stāstu krājumā „Milti” (*Jauhott*, 1949).

pārorientējās no nacionāli vienveidīgas literatūras uz starptautisku raksturu. Par būtiskākajiem ietekmes avotiem kļuva angļu (Pirmais pasaules karš) un vācu (Ziemas karš un Otrais pasaules karš) literārais mantojums, kā arī Somijas zviedru literārā procesa stabilizācijas otrais mēģinājums¹⁶⁷.

Neraugoties uz individuālās subjektivitātes koncepta izpratnes konstruēšanu caur ideoloģijas mehānismiem, kuru viena no īpašībām bija tieksme pēc dzimšu egalitātrisma, sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas turpināja funkcionēt literārā procesa zemslānī (Eagleton 1991; Smith, Watson 2010). Subjektam un subjektivitātei bija jāatrodas mūžīgajā attīstības, kustības pret sociālo atšķirību izsvītrosanas procesā (Kosonen 2002). Vēsturiskie romāni ar dzīvesstāsta elementiem vai bērnības atmiņu naratīvi kļuva par atbalstu turpmākajai žanrisko formu attīstībai sava augstā publiskuma un vieglākas performativitātes dēļ (Kirss 2004, 13–18). Kā jau minēts, sieviešu atmiņu naratīvos, kaut arī tie saglabāja dzīvesstāsta žanriskās formas tendenci vēstīt par notikumiem un tajā iesaistītiem varoņiem vairāk nekā par pašu teksta autoru¹⁶⁸, naratīva konstruēšanas dziļākajā slānī (piem., leksisko vienību izvēle Aspazijas bērnības atmiņās) tika skarta pašas autore attieksme pret sievišķā reprezentācijām kultūrā, tādēļ teksti zaudēja iespēju tikt saklausītiem uzreiz un līdz pat XX gs. otrajai pusei tika vērtēti kā diženo rakstnieču daiļrades patstāvību neieguvis pielikums. Turpinājumā ir aplūkota sieviešu autobiogrāfiskās balss attīstība un iesaistīšana literatūras vērtību sistēmā gadījumā, ja teksts pēc ideoloģiskās kvalitātes atbilst izvirzītajām prasībām. Te Latvijas un Somijas literārajā procesā ir iespējams saskatīt divas attīstības tendences, kuras skāra ne vien autobiogrāfisko žanrisko formu saturisko pusi un performativitātes potenciālu, bet arī to autoru etniskās un dzimtes piederības robežu noteikšanu vai apzinātu izdzēšanu. **Pirmkārt**, tā bija autobiogrāfisko žanrisko formu vai to elementu performatīvā rakstura uzturēšana, pateicoties sieviešu iesaistīšanai politizētajās rakstnieku apvienībās (Latvijas pieredze), kurās etniskās piederības jautājums tika mākslīgi sapludināts ar piederību sociālajam un politikas konstruktam. Etniskā vienveidīguma vai nesadalāmības jautājums latviešu literatūrā tika izvirzīts uzreiz pēc okupācijas 1941. gadā, kad tālaika literatūras kritiķis Kārlis Krauliņš (1904–1981) definēja attiecības starp latviešu literatūru un padomju Krievijas mantojumu: „Padomju Latvijas literatūras attīstībā Lielā Tēvijas kara laikā notika viena zīmīga parādība –

---

¹⁶⁷ Pirmais Somijas zviedru literārā procesa uzplaukums ir jāattiecina uz literatūras pirmsākumu periodu XVII gs. Skat. promocijas darba 2.2. un 2.3. apakšnodaļu.

¹⁶⁸ Plašāk par dzīvesstāsta definējumu skat., piem., Smith, Watson 2010.

latviešu literatūra satuvinājās ar padomju Krievijas literatūru un tādējādi kļuva par neatņemamu padomju multinacionālās literatūras sastāvdaļu. Padomju Krievijas rakstnieki kļuva par tiešiem padomju Latvijas rakstnieku skolotājiem.” (Citēts pēc Ekmanis 1978, 89)

Kaut arī citātā ir iespējams saskatīt saikni ar jauno koloniālisma izplatības tendenci, kura producēto naratīvu augstākas ticamības pakāpes sasniegšanas vārdā apvienoja idejas par etnisku saaugšanu kā „nemainīga apgalvojuma” (Bhabha 2004, 53) jēdzienus un pastiprināja tās ar „[teksta] subjekta atklāto izrunāšanu” (Bhabha 2004, 53), reālajos producētajos naratīvos¹⁶⁹ ir iespējams izsekot tādai sieviešu subjektivitātes tapšanai, kura līdzinās individuālās pasaules radīšanai dzimšu (ne etnicitātes!) līdztiesības apstākļos. Etnicitātes koncepts šajā gadījumā vairs netiek saistīts tieši ar jaunās varas turētāja uzskatiem par jaunveidotās nācijas polietniskumu, drīzāk tam ir sieviešu neatkarības papildapliecinājuma vai papildmehānisma nolūks. Annas Sakses hronikas autobiogrāfiskajai žanriskajai formai tas nozīmē etnisko atšķirību ievērošanu¹⁷⁰ un to iesaistīšanu noteiktu mērķu sasniegšanā (piem., draudzības motīvs starp padomju karavīriem un vietējiem iedzīvotājiem, kam pamatā ir latviešu zemnieku cerība sastapt/atgriezt karā pazudušus bērnus): „Līdumu māte, lai nesajuktu bēgļu gaitās pavadīto dienu skaits, bija iesākusi siet aukliņā mezglus. Katrs mezgliņš – viena gara, smaga diena, pilna bažu par dēlu Ēriku, kas visu laiku dzīvoja pa mežu, nedrīkstēdams rādīties lielā ceļa tuvumā, jo pa to pastāvīgi braukāja vācieši, bet dēlam dokumenti nebija kārtībā.” (Sakse 1965, 61)

Otrkārt, literārais process apzināta tika sadalīts pēc autoru lingvistiskās piederības un tika uzturēts stabils etnisko minoritāšu autobiogrāfisko žanrisko formu apmaiņas process (piemēram, Somijas zviedru minoritātes gadījums (īpaši zviedrvalodīgajā Ālandu salu (*Åland*) teritorijā Somijas ziemeļrietumu robežā), kurā tika rādīta laikmetīgās sabiedrības balsu nacionālā polivalence un šķietama tolerance pret ikvienu nacionālajā kontekstā tapušu tekstu). Vienlaikus jāuzsver, ka zviedru etniskās minoritātes autobiogrāfiskais materiāls vien daļēji tika iekļauts Somijas nacionālajā literatūrvēstures grāmatās – tām ir drīzāk sporādisks raksturs, un zviedru izcelsmes Somijas sieviešu vārdi parādās daļēji Kaja Laitinena (*Kai Laitinen*) paradigmatiskajās literatūras vēsturēs 1967. gadā un pārpublicējumā 1981. gadā, kā arī

¹⁶⁹ Piem., Annas Sakses „padomju dzīves hronikai” līdzīgais romāns „Pret kalnu” (1947) un neatkarīgās Latvijas intelīģences dzīves kritika romānā „Dzirksteles nakts” (1951–1957).

¹⁷⁰ Tekstā ir viegli definējama varoņu etniskā dažādība izvēlēto vārdu pamatā.

Marjas Līsas Nevalas somu sieviešu literatūras vēstures grāmatā „Saņēmu lomu, kurai neatbilstu. Somu sieviešu literatūras līnijas” (*Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, 1989). Interesanti, ka šis fenomens attiecas arī uz pasaules atpazīstamību guvušo autoru vārdiem – Salliju Salminenu (pirmā Somijā dzīvojošā sieviete, kuras autobiogrāfiskā triloģija „Ålandu noveles” („Garais pavasaris” / *Den långa våren*, 1939; „Uz irdenās salas” / *På lös sand*, 1941; „Larss Laurila”/ *Lars Laurila*, 1943; „Jaunā zeme” / *Nya land*, 1945) un bērnības atmiņu grāmata „Bērnības zeme” / *Barndomens land* (1948) tika izvirzīta Nobela prēmijas saņemšanai, un Mirjamu Tuominenu (*Mirjam Tuominen*). Autobiogrāfiskās žanriskās formas šajā periodā Somijā funkcionēja vien etnisko minoritāšu aprindās, kam par iemeslu var būt zviedrvalodīgās sabiedrības augstāks sakaru loks ar pārējām Eiropas valstīm un iespēja izvairīties no nelabvēlīgiem kara apstākļiem, dodoties *laicīgajā* un *labprātīgajā* trimdā uz ASV un Lielbritāniju. Džordžs Skūlfilds (*George Schoolfield*) somu literatūras vēsturei veltītajā apcerējumā (Schoolfield 1998) norāda, ka somu (somu valodā tapusī) literatūra Otrā pasaules kara periodā zaudēja vienu no pastāvēšanas nolūkiem – saglabāt lingvistisko kontinuitāti – un sāka pielāgoties Vācijas literatūras klasikai¹⁷¹, palielinot šīs kultūras literārā mantojuma tulkojumu skaitu (Schoolfield 1998, 533–536). Tāpēc Somijas zviedru kopienas literatūras uzplaukums nešķiet nejaušs: nacionālās literatūras vājināšanās periodā par noteicošo tās pastāvēšanas nosacījumu kļuva nacionālo tradīciju hibridizācija, kuru turpināja realizēt somu vēsturiskā kaimiņtauta – zviedri. Sieviešu autobiogrāfiskajām žanriskajām formām tas nozīmēja atmiņu koncepta sarežģītumu (jo tekstos tika apvienotas atmiņas par dzīvi dažādos kultūras un nacionālajos kontekstos, kādēļ radās priekšnosacījums izprast autobiogrāfisko subjektu kā „kulturāli pārejošu” (*cross-fertilized*) vienību). Var teikt, ka zviedrvalodīgā sieviešu literatūra somu XX gs. 40.- 50. gadu sabiedrībā izveidoja *iztēlotās trimdas* apstākļus, kuri izpaudās kā sociālās kārtības vērtējums no kulturālās neiejaukšanās perspektīvas, tādējādi paaugstinot aprakstītās pieredzes ticamības līmeni.

Sallijas Salminenas autobiogrāfiskais mantojums¹⁷² apliecina iepriekš aplūkotā „iekšējās/iztēlotās trimdas” mehānisma veidošanu un autobiogrāfiskā ‘es’ slēpšanu aiz atsvešinātās sociālās pieredzes. Uzskatot, ka autobiogrāfija ir „veids kā rast nozīmi, pamatu dzīvei, kura ir likteņa pārvaldīta” (pēc Schoolfield 1998, 537), rakstniece paralēli skar jautājumu par esošās (Ålandu salās piedzīvotās) vērtību sistēmas nevērību

¹⁷¹ Te var saskatīt paralēles ar krievu autoru darbu glorifikācijas tendencēm šajā laika posmā.

¹⁷² „Ålandu salu” romānu sērija.

pret sieviešu subjektivitātes veidošanos – sievietes ir eksistenciāli „iemestas”¹⁷³ pasaulē un atstātas **brīvi** „izpētīt to līdz brīdim, kamēr apjauš, ka viņu liktenis ir tikai fons kāda cita liktenim, tā papildnosacījums” (pēc Schoolfield 1998, 537). Sievietes balss slēpšana Salminenā tekstā tiek realizēta ar XIX gs. sākuma stratēģiju – Ālandu salu autobiogrāfija tiek vēstīta vīrieša (vārdā Lauri Laurila) balsī. Salminenā autobiogrāfiskās balss noklusēšanas tendenci turpināja laikmetīgā literārā procesa ignorance pret radītiem tekstiem, kādēļ Sallija bija spiesta doties uz ASV, kur Somijā sarakstītais autobiogrāfiskais materiāls nāca klajā un guva atpazīstamību (Schoolfield 1998, 532–540). Tekstu naratīva līnijas ir ietekmējusi kā tiešā nacionālo robežu pārejas nepieciešamība literārās balss iegūšanai, tā arī iekšējā, iedzimtā transnacionalitāte (autores piederības Somijas nosacītai etniskajai minoritātei dēļ). Būtiski, ka autobiogrāfiskā ‘es’ slēpšanas stratēģija tika realizēta ne vien caur sieviešu literārajā praksē ierasto „dzimšu pārmaiņas paņēmienu” (Felski 1995), bet arī caur varoņu nacionālās piederības robežu apzinātu izdzēšanu (Lauri ir nomadisks autobiogrāfiskais subjekts – viņā ir ieaudzīnātas kā somu un zviedru saknes un atmiņas par nacionālo izcelsmi, tā arī dzīves gaitā iegūtās pieredzes līdzvērtīga izvērtēšana.) Detalizētais vēstījums tekstos ir veltīts arī Lauri „Amerikas būšanai” – autobiogrāfiskais subjekts līdzīgi autores pieredzei tiek pārvietots uz „māksliniecisko iespēju zemi” – Ameriku. Salminenā autobiogrāfisko materiālu tādējādi raksturo atmiņu slēpšana aiz autobiogrāfiskā subjekta „neīstā” dzimuma, saglabājot sieviešu dzimti nosakošās sociālās un kulturālās robežas – kā, piem., Laurilas subjektivitātes veidošanos caur objektu pasauli un sevis kā tās sastāvdaļu izpratni: „[...] es skumstu pēc došanās uz turieni [Ālandu salām] pirms savas nāves, es gribētu pastaigāties tur vēlreiz, dzirdot, kā sarunājas vecās lauku mājas sienas Nīlandē, es klausītos, kā ūdens šļakst pret Ābolandes (Åboland) laivu namiņiem un mežrozīšu dziesmas Ālandu ganību laukos.” (Citēts pēc Schoolfield 1998, 537)

Saaugšana ar sievietei „tipisko” dabas telpu šķiet nenoliedzama, turklāt autobiogrāfiskums fragmentā sadalāms divās vienlīdz svarīgās subjekta veidošanas stratēģijās: atmiņu priekšmets – Laurilas dzīve – tiek objektivizēts, atdalīts no varoņa tiešas iejaukšanās, kas liek domāt par noklusētu sievietes balss iejaukšanos naratīvā (jo viņa ir tā, kura *vēro* un izvēlas dzīves vistīkamākos notikumus, formulē subjekta

---

¹⁷³ Pazīstams Albēra Kamī un Žana Pola Sartra attīstīts jēdziens par subjekta ‘iemešanu’ pasaules notikumu virpulī un turpmākās brīvās izvēles attīstību.

vēlmes, līdz ar ko mainās arī tradicionālā dzimšu hierarhija!) un dzīvesstāsta un „tīrās” autobiogrāfijas saaugšanu.

Vēsturiskā romāna, „tīrās autobiogrāfijas” un dzīvesstāstu žanriskās formas sieviešu balss „noklusēšanas” stratēģijas īstenošanai ir izmantojusi arī cita Somijas zviedriete, kuras darbi iznāca kā zviedru, tā somu valodā – eseiste un īsprozas meistare Mirjama Irena Tuominena (*Mirjam Irene Tuominen*, 1913–1967).

Tuominenas autobiogrāfiskās žanriskās formas ir izšķaidītas plašajā 1940.–1950. gadu īsprozas materiālā¹⁷⁴; naratīvu pamata mērķis ir izgaismot no vīriešu vardarbības cietušas sievietes pieredzi, detalizēti aprakstot ikvienu šīs maskulīnās varas izpausmi, kā arī objektivizēt sajūtu atmiņu. Autobiogrāfiskuma stratēģijas lietošanas cēlonis ir meklējams autores ārpusliterārās dzīves apstākļos: karojošā vīra Torstena Korstrema (*Torsten Korsström*) cietsirdība pret mazajā somu pilsētā Nikarlebi (*Nykarlebi*) valsts rietumdaļā dzīvojošu sievieti un viņas mēģinājumiem „radīt objektu pasaui, kura saturētu ģimenes neatkārtojamās dzīves formas” (citēts pēc: Nevala 1989, 383), tā rakstnieces būšanu ir raksturojusi Hagara Olsonē (*Hagar Olsson*), Somijas zviedru aprindās pazīstama literatūras kritiķe. Savukārt autobiogrāfiskā ‘es’ slēpšanas tendence Tuominenas tekstos ir saistīta ar kara apstākļu / ideoloģiskā diskursa apšaubīšanas mēģinājumiem – viņai ir būtiski radīt sabiedrības sajūsmu par valdošo nacisma ideoloģiju un norādīt uz tās absurdumu. Naratora pārvaldībā rakstnieces tekstos¹⁷⁵ ir rodama gan iespēja paust publiski aizliegtās atmiņas un attieksmes (piem., atmiņas par Otrā pasaules kara „vientulīgo raksturu” (Nevala 1989, 385) vai attieksme pret holokausta briesmām), gan tās vienlaicīgs pašai aizliegums. Autobiogrāfiskais subjekts konstruē realitāti caur vēsturisko notikumu apzināšanas zibenīgo fiksāciju un tās izdzīvošanu apziņas līmenī.¹⁷⁶ Frederiks Džeimsons, runājot par modernā subjekta un subjektivitātes tapšanu un tās saikni ar kolektīvās un individuālās vēstures atveidošanas/interpretācijas robežām, ir uzsvēris līdzīgo ideju par apziņas un objektīvās pasaules nesaraucamo saikni, uz kuras tālāk balstās arī kolektīvās vēstures tēlu un ideju izpratne. Viņš raksta: „Apziņa un subjekts ir reprezentabli tikai caur objektu pasaules pārvirzīšanu un vēsturiski veidotās iztēles par tām momentāno fiksāciju.” (Jameson 1991, 42)

¹⁷⁴ Piem., stāstā „Tikai suns” (*Bara en hund*, 1939), stāstu krājumā „Tumšie dievi” (*Mörka gudar*, 1944, īpaši stāstos „Jaunā slimība” (*Ny gryning*); un „Kļūstot par nevienu” (*Bliva ingen*, 1949). Plašāk skat. Nevala 1989; *The History* 2012.

¹⁷⁵ Piem., garstāstā „Rūgts maisījums” (*Besk brygd / Karvas sekoitus*, publicēts ar dažu mēnešu atstarpi 1947. gadā zviedriski un somiski).

¹⁷⁶ *The History* 2012.

Apvienojot autobiogrāfiskā subjekta spēju slēpties aiz vēsturiskās iztēles par realitāti ar intīmo vēstījumu par autores ķermenisko ‘atmiņu’ (piem., tipisks motīvs ir izvarošana un vispārīgā maskulīnā (bieži saaug ar karavīra tēlu!) cietsirdība), Tuominenas tekstu gadījumā var runāt par vienlaicīgu autobiogrāfijas, autofikcijas un dzīvesstāsta žanrisko formu klātesamību vienā daiļdarba robežās.

Ja Somijas gadījumā ir jārunā par iekšējo trimdu, etnisko minoritāšu būtisku sniegumu autobiogrāfisko žanrisko formu attīstībā Otrā pasaules kara periodā nacionālās tradīcijas vājuma dēļ, tad Latvijas literārais process piedzīvojis nopietnāku publicētās atmiņas un pieredzes polarizāciju (gan kulturālo, gan sociālo un ģeogrāfisko). Tādēļ turpinājumā ir aplūkotas autobiogrāfisko žanrisko formu veidošanas īpatnības otrā emigrācijas viļņa rakstnieku mantojumā un pēfītas koloniālās/postkoloniālās atmiņas konstruēšanas prakses un tās nosacījumi. Otrā pasaules kara trimdas pieredzi ir iespējams sadalīt divās ģeogrāfiskajās lokācijās – Vācijas bēgļu nometņu un vēlāk arī patstāvīgo iedzīvotāju atmiņu restaurācijas un ASV otrā emigrācijas viļņa trimdinieku atmiņu un pieredžu materiāla iemūžināšana.

Trimdas autobiogrāfiskais mantojums un literārais process kopumā saistās ar pamestās un iegūtās kultūras kodu pārejas, tulkojuma iespējamību (Burke 2011, 17–30). Ar to ikvienu literāru tekstu var raksturot kā hibrīdattiecību modelī producētu tekstu pat pirms tā reālā publicēšanas brīža. Autobiogrāfiskās žanriskās formas trimdas apstākļos ir jūtīgākas pret identitātes konstruēšanas kultūrsociālo sarežģītību (pirmsempīriski noteiktā sevis izpratne nemitīgā kultūras kodu „tulkojuma [un tulkojumu sakrustojuma] procesā”¹⁷⁷). Latviešu trimdas literārajam mantojumam obligātās hibridizācijas nosacījums guvis turpinājumu iegūtās kultūras ārējās vērtēšanas tendencē, kuru uzturēja nosacīti neatkarīgās publicēšanas iespējas un cerības ja ne fiziski atgriezties dzimtenē, tad sniegt *priekšstatu* par piedzīvoto nacionālajā (vēlāk – arī padomju) diskursā esošai sabiedrībai intensīvas sarakstes līmenī (Daukste-Silasproģe 2007, 7–57). Atmiņas par Vācijas nometnēm mūsdienu Latvijas akadēmiskajā telpā¹⁷⁸ tiek skaidrotas kā sastapšanās ar kulturālās marginalizācijas fenomenu un citādās identitātes pielāgošanu neatkarīgi no indivīda sākotnējās piederības sociālajiem, politiskajiem vai dzimtes konstruktiem. Sieviešu literārajam procesam tas nozīmēja autobiogrāfisko žanrisko formu tapšanas motivācijas pārmaiņas – no rakstīšanas kā pārsvarā tikai sievišķās

¹⁷⁷ Pītera Bērka lietots jēdziens, ar kuru tiek skaidrots kultūru hibridizācijas atkārtotais raksturs un ikviena sabiedrības locekļa iesaistīšanās tās producēšanā līdz ar modernitātē ieviesto koncepciju par izglītotā indivīda obligāto iekšējo harmonizāciju un pasaules radīšanu, pateicoties tai. Plašāk skat. Burke 2010.

¹⁷⁸ Skat., piem., Eglāja-Kristsons 2007; Birzniece 2013.

citādības iemeslu risināšanas rīka uz latviešu kopienas atsvešinātības apzināšanu. Līdzās kulturāli ierobežotajai eksistencei latviešu trimdu Vācijas bēgļu nometnēs sieviešu naratīvos raksturo „bezpajumtniecības un pārvietotības uztvere, kura atrod atspoguļojumu [individuālās] patības apzināšanā” (Novikova 2004, 65). Pārejas, nestabilās identitātes motīvs tiek pētīts gan ‘tīrajās’ autobiogrāfijās, gan dzīvesstāstos, kas liek domāt, ka atmiņas un pieredzes līmenī tiek plašāk apzināts sieviešu individuālās eksistences postkoloniālais stāvoklis, kuru pārējo nosacījumu starpā raksturo autobiogrāfiskā subjekta dubultās apziņas un robežu identitātes (Anzaldua 1989; Burke 2011) individuālā noteiksme, un tiek skarts jautājums par nācijas=valsts konstrukta¹⁷⁹ pārvarēšanu. (Gikandi 1997; Gikandi 2001).

Robežidentitātes konstruēšanas nosacījums sieviešu trimdas autobiogrāfiskajās žanriskajās formās¹⁸⁰ guva turpinājumu divās atsvešinātību definējošās tendencēs – teksti ir sarakstīti trimdas nacionālajā valodā, taču vēsta par latviskās identitātes izpausmēm. Izteiktā hibridizācija sieviešu autobiogrāfiskajām formām ir rīks, ar ko rādīt augstāk aprakstītās identitātes „nepiederību” nevienai no pasaules ģeogrāfiskajām telpām un radīt sievišķās „piederības zemes” tēlu. Šo tendenci atpazīna jau XX gs. 40.–50. gadu trimdas kritiķi, uzsverot tieši ideju par „īstās”, dzimtes un apziņas ietekmētās, dzimtenes meklējumiem. Tā, piem., kritiķis Jānis Grīns (1890–1966), vērtējot atmiņu materiāla iesaistīšanu laikmetīgajā trimdas literatūras procesā, ir rakstījis: „Joprojām un vēl visai ilgi trimdas romānistu rakstīs no atmiņas – par vēsturiskiem tematiem, par agrāko dzīvi dzimtenē, par bēgļu problēmām [...]. Tomēr jūtīgākie „nervi” rakstniecībai sniedzas tagadnē. [...] **trimdā gan ir brīvs gaiss, bet nav vides, nav „zemes”** [...]” (Citēts pēc: Daukste-Silasproģe 2007, 506)

Zentas Mauriņas vācu valodā sarakstītā autobiogrāfija „Tālais brauciens” (*Die Weite Fahrt*, 1951) aizsāka „tīro” autobiogrāfiju popularitāti ārpus dzimtenes sarakstītajā sieviešu literatūrā un pievērsās klasiskajam autobiogrāfijas jautājumam par patības un garīguma savstarpējo attiecību definēšanu, ticības un ticamības koncepta apjēgsmi, atstāstīto un noklusēto atmiņu attiecību sarežģījumu u. c.¹⁸¹ Inguna Daukste-Silasproģe, raksturojot atmiņu atklājošo literāro formu izplatību latviešu otrā emigrācijas viļņa aprindās, ir uzsvērusi laikmetīgo notikumu varenuma izjūtu un

¹⁷⁹ Plašāk par jēdziena būtību un tā saikni ar metodoloģisko nacionālismu un transnacionālismu skat., piem., Gikandi 2001, Gikandi 1997 u. c.

¹⁸⁰ Zentas Mauriņas vāciski izdota autobiogrāfija trijās daļās: *Die Weite Fahrt* (1951), *Denn das Wagnis ist Shön* (1953), *Die litemen Riegel zerberchen* (1957).

¹⁸¹ Par klasisko autobiogrāfijas teorētisko skaidrojumu skat., piem., Anderson 2011.

rakstnieku izjusto nepieciešamību pēc tā iemūžināšanas (Daukste-Silasproģe 2007, 505–522). Tomēr sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu gadījumā ir drīzāk jārunā nevis par cerībām uz naratīva iemūžināšanu, bet par vēlmi paskatīties pašām uz sevi gan kā vēstījuma subjektu (pārsvarā – rakstīšanas laikā), gan objektu (teksta uztveres laikā, pēc tā publicēšanas) un ieraudzīt kultūrā ieaudzinātā priekšstata par dažādību cēloņus. Var teikt, ka trimdinieču atmiņas par bēgļu nometnēm Vācijā vai dzīvi tajās ir naratīvs par mūžīgajām „kultūras [un nācijas?!] bezpajumniecēm” modernā, pēckantiāniskā subjekta skatījumā. Modernā subjekta uzdevums, vadoties pēc I. Kanta „Tīrā prāta kritikas” (1781), ir saprast nevis lietu pasauli (objektu pasauli) kā tādu, bet gan noteikt objektu ietekmi uz subjekta pasaules uztveri, ieraudzīt to „parādības pamatu” (Каут 1964, 12). Objektīvā pasaule tādējādi ir vienīgi impulss modernā subjekta rīcībai. Sieviešu autobiogrāfiskajām žanriskajām formām tas nozīmēja izdzīvoto apstākļu pielāgošanu kulturāli konstruētai sievišķai apziņai un nesakrītību starp izdzīvoto, „ķermeniskoto” pieredzi (Smith, Watson 2010) un tās publisko vērtējumu noteikšanu. Šīs nesakrītības veidoja tekstu ‘slēptā’ naratīva pamatus (piem., aplūkotajās autobiogrāfijās¹⁸² gandrīz nekad netiek runāts par fiziskā sieviešu ķermeņa ietekmi (izvarošana, kaušanās u. c.) kara apstākļos, kā arī netiek skarta sieviešu trimdas kopienas biežo infanticīdu un suicīdu problēma) un sāka funkcionēt vien turpmāko trimdinieču paaudzes autobiogrāfiskajās žanriskajās formās, kad izdzīvotās atmiņas zaudēja „neaižskaramās vērtības” statusu¹⁸³.

ASV trimdas autobiogrāfisko formu analīze ir veikta pētījuma tupinājumā. To raksturo literārā procesa stabilitāte un jēdzieniska saikne ar nākamo trimdas periodu – XX gs. 70.– 80. gadiem; šis periods iezīmē naratīva pavērsienu no apstākļos centrētā vēstījuma un subjekta slēpšanas tendences uz notikumu subjektivizāciju un autobiogrāfiskā subjekta atmiņu „ķermeniskošanu” un obligātu piesaistīšanu reālajām autora atmiņām, paralēli saglabājot fikcionalizēto telpu¹⁸⁴. Sieviešu atšķirības un citādības koncepti trimdas trešajā paaudzē radīja arī 1950. gadu priekšstatu apvērsumu, jo atmiņu restaurācijas procesā precīza sekošana dzīves apstākļiem vairs nebija būtiska, teksti ir drīzāk postmodernā fragmentārisma ietekmēti. Autobiogrāfiskā materiāla atšķirības trimdas pieredzē var skaidrot arī ar to, ka vājinājās saikne ar cilmes zemēm un subjekts lokalizējās un iejutās trimdas kultūrā. Bezpajumnieka motīvs, sākot ar XX

¹⁸² Piem., Zentas Mauriņas autobiogrāfiskajā triloģijā.

¹⁸³ Piem., Agate Nesaule XX gs. 90. gados viena no pirmajām sāka runāt par sieviešu kopienas dzīves fiziskām šausmām vācu bēgļu nometnē slavenajā romānā „Sieviete dzintarā” (latviski – 1995. gadā). Skat. Nesaule 2004.

¹⁸⁴ Piem., Ilzes Šķipsnas romānā „Aiz septītā tilta” (1965) un „Neapsolītās zemes” (1970).

gs. 50. gadu sākumu, sieviešu „tūrajās” autobiogrāfijās un autofikcijā tiek aizstāts ar šeit un tagad piedzīvotās pieredzes un atmiņas konstatāciju. Šī stratēģija naratīva konstruēšanā visnopietnāk ietekmēja laika kategoriju, kurš arī ārpus tiešas [augsti politizētās] ideoloģijas piedzīvoja mākslīgu saīsināšanu. (Kurvet-Kāosaar 2004, 69–84). Tagadnes laika dominante ļauj runāt par sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu pievēršanos „ķermeniskotās subjektivitātes harmonizētā skatījuma radīšanai” (Kurvet-Kāosaar 2004, 84), tādēļ trimdas otrā viļņa naratīvi zaudē atmiņu izklāsta sākotnējo asumu un viennozīmīgumu un tuvinās sievišķā daudzlīmeņainai, dažādajās kultūrās audzinātajai izpratnei. Konstances Miķelsones (1905–1955) „Nakts parāde” (1953) un Aīdas Niedras (1899–1972) „Maija Purene” (1953) ir turpinājums rakstnieču individuālajai tieksmei „iedzīvoties” svešajā kultūrā, ieraudzīt tās atšķirības un pieņemt tās kā sev neatņemamu daļu. Atmiņas ir vienīgais, kas saista rakstnieces ar izcelsmes zemi: objektu pasaule tām ir „kulturālās iekarošanas” lauks, tā aizņem ikvienu ārzemēs pavadīto dienu. Sievišķās identitātes motīvi saglabājas attieksmē pret līdzceļotājiem un ģimeni; autobiogrāfisko subjektu veido objekts. Aīda Niedra neilgi pēc ierašanās Portlandē (Oregonā) norāda uz rakstīšanas lomas pārmaiņām – tai, tāpat kā visam pārējam, ir tikai „pašas dzīves” papildnosacījuma raksturs. Sarunās ar laikabiedriem Niedra ir atzinusi: „Esmu vēl pagaidām neatraisījiesies darbam. Bet ilgi jau es tā nekad nestāvu tukšā, tiklīdz atviesējos, ieeju dzīvē, tūlīn darbojos. [...] Kaut kā iztiek. [...] Sāpīgākais, ka trūkst garīga atbalsta.” (Citēts pēc: Daukste-Silasproģe 2007, 81)

Sieviešu atmiņas pierakstīšanas dzinējspēks ASV trimdas situācijā ir telpa un tās individuālā objektivizācija, iejušanās ikdienas darbībā, nevis abstraktajā pagātnē, kura kļūva aizvien populārāka vīriešu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās no XX gs. 40. gadu vidus līdz 50. gadu pirmajai piecgadei¹⁸⁵. Tekstus raksturo vizualitāte un autobiogrāfisko subjektu atvērtība pret apstākļu dažādību, kā arī to vientulības pārņemtā indivīda vērtējums. Žurnālists un vēlākais trimdas rakstnieks Pāvils Klāns pēc ierašanās Amerikā ir izvirzījis jautājumu par nacionālo piederību trimdā, kura kļūst par vadmotīvu autobiogrāfijā „Dzimtenes ainavas” (1946) un tiek attīstīta un pārdomāta vēlāko laikabiedru sarakstē (piem., trimdas žurnālā „Jaunā Gaita” 1970. gada 82. numurā publicētās Valentīna Pelēča „Piezīmes par Pāvila Klāna piezīmēm”¹⁸⁶) vai atmiņās (piem., trimdas žurnāla „Jaunā Gaita” 1970. gada 82. numura intervija ar Veltu

¹⁸⁵ Piem., Pāvila Klāna autobiogrāfijas „Dzimtenes ainavas” (1946); „Greizie rati” (1949); Egila Kalmes pusautobiogrāfiskais romāns „Devītais vilnis” (1950); Oļģerta Liepiņa „Vēlā vēsma” (1951); Dzintara Freimaņa dzīvesstāsts „Viļņi” (1956) u. c.

¹⁸⁶ Skat. Pelēcis 1970.

Tomu¹⁸⁷ un viņas atbilde Pāvila Klāna rakstam „Piezīmes par sakariem ar dzimteni” – „Attālumi vainīgi. Atbilde Pāvilam Klānam”, 1970). Īpaši interesanta ir trimdinieku abstrakto atmiņu par dzimteni dinamika: no izmisuma un patības zaudēšanas trimdas pirmajos gados līdz latviskās identitātes definējumam īpaši dzimtenes krīzes momentos (piem., kā reakcija uz 1941. gada okupāciju vai to seku kritisks un detalizēts vērtējums). Tā, piem., „kulturālās adaptācijas” laikā Klāns raksta: „Visdullākais šai laikā bijusi vientulība, apziņa, ka tie, kam bija jāiet, ir aizgājuši un atšķēlušies [...]. Kam bija kāda stipra piederības sajūta pie kādas paaudzes [...], tā nu ir pārtrūkusi, un es skaidri zinu, ka mūs vairs nekas nesasies.” (Citēts pēc: Daukste-Silasproģe 2007, 129)

Klāna un laikabiedru atmiņās un sarakstē, kas notikusi pēc iepazīšanās ar kultūru, ir atrodamā pretēja reakcija pret trimdas latviešu kopienu un tās iesaistīšanu dzimtenes nesenajos notikumos. „Bet no tā, kuŗš ar kuŗu dzīvo, vēl nevar spriest, kuŗš pie kuŗa pieder. Skaidrība rodas, kad jāieņem viedoklis pašam pret sevi; bēglim, piemēram, pret savu sabiedrību, ar kuŗu tas identificējas. [...] Ka gribam dzimtenei un tautai palīdzēt, tas skaidrs kopš gadu desmitiem, un to vislabāk var tad, kad uzklausa un atbild uz vajadzībām; bet nepamatots ir norādījums, [...] it kā svešumā latvieši savu dzimteni un tautu nīstu. Adresāts ir cits [...]: bēgļi bēga nevis no savas tautas, bet no tās kungiem.”¹⁸⁸ Subjekta un subjektivitātes konstruēšana literārās balss „nesēju” trimdas mantojumā tādējādi ir sadalījusies divās pamattendencēs: atmiņas idealizētā veidola restaurācijas mēģinājumi bērības un dzimtenes ainavu vizualizācijā¹⁸⁹, kurās subjekta pozīcija līdzinās pirmskantiāniskajam priekšstatam par Dieva un dabas izjušanu sevī, to neatdalāmas no patības raksturam, kam blakus ir subjekta detelpizācijas tendences un autobiogrāfisko žanrisko formu tiešā adresāta zaudējuma pārdzīvojumu apraksti. Sociālais apvalks vai sociālo apstākļu izdzīvošana un subjekta pielāgošana ir aizstāti ar vispārīgu apstākļu un notikumu vērtējumu, kādēļ trimdas „apriori atzītās” literatūras līmenī valda subjekta atsvešinātība no tiešās iejaukšanās notikumos un to aprakstīšana ‘no malas’ dzīvesstāstu formas dominantes izpausmē.

---

¹⁸⁷ Turpat.

¹⁸⁸ Klāns 1970. Skat. http://www.zagarins.net/jg/jg80/JG80_Klans.htm

¹⁸⁹ Tendences pirmsākumi meklējami vēl 1930. gadu nogales autobiogrāfiskajās žanriskajās formās, piem., Pāvila Roziša bērības atmiņu grāmatā „Valmieras puikas” (1936).

2.7 XX gs. 50.- 70. gadi. Trimdas atmiņas: autobiogrāfiskums un dzimte

Šajā apakšnodaļā ir aplūkotas autobiogrāfisko žanrisko formu attīstības līnijas padomju modernitātes otrajā posmā Latvijā un trimdā – apmēram līdz 1978. gadam¹⁹⁰, kā arī Somijas autobiogrāfiskās subjektivitātes fragmentārisma un kritikas periods (Nevala 1989; Schoolfield 1998) – līdz 1976. gadam¹⁹¹. Autobiogrāfiskajām žanriskajām formām XX gs. vidū veidojās divas attīstības līnijas: 1) subjektā centrētā naratīva apšaubīšana un tā modelēšana caur haotiski izvēlēto atmiņu un pieredžu prizmu; 2) modernās pasaules iespēju (mediji, reklāmas, ielu kultūra u.c.) tiešā ietekme autobiogrāfiskās subjektivitātes veidošanā, kas šķietami apvērš vai pat noliedz audzināšanas elementa klātbūtni autobiogrāfiskajās žanriskajās formās. Starp šiem principiem iespējams izkristalizēt mijiedarbības krustpunktus tekstualitātes (pārsvarā – teksta producēšanas un uztveres) līmenī. 50.–70. gadi iezīmēja arī jēdziena ‘autobiogrāfiskums’ jaunās apjēgsmes robežas: idejiskās viendimensionalitātes un jēdzieniska tiešuma un uztveres pārredzamības vietā nāk autoru lomas apšaubīšana, telpas un laika destabilizācija, kas robežojas ar pilnīgu nevēriību pret vēsturisko patiesību un etniskās kopienas jēdzieniem. Šīs parādības ietekmēja arī autobiogrāfiskā naratīva veidošanas stratēģijas: tām 50. gadu otrajā pusē–1970. gadu nogalē ir vērojama tieksme uz individuālās atmiņas pūrismu un tās neatkarīgās attīstības apstākļu un iemeslu definēšanu (Ekmanis 1978; Nevala 1989; Schoolfield 1998). Sieviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas XX gs. vidū, pateicoties kā Latvijas, tā Somijas literatūras vēsturē pazīstamajai tendencei ieviest „literārā atslābuma ilūziju, kura nozīmēja ietekmes paaugstināšanu lirisma, intimitātes un individuālisma naratīva producēšanā” (Ekmanis, 1978, 119), kā arī pateicoties idejas tuvībai ar sievietes lirismā un emocionalitātē balstīto „patiesās” pasaules uztveri, ieguva papildu attīstības dzinējspēku. Tādēļ var runāt par sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu straujāku attīstību līdz XX gs. 70. gadu nogalei kā valdošo sociālo attiecību ietekmētu rezultātu, nevis kā ar literāro vērtību veidošanos nesaistītu parādību.

Padomju modernitātes attīstības gaitā par literārās paradigmas noteicēju pakāpeniski kļuva tieksme pēc nacionālo raksturu ieviešanas naratīvos, kas nozīmēja arī

¹⁹⁰ Laika posms ir pamatojams ar „intimitātes vilni” un dzejas uzplaukumu latviešu literatūras vēsturē līdz XX gs. 80. gadu sākumam.

¹⁹¹ XX gs. 70. gadu otrajā pusē Somijas literatūrā sākās „kritiskās prozas” periods, kura augsni sagatavoja intīmās un atklātās lirikas periods XX gs. 60. gadu literārajā procesā.

tekstu vieglāku funkcionēšanu un atpazīstamību, kā arī neatbilsmi valdošajam kultūras attīstības priekšstatam par tekstu obligāto didaktisko komponentu, tā padarīšanu par vienīgo literatūras pastāvēšanas iemeslu (Ekmanis 1978, 119–120). Deportāciju pieredzes un staļinisma priekšstati par sekošanu multinacionālismam tika aizstāti ar hibrīdjēdzienu „padomju nāciju literatūras”, kas nozīmēja literārā materiāla producēšanu vietējās valodās un nacionālās identitātes atkārtotās definēšanas sākumu. Viens no šā tipa literārā procesa izpratnes mērķiem bija izkristalizēt tādu piederības iluzoro veidolu, kurš apliecinātu kā rakstnieka ideoloģisko sagatavotību (jo tekstiem ir jāiekļaujas piedāvātajā varas mehānismā tēlu, tematikas, motīvu līmenī¹⁹²), tā arī viņa spēju apvienot subjektivitātes līmenī vismaz divus nacionālus fonus, citiem vārdiem, radīt pamatu translokālajam literatūras procesam. Translokālitate padomju diskursā apzīmē attiecību modeli, kurā producētais literārais teksts (arī tajā iekļautās atmiņas, pieredze), šķietami piederot vismaz divām nacionālajām tradīcijām (latviešu un krievu) un radot priekšstatu par Masao Mijoši (*Masao Miyoshi*) un Pola Džeja (*Paul Jay*) piedāvāto robežu nobīdes un [nacionālās] fragmentācijas procesu (Miyoshi, Harootunian 2002; Jay 2010), tomēr nekļūst par transnacionālu parādību teksta un tekstualitātes (!) nosacīti ierobežotās telpiskās funkcionēšanas dēļ. Citiem vārdiem, pēc satura un mākslinieciskā papildījuma latviešu autobiogrāfiskās žanriskās formas 50.–70. gados ir transnacionāla parādība (jo teksti gandrīz uzreiz pēc to publicēšanas oriģinālvalodā iegūst piederību citam nacionālajam diskursam tulkojumu veidā), bet pēc funkcionālā apvalka tie paliek translokāli (jo netiek plaši izplatīti ārpus atļautās padomju telpas). Autobiogrāfisko žanrisko formu nolūks Latvijas lokālajā kontekstā tādējādi ir pieredzes un atmiņu atražošanas turpmākās „atbildes” statusa iegūšanai. Būtiska atšķirība no 1940. gadu literārā procesa ir tekstos iekļautā didaktisma novēršanās no tikai ideoloģiskajām kategorijām par labu, piemēram, subjekta ķermeniskās pieredzes atspoguļojumam (Dagnijas Zigmontes „Bērni un koki aug pret sauli”, 1959; Margaritas Kovaļevskas autobiogrāfiskā diloģija „Astoņpadsmit”, 1967; „Deviņpadsmit”, 1970). Autobiogrāfisko žanrisko formu pastāvēšanas nosacījums bija spēja identificēt un noteikt jaunas autobiogrāfiskā subjekta funkcionēšanas robežas, kuras ietekmēja atmiņas kategorijas formēšanos, sieviešu autobiogrāfiskajos naratīvos ieliekot to ne tikai sociālās atmiņas restaurācijas modeļos, bet arī tā sarežģījumos ar sievišķā ķermeņa atmiņu, veidojot vēl vienu hibrīdu – sociāli situētā ķermeņa atmiņas

---

¹⁹² Piem., par tipisko pēckara motīvu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās var nosaukt indivīda „ideoloģisko iniciāciju”, kura ir provocēta un uzturēta ar individuālo pieredzi.

izvirzīšanu atmiņu naratīva centrā (Mason 1980; Nevala 1989; Smith, Watson 2010). Prasība pēc nacionālās identitātes iepludināšanas padomju literatūras mantojumā vienlaikus nozīmēja sociālistiskajā reālismā pazīstamā pieņēmuma par vienotas un neapšaubāmas patiesības sludināšanu (Ekmanis 1978, 146–147). Tādēļ autobiogrāfiskā satura teksti tika pārorientēti ne vien attiecībā uz subjekta producēto atmiņu „ķermeniskošanu”, bet arī attiecībā uz augstākas nozīmes piešķiršanu individuāli veidotās modernās patības konstruēšanai, kas nozīmēja atgrūšanos no piedāvātajiem socializācijas modeļiem (slavenais padomju koncepts par indivīda „pārkalšanu”, „pārveidošanu”, kurā balstījās virkne XX gs. 40.–50. gadu atmiņu naratīvu par padomju ikdienu¹⁹³ (Добренко 2007)) par labu politiski „nevainīgās” atmiņas koncepta ilūzijas uzturēšanai. Analizējamo sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu materiāls¹⁹⁴ rāda divas sieviešu atmiņu naratīvu attīstības tendences: a) autobiogrāfiskā subjekta pozicionēšanu attiecībā uz varu raksturo vienaldzība pret tās nākotnes attīstību, indivīda eksistences nolūks ir intīmo atmiņu atjaunināšanas process pats par sevi; b) tiek uzsvērtā lokālā telpa (piem., autobiogrāfiskie elementi un Latvijas lauku ainavas Regīnas Ezeras romānā „Zemdegas” (1977)) kā subjektivitāti un sociālo piederību nosakoša kategorija (sievieti definē viņas izvietotības telpā īpašības, kuras tālāk nosaka viņas attieksmi pret zināšanu producēšanu vispārīgajā padomju telpā). Sievietes balss iesaistīšana naratīvā ir vienādojama ar patības pagātnes detalizētu izklāstu paša izvēlētā laika ideoloģiskās nevainības dēļ (bērnības atmiņu dominante, piem., Dagnijas Zigmontes pusautobiogrāfiskajā garstāstā „Bērni un koki aug pret sauli” (1959)). Te ir iespējams runāt par autobiogrāfisko žanrisko formu naratīva konstruēšanas kontinuitāti (vai saikni) ar gadsimta sākuma autobiogrāfiskā materiāla attīstības tendencēm, kad priekšplānā izvirzījās didaktiskie vēstījumi par apstākļiem, kas atsvešināti no tagadnes (Brigaderes un Aspazijas mantojums). Apzinātās atsvešināšanās koncepcijas lietojums var būt pamatojams ar izziņas objekta (tā dzīves un atmiņām par to) nepiederību nevienai no piedāvātajiem izziņu leģitimējošiem diskursiem – sieviešu autobiogrāfiskajai praksei tas nozīmēja atmiņas un pieredzes kā sevī noslēgtu kategoriju izvirzīšanu teksta priekšplānā. Kaut arī pieņēmumam ir jūtams kantiānisks skaidrojums par subjekta – objekta attiecību ietekmi uz apziņas veidošanos, pēc kura apziņu veido

---

¹⁹³ Piem., Viļa Lāča slavenais romāns „Uz jauno krastu” (1952), kur latviešu lokālajā kultūrā tiek ieaudzināta ideja (un atmiņas) par padomju reāliju izdzīvošana kā individuālās augstākās attīstības apliecinājums. Tekstā tiek saglabāta laika saīsināšanas tendence, tādēļ tā žanriskā piederība ir jādefinē kā starp autofikcijas un ideoloģiski uzlādētā dzīvesstāsta hibrīds.

¹⁹⁴ Elzas Ābeles „Ar saknēm izrautie” (1968); Lalitas Muižnieces „Pēdas” (1975); Ainas Zemdegas „Toreiz Lubes dzirnavās – sapnis par īstenību” (1979).

spēja iegūt priekšstatus par realitāti (jeb *iespaidu spēja* (Каут 1963, 70–695)) un spēja ar iespaidu starpniecību izzināt un veidot priekšmetu/objektīvo realitāti (jeb *uzskatu spontanitāte* (Каут 1963, 70–695)), sieviešu autobiogrāfiskajam materiālam šī parādība nozīmēja vēsturiski dibinātā priekšstata par sievišķo kā citādo virzīšanu uz atmiņu un teksta *producēšanas cēloņu* meklējumiem¹⁹⁵. Pēdējais apstāklis autobiogrāfisko žanrisko formu veidošanos padomju Latvijas 1950.–1970. gadu telpā skaidro arī kā atmiņas padarīšanu par patstāvīgu kulturālo aktivitāti, tās performativitātes spējas līmeņa paaugstināšanos. Tekstualitāti noteicoša rakstura vājināšana atmiņu atveidošanas procesā var būt uzskatāma par autobiogrāfiskā subjekta iznākšanu literatūras priekšplānā, tā padarīšanu par vēsturiskās un kulturālās attīstības noteicēju ne vien „ierastajā” trimdas gaisotnē, bet arī lokālajos attiecību modeļos.

Šāda stratēģija ir vērojama arī vīriešu autobiogrāfiskajā materiālā. Tāds ir, piemēram, Margēra Zariņa romāns „Viltotais Fausts jeb Pārlabota un papildināta pavārgrāmata” (1973), kura žanriskā piederība ir autora pašdefinējums, kas nosaka teksta pašreferējošo, iekšēji orientēto naratīvu un satuvina to ar priekšstatu par „iekšējo vērošanu” un pasaules objektivizāciju caur individuālo attieksmi. Žanriskās piederības apzināta viltošana liecina par diviem vienlīdz svarīgiem procesiem: pirmkārt, par atmiņu pierakstīšanas variāciju postmodernisma garā, radot priekšstatu par autora un valodas jēdzieniskās pārvietošanas tendencēm un naratīva kā varas mehānisma individuālu izmēģinājumu (Фыко 2004; Castle 2007); otrkārt, par atmiņu naratīvu kā „pretestības avota [tīkla]” (pēc Boehmer 2005) veidošanas tendencēm. Naratīvs šeit kļūst par ārpuslokālās nacionalizētās telpas tagadnes iekšējo vērojumu, kura nolūks nav pielāgoties piedāvātajai translokālītātes koncepcijai literatūrā, bet gan radīt šeit un tagad saprotamās un vajadzīgās patiesības par nācijas vēsturi un tās ietekmi indivīda subjektivitātes tapšanā, kā, piem., jautājums par sievišķā latviskuma lokāciju kultūrā, kas tika skarts Regīnas Ezeras vēlākajos darbos („Varmācība” (1982); „Nodevība” (1984)) un „tika saklausīta” latviešu trimdinieču tekstos gan pirms (piem., Ilzes Šķipsnas romāns „Aiz septītā tilta” (1965); Paulas Jēgeres-Freimanis autobiogrāfiskajā triloģijā „Dzīves romāns” (1966–1973)¹⁹⁶), gan pēc tekstu publicēšanas (Agates Nesaules „Sieviete dzintarā” (1995, latviski – 1997)).

¹⁹⁵ Piem., jau 1980. gadu Regīnas Ezeras pašas „autorības preparācija” romānā „Nodevība” (1984).

¹⁹⁶ Autobiogrāfiju veido daļas „Es atgriežos pie sevi” (1966), „Es apliecinu sevi” (1968), „Mainīgā, mainīgā dzīve” (1973).

Atsevišķu autobiogrāfisko žanrisko formu attīstības līniju translokālītātes un transnacionalitātes izpratnē, līdzīgi kā iepriekš aplūkotajā periodā, veidoja latviešu trimdinieču teksti, kuros no XX gs. 50. gadu sākuma¹⁹⁷ ir novērojama sieviešu „tīro” autobiogrāfiju un tekstu ar autobiogrāfiskiem elementiem¹⁹⁸ dominānce, kam pamatā ir emigrācijas otrā viļņa trimdas literārā procesa stabilizācijas sākums un tieksme pēc „šablonu” atmiņu (deportācijas, ciešanas, zaudējuma izjūta) aizstāšanas ar izdzīvoto notikumu dziļāku apjēgsmi (Daukste-Silasproģe 2007, 505–522) un ar uzmanības atgriešanos no notikumu fiksācijas uz to *iemeslu* un *seku* analīzi. Atmiņu publicēšanas fakts trimdas diskursā kļūst par translokālo attiecību uzturēšanas apstākli, par kulturāli iegūtās un lokāli ieaudzinātās identitātes līdzsvara uzturēšanas mehānismu. Ja padomju latviešu autobiogrāfisko materiālu veidošanas procesu lielā mērā noteica vēlme „intimizēt” kā individuālo, tā arī kolektīvo vēsturi, tad trimdas pieredzē pazīstamā „vēstures ķermeniskošana”¹⁹⁹ (Mason 1980; Felski 1995; Swindells 1995; Smith, Watson 2010) bija vēlme piešķirt tagadnes notikumiem pagātnes „piegaršu”, piesaistīt svešumā piedzīvotajam dzimtenē izjusto tēlu, krāsu, skaņu, smaržu, žestu atmiņu, parādīt to saikni ar subjektivitātes formēšanos. Tā, piemēram, Ilzes Šķipsnas romānā ar autobiogrāfiskiem elementiem „Aiz septītā tilta” (1965) rakstīts: „„Neesi bērns,” Solvīta teica nepacietīgi, steigšus saņemdama un atlaizdama rokas, pieskardamās deniņiem īsā un aprautā kustībā. To nevarēja saukt par roku laužšanu, bet es noskurinājos sevī, jo ar pēkšņu un žiblīgu skaidrību biju ieraudzījusi, cik Solvītas žests līdzīgs manējam, ko tagad tik bieži atkārtāju savas istabas vientulībā” (Šķipsna 2000, 12) un „Biju sava laika bērns, uzaugusi, kad neviens neskatījās, laikā, kad cilvēki tika uzlasīti kā āboli dārzā un pārmetti pāri sētai sasalušā tundrā vai arī turēti krātiņos un alās kā izmēģinājuma žurkas jeb nosisti un sašķaidīti kā sīkie tārpi, laikā, kad neviens neskatījās – ne manī, ne apkārt, kad visi runāja čukstus un dzīves mērķis acīmredzot bija izvairīties no jautājumiem, paslēpties no bumbām un sameklēt kaut ko ēdamu [...]. Es iemācījos iet un sēdēt, smaidīt un lasīt laikrakstus un novēlēt laimes, un izteikt līdzjūtības apliecinājumus, es pratu sasveicināties un atsveicināties uz mūžu, bet patiesībā es biju mežonis – tāds, kas uzaudzis savā vaļā, ieradumu un tradīciju

---

¹⁹⁷ Piem., Konstānces Miķelsones 1953. gada pusautobiogrāfiskais teksts „Nakts parāde”.

¹⁹⁸ Ijas Melderes-Dzērvē romāns „Vaska spārni” (1967); Elzas Ābeles romāns ar autobiogrāfijas elementiem „Ar saknēm izrautie” (1968); Ainas Zemdegas autobiogrāfija „Toreiz Lubes dzimnavās – sapnis par īstenību” (1979).

¹⁹⁹ Vēstures notikumu objektivizācija caur ‘ķermenizēto’ atmiņu. Par būtiskākajām kategorijām šeit kļūst nevis abstraktās pieredzes retranslācijas jēdziens, bet gan pieredzes iegūšanas veidi (skaņas, garšas, smaržas, kuras ietekmēja, saskārās ar autobiogrāfiskā subjekta fizisko veidolu).

nepārmākts un neapmulsināts, tic tam, ko redz, domā tā, kā prot, un ņem to, ko grib, ja neviens nestājas ceļā.” (Šķipsna 2000, 24)

Trimdas identitātes veidošanās, kā redzams fragmentos, ir pamatota sieviešu solidaritātes izpausmēs pat kustību, žestu līmenī („cik Solvītas žests līdzīgs manējam”), kas, ja ņem vērā romāna galamērķi – parādīt sievietes dubultās identitātes veidošanos²⁰⁰, ir attiecību starp reālo un iztēloto subjektu (Edīte + Solvīta = ES) sākums un kas spēj apzīmēt autobiogrāfiskā subjekta saikni ar zaudēto dzimteni iztēlotās līdzības saglabāšanas līmenī (Solvītas tēls un viņas kustības, kas nāk no Edītes „nacionālās” pagātnes). Citādu paņēmienu šķirtās subjektivitātes izpratnē un saišu ar nacionālo izcelsmi veidošanos var atpazīt otrajā fragmentā, kur pagātnes šausmas (deportācija („pārmesti pāri sētai sasalušā tundrā”, arī izmēģinājuma žurku tēls); karš un izvairīšanās no tā („es iemācījos [...] lasīt laikrakstus un novēlēt laimes”)) kļūst par identitāti, saista ar subjekta „vēsturisko izcelsmi”, ķermeniskojot to ar šausmām piemērotu skaņu izcelšanu („kad visi runāja čukstus un dzīves mērķis [...] bija izvairīties no jautājumiem”). Identitāti definējošās skaņas no neesamības vai apzinātās noklusēšanas tiek pārnestas trimdas tagadnes pieredzē („es pratu sasveicināties un atsveicināties uz mūžu”) un pārtop par autobiogrāfiskā subjekta „ierastās” socializācijas pamatu.

Pēckara perioda otrajā desmitgadē (sākot ar 1960. gadiem) somu autobiogrāfiskajiem tekstiem ir sporādisks, nestabils raksturs, kam pamatā ir neticība pagātnes atstāstījuma nepieciešamībai (Ahokas 1973). Literāro procesu kopumā rādīja lirikas uzplaukums (Pāvo Hāviko (*Paavo Haavikko*, 1931–2008) dzejiskie tautas vērojumi, Pentti Sārikoski (*Pentti Saarikoski*, 1937–1983) sarkastiskās dzejas periods u. c.), kas sekmēja atmiņas un pieredzes konceptu fragmentētā rakstura izplatību gan izvēlētās formas lakoniskuma, gan arī naratīvu piesaistīšanas tagadnes telpai dēļ²⁰¹. Autobiogrāfiskums piedzīvoja pastāvēšanas kolapsu, jo nespēja sasniegt publiskās uzticības pakāpi sarežģītā vēsturiskā fona dēļ, kam pamatā „nacionālais kauns” un vienlaicīgs lepnums par kara iznākumiem (īpaši attiecībā uz Ziemas kara rezultātiem un neatkarības saglabāšanu). Atšķirībā no Latvijas literārā procesa mākslīgās tieksmes pēc autobiogrāfiskā materiāla „nacionālās hibridizācijas”, Somijas atmiņu saglabāšanas dzinējspēks bija neseno notikumu bezkaislīga izvērtēšana un sociālo mehānismu

²⁰⁰ Pazīstama formula, pēc kuras veidota jau romāna pirmā rinda – „ES satiku Solvītu” (Šķipsna 2000, 5).

²⁰¹ Aplūkoto periodu raksturo arī īpaša uzmanība pret tā dēvēto „reklāmas un ielu literatūru” (Ahokas 1973; Schoolfield 1998), kam pamatā ir nesenās telpas (pilsētas telpas) vērojumu fragmentārā pierakstīšana dzejas formā.

ietekmes vēstures veidošanā apjēgsme (Ahokas 1973; Nevala 1989; Schoolfield 1998; Jundze 2002). Autobiogrāfiskā subjekta tapšanas procesā iekšējā sociālā diferenciācija, kur autobiogrāfiskais subjekts ir vērsts pats uz sevi, ir svarīgāka par tā publisko vai nacionālo atpazīstamību, tādēļ obligātās kulturālās lokalizācijas vietā (kas padomju Latvijas pieredzē izpaudās kā translokālo saišu stabilizācija savienības ietvaros) tiek uzdots jautājums par nācijas un vēstures iluzorā rakstura iemesliem. Tā Veines Linnas (*Väinö Linna*) somu kara dzīvesstāstu romānos „Nezināmais kareivis” (*Tuntematon sotilas*, 1954) un „Šeit, zem ziemeļu zvaigznes” (*Tällä, pohjoiden tähden alla*, 1959)²⁰² ir attīstīts atmiņu naratīvs par piedzīvotā kara apstākļiem un tā sekām somu (plašākajā kontekstā – līdzīgas valodas nesēju vai tradīciju piekritēju neatkarīgi no indivīda etniskās piederības) subjektivitātes veidošanā, kura pēckara apstākļos tika zibenīgi iesaistīta „realitātes atvēršanas procesā” (Nevala 1989, 618) un iezīmēja atmiņas pārrakstīšanas tendenci. Veines Linnas daiļrades gadījumā, tiesa, ir drīzāk jārunā par citādu nācijas atbrīvošanu no netīkamās pagātnes: abos dzīvesstāstu un hroniku apvienojtajos romānos paralēli somiskuma (vai piederības) koncepta paplašināšanai²⁰³ tiek skarti individuālās ideoloģijas veidošanas nosacījumi un pārnacionālo vērtību (neatkarība, vēlme aizsargāt tuviniekus) dominante, kuras rezultātā „atvēršana” tika realizēta caur kolektīvi veidotās subjektivitātes pašrefleksivitāti. Šo skaidrojumu var apliecināt Veines Linnas aplūkoto darbu pašvērtējums. 1956. gada esejā „Rakstot cīnītāju romānu” (*Skriva en soldatroman*), kas publicēta zviedrvalodīgajā žurnālā Somijā *Bonniers Litterära Magasin* (burtiski: „Bonniēra Literārais Žurnāls”)²⁰⁴ ir rodama šāda atziņa par vērtības kategorijas relatīvo raksturu: „Vienīgais, ko cienu, ir tas, ko populārajos izteikumos sauc par „kara neprātu” [*sotahulluus*; arī: kara trakums, tulkojums mans – *M. S.*]; [es] izmantoju to visā krāšņumā. Lai patiesi izprastu cilvēku dzīves relatīvo pamatu, [...] ir jāsaprot arī tā mentalitāte, tātad, „kara neprāts”, kas ir

²⁰² Bez minētā romāna līdzīgu tendenci individuālās un kolektīvās vēstures izpratnē attīstīja arī Veijo Meri (*Veijo Meri*) Ziemas kara piedzīvotā atspoguļojumos romānā „Atbalsta vieta” (*Tukikohta*, 1964) un Eino Seises (*Eino Säässä*) romānā „Ziedošās dzelzs zemes” (*Kukkivat raudan maa*, 1971–1980).

²⁰³ „Nezināmajā kareivī” varoņu dzīvesstāstus apvieno nevis viņu nacionālā vai etniskā piederība, bet gan kara apstākļi. Turklāt romāns sarakstīts vismaz 10 somu sarunvalodas dialektos, kas paaugstina ne tikai romāna atpazīstamības pakāpi, bet arī turpina etniskās hibridizācijas tendenci, izšķaidot robežas starp nacionāli situēto subjektivitāti par labu pārnacionālajai neatkarības vērtībai.

²⁰⁴ Literārajam žurnālām ir gara tapšanas vēsture – to Somijas zviedriem 1804. gadā izveidoja dāņu izcelsmes Zviedrijā dzīvojošā Gerharda Bonniera (*Gerhard Bonnier*) dibinātā drukātava, kura vēlākajos posmos attīstījās periodisko izdevumu konsorcijs. Šis fakts papildina etniskās hibridizācijas ainavu Somijas teritorijā, sākot ar modernitātes mūsdienu definēšanu, un parāda vēl vienu koloniālisma šķautni – iekšēju, apzinātu un etniski centrētu, kura, salabājot kulturālās tolerances imaginārus principus, būtībā sadalīja sabiedrību divos literārajos diskursos un vērtību sistēmās. Plašāk par drukātā materiāla ietekmi uz hibrididentitātes formēšanos skat., piem., Burke 2011; Jay 2010 u. c.

vainīgs ikvienā karā. Tā [kara] iemesli nav apstākļos, tie ir jāmeklē cilvēkā pašā, jo arī iemesli ir cilvēka radījumi.” (Citēts pēc: Laitinen 1967, 174)

Līdz ar vēsturi „preparējošiem” autobiogrāfiskiem tekstiem Somijas XX gs. 50.–70. gadu literārajam procesam ir raksturīga pievēršanās jaunās paaudzes audzināšanas tendencei atmiņu naratīvos par pusaudžu dzīvi (Alpo Rūta (*Alpo Ruuth*) romāns „Mitekļis” (*Kämppä*, 1969)) vai vecākās paaudzes didaktiskās attieksmes glorifikāciju (Pirkko Saisio (*Pirkko Saisio*) romāns „Dzīves gaitas” (*Elämänmeno*, 1976)). Atšķirību no XIX gs. beigās izplatītās didaktiskās tendences autobiogrāfiskā materiāla producēšanā veido bērniības un pusaudžu gados piedzīvotais kā uzvara pār pagātņi un „tukšuma sajūtu” (Laitinen 1967, 190), ko radīja Somijas sabiedrības vēlme atgrūsties no politiskās kolonijas statusa, kurš tika piedzīvots Vācijas laikā un atstāja augstāk minētā *kauna par izcelsmi* izjūtu. Šāda tipa tekstos (bez minētajiem arī Anti Hiri (*Antti Hyry*) noveļu krājumā „Pavasari un rudenī” (*Kevättä ja syksyä*, 1958); autobiogrāfiskajos romānos „Mājās” (*Kotona*, 1960) un „Pamatskola” (*Alkokoulu*, 1965)) vācu laikos piedzīvotās militārās „kravu zemes”²⁰⁵ pieredze tiek atspoguļota karā neiesaistītā indivīda acīm, kas vienlaikus paver vēstījumu par politiskā koloniālisma attiecību modeļa vērojumu no nepiederošā (citādā) skatpunkta. Var teikt, ka translokālo saišu nacionalizācijas tendence Latvijas teritorijā šajā laikposmā ir Somijas kritiskās attieksmes pret nacionālo pagātņi atbalss, kas ļauj runāt par līdzvērtīgām identitātes izpratnes un veidošanas tendencēm 50.–70. gados un reģionālās hibrīdidentitātes attiecību modeļu apzinātu realizāciju²⁰⁶.

Sieviešu autobiogrāfiskais materiāls prozas darbos šajā laikposmā tika ignorēts, un daži autobiogrāfiskie elementi mainīja literāro veidu – funkcionēja lirikas žanros (piem., Marjas Līsas Vartio (*Marja-Liisa Vartio*) „raudu dzejoļi” krājumos „Kāzas” (1952) un „Starp zemi un ūdeni” (*Maan ja veden välillä*, 1955); Helvi Juvosenas (*Helvi Juvosen*) dzejoļu krājumā „Ziemeļu ledus” (*Pohjanjäätä*, 1952) u. c.). Par izņēmuma darbiem, kas koncentrējas uz nesenā kara iemeslu un seku meklējumiem un rakstīti hronikas viedīgā vēstījumā, var uzskatīt Ēvas Joenpelto (*Eeva Joenpelto*) bērniību

²⁰⁵ Pēc līguma par sadarbību ar Vāciju parakstīšanas Somijas teritorija biežāk tika izmantota ieroču un medicīnisko preparātu glabāšanai. Plašāk skat., piem., Meinander 2011.

²⁰⁶ Kā tika parādīts iepriekšējās apakšnodalās, līdz ar priekšstatu par moderno subjektu rašanos un literārā procesa stabilizācijas sākumu XVII gs. ir jārunā vienīgi par kulturāli hibrizēto identitāti, taču tieši vēsturiskās krīzes apstākļos (piem., XIX gs. beigās un valstu pārējas posmā uz nacionālās valsts statusu) radās nepieciešamība atklāti runāt par pasaules notikumu uztveres neviendabīgo raksturu vai neviendabīgo attieksmi pret tiem. Tādēļ tapa teksti, kuru nolūkos ietilpa identitātes pārraidīšana caur nacionālās izcelsmes/piederības jautājuma prizmu un pārnacionālo kultūras procesu apzināšanos. Plašāk par identitātes formēšanas atkarību no nacionālās valsts koncepta esamības vai noraidīšanas skat., piem., Quihano 2007; David-Fox 2006 u. c.

atspoguļojošo romānu „Dzirkstelīgie gadi” (*Kipinöivät vuodet*, 1955–1961) vai Marjas Lēnas Mikolas (*Marja-Leena Mikkola*) romānu par Somijas 1960. gadu sabiedrību „Meitene kā ģitāra” (*Tyttö kuin kitaraa*, 1964), kas balstīts rakstnieces pierakstītajos dzīvesstāstos (Nevala 1989, 545) un kurā sniegts izsmeļošs vēstījums par pusaudzes identitātes socializāciju, turpinot Saisio un Rūta Somijas pagātnes kritiku un notikumu ‘vērojumu no malas’ individuālās citādības uzskatāmākai radīšanai. Līdz XX gs. 80. gadu sākumam Somijas sieviešu literārais process tiek virzīts uz autoru dzimuma (ne dzimtes!) diferenciaciju noteikšanu, atpazīšanu literārajā vēsturē un turpmāko izsvītrošanu. Kā atzīst Ēva Joenpelto vienā no intervijām, „rakstnieka dzimumam nav jāpiešķir nekāda nozīme, paša dzimums ir aizmiršanai pakļautā lieta” (citēts pēc: Nevala 1989, 601). Dzimuma atšķirību apzināšanas vietā sieviešu autobiogrāfiskā materiāla priekšplānā izvirzās sieviešu socializācijas modeļu uzturēšana paaudžu pieredžu kontinuitātes procesa uztverē, publicējot mātes – meitu dienasgrāmatu un vēstuļu sarakstes (piem., Aili Kontinenas (*Aili Konttinen*) romānā „Ižoriete atgriezās no Zviedrijas” (*Inkeri palasi Ruotsista*, 1947)). Ar autobiogrāfiskās žanriskās formas izmantošanu tiek turpināta sieviešu identitātes formēšanas tradīcija slēgtajā, noklusētajā, privātajā telpā un tiek papildināta iepriekš aplūkotā atraitņu autobiogrāfiju tradīcija, kurā atmiņas tika producētas kā augstākā garīguma apliecinājums, kas vērsts uz maskulīno (Dieva un mirušā vīra) vērtējumu, vienlaikus uzturot sieviešu tiešo dialogu un paužot nevērību pret pastāvošo literāro vērtību sistēmu. Šī tendence turpinās arī nākamajā periodā – no XX gs. 80. gadu sākuma līdz 90. gadu beigām, kad tā iegūst atklātas ironijas jēdzienisko sarežģītību, kas ietekmē atmiņas publiskās atpazīstamības un teksta „nepieciešamības” pakāpi.

2.8 Sieviešu atmiņu robežu nojaukšana: XX gs. 80.- 90. gadi.

Šajā apakšnodaļā īpaša uzmanība pievērsta jautājumam par sievišķās identitātes veidošanas nosacījumu atšķirībām padomju perioda pēdējā desmitgadē un deviņdesmito gadu sākumā (Latvija), kā arī „ielu kultūras” un „reklāmveidīgās literatūras” (Schoolfield 1998) ietekmei atmiņu pārraidīšanas procesā un autobiogrāfisko subjektu un tā ķermenizēto pieredžu atgrūšanās tendencēm (Somija).

XX gs. 80. gadi sieviešu autobiogrāfiskajās žanriskajās formās šķietami turpināja 70. gados iesākto translokālās identitātes meklējumu tendenci; naratīva uzdevumos ietilpa nacionālās (un etniskās) citādības obligātā iejaukšana producētajā tekstā, tādējādi

paaugstinot gan tā informatīvo (padomju lasītājs tika iepazīstināts ar svešajām, vēl neizzinātajām kultūrām), gan performativitātes spēju (līdz ar oriģinālliteratūras tūlītēju tulkojumu zaudējot tikai nacionālo piederību, teksti ieguva augstāko publiskuma pakāpi) (Ekmanis 1978; Hoffmann 2000; Добренко 2007; Dagnino 2012). Sieviešu autobiogrāfiskais materiāls šajā periodā tiecas uz autorības jautājumu risināšanu (Regīnas Ezeras „Nodevība” (1984)) un koncepta vēsturiskās neiespējamības meklējumiem. Idejiskajā virzienā var saskatīt postkoloniālisma teorijā izplatītā jēdziena – „trešās personas” (Bhabha 2004; Loomba 2005; Maldonado-Torres 2007) – literāro kodifikāciju. Pēc Homi Babas, trešās personas koncepts paredz producēt tādu naratīvu, kurš atveidotu sabiedrības viedokli (šajā gadījumā – sievišķā reprezentācijas un uztveres literatūrā un kultūrā) no „epistemoloģiskās distances” (Bhabha 2004, 35). Tas nozīmē, ka, lai arī tekstā iesaistītiem notikumiem ir saikne ar realitāti, autobiogrāfiskais subjekts tiek mākslīgi fikcionalizēts, lai iedarbinātu lokālās identitātes mehānismus. Tā R. Ezeras „Nodevībā” vērojams dubultās autorības motīvs: anonīmās atzītās autore tēls (autobiogrāfiskā subjekta iemiesojums) un tā pretspēks – amatieru autore Irēna. Turpretim pats vēstījums tiek veidots no epistemoloģiskās distances perspektīvas, kas sniedz iespēju pietuvināties autobiogrāfiskajām atziņām un pat uztvert tās kā rakstnieces grēksūdzi pret (vai ar) saviem tekstiem. Rakstīšanas process romānā līdzinās rituālam, atsvešinājums no tā nav iespējams: „Ja šim pierakstīja klāt vēl tās, kuru zaudēšanai bija nejaušības raksturs [...], tad piesēdusies pie savas vienīgās lapiņas nebiju veselas 179 dienas!” (Ezera 2004, 85) Turklāt teksta īpašību un iespējamo saikni ar somu sieviešu autobiogrāfiskā materiāla attīstības tendencēm pusdekādi pirms teksta publicēšanas veido tā rakstības forma – romāns vēstulēs starp autori un Irēnu. Noklusētā dialoga koncepcija tiek realizēta starp divām slēgtām, subjektivitāti definējošām telpām – autore translokālītāti (viņa pārvietojas padomju Latvijas telpā un lasa referātus laukos, tādējādi uzturot priekšstatu par nacionālo vērtību atdzimšanas iespējamību un sākumu) un vēstules aizvērto privātumu. Pēdējais apstāklis vieno Ezeras tekstu ar XIX gs. sākuma sieviešu literārā procesa vēršanos pret nepubliskajām žanriskajām formām, kuru starpā ir arī vēstulēs iekļautie naratīvi un to spēja piederēt vienlaikus divām laika dimensijām – pagātnei (atmiņu pierakstīšana) un nākotnei (nākotnes ieceres, plāni, ar kuriem dalās). Šāda laika konstruēšanas izpratne šķiet īpaši interesanta padomju diskursa ietekmes brīdī: tagadnes neeksistēšana, no vienas puses, noliedz rakstīšanas aktu (vēstījums svārstās starp pagātņi un nākotņi), no otras – pauž

autobiogrāfiskā subjekta vienaldzību pret šeit un tagad piedzīvoto, piešķirot tam zināšanu producētāja distancēto raksturu.

Starp citiem būtiskiem tekstiem vēl būtu jāmin Valentīna Jakobsona triloģija ar autobiogrāfijas elementiem „Brokastis zaļumos” (1986), „Brokastis ziemeļos” (1992) un „Brokastis pusnaktī” (1995), kurā tiek pausta autobiogrāfiskā subjekta nepieciešamība pēc kulturāli un individuāli (ne nacionāli vai politiski!) ietekmētas subjektivitātes konstruēšanas, kura ir pretmetā ar pieņemtās vēstures procesu un rada priekšstatu par fragmentēto un nacionāli nestabilo apziņu (Castle 2007; Winqvist 2007). Šajā periodā intimitātes un individuālajā subjektivitātē centrētās apziņas atveidojums dzejas materiālā sasniedz jaunu pakāpi, tādēļ autobiogrāfiskums atšķirībā no hronoloģiska vēstījuma tiek nobīdīts literatūras perifērijā. Sieviešu atmiņu pierakstīšanas kontinuitātei ir raksturīga pastāvēšana „starp” literāriem veidiem, to apzinātā hibridizācija (piem., dzejnieces Astrīdes Ivaskas prozas darbs ar autobiogrāfijas elementiem „Līču loki – ainas un ainavas” (1981), kurā ir realizēta padomju prasība pēc translokalitātes kā nacionālās un padomju piederības apvienojuma).

Arī Somijas autobiogrāfiskais materiāls līdz XX gs. 90. gadu sākumam piedzīvo „autobiogrāfiskā subjekta atklāto sensualizāciju” (Nevala 1998, 619), kas iezīmē divas sieviešu autobiogrāfiskā materiāla attīstības tendences: 1) atmiņu naratīvs piedzīvo „ķermeniskošanu” un tās kontinuitātes izdzīvošanas jautājumu (izplatītas tēmas ir cilvēka – dzīvnieka hibrīdidentitātes ierakstīšana tekstā vai sievietes – bērna attiecību kontinuitātes sabrukums sievišķās sociālās integrācijas vārdā²⁰⁷); 2) ar valodas „spēlēm” stilistiskajā un semantiskajā līmenī tiek meklēta atmiņas kulturālā lokācija²⁰⁸. Pēdējā apstākļa dēļ Somijas literārajā procesā tiek realizēta autobiogrāfiskā subjekta „izvietotības” stratēģija²⁰⁹, pēc kuras autobiogrāfiskais materiāls iegūst „īsto” jēdzienisko apvalku brīžos, kad teksta autors veido lasītājam viegli rekonstruējamās dzīves ilūziju, kurā iekļauj gan iztēloto realitāti, gan „autobiogrāfisko spriedzi”, kas pamato teksta tapšanas motivāciju un jēdzienisko virzību (Weintraub 1978; Anderson

²⁰⁷ Piem., Johannas Sinisalo romāns „Trollis jeb Pirms saulrieta nav ļauts” (*Ennen päivänlaskua ei voi*, 2000)), kurā autore apspriež jautājumu par mediju telpas ietekmi uz individuālo atmiņu veidošanos, vai Sisko Istanmeki romāns „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (1995), kurā stāstīts par ķermeniskās identitātes veidošanas atmiņām: sievietes ķermenis šeit ir apzināts gan kā potenciālā mātišķuma nesējs, gan „svešā” ķermeņa (bērns) noliegšana neatkarīgas un līdzvērtīgas sieviešu identitātes konstruēšanas vārdā.

²⁰⁸ Piem., Rozas Liksomas pusautobiogrāfiskais stāstu krājums „Tukšā ceļa paradīzes” (1989), kurā autore pievēršas atmiņas individualizācijas jautājumam ar vairāku Somijas dialektu starpniecību, tādējādi izceļot vēl Veines Linnas problematizēto etniskās un valodas piederības jautājumu. Plašāk skat. Liksom, Rosa „Tyhjän tien paratiisit”.

²⁰⁹ Karla Weintrauba (*Karl Weintraub*) un Lindas Andersones lietots jēdziens. Plašāk skat. Weintraub 1978; Anderson 2011.

2011). Sievišķās hibrīdidentitātes veidošanas tendence (tātad ne tikai tās citādības apjēgsme, bet arī apzināta saplūdināšana), kuru veido divas augstāk minētās īpašības, ir, lietojot Lauras Markusas piedāvāto modernā autobiogrāfiskuma izpratnes koncepciju²¹⁰, autobiogrāfiskās apziņas spēja modulēt tādas individuālās patības un pasaules (es–cits dihotomija) attiecības, kuras ne vien izgaismo sievietes pieredzi un problematizē tās iekļaušanu nacionālo vai reģionālo vērtību sistēmā, bet arī rāda pamatu modernitātē audzinātās pieredzes pielīdzināšanai (vai izlīdzināšanai (*remedy*)) nacionāli izdzīvotajai un atzītajai vēsturei. (Marcus 1995, 13–24). Aprakstītais process autobiogrāfisko žanrisko formu veidošanas praksē nozīmē kulturāli situētas citādības apliecinājumu un izcelšanu autofikcijas vai autobiogrāfiskā romāna literārajās formās. Autofikcija ar savu orientēšanos uz iztēles pasaules dominanci un vēstījuma veidošanu pēc teksta autora dzīves motīviem²¹¹ autobiogrāfisko subjektu šķir no realitātes un pagātnes apzināšanas (piem., Lēnas Lehtolainenas (Leena Lehtolainen) romānā „Rivo lakstīgala” (*Rivo satakieli*, 2005), kas ļauj radīt sievišķās pieredzes „tēlu” – pārdomāto dzīves fragmentu izvietojumu prozas tekstā –, nevis precīzi sekot tā niansēm. Pretējā virzienā tiecas otrā žanriskā forma – autobiogrāfiskais romāns, kurš, sekojot teksta autora dzīves notikumiem, fikcionalizē to norises „apvalku” jeb maina laiktelpas dimensiju²¹².

Autobiogrāfiskā subjekta ķermeniskošanas koncepta jēdzieniskais paplašinājums ir rodams XX gs. 90. gadu un 2000. gadu sākuma Igaunijas izcelsmes somu rakstnieces Sofi Oksanenas (*Sofi Oksanen*) autobiogrāfisko romānu diloģijā „Staļina govīs” (2003) un „Attīrīšanās” (2008)²¹³, kur sievietes patība tiek attēlota ne vien kā apstākļu un notikumu fragmentēta (romāna „Staļina govīs” galvenās varones Katarīnas padomju Igaunijā izdzīvotās pagātnes sadursme ar Somijas 1970. gadu telpu), bet arī kā apzināta atsvešināšanās no sievišķās identitātes caur ķermeņa noliegšanu (Katarīnas meitas Annas saslimšana ar bulīmiju vai romāna „Attīrīšanās” varones Zāras ķermeņa izmantošana iztikas līdzekļu iegūšanai). Atmiņu konstruēšana Oksanenas tekstos ir balstīta vēsturiskās attīstības noliegšanā, sievišķā kā svešā un kultūrai nepieņemamā priekšstata iemeslu skaidrojums. Romānos aktualizējās postkoloniālā subjekta identitātes obligātās „pārvietošanas” (*displacement*) mehānismu ietekme individuālās

---

²¹⁰ Skat. Marcus 2006.

²¹¹ Skat. Smith, Watson 2010.

²¹² Turpat.

²¹³ Sēriju paplašina vēl viens romāns – hronika par Somijas piedzīvoto Otrajā pasaules karā – „Kad baloži pazuda” (*Kun kyyhkyset katosivat*, 2012), taču promocijas darbā tam pievērsta uzmanība tikai informatīvajā līmenī, jo teksts neatbilst disertācijā izvirzītajam laika ierobežojumam.

vēstures un tās seku apjēgsmes procesā, kas pamato autores autobiogrāfisko prototipu – Annas un Zāras – kulturālās piederības un definēšanas meklējumu motīvus. Annas identitātes nestabilo, kustīgo pamatu veido varones nepārliecība par ķermeņa atbilstību sociāli izvirzītajām prasībām, tādēļ vēstījums sākas ar sevis noliegšanu. Oksanena raksta: „Biju domājusi, ka nekad nenonākšu līdz tam, nespēšu, negribēšu, taču, kad manās ausīs sāka nonākt vēderā ieslodzītās balsis, ķermenis nolēma aizsargāties. Nebija citas izejas.” (Oksanen 2003, 7)²¹⁴

Oksanenas naratīvs tādējādi skar autobiogrāfiskā subjekta attieksmi pret patieso ķermeni un atmiņas par to, kā arī sieviešu ķermeņa „tiesības” uz iekļaušanu līdzvērtīgā naratīva veidošanā (Gusdorf 1980) un sieviešu autobiogrāfiskajām žanriskajām formām mazāk pazīstamo sievietes skatījumu uz maskulīno subjektu un tā vērtēšanu (Zāras un viņas ieslodzītāja Vladika attiecības). Var teikt, ka Oksanenas teksti rāda gan vienu no pēdējiem koloniālās un postkoloniālās Somijas pagātnes apzinātiem mēģinājumiem caur etnisko piederību noteikt nākotnes nodarbošanos, gan arī literāru apliecinājumu koloniālā vērojuma ietekmētiem aizspriedumiem (Bhabha 2004; Burke 2011), kas ir jāvērtē reģionālo attiecību gaismā to neviendabīgā kulturālā pamatojuma dēļ.

---

²¹⁴ Promocijas darbā izmantots teksts oriģinālvalodā (skat. Oksanen 2003), tāpēc ir iespējamās interpretatīvas nesakritības ar Maimas Grīnbergas 2013. gada tulkojumu (skat. Oksanena 2013).

III NODAĻA. XX GS LATVIEŠU UN SOMU SIEVIEŠU PROZAS KOMPARATĪVĀ ANALĪZE

Nodaļā analizēti 12 Latvijas un Somijas sieviešu teksti no XX gs. pirmās divdesmitgades līdz gadsimta beigām: L. Onervas romāns „Mirdja” (1908) (*Mirdja*) un Aspazijas bērnības atmiņas – „Zila debess” (1924), „Zelta mākoņi” (1928); Annas Brigaderes trioloģija „Dievs, daba, darbs” (1926–1933) un Marijas Jotuni stāstu krājums „Meitene rožu dārzā” (1927) (*Tyttö ruusutarhassa*); Annas Sakses romāns „Pret kalnu” (1948) un Mailas Talvio atmiņu grāmata „Dūraiņi un puķes” (1947) (*Rukkaset ja kukkaset*); Ilzes Šķipsnas „Aiz septītā tilta” (1965) un Sallijas Salminenā „Kājas zemes dubļos” (1964) (*Jäljet maan mullassa*); Regīnas Ezeras romāns „Nodevība” (1984) un Rozas Liksomā stāstu krājums „Tukšā ceļa paradīzes” (1984) (*Tyhjän tien paratiisit*); Gundegas Repšes romāns „Sarkans” (1998) un Sisko Istanmeki romāns „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (1995) (*Liian paksu perhoseksi*). Salīdzināšana tiek veikta gan paralēli – vērtējot autobiogrāfiskā materiāla žanriskās tendences lokālajās literārajās pieredzēs –, gan translokālajā un transnacionālajā perspektīvā. Autobiogrāfiskuma izpaušmju noskaidrošanai ir izvirzīti divi jautājumi.

1) kādi aspekti var tikt uzskatīti par abu kultūru sieviešu pieredzes un atmiņas retranslācijas vienojošiem. Sieviešu grupa šeit tiek vērtēta kā translokālo attiecību modeļa saglabāšanas rīks, kurā par noteicošo atmiņas pastāvēšanas nosacījumu kļūst pēdējās spēja uz atkārtošanos vienas dzimtas/ģimenes attiecībās.

2) vai un kā ir iespējams runāt par vēsturiski līdzvērtīgiem (ne līdzīgiem!) žanrisko formu etniskās vai nacionālās pielāgošanas procesiem. Disertācijā tiek aplūkots arī jautājums par šo procesu nozīmi sievišķās subjektivitātes veidošanā un atmiņu pašlēģitimācijā. Teksti ir analizēti, izmantojot gan salīdzināmās literatūrzinātnes sistēmisko metodi (teksts ir radīts, pateicoties tā radītāja „diskursīvajai uzlādēšanai” (de Zepetnek 2008)²¹⁵, gan empīrisko pieeju²¹⁶. Sieviešu autobiogrāfiskums žanriskajās formās šeit tiek saprasts, pirmkārt, kā mēģinājums noteikt identitātes iesaistīšanas robežas un nozīmi atmiņu rakstiskajā restaurācijā. Jāuzsver, ka identitātes koncepts atrodas dominējošajā pozīcijā attiecībā pret nacionālo vai etnisko izcelsmes konceptu. Procesu sarežģītākais fakts, ka sieviešu teksti ilgāku laiku netika iesaistīti nacionālo vērtību

²¹⁵ Jeb subjektivitātes atkarības no teksta radīšanas apstākļiem un iespējamiem saskares punktiem ar citām literatūrām.

²¹⁶ Ja komparatīvās analīzes mērķis ir parādīt literatūras starpdisciplināro un starpnacionālo pamatu, atteikties no eirocentriskās vērtības sistēmas uzstādījumiem. Plašāk skat., piem., Jay 2010; Bassnett 2003; Marcus 2006 u. c.

veidošanā. Otrkārt, sieviešu autobiogrāfiskums tiek saprasts kā dzimtiskoti izdzīvotās pieredzes padarīšana par autobiogrāfiskās autoritātes vienbalsīgās pastāvēšanas apšaubīšanas rīku²¹⁷. Kolonialitātes un postkolonialitātes stāvokļu izdzīvošana šeit kļūst par papildnosacījumu autobiogrāfiskuma funkcionēšanā. Politiskie stāvokļi vai to neesamība ietekmē pārraidītu patiesību klāstu un tā daudzveidību. Vienlaikus politisko attiecību robežas ir sieviešu atmiņas saglabāšanas dzinējspēks. Pagātnes pieredze ierobežo un norāda nākotnes pieredzes attīstības nianses.

3.1. Kolonialitāte, sieviešu emancipācija un nācijas veidošana. Sieviešu audzināšanas romāns un autobiogrāfiskums (1908–1933).

L. Onervas (Hilja Onerva Lehtinen, 1882–1972) romāns ar autobiorāfijas elementiem „Mirdja” (1908) kopš publicēšanas brīža iejaucās laikmetīgo vērtību sistēmas veidošanā un pievērta potenciālā teksta uztvērēja uzmanību vismaz diviem iepriekš neskartiem jautājumiem: 1) ko nozīmē sievietes mākslinieciskās patības noklusētais stāvoklis un 2) kā šī stāvokļa pārvarēšana ietekmēja izpratni par sievišķību un tās reprezentācijām. Sievietes ķermeniskās pieredzes atklātā grēksūdze (L. Onervas romānam pārmeta tā vēstījuma veidu par sievietes seksualitāti; teksta „fizisko” izdzīvošanu²¹⁸) un tās padarīšana par vienu no naratīva atslēgas līnijām raksturo aplūkojamo tekstu kā modernās idejas par kultūru un tās nesaistīšanu tikai ar teksta nacionālo piederību (Jay 2010, 24). Nacionālās apziņas kārtējas restaurācijas caur individuālo pieredzi vietā romānā tiek izmantota jēdzieniska pretruna. Ar sieviešu pieredzes lokalizāciju Mirdjas ķermenī tekstā tiek skarta vispārējās kulturālās emancipācijas kategorija. Galvenās varones ķermenis kļūst par globālo notikumu (piem., literatūras virzienu (kā simbolisms) ietekme somu literatūrā XX gs. pirmajā desmitgadē) provocētāju. Vispārējs konteksts funkcionē naratīvā kā konkrētā indivīda producētā un izdzīvotā vienība. Pieredzes apzinātā lokalizācija un ārējo apstākļu šķietama neievērošana liecina par modernās pasaules intelektuālās rakstības mēģinājumu. Autobiogrāfiskuma leģitimācijas pakāpe tiek paaugstināta, un tradīciju aklās ievērošanas vietā izvirzās uzmanība pret teksta radītāja attieksmi pret formu un jēdzienisko producēšanu un reproducēšanu. (Howarth 1980, 113)

²¹⁷ Tādēļ aplūkotajos naratīvos par būtiskāko „citādās pieredzes” nesēju kļūst maskulīnajai apziņai tik ļoti svešā sieviešu ķermeņa un atmiņas ķermeniskošanas stratēģijas. (plašāk skat. Kurvet-Käosaar, Leena 2004, 69–84.)

²¹⁸ Skat. Helsingin Sanomat, Nr. 138, no 18.06.1908.

Autobiogrāfijas elementi tekstā modulē tā jēdzienisko kodolu un iezīmē intertekstuālo saišu klāstu. Autores īslaicīgo laulību ar mežsargu Veini Strengu (*Väinö Streng*) (1905) un straujā romāna ar dzejnieku Eino Leino (*Eino Leino*; 1878–1926) fragmentārs atstāstījums savijās ar L. Onervas bērnībā pieredzēto traumu – mātes sajukšanu prātā un tam sekojošo sociālo nāvi. (Nevala 1989, 287–302). Sievišķās subjektivitātes jēdziens romāna tekstā attīstās priekšnosacīti *klusuma* un *neiejaukšanās* stāvoklī²¹⁹. No pirmajām rindām lasītājs tiek iesaistīts slavu iegūstošās aktrises Mirdjas Astaras (*Mirdja Ast*) emancipējošajā vēlmē izbaudīt sievietību vīrietim līdzīgajā pakāpē, apšaubīt mūžīgā objekta kulturālo pozicionēšanu. (Lyytikäinen 2002, vii–xvii). Blakus aprakstītajai tendencei iezīmējas atmiņas fragmentārisms, ko veido teksta leksiskās īpašības vairāku jēdzieniski savstarpēji nesaistīto retorisko jautājumu un atbilžu veidā. To nolūkos ietilpst Mirdjas subjektivitātes ierobežojošo mehānismu izveide. Visbiežāk tie pieder divu veidu narācijai – vispārīgam notikumu vērošanas līmenim vai arī otršķirīgu varoņu replikām: „Vai viņa [Mirdja] bija pašlaik slikta? To viņa nezināja. Viņa bija tāda vienmēr – vienmēr ne tik laba kā pārējās viņas vecuma meitenes.” [...] „Kas viņa [Mirdja] ir? Jautāja no katras malas [...] Vai tu viņu pazīsti? Ziņkārīgi jautāja Kailo kundze.” (Onerva 2002, 34; 4) Retorisko jautājumu mērķis šeit apzīmē sievišķās subjektivitātes funkcionēšanas sākumposmu. Vienīgi izejot iniciāciju līdzīgas sociālās un kulturālās pieredzes robežās, varone var cerēt uz turpmāko individuālās apziņas atzīšanu vai arī pakļauties pielīdzināšanai tālaika vērtību sistēmai. Teksta tapšana koloniālajā stāvoklī, no vienas puses, skar tradicionālā fragmentētās identitātes koncepta jautājumu (Bhabha 2004; Loomba 2005; Marcus 2006), no citas – modulē vēlinajā modernitātē pazīstamās autobiogrāfiskā subjekta rīcību noteicošās tendences, t. i., radīt realitāti caur izbrīnu un tās *izciešanu* (Smith, Watson 2010, 74–75), kam pamatā ir sieviešu atmiņu naratīvu *nedrošība* par spēju iekļauties literārajā sistēmā.

Galvenās varones izraušanās no „klusuma pozīcijas” atrod turpinājumu kādā citā izvēlētajā naratīva stratēģijā: ikviens vēsturiski reāls notikums un varonis vai laikmetīgā, Onervai pazīstamā personība, tiek iesaistīta vēstījumā, vien pateicoties saskarsmei ar aktrises dzīves gājumu, tādējādi mazinot zibenīgas atpazīšanas iespējamību un piešķirot tekstam izteikti ficcionalizēto raksturojumu. (Nevala 1989, 295; Lyytikäinen 2002 vii–xvii). Romāna tekstā šķietami tiek manifestēta neatkarīgā priekšnosacīti apspiesto sociālo un kultūras pozīciju apkarojošā sieviešu subjektivitāte

---

²¹⁹ Romāns tiek publicēts stingras rusifikācijas politikas laikā, kas var nozīmēt stingrāku mākslinieciskās vērošanas [cenzūras] politiku un sekošanu gadsimtu vecām literatūras vērtībām vai to sistēmai (kanonam).

un realizēts modernās pasaules psiholoģiskās emancipācijas projekts (Brooker 2003, 242–243). Sievišķās subjektivitātes tieksme apšaubīt esošos varas mehānismus tiek konstruēta ar imaginārajā realitātē (Mirdjas atmiņā) pozicionēto notikumu māksliniecisko un filozofisko kontekstualizāciju. Apšaubīšanas motīvi saaug ar Frīdriha Nīčes „Tā runāja Zaratustra. Grāmata visiem un nevienam” (*Also sprach Zarathustra. Ein Buch für Alle und Keinen*, 1883–1885) realitātes pārvarēšanas un jaunpasaules veidošanas tematikas piesaukšanu. Arī atsvešināta mitoloģiskā *Medūzas* un citādskotas *odaliskas* tēla piedēvēšana Mirdjas tēlam tiek izmantota naratīva sarežģītumam. Autobiogrāfijas žanra mākslinieciskās pašrefleksijas nosacījums, kuru Stefans Spenders (*Stefans Spender*) rakstā „Grēksūdze un autobiogrāfija” (*Confessions and Autobiography*) apvieno ar „naratīva vērotāja paš[no]vērojuma” stratēģiju (Spender 1980, 118), L. Onervas tekstā piedzīvo jēdzienisko transformāciju. Tas funkcionē vienīgi caur ārējiem provocējošiem spēkiem. Galvenās varones biogrāfijas līniju atstāstījums, kaut arī vairākās pozīcijās sakrīt ar rakstnieces dzīves gājumu, var pastāvēt, nevis pateicoties rakstnieces un/vai varones gribai un izvēlei, bet gan kontekstuālo apstākļu dēļ. Tādējādi teksts pietuvinās autofikcijas žanriskajai formai. Par kontekstuāliem apstākļiem autobiogrāfiskā „es” modulēšanā romānā ir izvēlēti reālie telpiskie priekšmeti, skaidrota to nozīme XX gs. sākuma Somijas Lielķeizaristes kultūrā.

Autores autobiogrāfiskās atmiņas turpinājumā - Mirdjas tēlā – tiek konstruētas ap divām vienlīdz svarīgām asīm: a) atmiņa kā prātā pastāvošie *priekšstati* par realitāti un b) *reālo* L. Onervas dzīves apstākļu vai to elementu vērtējums *iztēlotās varones acīm*. Dihotomijas klātesamība tekstā nav nejauša – tās pamato autores uzskatu par cilvēka ķermeņa sociālo universālismu, tā spēju pielāgoties situācijai un pārkāpt dzimtes aizspriedumus (Nevala 1989). Onervas piedāvātajā filozofijā ir jārunā drīzāk par ziemeļu tautas identitātes meklējumiem caur individuālās atmiņas prizmu:

„Smieklīgi un nelaimīgi ir apstākļi šeit, ziemeļvalstu ar nopietnību apgrūtinātajā dzīves skatījumā, tā nepazīst nekādu citu formu, izņemot indivīda „saturu” [= kontrolēto identitāti], un nekad neuzdrīkstas radīt citādu identitātes izpratnes veidu, kā vien sekošanu pārbaudītiem likumiem, kas nozīmē atmiņas brīvprātīgu nogalināšanu. Kā var rasties kaislīga ticība cilvēka neiedzimtai verdzībai vai arī brīvai izvēlei palikt par vergu vai atbrīvoties no tās paša gribas pamatā.” (Onerva 2002, 286)

Fragmentā tiek izvirzīts jautājums par telpisko (ziemeļvalstis) sieviešu atmiņas lokācijas īpašībām un izteikti koloniālā stāvokļa subjektīvo izdzīvošanu. Būtisks faktors

sieviešu identitātes veidošanā ir imagināro robežu pārvarēšana, izpratne par kurām tiek konstruēta līdz ar sievišķā autobiogrāfiskā subjekta piedzimšanas (vai bērnības) brīdi: „Biju maza un dusmīga un ticēju, ka esmu verdzene.” (L. Onerva 2002, 286) Bērnības atmiņas teksta naratīvā pārtop par sociālās un kulturālās pretestības izpausmi. Onervas romāna gadījumā būtu jārunā par trim perspektīvām, ap kurām tiek konstruēts pretestības temats un paustas attieksmes pret tālaika Somijas un ārzemju literāro sabiedrību²²⁰. 1. *neīstā mātišķuma koncepts un varones uzvedības maniere*. 2. *Odaliskas tēls* (kā pirmā ietekmēts Mirdjas uzvedības modelis); 3. *trakuma koncepts* (kā iepriekš minēto uzvedības prakšu apvienojums). Katrs no izvirzītajiem Mirdjas uzvedības pavērsieniem sniedz ieskatu L. Onervas attieksmē pret sievietes pozicionēšanos literārajā procesā. Tas tāpat meklē pamatojumu autobiogrāfiskā subjekta koloniālajai esamībai, kā arī XIX gs. ieviestā politisko attiecību modeļa apšaubīšanai. Ar galvenās varones rīcību detalizēto izklāstu romāns saturiskajā un idejiskajā ziņā tuvinās vien XX gs. 70. gadu nogalē feministiskajā literatūras kritikā izvirzītajai tēzei par sieviešu literāro darbību kā radītājas garīgo atpalcību vai novēršanos no domāšanas un pasaules izziņas normām (Gilbert, Gubar 1979; Mason 1980). Katra no kategorijām skaidro sievišķā subjekta atsvešinātības iemeslus – neizpaustā/nepilnā mātišķuma koncepts²²¹ ir sievietes sociālās citādības metaforisks veidojums. Trakuma koncepts paralēli tradicionālajam sieviešu literārās pieredzes skaidrojumam romānā iegūst autobiogrāfiskā subjekta fiziskās nepilnības meklējumu metaforu. Odaliskas tematika un tēls rāda priekšstatus un aizspriedumus par kulturālo un politisko Somijas atsvešinātību Krievijas Impērijas varas laikā un sievietes ķermeņa un ķermeniskuma politikas apšaubīšanas rīku.

Neīstā mātišķuma idejas saikne ar autobiogrāfisko subjektu jāskaidro caur feministiskās postkoloniālās kritikas prizmu Tā paredz, ka koloniālās varas attiecību modelī sievišķais tiek izprasts kā nācijas [jaunradīšanas] avots, vīrišķais – kā jaunradītās sabiedrības socializācija un iesaistīšana pārbaudītajās varas attiecībās. (Yuval-Davis 1997; Фyko 2001) L. Onervas radītā tēla – aktrises Mirdjas – atteikšanās no mātes lomas par labu sievietes-mākslinieces liktenim kopā ar modernismam pazīstamā dubultās sieviešu identitātes koncepta realizāciju (Childs 2008) aktualizē vēl divas vienlīdz svarīgas kategorijas: 1) sievietes ķermenis kā *ienaidnieks* literāro tekstu

²²⁰ Onerva XX gs. pirmajā desmitgadē ir aktīva Lielbritānijas literārās sabiedrības dalībniece, viena no aplūkojamā romāna nodaļām ir tapusi Londonas smalko un slēgto pulciņu darbības iespaidā.

²²¹ Tekstā – Mirdjas sākotnēja nevēlēšanās un vēlākā nespēja kļūt par māti, saglabāt atmiņas kontinuitāti.

radīšanai tā bioloģiskās dotības dēļ; 2) *protests* pret koloniālās varas uzstādījumu par nācijas paaudžu kontinuitātes saglabāšanu. Sieviešu ķermeņa bioloģisko īpašību uzvara pār māksliniecisku varones pamatu kļūst par nepatīkamu atklāsmi, fizisku atmiņu par vairāku iepriekšējo paaudžu sieviešu paredzamo lokalizāciju kultūrā un sievišķās patības neapšaubāmo pakļaušanos tai. Ķermeņa dubultošanas iespēja piešķir Mirdjas subjektivitātei vēsturisko perspektīvu, liek domāt par pieredzes un uzvedības kustīgo, dzimtes kategorijā audzināto raksturu. (Flynn, Schweickart 1988, ix–xxx)

„Pēkšņas kļūdas pēc bērnības ir nonācis pie viņas, mainījies ikdienu un pārņēmis abstraktās ieceres par valsts iekarošanu. [...] Un pašlaik tam bija vismazākā nozīme, kaut arī viņa esamība ir mainījusi viņas likteni... Sākumā [Mirdja] nejuta neko citu kā vien dziļu izmisumu un nelabā ļaunprātīgo izrēķināšanos. [...] Šis cilvēks ir bijis viņas dzīves gaitā lielākā atzišanās.” (Onerva 2002, 143)

Mirdjas likteņa izvēles nebrīvība iezīmē vienu no centrālajām L. Onervas autobiogrāfijas līnijām – rakstnieces nespēju iekļauties Somijas XX gs. sākuma literārajā telpā radīto tekstu „morālās atvērtības” (Lyytikäinen 2002) dēļ. L. Onervai tas nozīmējis arī piespiedu došanos angļu valodīgajā telpā atzišanas meklējumos.²²²

Neizpaustā mātišķuma koncepts koloniālo attiecību kritikas aspektā ir jāsaista ar varones izpratni par sieviešu patiesās vēstures un mākslinieciskā potenciāla ilglaicīgu pastāvēšanu literatūras zemslānī jeb „simtgadu vecā bērna” metaforu. L. Onerva raksta: „Man nebija tā prieka spēlēt tad, kad spēlēja citi. [...] Bērns manī dzīvo vēl joprojām, tā ir tiesa, simtgadīgs bērns... Tam ir vajadzīgs uzmundrinājums un atbalsts.” (L. Onerva 2002, 331)

Sievišķās literārās apziņas naivitāte un līdzināšanās pasaules uztverei bērna acīm paver gan tradicionālās perspektīvas uz publisko un privāto telpu sašķelto sieviešu klātesamību autobiogrāfiskā naratīva veidošanā, gan vēlreiz pievērš teksta uztvērēja uzmanību vispārīgajai Somijas kultūrai – ja ne tās atpalikšanai, tad neatbilstībai laikmetīgajām literārā procesa tendencēm koloniālās apziņas dēļ. (Meškova 2009; Smith, Watson 2010). Romāna autobiogrāfiskuma saikni ar neīstā mātišķuma koncepta izmantošanu veido autore literārajās aprindās paustā pārliecība par sieviešu-rakstnieču „pastāvēšanu trūcīgajā pasaulē bez tiešā literārā ģēnija klātbūtnes” (Nevala 1989, 299). Tas nozīmēja literārā mantojuma publiski bērnišķīgo raksturu, kam pamatā ir vairāku aizmirsto sieviešu paaudžu literārā pieredze. Būtiski atzīmēt, ka arī pati galvenā varone

---

²²² Plašāk skat. Nevala 1989

kļūst par „sievietēm trūcīgās” pasaules atveidotāju – viņas bērībā nav iesaistītas sievietes - audzinātājas balss, viņas subjektivitāti veido vīriešu kārtas pārstāvji – tēvs, vēlāk arī tēva brālis, kuru rokās atrodas varones agrā audzināšana. Pēdējā aspekta dēļ Somijas literatūras vēsturē²²³ Mirdjas tēls tiek raksturots vai nu kā ambivalentās sievišķības²²⁴ ideālā reprezentācija, vai arī kā sapnis par sievietes eksistenci ārpus vīriešu idealizētās telpas (Nevala 1989, 295–302).

Nespēja iziet sociālo iniciāciju un iegūt sievišķības publisko atpazīšanu varones subjektivitātes „maskulinizētā” pamata dēļ sagatavo augsni Mirdjas nākotnes dzīves līniju un attieksmju robežu uzstādīšanai. Viņai ir jākļūst par sievietēm *pieņemamo* (ne uzspiesto!) morāles normu sludinātāju. *Līdzvērtīgā pasaules vērtējuma veidošana* ir vēl viena teksta autobiogrāfiskumu noteicošā kategorija. Tā raksturo kā L. Onervas tuvās attiecības ar dzejnieku Eino Leino, tā arī sievietes sociālās lokalizācijas redzējums Somijas Lielķeizaristes pastāvēšanas laikā. Pēdējo rakstniece pauž kopš agrās jaunības dienām sarakstē ar vēstures skolotāju un vēlāko tuvo draudzeni Hildu Kekikoski (*Hilda Käkikoski*): „Starp citu – biju domājusi, ka gadījumā, ja sieviešu brīvība nebūtu ierobežota, tad pasaule pazītu daudz vairāk ģēniņu un spilgtu ideju. [...] Taču ir viena lieta, kas uztrauc mani īpaši: ja sieviete aizstāv gara brīvību, vai viņai ir jāpārvēršas par vīrieti!” (L. Onerva – Kekikoski; 1898. gada 18. jūlijā, citēts pēc: Nevala 1989, 288)

Sieviešu spēja radīt autobiogrāfisko tekstu nozīmē spēju tuvināties neapšaubāmās patiesības sludinošiem naratīviem, kuros balstītos vai atspoguļotos laikmetīgās sabiedrības ar vairākos gadsimtos pārbaudīto vērtību sistēmu. Veidot fikcionalizēto reālo laikmetīgo apstākļu aprakstu no neredzamā literārās pieredzes skatpunkta, savukārt, nozīmē tās [vērtību sistēmas] vērošanu ar „greizo skatienu”, (Савкина 2001) jeb radīt spoguļattēla principam tuvo naratīvu, kurā sievišķā definīcijas būtu radītas no jauna. L. Onervas romāna gadījumā autobiogrāfiskā subjekta atveidotājas tēlā tiek meklēts pamats aizspriedumu par ķermeņa kulturālās situēšanas nosacījumiem un funkcijām.

Romāna autobiogrāfisko asi papildina *Odaliskas metaforas* saaugšana ar Mirdjas raksturu un funkcijām. Pētījumā šis narācijas apstāklis tiek izvērtēts kā vēstures ķermeniskošanas mēģinājums; metaforas parādīšanas iemesls tiek saistīts ar rakstnieces atmiņu naratīva par *kulturālo sievišķā legitimāciju* padarīšanu par *paškritisko* objektu.

---

²²³ Skat. Schoolfield 1998.

²²⁴ Pazīstamā konstrukta – sieviete – augstākā garīguma nesēja un sieviete – ķermenisko vēlmju pārņemta būtne – turpinājums.

(Lyytikäinen 2002, vii–xvii). Klasiskajā izpratnē odaliskas tēls ir austrumu sabiedrībā dzīvojoša sieviete, kuras uzdevums (vai sociālās atpazīšanas pamats) ir sadzīviska kalpošana vairākām augstdzimušā vīrieša sievām, kā arī seksuālo pakalpojumu sniegšana harēma turētājam. (Said 2003). Tēla klātesamība romānā kļūst par papildmehānismu patriarhālā kultūras skaidrojuma kritikā; to var saistīt ar divām vienlīdz svarīgām jēdzieniskām perspektīvām: 1) sievietes atgrūšanas no mūžīgā lokālās kultūras vērojuma objekta statusa par labu subjektam – pašradītājam (tekstā – Mirdjas paustajās domās vai arī rūpīgā vizuālās mākslas objektu izvēlē; piem., kāda no Mirdjas pielūdzējiem ķermeņa vērtējums: „Vienmēr zīmētu tevi. Tu būtu man kā Mona Liza Leonardo [da Vinči], Helēna Furme (*Helene Fourment*) Rubensam, Saskia [*van Uylenburg*] Rembrantam vai miss Sidala Rosetti [fiktionalizēts gleznotājs]” (Onerva 2002, 109)); 2) aizliegtās sieviešu subjektivitātes izpausmju asākai aktualizācijai un kritikai (šeit tiek skarta sievietes kā fiziskās seksualitātes atveidotājas uz „garīgās seksualitātes” (Lyytikäinen 2002, xiv) jēdzienu novēršanas perspektīvas). Šī perspektīva ļauj skatīt sieviešu ķermeniskās atmiņas konceptu kā priekšnosacījumu koloniālās varas kontinuitātes iespējamībai un papildina neizpaustā mātišķuma kritiskā koncepta ideju par sieviešu *ķermeņa iesaistīšanu* sociālajos un kultūras konstruktos bez sievietes *apziņas iesaistīšanas*.

Kulturālās nesakritības koncepts postkoloniālajā kritikā tiek raksturots kā subjekta hibrīdidentitātes veidošanas priekšnosacījums un kolonizētā subjekta pretestības centrālais dzinējspēks (Jay 2010; Burke 2011). Autobiogrāfiskajām žanriskajām formām hibrīda jēdziens ir ieaudzināts to būtībā. Žanrisko formu uzdevums ir rast starppoziciju starp ticamo vēsturi un tās fiktionalizāciju literatūras tekstā (Савкина 2001, 22–26). Odaliskas tēls kopā ar acīmredzamo sieviešu sociālās kopienas dubultās apspiešanas idejas turpinājumu un mūžīgās sieviešu patības ambivalences klātesamības izvērtēšanu pauž Onervas māksliniecisko pozicionēšanos tālaika Somijas un Lielbritānijas aprindās. Pēc laikabiedru atziņām²²⁵, L. Onervas daiļrades atpazīšanas aspektu veidoja autores pārliecība par ideālās pasaules radīšanas neiespējamību ar mākslas starpniecību. Lai uzdrīkstētos vēstīt patiesību par notikumiem un savu pozicionēšanos tajos, ir jāņem vērā sabiedrības un apstākļu nepilnības. Šā iemesla dēļ rakstniece ieguva Dona Kihota sievišķā pretstata simbolisko nozīmi. (Nevala, 1989; Lyytikäinen 2002) Rakstnieces pārliecība gūst turpinājumu Mirdjas nespējā iziet

²²⁵ Modernisma spilgtākā dzejnieka Eino Leino atmiņās un Lauri Viljainena (*Lauri Viljainen*) kritiskajās apcerēs.

sociālo iniciāciju un apzinātā piederībā imaginārajai mākslas pasaulei – ikviena rīcība tiek pavadīta noteiktajā mūzikas noskaņojumā, kurš ir iesaistīts naratīvā nodaļu virsrakstu nosaukumos²²⁶. Naratīva turpinājumā tas pārtop par varones garīgas bojāejas – sajukšanas prātā – pavadoni.

Koloniālā stāvokļa kritika sākas ar Odaliskas tēla ķermeniskošanu, paradigmātiskā priekšstata par šo sievietes sociālo funkcionēšanu piesaisti telpai apšaubīšanu. Lai raksturotu laikmetīgo attiecību modeli kā sociāli un politiski atkarīgu, tekstā tiek izmantots atsvešinātā vēstījuma princips, kura nolūks ir nošķirt galvenās varones ķermeniskās *pieredzes* no teksta autore *attieksmes* pret to. Tā tekstā tiek realizēts autobiogrāfiskajam vēstījumam pazīstamais princips – autora patiesas nostājas pret laikmetīgiem notikumiem atkailināšana, tās piedēvēšana autobiogrāfiskās balss nesējam (Савкина 2001, 34–35; Marcus 2006; Smith, Watson 2010). Mirdjas ķermeniskuma izpausmes, no vienas puses, tiek piesaistītas Onervas attiecībām ar vīriešu kārtas pārstāvjiem neilgi pirms romāna tapšanas laika. Tā tiek saglabāts fikcionalizētās individuālās pieredzes princips un varones apstākļu vērošana no naratīva „iekšpuses”. No otras puses, Mirdjas rīcības tiek pārraudzītas; rūpīgi izvērtēta ir arī viņas ārējā izskata un pausto domu aprakstīšana, kas ļauj secināt par teksta autore vērtējuma iesaistīšanu. Feministiskās literatūras kritikas pārstāves un sieviešu autobiogrāfijas pētnieces Mērija Meisone (*Mary Mason*) un Nensija Millera (*Nency Miller*) vēl XX gs. septiņdesmito gadu nogalē ir definējušas, ka apzinātā autora atsvešināšanās no autobiogrāfiskā (fikcionalizētā) subjekta paustajām pārlicībām ir atbildības nobīdes paraugs, sievietes-rakstnieces mēģinājums rakstīt sevi caur „nozīmīgāko citu” (Mason 1980; Савкина 2001). Koloniālajā attiecību modelī šāda Onervas rīcība šķiet loģisks solis, lai izvairītos no metropoles plašākas uzmanības²²⁷. Tas palīdz arī salīdzināt autore individuālo māksliniecisko devumu ar idealizētu, tikai mākslas pasaulē pastāvošu, Mirdjas tēlu. Atbildības nobīdes ideja tiek turpināta paša koncepta – Odaliska - izvēlē, kura neliekas nejauša: lietojot šķietami svešās Tālo Austrumu telpas sieviešu pakļautības idealizēto veidolu, apspiestā subjekta idejas

²²⁶ Būtiski atzīmēt, ka vēstījumu „noskaņojumu” papildina dažādajos laikmetos tapušās mūzikas stilu un estētikas nosaukumi, kuri ir saistīti ar Mirdjas dvēseles izpausmes robežām. Madrigāls, rečitatīvs, barkarolas, noktīnes un studentu himnas – *Gaudeamus igitur* raksturo autobiogrāfiskās patības nesējas subjektivitātes veidošanos, kura īsumā būtu raksturojama kā, Viljainena vārdiem runājot, „dekadentiskās Somijas pagātnes mūsdienu restaurācija”. (Nevala 1989, 286)

²²⁷ Teksts tika publicēts tikai somu valodā. Līdz mūsdienām nav iznācis tā krievu valodas tulkojums, kas neapšaubāmi ierobežoja teksta funkcionēšanu ārpus Somijas kultūras diskursa.

pirmsākumi piedzīvo robežu pārvietošanos un neskar varas turētājas sociālās hierarhijas modeli tiešā veidā.

Pēdējā autobiogrāfiskumu definējošā ass ir *trakuma koncepts* sievišķās subjektivitātes skaidrošanā. Somijas koloniālajam sieviešu literatūras procesam L. Onervas piedāvātais citādās identitātes definējošais princips nav oriģināls. Romāna fināla atrisināšanas variācija – sievietes garīgās iniciācijas padarīšana par sociālās iniciācijas aizstājēju – nav lietota atmiņu naratīvos pirmo reizi. Jau XIX gs. deviņdesmito gadu nogalē Minnas Kantas daiļradē²²⁸ sastopamies ar ierastu sociālo lomu aizstāšanu ar augstākā garīguma meklējumiem, kas somu sieviešu prozā tendenciozi saistās ar nepiepildīto mātišķumu (Anna Līza ir nogalinājusi bērnu uzreiz pēc piedzimšanas, Hannas pareizo sociālo piederību aizstāj skološanas tieksme).

Autobiogrāfisko elementu atklāsme ar trakuma metaforas starpniecību tekstā ir saistīta ar sievietes - rakstnieces dubultās – mākslinieciskās un sadzīviskās – identitātes robežu noteikšanas mēģinājumiem. Laikmetīgajā kritikā²²⁹ L. Onervas personība ir raksturojama kā „[m]ūžīgi meklējošā un apkārtnei svešā dvēsele, kurai nav lemts aplenkt sevi ar [pašas] izvēlētajām attiecībām. Mūžīgi cietusī no sabiedrības un tās radītiem apstākļiem un priekšstatiem, priekšnosacījumiem un vispārējās pakļaušanas [tai]. Tā ir citādā, pieredzējusī un izvēlīgā dvēsele, kura meklē, krīt izmisumā par atrasto, atkal meklē, atrod, viļas un saglabā [autores] vēso neaizskaramību. Romānā tam ir tuvas galvenās varones mākslinieciskās asinis, mākslinieciskās dzimtas asinis, kuras nekad vēl nav pārtraukušas attīstību, piešķirot Mirdjai dubulto apziņu.”²³⁰

Dubultā apziņa ir pamats autobiogrāfisko elementu nesējas garīgās sadalīšanas tematikas aktualizācijai. Zīmīgi ir tas, ka atšķirībā no Minnas Kantas trakuma metaforas izpratnes, kurā sieviete piedzīvoja atbrīvošanos, vien izejot cauri citādai garīgai iniciācijai, zaudējot sevi plašas sabiedrības acīs, L. Onervas izpratni veido priekšstats par Mirdjas apziņas dubultošanās fiziskās dubultošanās neiespējamības (bērna zaudēšana) dēļ. „Tajā brīdī es ieraudzīju mūs savādāk... Tu esi bijusi skelets, tikko no kapa pacēlies. Tavo acu dobumos uzmanīgi raudzījās tukšums, tavi kauli dārdināja... Es sēdēju uz mirušā vīrieša krūtīm... Es... Un zini, kas es biju? Sajukusi prātā, trakā, neārstējami smadzeņu un sirds slimā. Mēs abas, tādas mēs bijām to briesmīgo acu mirgošanai. Un tādas mēs paliksim [...]” (Onerva 2002, 333).

²²⁸ Garais stāsts „Hanna” (1886) un dzīves nogalē sarakstītā luga „Anna Līza” (1897).

²²⁹ Helsingin Sanomat no 138, 18.06.1908.

²³⁰ Skat. turpat.

Turklāt tekstā ir uzsvērtā varones sajukšanas prātā pašapzināšanās, kas iezīmē *autobiogrāfiskā līguma* (Filipa Ležēna jēdziens²³¹) iekšējo slēgšanu starp teksta autoru un radīto tēlu. Konceptija paredz, ka Mirdja var tikt uztverta vienīgi kā teksta autores dzīves fikcionalizēts prototips, nevis tiešo atmiņu un pieredžu nesēja. Teksta autobiogrāfiskums tādējādi slēpjas varones un autores *uzskatu*, nevis *rīcību* līmenī, kas liek domāt par teksta tuvību autofikcijas žanriskajai formai. Dzimtes kategorija šo uzskatu veidošanā aizņem centrālo lomu. Tā paralēli sieviešu sociālās aizmiršanas apšaubīšanai iezīmē arī kolonizētā ķermeņa atmiņu specifiku. Neīstais mātišķums, piemēram, aktualizē ķermeņa pretestību pret kolonizētās nācijas pārraidīšanu, Odaliskas tēls – pretestību pret sievišķā piespiedu „austrumnieciskošanas” procesu, turpretim trakums, ir kultūras un sociālās citādības pašapzināšanās.

Neraugoties uz patstāvīgās autobiogrāfijas esamību kopoto rakstu sējumos („Mana dzīve un darbi: autobiogrāfija un kopoti raksti” (1931-1940)) **Aspazijas** daiļradē, promocijas darbā galvenā uzmanība pievērsta rakstnieces bērnību atmiņu diloģijas autobiogrāfiskuma izpausmju analīzei. Tas darīts vismaz divu aspektu dēļ. Pirmkārt, autobiogrāfiskā subjekta – Elzas – veidošanas apstākļu noteikšana paver skatījumu uz Krievijas Impērijas atkarībā esošajā teritorijā valdošo nacionālo un pārnacionālo attiecību ietekmi sievišķās subjektivitātes un sievišķās autorības jautājuma risinājumā; otrkārt, pēc autobiogrāfiskā subjekta vēsturiskās piederības²³² Onervas un Aspazijas darbi pieder līdzvērtīgajam periodam – sievietes priekšnosacītās apspiestības apzināšanas sākumam, kādēļ īpaši interesanti šķiet salīdzināt Mirdjas ēteriskās subjektivitātes un vardarbīgās realitātes līnijas ar Elzas sadzīviski vienkāršo autobiogrāfisko subjektu. Tam raksturīgākā kategorija ir audzināšanas „no malas” apšaubīšana.

Aspazijas teksta autobiogrāfiskuma īpašību veido romāna galvenās varones vienlaicīga piesaistīšana pagātnes un nākotnes dimensijai. Vēstījums paver skatu uz Elzas izdzīvoto laiku, kuru iztrauc autores iestarpinājumi par tās vai citas rīcības nozīmi meitenes rakstnieciskā un mākslinieciskā potenciāla atklāsmē. Ņemot vērā laika apzināto nobīdi, kā arī autobiogrāfiskā subjekta sekošanu sīkajām sadzīves detaļām un to saikni ar nākotnes dimensiju, ir iespējams runāt par trīsdaļīgu autobiogrāfiskā vēstījuma lietošanas stratēģiju. Tā paredz triju vēstījuma modeļu apvienošanu un

---

²³¹ Skat. plašāk Lejeune 1989, 1-31.

²³² Kaut arī Aspazijas romāns tika publicēts jau pēc neatkarības iegūšanas, Elzas bērnība pieder kolonialitātes stāvokļa laikam.

iekļauj: a) *liecinieka diskursu* (atmiņā veidoti dzīves fragmenti, kuri tiek pārnesti tekstā); b) *interpretācijas modeli* (kā atmiņas tiek skaidrotas un kāda ir to nozīme naratīva attīstībā) un c) *teksta autora nostāju pret atmiņu kategoriju* (kāpēc ir izvēlētas tieši naratīvā iekļautas atmiņas). (Bakhurst, Jerome 2001; Marcus 2006; Meškova 2009; Smith, Watson 2010) Aspazijas teksta gadījumā vēstījuma kategorijas ir apvienotas Elzas dubultās subjektivitātes veidolā. Kaut arī bērna attieksme un pasaules skatījums tiek uzsvērts, to izklāstā iesaistās arī autores pamācošā balss, tai biežāk ir nacionāli - pacilājošs noskaņojums. To var skaidrot ar teksta publicēšanas laiku (1924. un 1928. gads) un laikmetīgā literārā procesa pārvēršanu par nacionālās pagātnes restaurējošo mehānismu XIX gs nogalē. Interesanti, ka liecinieka diskurss Aspazijas tekstā ne vienmēr pieder Elzas dzīves gaitām: autores izpratnē ir jādama par sievišķā subjekta vēsturiskās un telpiskās lokācijas īpašībām: „Pie mani šīs vasaras ceļojumiem piederēja vēl divi tāli braucieni: viens, kad māte mani paņēma līdzī uz Labrenču tirgu, otrs, kad pirmo reizi mani aizveda uz Jelgavu. [...] No visa tirgus labākais bij pats brauciens pa kalnaino apgabalu, kur augsti no lielceļa varēja lejā plaši pārredzēt visu apgabalu ar tumšiem, lieliem siliem un Tērvetes upi, kura tur kā čūska vijās loku lokos. [...] par Zemgales vēsturi un par mūsu tēvu varonīgām cīņām viņa [māte] neko tuvāk nezināja, jo tolaik mūsu pašu vēsture mums bija sveša.” (Aspazija 1968, 171)

Autobiogrāfiskās subjektivitātes tapšanā ir iesaistīta mātes – idealizētās sievišķās noteicējas un vērotājas – tēls. Viņas pieredze kļūst par pamatu individuālās translokālās (= translokālā saikne starp Daukšu māju un Jelgavu) izpratnei, kura turpmāk tiek pārnesta arī uz bērna izpratni par nacionālo, reģionālo piederību. Mātes pozicionēšana telpas vērotāja un vērtību noteicējas pozīcijā nozīmē arī patiesības sludinošā subjekta veidošanu caur dzimtes perspektīvu. Turklāt šī stratēģija liek domāt par kantiānisku uzstādījumu par objektīvās pasaules radīšanas un individuālās pieredzes robežu sakrišanu („objektīvā lieta ir galējās zināšanas, pieredzēšanas rezultāts” (Kaht 1964, 20)) un modernās sieviešu subjektivitātes veidošanu. Autobiogrāfiskums Aspazijas tekstam nozīmē subjekta lokālās piederības atmiņu apzināšanu. Meitenes sākotnējo telpisko priekšstatu veido mātes izglītības trūkums un kolonizētā stāvokļa neapzināšanās, kādēļ par nozīmīgu Elzas identitātes tapšanas elementu kļūst paralēli sievišķā vērojuma, neatkarīgas telpas veidošanas procesiem arī meklējumi pēc „pareizās” sieviešu sociālās iniciācijas. Par tādu var uzskatīt, piemēram, Elzas „spēli” ar sudraba rubļiem kā līgavas atpirkšanas rituāla mēģinājumu: „[...] apgūlos tad grīdā uz

muguras un atlaidu vaļā savas matu pīnes un apliku sev visapkārt sudraba rubļus. Nu es biju mēness meitiņa Mēnesīte” (Aspazija 1968, 88) un „klusuma” vai „neredzamības” pozīcijas ievērošanu. Tekstā – noklusētā pozicionēšanās kultūrā sakrīt ar lakata metaforas vairākkārtēju izmantošanu, kura tuvina Aspazijas naratīvu idejai par sievieti patiesās identitātes slēpšanu aiz sievišķībai piedienīgajām drēbēm: „ievīstīta atkal savos septiņos lakatos kā pirmā vizbulīte lapās, tikai galviņa vien bij vaļēja ārpusē” (Aspazija 1968, 120).

Vēstījuma koloniālo diskursu papildina Elzas no mātes pārņemtā pārliecība par izglītības liegšanu pēc dzimtes piederības. Zīmīgi, ka atteikšanās no „mūžīgā objekta” pozīcijas tāpat tiek balstīta pasaules pārraudzītājas – mātes – neierastās meitas audzināšanas programmā, kuru Aspazija ietērpj šādos vārdos: „Lai mana meita kļūst augsti mācīta, lai viņa panāk to, ko es nespēju panākt, lai viņa top gudra, slavēta. Tāda vienkāršās lauku zemnieces griba bija pārmērība, tas bija tikpat, kā no kaut kura zema kakta celt trepes uz debesīm.” (Aspazija, 1968, 188)

Ņemot vērā iepriekš aprakstīto mātes kā pasaules interpretētājas, pasaules patiesību noteicējas lomas aktualizāciju, var izvirzīt pieņēmumu par autobiogrāfiskā naratīva satuvināšanos ar sievieti audzināšanas jeb bildungsromāna principu. Tā pamata atšķirība no „tīras” autobiogrāfijas, kurai pieder teksts pēc autores definīcijas²³³, ir uzmanība nevis pret sievieti atmiņas un pieredzes pastāvēšanas faktu un tās atšķirības definēšanu, bet gan pret sievietes un sievišķības attīstības, pārmantojamības īpašību definēšanu. (Flynn, Schweickart 1988; Swindells 1995, 1–13; Symes, Synott 1995, 128–138). Cits audzināšanas romāna konceptuāls nosacījums – runājošā subjekta sociālā kontekstualizācija – Aspazijas tekstā ir apvienots ar sievišķā balss vēsturiskā pamata meklējumu tematiku (piemēram, ar jautājumu par nacionālās vēstures neesamību XIX gs. otrajā pusē). Žanriskās formas priekšnosacījuma – subjekta eksistences kā sociālā un kultūras izaicinājuma radīšanas – realizācija ir apvienota ar iepriekš aprakstīto Elzas tieksmi uz īstās sievišķības pretstatu – mācībām. (Hirsch 1995, 120–128; Boes 2006). Mācībās autobiogrāfiskais subjekts rod mākslinieciskās nākotnes potenciālu, imaginārās „skatīšanās uz iekšu”²³⁴ attīstības sākumu:

„Skaties uz iekšu! Aizdari acis, un tu redzēsi visu, ko tu ar vaļējām acīm nevari ieraudzīt [...]. Un no tā laika es zināju, ka mani acu plakstiņi ir tikai starpsiena starp divām pasaulēm, starp reālo un irreālo. Tie bija man kā kādas lielas mantu lādes vāciņi,

²³³ Nosaukumam seko piebilde „Bēmības autobiogrāfija”. Skat. Aspazija 1968

²³⁴ Aspazija 1968, 55.

un tanī slēpās daudz vairāk brīnumu un skaistuma nekā meitu pūra lādēs augšienē.” (Aspazija 1968, 55)

Aspazijas autobiogrāfiskā vēstījuma atšķirību veido audzināšanas perspektīvas kā sievietes sievišķā vērojuma un leģitimitātes idejas realizācija, kas postkoloniālajā literatūras kritikā tiek izprasta kā marginalizētās grupas kulturālās un sociālās neatbilstības un nosacīti slēgtās sociālās kopienas apzināšanās.²³⁵ (Anzaldua 1986; Boehmer 2005). Audzināšanas stratēģija tādējādi pārdzīvo nerakstīto/sadzīvisko likumu sludinātāja pārmaiņu un tiek uzlādēta ar sieviešu dzimtes un ķermeniskuma diskursu. Tekstā ir viegli izsekojama pretestība pret ierasto sievišķā subjekta lokalizāciju/kultūras iniciāciju. Sadzīvisko iemaņu kā augstākā tikumiskuma vietā tiek izvirzīts jautājums par patieso (rakstīto!) un pārbaudīto patiesību meklējumiem. Līdzīgi Mirdjas tēlam, Aspazijas autobiogrāfiskais prototips bērībā nav izgājis sievišķo iniciāciju, jo nav spējis izpildīt sievietes tikumiskāko darbu – zeķu adīšanu: „Sievietes augstākais tikums pastāv rokdarbu prašanā un saimniecībā. Kas to neprot, tā esot palaidniece un staigājot bez kauna priekš ļaužu acīm netīra un noplīsusi, un nokļīstot pavisam no laba ceļa. [...] Še, ņem,” viņa teica, „un mācies adīt! Zeķi adīt ir pirmais darbs, kas katrai krietnai sievietei jāprot.”” (Rokdarbu skolotājas Elzas neatbilstību „īstai sievietei” vērtējot.) (Aspazija 1968, 218-219)

Meitene ir tikai pietuvinājusies īstai sieviešu iniciācijai ar rituālistisko „sevis izpirkšanas” no likteņa nemainīgā ritējuma rīcību sudraba rubļu „spēles” momentā. Turklāt interesanta šķiet fragmenta iespējamā saikne ar sievietes socializācijas noteicēju – laulību mitoloģiju: tradicionālā kāzu dāvana, kuru meitas ir gatavojušas no agrajām jaunības dienām, ir bijuši vīriešu cimdi un zeķes, ko dāvināja uzreiz pēc līgavaiņa ierašanās kāzu dienā. Neradot šo laimīgo laulību „atribūtu”, burtiski tika liegta Elzas iespēja atgūt tradicionālās sievietības publisko definīciju/atzīšanu un tika „pareģotas” nelaimīgas laulības ar Vilhelmu Maksu Valteru, kas ietekmējušas Aspazijas pievēršanos rakstniecībai.

Promocijas darba turpinājumā ir analizēti darbi, kurus var attiecināt uz nācijas restaurācijas periodu (Somija) vai atminēšanos par to (Latvija) abās valstīs – **Annas Brigaderes** triloģija „Dievs, daba, darbs” (1926–1933)²³⁶ un **Marijas Jotuni** stāstu krājums „Meitene rožu dārzā” (1927). Perioda īpašības sieviešu literārajā procesā

---

²³⁵ Aspazijas teksta gadījumā – gan mātes un meitas attiecības, gan arī izglītoto sieviešu aprindas, kurām autobiogrāfijas noslēgumā Elza ir pietuvinājusies.

²³⁶ „Dievs, daba, darbs” (1926); „Skarbos vējos” (1930); „Akmens sprostā” (1933).

raksturo abu valstu politiskās un kultūras neatkarības pirmā vēsturiskā pieredze – kā Somija, tā Latvija pēc boļševiku revolūcijas 1917. gadā kļuva ar dažādo laika atstarpi par starptautiski atzītām neatkarīgām valstīm. Pārmaiņas valsts iekārtā nozīmēja to iedzīvotāju pašdefinēšanas pārmaiņas, kuras rada pamatu atjauninātajā ideoloģijā. Par tās avotu turpināja būt literatūras teksti: mainot idejisko virzību (tekstos, piemēram, ieskanējās XIX gs. intelektuālās Renesanses atbalsis) tie turpināja veidot priekšstatus par kolektīvo vēsturi un tās saglabāšanas nepieciešamību, atbalstīt dzimtes stereotipus un sekmēt literatūras vērtību ideoloģizāciju. Tā latviešu un somu literārajā procesā līdz XX gs. 20. gadiem sieviešu līdzvērtīga klātesamība literatūras veidošanā varēja būt iespējama vien pateicoties autoru publiskajai atpazīstamībai. Būtiski ir atzīmēt, ka publiskais tēls nereti aizstāja literāro popularitāti, un sabiedrības lielāku uzmanību vairāk pievērsa rakstnieču individuālās dzīves apstākļi nekā radīto tekstu jēga. XX gs. pirmā divdesmitgade ir laiks, kad Latvijā un Somijā sāka attīstīties rakstnieces izskata dominante pār radītiem tekstiem, kam pamatā ir tieksme sekot Eiropas modernisma tendencēm – tādām kā dendisms un nomadisma nozīmes paaugstināšanās (Noyes 2010). Nomadisms XX gs. divdesmitajos gados sieviešu autobiogrāfiskajiem un tekstiem ar autobiogrāfijas elementiem nozīmēja uzmanības pārslēgšanu uz konteksta nozīmi atmiņas un pieredzes veidošanā, kā arī uz abu konceptu pastāvēšanu. Process notika galvenokārt pateicoties nemitīgajai „pārņemšanai” no vienas paaudzes nākamajai (jeb mātes-meitas attiecību modeļos). Praksē tas varēja izpausties kā Valtera Benjamina izvērstās idejas par pieredzes pārvietošanas saistību ar materiālās un garīgās kultūras robežu noteikšanu. (Benjamin, Zohn 1963; Noyes 2004) Robežas abu valstu kontekstā nozīmēja nacionālās identitātes veidošanas mēģinājumu caur patību izgaismojošo naratīvu, kuram bija jāpilda nācijai audzinošā loma un kurā autores pieredzei bija jāklūst par valdošās ideoloģijas svarīgāko atklājēju un atbalstītāju. Dzimtes loma un tās stereotipizācija tālaika literatūras tekstos ieguva dubultu nozīmi: no vienas puses, jaunās ideoloģijas vārdā tika saglabāta tradicionālā attieksme pret sievišķā kā ģimenes un mājas telpas reprezentāciju, no citas – dzimtes vienlīdzības padarīšana par individuālās pieredzes atklājēju nozīmēja politiski neatkarīgas literatūras izpratnes sākumu, pēc kura izjuta nepieciešamību kā Latvija, tā Somija literārās tradīcijas nepastāvīgā un nestabilā rakstura dēļ.

XIX gs. otrā puse un XX gs sākums literatūras veidošanas procesā sakrīt arī ar jaunu izpratni par telpu – tai ir jāklūst nacionālo identitāti pamatojošajai un jāatspoguļo tās īpašības. Identitātei šajā periodā piemīt telpu veidojošo objektu vērošanas un

vērtēšanas spēks, kuram turklāt ir jāsaistās ar kopīgas vēstures radīšanu (Meinander, 2011; Laitinen, 1997). Zīmīgi, ka Latvijas pirmā viņa intelektuāļa Jura Alunāna postulētā identitātes apvienošana ar vienīgi lokālo telpu²³⁷ pastāvēja arī Somijas mākslas un kultūras aprindās, kur guva turpinājumu Alekša Kivi (*Aleksis Kivi*) (1834–1872) piedāvātajā telpiskajā izpratnē²³⁸. Piederība telpiskajai trīsvienībai būtībā nozīmēja arī indivīda piekrišanu *pārbaudītajam* pasaules vērojumam un atmiņu/pieredžu pielāgošanu *pārbaudītiem* attiecību modeļiem. Sieviešu autobiogrāfiskā proza savukārt rāda daļēju neatbilstību telpiskās piederības principam. Paralēli sieviešu audzināšanai caur sievišķo darbu (kā tālāk apspriestā aušana Brigaderai) vai sociālo atpazīstamību (laulību institūcija Jotuni krājumā) tekstos tiek apšaubīta *attieksme* pret abu izpausmju tradicionalitāti. Kaut arī tekstos ir izmantots klasiskā audzināšanas romāna princips par indivīda pārdzimšanu sociāli augstāk vērtējamā subjektā, procesa pamati tiek skatīti caur kritisko prizmu.

Lai iedibinātu nemainīgo vērtību sistēmu un uzturētu literatūras tradīciju, literārus „jaunpienācējus” – par kuriem var uzskatīt kā vienu, tā otru analizējamo rakstnieci – ir bijis nepieciešams sociāli un kulturāli izglītēt un pietuvināt tos iepriekšējo literatūras darbu klāstam. (Laitinen 1997; Nevala 1989) Tieksme pēc literārās un sociālās izaugsmes tiešā veidā kļūst par jaunvalstu attīstības obligāto nosacījumu sieviešu rakstītajam literārajam materiālam, kuru raksturo mākslinieciskās pārmantojamības vājums vai pilnīga neesamība. Izglītēt un „audzināt” lasītāju nozīmēja audzināt individuālo patību un [rakstnieces] sievietes identitāti jaunos politiskajos apstākļos. Annas Brigaderes un Marijas Jotuni darbos šī tieksme tika realizēta ar audzināšanas romānam raksturīgo elementu – skatīt sevi pasaules attīstības gaismā un iespaidā vai nemitīgi noteikt atšķirību no sevis pašas šodien un vakar. Izvēlēto tekstu autobiogrāfiskums pētījumā tiek saprasts kā rakstnieču tapšanas pieredžu atminēšanās caur tradicionālo sievišķību audzinošo XIX gs. nogales un XX gs. pirmās desmitgades kontekstu. Autobiogrāfiskuma elementu lietojuma apvienošana ar individuālās patības audzināšanas tendenci rāda priekšstatu par autoru pieredžu politiski un sociāli neviennozīmīgo raksturu, kura attīstībā „eksistēt” ne vienmēr nozīmēja „pilnvērtīgi izpausties” un atcerēties kādu dzīves apstākli līdz galam. Autobiogrāfiskums tekstos rāda sieviešu pieredzes kontinuitāti: ja Brigaderes trioloģija pievērsās meitenes atmiņu par audzināšanu naratīvam, Jotuni stāstu krājumā sastopamies jau ar pieaugušās (un

²³⁷ Pazīstams latviskās telpas raksturojums caur jēdzienu – sēta-daba-pasaule – virknējumu.

²³⁸ Māja – mežs – pasaule.

šķietami sievišķības „kodus” iegaumējušo) sievietes tēlu, kurš meklē sociālās piederības apliecinājumu caur laulību institūciju.

Annas Brigaderes triloģijas nozīme latviešu literatūras vēsturē tiek vērtēta kā rakstnieces mēģinājums veidot „harmonisko personu harmoniskajā pasaulē” (Lūse 1982, 7). Realitātē tas nozīmēja tāda naratīva veidošanu, kura pamatā ir, no vienas puses, racionālistisks pasaules atainojums, no otras – indivīda padarīšana par tās [pasaules] veidotāju un satuvināšanos ar triloģijas tapšanas laikā bieži „reabilitētajām” humānisma idejām. Tieši šī virziena izvēle valsts sociālās un kultūras politikas jaunveidošanas posmā neliekas nejauša vismaz divu aspektu dēļ. Pirmkārt, humānisma pārliecības par indivīdu līdzdalību sociāli un kulturāli neatkarīgas un pašvērtīgas sabiedrības veidošanā projicēšana uz autobiogrāfisko naratīvu nozīmē autores uzskatu apvienošanu ar tālaika sociālās politikas tieksmi rast visai tautai universālās vērtības. Vērtībām ir jāsākas ar *individuālu rīcību* (par kuru runājusi vēl Aspazija gan šajā pētījumā tuvāk aplūkotajā bērnības atmiņas grāmatā, gan lugās²³⁹), kuru Brigaderes darbā veic viņas atmiņu un pieredžu nesēja – mazā Annele. Otrkārt, humānisma pārliecība par sociāli līdztiesīgas sabiedrības uzturēšanu kā nākotnes attīstības obligātu nosacījumu Brigaderes darbā rod pamatu sievišķās identitātes atjauninātai apjēgsmei. Sievietes identitātes tapšana triloģijā attīstās divās dimensijās: 1) triloģijas autores balsis iemiesotāja Annele izprot savu atšķirību no pārējās pasaules, pateicoties „darba audzināšanai”; 2) pārējo sieviešu tēlu²⁴⁰ ietekmē meitene atveido sociāli citādu sevis apzināšanu latviešu kultūrā. Par citādības avotu kļūst meitenes tieksme (un tās atbalsts no mātes, vecmātes, māsas) izaudzināt sievišķo identitāti caur rakstītiem avotiem. Tādējādi tiek apšaubīti aizspriedumi par sievietes piederību tikai *dabai* un tās *dabiskajām* izpausmēm. Par pēdējās piemēru romāna tekstā var uzskatīt darba konceptu, kurš sakrīt ar sievišķā sociālās atpestīšanas un sociālās un fiziskās pastāvēšanas iemeslu attaisnotāju.

Individuāli piedzīvotus sociālās izstumšanas procesus, kurus atveido triloģijas galvenā varone – Annele – no agrās bērnības līdz jaunības gadiem, Brigaderes daiļrades lasītāji ir saistījuši ar uztraukumu par pasaules „pretīšķīgo raksturu” (Lūse 1982, 10). Tajā ir pazaudēta saikne ar dabu un dabisko. Indivīda eksistenci nosaka viņa spēja socializēties, rast nevis piemērotu, bet gan publiski sagaidāmu dzīves vietu un uzskatu kopu. (Lūse 1982; Mauriņa 1996) Tieši pēdējais aspekts – sievietes kā indivīda sociālā

²³⁹ Piem., „Zaudētajās tiesībās” vai „Vaidelotē”.

²⁴⁰ Māte, vecmāte, māsa Līziņa.

izaugsme (tapšana) naratīva gaitā – liek domāt par autobiogrāfiskā teksta mijiedarbi ar audzināšanas romāna (*Bildungsroman*) elementiem. Marianna Hirša-Gotfrīda (*Marianne Hirsch-Gottfried*), rakstot par autobiogrāfijas grēksūdzes elementu apvienošanas iespējām ar audzināšanas romānu²⁴¹, ir uzsvērusi, ka stāstīt par individuālās identitātes sociālu, psiholoģisku un kulturālu tapšanu ir iespējams vien gadījumā, ja teksta autors pauž *piesardzību* (oriģinālā: *self-awareness*) un *pašreferenci*²⁴² attiecībā pret veidoto pasauli un sevis pozicionēšanu tajā. (Hirsch-Gottfried 1976, 122–123). Sieviešu autobiogrāfiskajam materiālam šāds uzstādījums varēja kļūt iespējams vien tajā brīdī, kad tika pārvērtēts iepriekšējo attiecību sabiedrībā un to ideoloģijas pamatnostādnes. (Lazzaro-Weis 1990) Triloģijas naratīva īpašību veido varones psiholoģiskā *negatavība* sieviešu tradicionālās audzināšanas apgūšanai, kas rada pamatu apšaubīt arī *audzināšanas principa* obligātu nosacījumu par individualitāti kā vēsturiskā konteksta tupinājumu. (Boes, Morgenstern 2009) Brigadieres audzināšanas izpratne saaug ar uz atmiņām balstītas individuālās attieksmes paušanu pret vēsturisko kontekstu, nevis piederības tai veidošanu. Audzināšanas romāna žanriskā specifika sakrīt ar sieviešu *audzināšanas principa* prozas darbos pētnieces Heikes Hartungas²⁴³ (*Heike Hartung*) pieņēmumu par nebeidzamā audzināšanas laika ilūziju tekstos, kuras nolūks ir uzsvērt atmiņas kategorijas pārākumu pār (tēla) fizisko esamību tekstā un *rakstnieces patības pārākumu* pār vēstījumu. (Hartung 2011, 45–66) Romānā viss ap Anneli notiekošais tiek vērtēts no neiejaukšanās perspektīvas, kad pieredzei vairs nav tiešas saiknes ar laiku, bet gan ir uzturēta laika atstarpe. Kā viens (audzināšanas *laika sastingšana*), tā otrs (vēstījums bez autora tiešās laiciskās klātbūtnes) ļauj domāt par autobiogrāfiskuma izpausmēm Brigaderes triloģijā. Tātad autobiogrāfiskums attīstās ap rakstnieces pieredzes apstākļu faktisko konstatāciju un laiciski precīzo izvietošanu rakstītā tekstā jeb atmiņas *ieslodzīšanu* spilgtākajās bērnības un agrās jaunības ainās. Tās vienmēr mijiedarbojas ar kontekstu, taču mijiedarbības rezultāts ir atkarīgs no viena autobiogrāfiskās rakstības principa – atmiņu izvēles principa. Pateicoties pēdējam, tiek konstruēts Anneles pašdefinējums tekstā, paralēli kuram tiek dots priekšstats par rakstnieces mākslinieciskuma iemesliem. Ar atmiņu starpniecību tiek izvirzīts jautājums par iemesliem, kas likuši pievērsties rakstīšanai. Tie triloģijā vienādojas ar Anneles atteikšanos no sievišķās audzināšanas,

---

²⁴¹ Skat. Hirsch-Gottfried 1976. 122.–123.

²⁴² Šeit: kritisko vērtēšanu, situācijas apšaubīšanu vai jautāšanu.

²⁴³ Skat. plašāk Hartung 2011. 45.–66.

kurā pasaules ainu veido fiziskais ikdienas darbs, par labu nemateriālajam ar intelektuālo attīstību saistītajam darbam (tekstā – varones pievēršanās grāmatām agrīnajā vecumā).

Triloģija top mākslinieciskās pārejas periodā, kad iepriekš postulētais priekšstats par sevis ierakstīšanu tekstā saistījās ar indivīda attīstības [ie]spēju pielīdzināšanu pasaules pieredzes spējām (vai mūsu gadījumā – literārajām tradīcijām) un ir zaudējis pirmatnējo nozīmi (Hirsch-Gottfried 1976; Lazzaro-Weis 1990). Tā pievērš uzmanību ideoloģijas mehānismu individuālajai apjēgsmi un ir vērsta uz vietējās (lokālās) politikas un attiecību prakšu apšaubīšanu. Pateicoties individuālajai situācijas aprakstīšanai, triloģijas varone pakļaujas audzināšanas romāna nosacījumam par rakstura obligāto pielāgošanos (jeb, pēc Hirsch-Gottfriedas „asimilāciju”) vien nosacīti un tikai mijiedarbībā ar citiem romāna varoņiem. Autobiogrāfiskums (ikviens Anneles solis romānā rod savu turpinājumu Brigaderes biogrāfijā²⁴⁴) savukārt sniedz iespēju saglabāt bilanci starp fikciju, kura triloģijā saaug ar folkloras elementu izmantošanu, un realitāti; starp publisko un privāto pasaules (un vēsturisko) notikumu vērtējumu. Audzināšanas romāna prasība pēc indivīda paraugattīstības aprakstīšanas tomēr nerod atveidojumu pilnā mērā: tas sastopas ar ārējiem ietekmes faktoriem – tādiem kā koloniālā stāvokļa pastāvēšanas gadu un dzimtes pārraudzīšanas pieredze, kura aptur Anneles sociālo iniciāciju. Meitenes patība pastāv it kā starp divām pasaulēm, divām eksistencēm: viņa nav ieguvusi izglītību tēva pāragrās nāves dēļ, kā arī nav spējusi iziet „īsto” sieviešu iniciāciju, nespējot apprecēties nepiemērotās sociālās izcelsmes dēļ. Anneles patība iegūst „izglītību” pateicoties diviem apstākļiem: mātes atšķirīgai ietekmei un viņas attieksmei pret savu ikdienu kā viņai *svešo* un *nepiemēroto*. Bez tiešās romāna raksturu ietekmes Anneles rīcību izvēlē autore atmiņas par bērnības un jaunības gaitām ir ietekmējusi mūžīgā (smagā) darba klātbūtne, kura triloģijā līdzinās varones eksistences atpestīšanas vai sociālās attaisnošanas motīviem. Zenta Mauriņa pārdomu grāmatā par Annas Brigaderes dzīvi un vēsturisko kontekstu „Baltais ceļš. Studijas par Annu Brigaderi” (1951)²⁴⁵ ir uzsvērusi Anneles nespēju izvēlēties tuvinieku, pēc kura parauga viņa varētu veidot savu identitāti. Mauriņa raksta: „Anneles sirds dalīta starp rūgti dzedro, mūžam norūpējošos māti un gaiši rāmo tēvu [...] Un tēvam krīt Anneles sirds lielākā daļa.” (Mauriņa, 1996, 24) Tēvs ir meitenes uzvedības (taču ne domāšanas veida!) ideāls, pie kura tiekties un kura [ārējām] īpašībām

²⁴⁴ Konkrētus piemērus un to nozīmes iespējamo skaidrošanu skat. esošās apakšnodaļas turpinājumā.

²⁴⁵ Pētījumā tiek izmantots grāmatas pārpublicējums Latvijā 1996. gadā.

līdzināties. Viņš rāda, kādai sievietei ir jābūt veiksmīgas sociālās iniciācijas izešanas rezultātā. Tēva tēls atveido „lēnīgum[u], sirsnīb[u] un izturību darbā.” (Mauriņa 1996, 26) Turklāt pret darbu ir jāizturas ar kautrību un vienkāršību – tās ir galvenās pasaules harmonijas veidotājas. (Mauriņa 1996) Tēvs ir tas, kurš pieradina Anneli pie sieviešu darba, t. i., vēršanās: „Nāc un paskaties, kā tev jādara,” tēvs aicina. Paņem vienu spolīti, aptin to ar dzijas galu un tad uzbāž uz smailo ratiņa turekli, pie tam pamācīdams, ka nekad nedrīkst uzgrūst spolīti par dziļu uz turekli, lai nesaplaisā, jo saplaisājusi spolīte vairs pa atspoli ritēt nevar.” (Brigadere 1997, 166)

Pats vēršanās process romāna un autorei biogrāfijas kontekstā var būt saprasts ārpus tās sadzīviskās nozīmes, un tas izgaismo *īstās* sievietes iniciācijas noteikumus. Pakāpeniska darba veikšana un nespēja izlaist kādu no tās elementiem (jo tad var gadīties neatgriezeniskais – „spolīte saplaisāsies”) iezīmē arī sievišķās identitātes veidošanas nemainīgo raksturu. Katra nākamā Anneles rīcība pie vērjamā rata būtībā ir viņas priekšteču – sieviešu „aprobēta”. Blakus darba iniciācijai fragments izgaismo vēl kādu sievišķības sociālās atpazīstamības noteikumu: sievietes tikumisko uzvedību pirms laulībām. „Saplaisājusi spolīte” un tās nespēja atgriezties „ritējumā pa atspolīti” liek secināt par dubulto jēdzienisko slāni un vēršanās procesa slēpto pielīdzinājumu sievietes nespējai iziet laulību iniciāciju, zaudējot „nevainību”²⁴⁶ pirms tām. Ikdienas darba precīza izpildīšana var sekmēt pareizu sociālo iniciāciju, tas ir ierobežotas izglītības un laimīgu laulību apvienojums romāna kontekstā. Turklāt vēršana ir viens no pirmajiem procesiem, kuru piedzīvojot Anneles identitāte iegūst paaudžu atmiņu par verdzības laikiem. Kritika, kuru izteic mazā Annele, var tādējādi tikt izskaidrota kā politiski atkarīgās tautas pretestība (romāns ir nesenās imperiālistiskās pagātnes atmiņu aprakstīšana). Tekstā atrodam: „Viņai [Annelei] jāstrādā no rīta līdz melnai naktij kā tiem vergiem, kuri pieķēdēti pie laivām un kuriem mūžīgi jāairē, dienu pēc dienas, gadu pēc gada. Ko tur palīdz niknums un spēte?” (Brigadere 1997, 169)

Nedrošības par veiktās rīcības nepieciešamību un svarīgumu liek pamatu citādi identitātes izpratnei: tai ir jābalstās nevis uz šeit un tagad iegūtās pieredzes, bet gan uz pieredzes „esences” – paaudžu atmiņu *izdzīvotas* patiesības. Tāpēc līdz ar varones pieaugšanu sievišķā pieredze un tās ambivalentā daba kļūst par jaunapgūstamu objektu.

---

²⁴⁶ Šeit jēdziens „nevainība” ir jāsaprot plašāk – gan kā sociālā nevainība (piem., ja sieviete ir ieguvusi tikai sievietei piemēroto izglītību – pamatskolu), gan fizisko un psiholoģisko (piem., nepatiesās domas pirms vai pēc laulībām, kurām sievietei nav jābūt).

Idejisko un rīcību pretspēku romānā veido Anneles *mātes, vecmātes* un, pēc pētījuma autores pieņēmuma, *Annas* (romānā – Aņus) tēls, kuri ietekmē nākotnes rakstnieces piesardzības un kritikas paušanu pret vēsturisko un laikmetīgo kontekstu. Sieviešu raksturu dominējošā klātbūtne Anneles dzīvē sakrīt ar agrīno pubertātes periodu: romāna otrajā nodaļā – „Skarbos vējos” un trešajā nodaļā – „Akmeņu sprostā”, kad par sievišķās fiziskās uzvedības principiem un ierašām jau ir izveidots stabils priekšstats un sievišķais subjekts satiekas ar pasaules nevienlīdzību dažādām izpausmēm.

Sieviešu pieredze Brigaderes triloģijā ietekmē galvenās varones laika un telpas uztveres nianšes. Turklāt, sieviešu raksturus ir iespējams skatīt trijās kategorijās, kuru krustpunktā atrodas topošā (un audzināšanai pakļautā) Anneles identitāte. *Pirmo kategoriju* veido individuālās sievietības apjēgsme realitātē vai reālajā darbībā. Šo izglītojošo spēku romānā reprezentē Anneles māte, kura tekstā atklāti norāda uz sociālās izcelsmes nepiemērotību meitas skolas gaitām un vienlaikus atzīst to par pamatu skolas gaitu sākšanai. Pēc tēva nāves, kad mācības kļūst neiespējamās, māte turpina meitas sievišķās identitātes veidošanu, un tekstā notiek atgriešanās pie fiziskā, reālā darba tematikas, kura mātei šķiet piemērota sievietei vien grūtajos dzīves apstākļos: „Un tā viņa dabū to darbu un taisa pogcaurumus, desmitiem, simtiem, gan gludos, gan spurainos audumos, gan zīdā, samtā, gan sniegbaltos, smalkos kā papīrs vīriešu virskreklos. Stundām un dienām pogcaurumus.” (Brigadere 1997, 535)

Atšķirību no tēva mācītā darba veido Anneles atmiņas par mātes nevēlēšanos iekļauties tikai šaurajā ģimenes pasaulē, bet gan radīt savu telpu. Šeit romāns tuvinās iepriekš aprakstītajām humānisma idejām, kurām Brigadere ir mēģinājusi sekot sava mūža garumā. Mātes pamācības tiek atveidotas Anneles nievājošā attieksmē pret „sievišķo” jeb sociāli ierobežoto telpu: „Viņas domas ir kur citur. Protams. Pa visvisādiem ceļiem tās laužas prom no tā šaurā sprosta, kurā tā atrodas pati. Pirmā kārtā: kā varētu grozīt likteni? Kā piespiest to uz labvēlīgāku uzturēšanos? Kā iekļūt pasaulē, uz kuriem traucās prāti, bet no kuras šķīra bezdibens. Ka pogcaurumi nepalīdzēja šim bezdibeņam pārgrūst pāri tiltu, tas bij skaidrs.” (Brigadere 1997, 535)

Citāts izgaismo kā Anneles šaubas par bērnībā iegūtas identitātes viennozīmīgumu, tā arī norāda uz Brigaderes savas dzīves vērtēšanu brīdī, kad viņa jau kļuvusi par slaveno rakstnieci un tādējādi ir papildījusi jaunības sapni par „likteņa grozīšanu” un idejiski brīvākas pasaules sasniegšanu. Pagātnes vērošana un vērtēšana no nākotnes perspektīvas nozīmē precīzu sekošanu klasiskās autobiogrāfijas principam

par indivīda dzīves radīšanu un pārraidīšanu attiecībā pret teksta autora dzīves veselumu. Tā ir iespējama vien brīdī, kad notikumi ir ne vien izdzīvoti, bet arī apjēgti. (Olney 1980; Anderson 2011) Būtiski šķiet atzīmēt, ka galvenās varones tieksme pēc realitātes un tā nemainīgā rakstura apšaubīšanas tiek realizēta vēl ilgi pirms sieviešu raksturu pastāvīgās klātbūtnes Anneles dzīvē. Tā triloģijas pirmajā nodaļā sastopamies ar laika un telpas sadalīšanu meitenes prātā „melnajā” un „baltajā” (Brigadere, 1997, 265), to pretestība Anneles prātā rāda pamatu eksistences „pareizības” nevainīgajai (jo tā vēl nav pamatota ar dzīves pieredzi, nav izdzīvota) izjautāšanai: „Annelei likās, ka laiks ir divējāds: balts un melns. [...] Un dažreiz Anneli mocīja kāda neatlaidīga un neatdzenama doma, kas jautāja pēc šāda vai tāda gadījuma vai notikuma: jā, bet diezi vai tas arī ir tā, kā rādās, vai pavisam citādi? Nojauta gan, ka lietas un notikumi nav tādi vien, kādi tie radās acīm, bet ir arī vēl citādi skatāmi un jaušami, tā kā tie nemaz acīm nerādās.” (Brigadere 1997, 265)

Eksistences neviennozīmīgā rakstura definēšana fragmentā saistās ar varones neziņu par patiesības būtību, kura arī nākotnes vērtējumā („nojauta gan, ka...”) negūst pamatojumu. Bērniības atmiņās notiek šīs neziņas aizstāšana ar neīstās, izdomātās pasaules piesaukšanu – caur folkloras elementiem. Tie sagatavo Anneles tieksmi pēc izziņas un pasaules izpratnes, kas vēlreiz vieno tekstu kā ar humānisma pamatprincipiem par pasaules individuālo pieredzēšanu un skaidrošanu, tā arī skar sievišķās identitātes mūžīgi dubulto, dabas un kultūras robežā esošo, pamatu.

Sieviešu vēsture savas neredzamības dēļ romānā tiek aizstāta ar folkloras elementiem un veido romāna *sieviešu raksturu otro kategoriju*. Autobiogrāfiskums šeit apvienojas ar galvenās varones atmiņām par vecmātes un kaimiņienes Aņus nostāstiem par cilvēka izcelsmi, tā gaitām pēcnāves dzīvē. Šī tematiskā līnija papildina iepriekš aprakstīto Anneles tieksmi izzināt savas identitātes ierobežojumu iemeslus: skaidrojot tās ar folkloras prizmu tiek izjaukta robeža starp reālo un neesošo pasauli. Tādējādi Annelei parādās iespēja pārvarēt nelabvēlīgo sociālo izcelsmi, pateicoties pārdabiskiem spēkiem, kuru reālistiskumu apliecina stāstītājas (vecākās paaudzes sieviešu – Aņus un vecmamma) individuālā pieredze. Stāsti savieno Anneles tagadnes (reālo) telpu un laiku ar pagātnes pieredzi un norāda uz vēl vienu autobiogrāfiskuma izpausmi – individuālās pieredzes vēsturiskošanu (*historization*, Smitas, Watsones jēdziens, lietots arī Emīlijas Apteris un Ene Kiresāres darbos²⁴⁷).

---

²⁴⁷Skat. Apter 2006; Kōresaatr, Lauk, Kuutma 2009; Smith; Watson 2010.

Citu indivīda vēsturiskošanas mēģinājumu triloģijā veido Anneles *vecmamma*. Viņas tēls tekstā apvieno reālo Anneles izcelsmes vēsturi ar tās folklorā meklētiem pamatiem. Sava vecuma dēļ meitenei tā kļūst par dziļākas patiesības meklējumu avotu un pirmo sastapšanos ar sievietes sociālo citādību. Vecmammās tēls attaisno mātes sniegtās pamācības; atmiņas par viņas teikto palīdz nākotnes rakstniecei atzīties savā neiederībā izcelsmes kontekstā. Līdzīgi tēva tēlam, reālās uzvedības normas vecmamma iemāca agrās bērnības laikā, taču atšķirībā no tēva patiesības, vecmammās priekšstats par sievišķo lomu sabiedrībā vienmēr ir *atstumtības piegarša*: „Vecmāmiņa stāv uz divu laikmetu sliekšņa un glabā viņu abu atslēgas. Ko viņa dara, ko saka, viss iznāk citādi nekā citiem ļaudīm. Un ko viņa dara, ko saka, tiek kāri uztverts. No tās mazās pakaltecētājas un visu sevišķu smalki novērotājas, kāda ir vecmāmiņas mazā dēlmeita Annele.” (Brigadere, 1997, 76)

Vecmamma ir arī ķermenisko ieražu paraugs, viņa iemāca mazmeitai priekšstatu par sieviešu (slēgto un ierobežoto) telpu. Rīcības tajā tiek uztvertas kā rituāls un apzīmē kā nespēju pārtraukt paaudžu pārmantoto attieksmi pret sievišķo identitāti, tā arī atgriež vēstījumu pie mitoloģijā pazīstamā pasaules kā mūžīgā (rīcību) cikla skaidrojuma. „Aizslēgt klētis, apskatīties, vai paēdināti suņi, apraust dzirkstis pavardā, kā tas no jaunām dienām parasts, ir arī vēl tagad vecmāmiņas pēdējie dienas darbi. Sevišķi uguni apraust viņa neztic nevienam citam. [...] Kad kaudzīte [ogļu ir] sarausta piramīdveidīgi un viņas ārpusē nav vairs redzams nevienas dzirkstis, vecmāmiņa viņai pārmet krustu, pie tam kaut ko klusi skaitīdama. Tas varētu būt: Dievs Tēvs, Dievs Dēls, Dievs Svētais Gars! Tas varētu būt: Uguns māte, Uguns māte, uzturi, saudzi, glabā, neļauj izdzist pavarda svētajai dzirkstij.” (Brigadere 1997, 77)

Izpratne par sievišķību fragmentā saistās ar sieviešu darba noteikšanu un atdalīšanu no „pasaules” – vīrieša – darba („uguni apraust viņa neztic nevienam citam”), kā arī ar sieviešu rīcību piesaisti transcendentālajam to nozīmes skaidrojumam. Sieviešu rīcība nevar būt neatkarīga, jo tā vienmēr atrodas kāda mitoloģiskā „vērotāja” (Dievs un Uguns māte) uzraudzībā. Zīmīgi, ka atšķirības starp tautas (māšu kults) un nacionālu (Dievs) reliģiju netiek noteiktas: vecmamma Anneles atmiņā reprezentē ticību augstākajam ideālam vispārīgajā nozīmē. Tieši pēdējais apstāklis kļūst par iemeslu nākamajai pretestības paušanai, kura veido Anneles jaunības patību un kura tiek piesaistīta vai pat aizstāta ar sekulārās (= reālās) pasaules leģitimējošo spēku

topošajai sievietes identitātei. Tā ir iespējama, vien pateicoties Anneles individuālajai reliģijas un sociālās kārtības apziņai un izskaidrošanai. Pagānisma, reliģijas un reāli piedzīvoto sociālo attiecību apvienošana liek varonei izprast individuālās polivalences iemeslus un vērtēt pieredzes iegūšanas kontekstu plašākā vēsturiskajā perspektīvā.

Varone atzīst savu neatbilstību ne vien piedāvātajai „darba iniciācijai”, bet arī identitātes pretstatu sociālpolitiskajam kontekstam. Triloģijā sastopamies vismaz ar trim atklātās neizpratnes un kritikas paušanas veidiem attiecībā pret pirms-nacionālo kontekstu (Krievijas Impērijas laiku): 1) sociālās izcelsmes saistīšana ar veiksmi turpmākajās identitātes tapšanas gaitās; 2) etniskās politikas saasināšanās neilgi pirms rusifikācijas mēģinājuma; 3) urbanizācijas procesu ietekme egalitārās sabiedrības veidošanā. Kritiskais konteksta vērtējums sieviešu autobiogrāfiskajā rakstībā amerikāņu pētnieces Emīlijas Apter (*Emily Apter*) skaidrojumā ir nepieciešams, lai apvienotu plašāku koloniālo kontekstu, imperiālismu un nacionālismu ar individuālo apziņu. Apvienošanas rezultātā var rasties atjaunināta sieviešu pieredze vai sieviešu vēsturiskā notikuma skatījums un tā tālākas nodošanas prakses. Procesa turpmākā attīstības tendence saskaņā ar pētnieces domām ir saistāma ar vēstures sarežģītumu sieviešu balsu iekļaušanas rezultātā. (Apter 2006, 65-85)

Par Anneles atklātās kritikas pret vēsturisko kontekstu atklājēju kļūst „Avotu” saimniece *Aņus*, kura ir „tikpat veca kā zeme vai putekli uz lielā ceļa, kad ilgi nav bijis lietus” (Brigadere 1997, 150) un kuru no pārējām ciema sievietēm šķir neparastā uzvedība un priekšmeti: „Vēl trīs lietas ir Aņui, kādu nav nevienai citai sievietei. Tās ir: **boze, pīpe un kurvis**. Boze ir no baltnomizota kadiķu koka ar krietnu knaģi galā un tik gara, ka tā iet viņas nesējai līdz padusei, pīpe ir brūns nokvēpis kaļķītis un turas arvien Aņus mutes kaktā, ja tai pašlaik nav lielo runāšanu vai bāršanās [...] un kurvis ir smalku klūdziņu pinuma, ar strīpotu vāku un rokturi; kurvis ir kungu kārtas, un Aņus saka, ka to esot reiz nēsājušas smalkas rokas.” (Brigadere 1997, 150-151) Priekšmeti, kurus izvēlas Aņus pastāvīgai nēsāšanai līdz raksturo šo tēlu kā nepiederīgu sieviešu kārtai līdz galam. Viņas uzvedības parašas liek domāt par tēla neatbilstību iepriekš aprakstītajiem tēliem un atmiņām par tiem. Caur šo tēlu teksts tiek vienots ar XX gs. sākumā pilsētas vidē izplatīto priekšstatu (un ar to saistīto stereotipu) par sieviešu uzvedības „maskulinizāciju”. Ideālajā lauku kopainā nepiederošais indivīds ieguvis īpašu vietu Anneles atmiņās un ar laiku kļuvis par pamatu atjauninātajai sevis un telpas izpratnei. Šis tēls kļūst par kritikas objektu – Anneles saiknes starp izcelsmi un dzīves veiksmi – izraisītāju. Aņus ir esošās kārtības piekritēja („Ja tu esi zems cilvēks, tad tev tas jādara”

(Brigadere 1997, 393)), kas arī kļūst par vadmotīvu Anneles novēršanai no ierastās kārtības un burtiski atsvešina viņu no „zemnieka mentalitātes”, padarot par iespējamu turpmāko meitenes kļūšanu par izjustās kritikas publisko paudēju caur pašrakstītiem tekstiem. Atminēšanās par Aņus nostāju liek Annelei definēt vienu no turpmākās dzīves principiem, vienlaikus izglītojot sevi, pateicoties iepriekš piedzīvotajam kontekstam. „Bet Anneles sirds bij kā uzmanīgs putns uz zara. Varbūt jau viņā bij ieskrējis tās spītības un lepnības velns, jo viņai patika tas, ko teica māte, bet pavisam nē, ko teica vecā Aņus. [...] Annelei likās, ka kungu kārtā nemaz nebij tādi īsti cilvēki, viņi bij tāda cukurmaize, no kuras īsti paēst nevarēja: ļaužu kārtā, tas bija pavisam kas cits.” (Brigadere 1997, 393). Aņus tēls noslēdz pagātnes priekšstatu atklājēju un otrās sieviešu tēlu kategorijas klāstu romānā.

Trešā sieviešu raksturu kategorija Brigaderes romānā skar pašas Anneles reāli piedzīvoto kontekstu. Audzināšana šeit notiek pašas spēkiem, tā ir individuālajā pieredzē balstītais priekšstats par sociālo un etnisko nevienlīdzību. Sociālās nevienlīdzības principi un etniskās dažādības apzināšana Annas Brigaderes darbā sākas ar bērnu sabiedriskās iniciācijas – kopīgo spēļu – aprakstīšanu. Spēles motīvs turpina agrāk minēto rituāla vai cikliskās darbības ar sievišķo identitāti lietojumu. Turklāt spēle ir vēl viens rīks Anneles sociālās izglītības procesā: tas vairs neskar sieviešu ikdienas darba ideoloģiju, bet gan atklāj romāna kontekstualitāti – attieksmi pret Krievijas Impērijas laikiem brīdī, kad tā jau bija zaudējusi varu pār Latvijas teritoriju. Par ideālo identitātes tapšanas un apziņas telpu ir izmantota Krievijas-Turcijas kara (1877–1878) imitācija. „Prom uz Tērvetes krastu, aiz skolas. Tur šodien starp „turkiem” un „krieviem” vajaga sākties lielajiem kariem [...] „Krievi” ir apakšā, krasta kārklos, labās pozīcijās. Tie rekrutējas pa lielākai daļai no lielajiem zēniem – vasaras skolas un ķestera klases. Kalnā ir „turki”, knišļi, pirmziemnieki un otrziemnieki. Tiem jābūt turkiem, jo krieviem būt ir liela priekšrocība.” (Brigadere 1997, 442)

Strikta ienaidnieku definēšana fragmentā iezīmē arī atmiņu par koloniālu pagātni, pēc kura pasaules notikumi tiek dalīti pēc binārās opozīcijas savs-svešs principa. (Bhabha 2004; Apter 2006; Jay 2010) Atcerēšanās par šo skolas dzīves apstākli vienlaikus iezīmē varones cerības uz labāku (nācijas un valsts) politisku stāvokli vai pat tā paredzēšanu. Ņemot vērā Krievijas-Turcijas kara apstākļus un sekas – nacionāli noskaņotās kustības apspiešanu Bulgārijā ar Turcijas armijas spēkiem

un vēlāko Bulgārijas neatkarības atgūšanu²⁴⁸ – romānā tiek izteikta kā vēsturiskā notikuma pārmantošana no impērijas atkarīgajās valstīs²⁴⁹, tā arī sapņu par politisko neatkarību projicēšana no Bulgārijas uz Latvijas nākotnes pieredzi. Kopīga pārliecība par sapņa piepildīšanu tiek uztverta kā pamatnosacījums neatkarības atgūšanai un teksta turpinājumā tiek uzsvērta kara pretinieku etniskās un politiskās piederības mazsvarīgums salīdzinājumā ar augstākas idejas piepildīšanu: „Lai gan knišļi, tomēr viņu [„turku”] ir otrtik daudz kā krievu. Un dūšas tiem lielas. Viņi ir ātri, kustīgi un spers trīs lodes pret vienu. Tik daudz viņu ir. Slēgtās rindās, kā odu mākonis ar dārdošu urrā! tie brūk no kalna.” (Brigadere 1997, 442)

Anneles sievišķās identitātes tapšanu un audzināšanu koloniālajā diskursā noslēdz individuālās etniskās un lingvistiskās piederības apzināšanas politika un šīs piederības iekļaušanas mēģinājumi pilsētas vidē.

Etniskās un lingvistiskās piederības nianse tiek apzinātas, varonei iesaistoties Latvijas XIX gs. nogales publiskajā telpā un vērtējot to neatkarīgi bez tiešas individuālas iejaukšanās. Annele izprot latviskumu, sociālās dabas ierobežojumus, kas saistīti ar viņas etnicitāti caur vecākās māsas – *Līziņas* – un krustmātes darba gaitām Jelgavā, vienā no koloniālās varas izplatīšanas centriem. Etniskās *citādības apgūšana* skar kā nacionālās piederības apliecinātāju – valodas un, precīzāk, latvisko uzvārdu lietojumu, tā arī sievišķības jēdziena nošķirumu caur ārējo izskatu. „Divas mašīnas rūca. Katra strādāja savu darbu. Līziņa šuva smalkus audumus. [...] Krustmāte gatavoja daudz vienkāršāku mantu. [...] To valkātājas bij no tās lielās Mālhenu, Jūhenu un Dorhenu armijas, kas, nākušas no lauku sētām, Jelgavas namos pie madāmām dzīvodamas, **bij zaudējušas savu vārdu latvisko galotni un to arī nekad vairs neatrada.**” (Brigadere 1997, 532)

Citāts, iespējams, liecina par latviešu sabiedrības etnisko dažādību pirms rusifikācijas laika un norāda uz dubultās identitātes pastāvēšanu ekonomisku un politisku apsvērumu dēļ. Turklāt fragments vieno Anneles identitātes audzināšanu caur darba ikdienu ar tēva norādījumiem par „ķermeņa audzināšanu” pie vērpjamā ratiņa. Var izteikt secinājumu, ka Anneles audzināšanas stāsts romānā ir piedzīvojis kā *ciklisko attīstību*²⁵⁰, tā arī audzināšanas iemeslu un rezultātu *iekšējo apšaubīšanu*. Pateicoties

---

²⁴⁸ Skat. Erep 2002.

²⁴⁹ Kara pieredzes „pārmantošana” var būt skatīta kā Pītera Bērka lietotā hibridizācijas jēdziena viena no izpausmēm latviešu sieviešu prozā.

²⁵⁰ Šeit ir iespējams runāt par audzināšanas romāna klasisko izpausmi, pēc kura indivīdam ir jāizjūt atšķirība starp sevi pirms audzināšanas un pēc tās (Morgenstern, Boes 2009).

pēdējam aspektam, Brigaderes daiļrade guva attīstības impulsu, un audzināšanas apšaubīšana var tikt uzskatīta par atslēgas jēdzienu triloģijas autobiogrāfiskuma izpratnē. Turklāt kritiskais skatījums uz apkārtējo pasauli raksturo Brigaderes personību arī pēc romānā aprakstītiem notikumiem. Būtisku atšķirību veido kritikas objekts: ja triloģijā tas ir sievietes audzināšana caur darbu, dabu un reliģijas izpratni, tad vēlākajos posmos kritika būs vērsta uz jau padarīto literāro darbu, kas sekmēs autorei atgriešanos pie pašidentitātes definēšanas jaunveidotajā nacionālajā sabiedrībā. Vienā no rakstiem par Rūdolfu Blaumani Brigadere pauž nedrošību par savu literāro sniegumu: „Reiz jau mani sapratīs, es zinu, ka sapratīs. Bet kas man no tā būs?” (Mauriņa 1996, 14). Arī sievietes vienlīdzīga dalība literatūras procesā autorei mūža beigās liekas viņai šaubīga Latvijas kultūrtelpā. 1932. gada vēstulē Zentai Mauriņai, reaģējot uz Nobela prēmijas piešķiršanu zviedru rakstniecei Zelmāi Lāgerlēfai (*Selma Lagerlöf*), viņa atzīstas: „Varbūt [...] tie kungi atmosfērā un padomātu, ka taču Latvijā arī kaut ko raksta un ka nebūtu slikti iekļūt tā – pasaules godā – ar visu tautu līdz. [...] Bet sievieti izbīdīt pirmā plānā – par to mūsu zemnieku dēli negrib dzirdēt ni-ni.” (Mauriņa 1996, 14-15)

Individuālās nedrošības par padarītā nozīmi šķir Brigaderi no agrākā Latvijas kontekstā sieviešu literatūras pieredzētā: tā atrodas mūžīgās etniskās un politiskās ambivalences un nemitīgās izstāstītās un daļēji ierakstītas atmiņas izvēles procesā. Autobiogrāfiskuma elementi palīdz autorei definēt dažādību starp individuālo attieksmi pret sievietes audzināšanas un socializācijas mehānismiem un to publisko tēlu un funkcijas.

Turpinājumā ir aplūkotas **Marijas Jotuni** (īstajā vārdā – *Marija Haggren*, 1880–1943) stāstu krājuma „Meitene rožu dārzā” (*Tyttö ruusutarhassa*, 1927) autobiogrāfiskuma izpausmes un nozīme sievišķās identitātes veidošanā. Šajā pētījumā ir pievērsta uzmanība pieciem krājuma stāstiem – „Laimīgā Helīna” (*Onnellinen Heliina*), „Meitene un siena plāvējs” (*Tyttö ja viikatemies*), „Vladimira līgava” (*Wladimirin morsian*), „Laime” (*Onni*) un „Helena” (*Helena*)²⁵¹. Izvēle ir pamatojama ar veidotā naratīva par sievišķo sociālo iniciāciju (= laulībām) pakāpenisku jēdzienisko attīstību un psiholoģisko padziļinājumu katrā nākamajā tekstā. Cits pamatojums ir saistīts ar Marijas Jotuni sociālās un politiskās kritikas par sieviešu socializācijas politisko un publisko nozīmi saasināšanos: no laulību kā augstākā dzīves mērķa sasniegšanas nolieguma („Laimīgā Helīna”) līdz laulību „izraisītāja” – laikmetīgu

---

²⁵¹ Visu krājumā iekļauto stāstu sinopsi skat esošā pētījuma pielikumā.

priekšstatu par dzimtes dažādībām un sociālo lomu uzspiešanas sieviešu indivīdiem – noraidīšanas vai vismaz aizstāšanas ar sievietei nepiedienīgo literatūras radīšanu („Helena”). Jotuni krājums tiek salīdzināts ar Annas Brigaderes triloģiju un raksturo nākamo vēsturisko posmu – periodu pēc koloniālā statusa zaudēšanas un pāreju pie postkoloniālā stāvokļa.

Autobiogrāfiskuma īpašību Jotuni krājumā veido individuālās pieredzes sadalīšana sīkajos naratīvos (katram no tiem atbilst konkrēts stāsts), kuri aplūko kādu no rakstnieces atmiņām vai attieksmēm pret sieviešu socializāciju caur laulību institūciju. Izvēlētajos stāstos parādās arī rakstnieces laulības ar skolotāju Joelu Lehtonenu (*Joel Lehtonen*) un tās sadzīviskie atainojumi. Naratīvus raksturo laulību un nelaimīgo laulību tematikas atkārtojums: katrs nākamais stāsts paver citādu perspektīvu uz sieviešu sociālās iekļaušanas jautājumu, kā arī padziļina izpratni par sieviešu pieredzes un atmiņas pārmaiņām atkarībā no sociālā stāvokļa un publiskā tēla. Pirms rakstnieces personības un mākslinieciskā snieguma raksturojuma un to autobiogrāfiskiem atspoguļojumiem izvēlētajā stāstu krājumā šķiet būtiski aprakstīt stāsta žanra specifiku un tās mijiedarbību ar atmiņu un sieviešu atmiņu konceptiem.

Īsprozas žanru specifiku veido ne vien to atbilstība formālajām prasībām – tiem ir jābūt īsiem uz vienu notikumu koncentrētiem vēstījumiem (Nogueira Guimaraes 2009) – bet arī to tieksme sadalīt vēsturisko procesu indivīdam svarīgākajos fragmentos. Vēstījuma fragmentācija ļauj autoram *salikt realitāti* pieredzei un atmiņām *atbilstošajā secībā*, tādējādi rādot pasauli no jauna. (Winther, Lothe, Skei 2011). Pateicoties paaugstinātai uzmanībai pret indivīda detalizētajām emociju, rīcību, attieksmju izpausmēm un to padarīšanai par svarīgākiem instrumentiem intelektuālās un mākslinieciskās gaisotnes izpētei, īsprozas žanri bieži tiek raksturoti kā reakcija uz *vēstures mentalitātes* izpausmēm. (Winther, Lothe, Skei 2011) Pēdējais apstāklis var būt arī par autobiogrāfisko elementu uzplaukuma attaisnotāju Somijas sieviešu literārajos darbos neatkarības gadu pirmajā divdesmitgadē. Atmiņas un pieredzes detalizētā izpēte sniedz sieviešu rakstniecēm iespēju vērtēt individuālo dzīvi ne vien kā tikai pagātnei piederošu, bet gan skaidrot tās iemeslu pamatus, meklēt individuālās pieredzes nozīmi un robežas. Mūsdienu brazīļu literatūrzinātnieks Hose Flavio Nogueira Gimaraiss (*Jose Flavio Nogueira Guimaraes*) saista identitātes meklējumus caur fragmentēto naratīvu ar XX gs. sākuma idejisko tendenci – radīt piemērotu skaidrojumu pasaules būtības (= pasaules ontoloģijas) pārmaiņām. (Nogueira Guimaraes 2009) Var teikt, ka sieviešu XX gs sākuma īsprozas rašanās pamatā ir vēlme manifestēt slēptus un

neizskaidrojumus pārdzīvojumus, kuri ir saistīti kā ar individuālu sevis pozicionēšanu un vērošanu jaunajā (politiskajā un kultūras) stāvoklī un iespēju robežās, tā arī ar sevis veidošanu caur stāstiem raksturīgu pieredzi un atmiņu sablīvējumu. Pēdējais aspekts sniedz pamatojumu kontekstuālai sarežģītībai un *ceļošanai* no viena naratīva citā. Sieviešu tekstiem tas palīdz rast izpausmi ikvienai identitātes īpašībai, lietot vairākas varoņu identitātes.

Marijas Jotuni literārais mantojums Somijas kultūrā kā rakstnieces laikmetīgajā sabiedrībā, tā arī mūsdienās tiek vērtēts kā atjauninātā priekšstata par sieviešu sociālās un kulturālās audzināšanas veidošanu. Sievietes uzdevumos Jotuni darbos ietilpa garīgās attīstības padarīšana par identitātes (t. i., rīcību un domu kopas) virzītājspēku. Garīgā audzināšana Jotuni krājumā ir padarīta par sievietes eksistences *attaisnojumu* un tradicionālās socializācijas (tekstos – laulības) *pilnvērtīgu aizvietošanu*. (Laitinen 1967; Laitinen 1997)

Rakstnieces māksliniecisko potenciālu atklāja viņas attieksme pret lietotajiem vārdiem, kas izpaudās izteiksmes precizitātē, atklātā ironijā pret sociālajiem un politiskajiem notikumiem XX gs. sākumā Somijā, pievēršot uzmanību vienīgi sieviešu tēliem. (Laitinen 1967, 31) Augstāku meistarību autore ir sasniegusi īsprozā un lugās, kur radītiem tēliem un to mijiedarbībai ar telpu un laiku ir jābūt lakoniskiem (piem., telpas apraksts stāstā vai autora remarkas lugā) un vērstiēm uz rakstura vai autora attieksmes zibenīgu atklāsmi. Pēc viņas daiļrades pētnieku pieņēmumiem, īsprozā Jotuni ir tiekusies pēc „cilvēku neatkārtojamās individualitātes atklāsmes ar asas patiesības piesaukšanu stāsta pirmajās rindās” (Laitinen 1967, 31). Viņas prozai bija jāklūst par tālaika sabiedrības trūkumu atklājēju un kritizētāju. Šāds mērķis veidotajam naratīvam nozīmēja stāstu padarīšanu par indivīda (= lasošā indivīda) „māksliniecisku šķīstītavu” (Laitinen 1967, 32), tādēļ Jotuni īsprozā parādās klasiskās grēksūdzes elementi, piemēram, indivīda salīdzināšana un pielīdzināšana augstākās patiesības paudēja lomai. Taču atšķirībā no vēl viduslaikos postulētā pieņēmuma par individuālās eksistences izprašanu caur garīgi augstāko būtni (biežāk – Dievu tā dažādajos iemiesojumos) Jotuni daiļradē iziet *laikmetīgas socializācijas* procesu un iegūst vīrieša tēla seju. Citiem vārdiem sakot, dievišķā iemiesojums Jotuni īsprozā kļūst vienāds ar vīrišķo tēlu un raksturu, kam ir jāpielīdzinās vairākumā esošiem sieviešu tēliem. Analizējamajā stāstu krājumā sastopama šā principa realizācija. Var teikt, ka autobiogrāfiskums izvēlētajā darbā attīstās ap ikvienu vēstījumā iesaistīto sieviešu raksturu vai tā rīcību atklājēju, kuras, lietojot Jotuni paustās atziņas, „ikviens no

[maniem] rakstiem pauž [manis] izdzīvoto nepārliecību par sievietēm uzticētajiem sabiedriskiem pienākumiem.” (Laitinen 1967, 31)

„Meitene rožu dārzā” ir veidota ap sievietes-mātes, sievietes-sievas pieredžu daudzlīmeņaino skaidrošanu, katrs nākamais vēstījums atklāj citādo dimensiju līdzīgas problēmas skaidrošanā. Krājumā šī problēma var tikt formulēta kā autore individuālās attieksmes pret laulībām un sievietes (labprātīgo) līdzdalību tās veidošanā aprakstīšana.

Literatūrzinātniece Anneli Vapāvuori (*Anneli Vapaavuori*) apcerē par Jotuni biogrāfiju norāda, ka rakstniece uzreiz pēc Helsinku Universitātes absolvēšanas 1901. gadā, kļūstot par mazās sociālās sieviešu inteligences grupas pārstāvi, gāja pa L. Onervas atstātajām mākslinieciskajām pēdām un skaidroja laikmetīgās sabiedrības izpausmes pirmajai modernisma rakstniecei²⁵² pienācīgajā garā. (Vapaavuori 1989, 303–316)²⁵³. Līdzīgi Onervai, Jotuni ir ieguvusi augstāko izglītību literatūrā, taču neizvēlējās ātro publicēšanās iespēju ar vīriešu kārtas pārstāvju atbalstu²⁵⁴, bet gan sekoja *jaunās sievietes* sabiedriskajai koncepcijai atbilstošajam garam – iesaistījās Mākslas zinātņu studentu apvienībā (*Kaunotieteellinen ylioppilasyhdistys*) par pasākumu (literāro) konsultanti un atbalstītāju. Sabiedriskā aktivitāte topošai rakstniecei sniedza regulāras publicēšanas iespējas un vienlaikus satuvināja zviedru izcelsmes rakstnieci ar jaunveidoto Somiju un tajā izplatītu izpratni par nacionālo identitāti. Karjeras sākumā rakstniece somiskoja uzvārdu, kas kļuva par papildu dzinējspēku talanta atpazīšanai lingvistiski homogēnajā telpā, par kādu turpināja būt Somija XX gs. divdesmito gadu beigās un trīsdesmito gadu pirmajā pusē²⁵⁵. Rakstniece, pēc pašas atziņām²⁵⁶, ilgāku laiku – līdz pat karjeras vidum divdesmitajos gados – nebija spējusi rast individuālo balsi literatūrā, tādēļ idejisko pamatu, stilu, izpausmes līdzekļu izvēli ir aizguvusi kā no minētās L. Onervas impresionistiski noskaņotās prozas, tā arī no agrākās priekšgājējas – Minnas Kantas publisko runu un lugu izteiksmes precizitātes un viennozīmīguma, kas robežojas ar nihilismu pret aprakstāmo realitāti un indivīda pozicionēšanu tajā. (Laitinen 1967, 31-33; Vapaavuori 1989; Schoolfield 1998)

Marijas Jotuni daiļrades analīze līdzās Brigaderes triloģijai var būt pamatota vismaz triju aspektu dēļ. Pirmkārt, rakstnieču tekstos tiek transformēts sievišķās

²⁵² Plašāk par L. Onervas dzīves gaitām un autobiogrāfiskuma izpratni skat. promocijas darba 3. nodaļas pirmajā apakšnodaļā.

²⁵³ Pilns teksts iekļauts Nevalas antoloģijā. Plašāk skat. Nevala 1989.

²⁵⁴ L. Onervas daiļrades pirmajā posmā būtisku atbalstu (psiholoģisko, bet vēl vairāk – finansiālo) ir snieguši tēvs un vīrs – literatūras kritiķis un izdevējs.

²⁵⁵ Jānorāda arī, ka nacionālās sabiedrības veidošanas kulminācijas posmā – XX gs divdesmitajos un trīsdesmitajos gados uzvārdu „somiskošana” ir bijusi izplatīta parādība, kurai bijis tiesiskais pamatojums. (Virrakoski 2011).

²⁵⁶ Skat. Laitinen 1967. 31.–33.

identitātes audzināšanas princips, kurš kā vienai, tā otrai individuālā attīstībā saistās ar neatkarīgu pasaules radīšanu, nevis pielāgošanos tai. Otrkārt, Brigaderes un Jotuni darbos ir iespējams izsekot tādiem autobiogrāfiskās patības tapšanai, kura raugās pāri vēsturiskajām robežām un kontekstiem, un tāpēc var būt vērtējama kā sieviešu literārās tradīcijas veidošanas apzināts mēģinājums. Tieši procesa *apzināšana* šķir rakstnieces no agrāk tapušiem sieviešu tekstiem, kuri kaut arī tajos tika sniegti *priekšstati* par sieviešu pieredzes un atmiņu neatkarību²⁵⁷, ne vienmēr atrada turpinājumu rakstnieču individuālajās pieredzēs. Var teikt, ka Brigaderes un Jotuni teksti paaugstina abās literatūrās autobiogrāfiskuma pakāpi: tas kļūst par eksistences aizstājēju un sevis apzināšana *vienīgi* caur rakstīšanu kļūst par tekstu rašanās iemeslu. Treškārt, teksti ir jāskata sastatāmajā perspektīvā, jo darbos tiek skaidrota sievišķās identitātes tapšana un audzināšana abu valstu vēsturiski un politiski atkarīgajos attiecību modeļos²⁵⁸, kuri paredz dubultās pakļaušanas (sievišķais+politiskais, Gajatri Spivakas koncepcija²⁵⁹) ievērošanu pasaules uztveres pārmantošanā. Turklāt tekstus vieno fakts, ka darbi ir sarakstīti politiski atjauninātajos apstākļos, kas ļauj abām rakstniecēm izvērtēt individuāli piedzīvotās socializācijas pieredzi šķietami brīvākā vēstījuma manierē.

Jotuni stāstu krājums somu literatūras vēsturēs (Laitinen 1967; Laitinen 1997; Ahokas 2001) tiek skaidrots kā visautobiogrāfiskākais rakstnieces daiļradē, turklāt tiek norādīts arī krājuma audzinošais aspekts. Sieviešu subjekta audzināšana Jotuni izpratnē ir vienādojama ar individuālās pieredzes pretstatījumu radītajam naratīvam. Tā mērķis ir parādīt lasītājam *pareizās rīcības* un to iemeslus. Izvēlētajos tekstos audzināšana arī nozīmē politiski un kulturāli neatkarīgās telpas „pielāgošanu” sieviešu atmiņas un pieredzes kategorijai. Jāatzīmē, ka šāds paņēmieni indivīda attīstības atspoguļojumā nebija svešs arī citiem somu literārajiem tekstiem, jau sākot ar XIX gs. otro pusi un nogali. Minētajā periodā veidojās priekšstats, pirmkārt, par nācijas vienotības principiem, otrkārt, par indivīda lomu nācijas [līdz]veidošanā, treškārt, nācijas nākotnes vīziju formēšana. (Nevala 1989; Schoolfield 1998) Ikvienā no uzdevumiem tika iekļauts kolektīvās un individuālās audzināšanas elementos jeb sniegts priekšstats par to, kā ir jāskaidro nācijas vēsture, sava līdzdalība tajā un līdzdalības seku apzināšanu. Jotuni krājumā tiek skarti tādi jautājumi kā sievietes atmiņu neatbilstība konteksta prasībām, kas sekmē viņas audzināšanas nepieciešamību. Līdzīga tematika parādījās arī

---

²⁵⁷ Minnas Kantas, L.Onervas, Aspazijas un Ivandes Kaijas tekstos.

²⁵⁸ Somijas Lielķeizariste un attiecīgi Krievijas Impērijas Baltijas jūras perifērija.

²⁵⁹ Skat. Spivaka 2014.

Minnas Kantas reālistiskajās lugās, kurās rakstniece meklē pamatojumu sieviešu socializācijas robežām. Piemēram, viņas slavenākajā lugā „Anna Līza” (*Anna Liisa*, 1897) sievietes atmiņu par iepriekšējo dzīvi neatbilstība iegūtajai audzināšanai sekmē varones pašnāvību. Luga stāsta par nabadzīgu meiteni Annu Līzu, kura ir spiesta nogalināt savu jaundzimušo bērnu tā sociālās neatbilstības dēļ: viņš ir ārlaulību attiecību rezultāts. Nespēja sadzīvot ar pagātnes pieredzi neļauj Annai Līzai turpināt *krāpnieces būšanu* (pēc Canth 2004), kādēļ varone lugas finālā izdara pašnāvību. Jotuni krājumā sievietes sociālā apzināšana tiek skatīta vairākos līmeņos – gan kā iepriekšējās pieredzes pielāgošana reālajai situācijai (stāsts „Laimīgā Helīna”), gan arī kā individuālās *neatbilstības izskaidrošana* un *attaisnošana* („Vladimira līgava”). Pēdējais aspekts ļauj tuvināt audzināšanas naratīva tieksmi izgaismot kopīgi (nacionāli) pārbaudīto sieviešu uzvedības prakses ar to autobiogrāfisko papildīšanu dzīvē.

Audzināšanas romāna elementi ir rodami arī literārajos darbos, kuri veidoja somu vērtību sistēmu XX gs. sākumā – piem., Juhani Aho romāns „Juha” („Juha”) (1911), kurā tiek risināta vīrieša socializācijas problēma politiski nestabilajos apstākļos. Būtiska romāna īpašība ir notikumu „pārņemšana” XVII–XVIII gs Somijas teritorijā ar mērķi parādīt kā paaudžu pieredžu kontinuitāti, tā arī audzināšanas procesa nemainīgumu gadsimtu gaitā (Schoolfield 1998). Var teikt, ka Aho teksts ir vienīgais (tradicionālās) prozas darbs ar izteiktu uzmanību pret autobiogrāfiskās patības atklāsmi un tās audzināšanas prakšu kristalizāciju. Romāna centrā, līdzīgi Jotuni krājumam, ir izvirzīta laulību kā centrālā sociāli audzinošā elementa apjēgsme kāda laucinieka, vārdā Juha, dzīvē. Būtiski atzīmēt, ka audzināšanas princips romānā attīstās ap varoņa iekšējo mainīgumu, kamēr Jotuni un citu XIX–XX gs. rakstnieču darbos ar audzināšanas romānam raksturīgiem elementiem tiek uzsvērta indivīda sociālā atpazīstamība. Tā kļūst iespējama, pateicoties vien attiecīgas audzināšanas *pieņemšanas* un *reproducēšanas* gadījumā. Izvēlētajā krājumā audzināšana sieviešu tēlam nozīmē apkārtējo attiecību izvērtēšanu un uzvedības izvēli, kam pamatā ir secinājumi no agrāk iegūtās pieredzes.

Ikvienā no vēstījumiem darbojas fikcijas raksturi, kuri šķietami neskaidro autores autobiogrāfiskās nianse un ar savu klātbūtni tekstos realizē nevis autores atmiņu reprezentācijas un *nodošanas* lasītājam funkciju, bet gan definē individuālās dzīves patiesības un funkcionē to iespaidā. Taču, kā norāda viņas daiļrades pētnieki (piem., Laitinen 1967), autores patību, it īpaši rakstīšanas vēlīnajā periodā, kad teksti jau bija publiski aprobēti jeb saprasti un izgājuši literārās kritikas iniciāciju, radītā

materiāla un autores patības krustpunkti veidojas līdzīgā attieksmē pret laikmetīgo morāli un sievišķā nespēju iesaistīties pasaules kopainas veidošanā. Stāstu parādīšanas iemesls ir autores vēlme rast risinājumu sievietes ambivalentai pozīcijai. Tajā, no vienas puses, tika radīts priekšstats par neatkarīgu valsti ar vēsturiski dziļu nacionālo izcelsmi, no otras puses – turpināja eksistēt sociālās pagātnes mantojums attiecībā pret sieviešu socializāciju sabiedrībā. Lai iesaistītos sabiedrības kopveidošanā, sievietei bija jāpiekrīt laulību institūcijai. Marijas Jotuni stāstu krājuma jēdzienisko asi veido šī tiesiskās, kultūras un politiskā sievišķā reprezentācijas un leģitimācijas procesa vairākkārtēja apzināšana. Katrā nākamajā stāstā lasītājs sastopas ar kādu jaunu laulību tematikas līmeni vai arī laulību dzīves niansēm. Autores uzmanība ir pievērsta vissīkākajai sievišķību radošajai niansei – sākot ar *daudznozīmīgiem skatieniem*, kurus vērš sieviete pret potenciālo vīru pirms laulību laikā (stāstā „Laimīgā Helīna”) un beidzot ar liktenīgo gājieni – fizisko pašnāvību (stāstā „Vladimira līgava”, kura ir nelaimīgās iniciācijas rezultāts.

Autores individuālās attieksmes sadalīšana sīkajās naratīva detaļās un tematiku dažādībā ir skaidrojama ar Jotuni publiski pausto vēlmi „[radīt] šķietami statiskas, gatavas un darbības pareģojošās telpas. Tajās iesaistīti raksturi ir kā koki un akmeņi, kurus izraujot vai pakustinot atklājas [stāstu] patiesā sarežģītība un uzmanība pret vissīkāko detaļu.” (Laitinen 1967, 31) Autores identitāte stāstos parādās ar retorisku jautājumu starpniecību: tā ir gan aprakstītās nedrošības par izdzīvotās pieredzes zibenīgo atzīšanu paušana, gan atklāta politiskā un kultūras dialoga veicināšana ar literāro tekstu. (Laitinen 1967; Laitinen 1997) Naratīva tehnika šķir Jotuni no viņas priekšgājējas – somu sieviešu-literātu klasiķes Minnas Kantas uzskata par publisko runu veidotā politiskā tēla obligāto nošķiršanu no literārās darbības. Katra no šīm rakstnieces identitātes izpausmēm, pēc Kantas domām, atklāj kādu *momenta eksistences stāvokli*²⁶⁰ un var būt attiecināma uz kādu konkrēto sociālo darbību, kuras mērķis ir sieviešu līdztiesību līmeņa un tā publiskās atpazīstamības paaugstināšana. Jotuni izpratnē, cīnīties līdzīgu mērķu sasniegšanā sievietei-literātei bija iespējams tikai netieši – literārajā darbībā. Katrā no stāstu krājumā iesaistītiem tekstiem Jotuni seko „problēmas [šķietamas] apklusināšanas stratēģijai” (Laitinen 1967, 32) un teksta risinājuma priekšnosacītājam pamatam (Nevala 1989; Schoolfield 1998). Tas nozīmē arī žanrisko priekšnosacītību: vienīgi jēdzieniski blīva īsstāsta forma ļāvasi autorei

---

²⁶⁰ Plašāk skat. Heikkilä 1987.

veidot situācijas statisko raksturu un izgaismot, kā aprakstītā situācija ietekmē raksturu izvēli, piešķirot naratīvam zibenīguma un apstākļu nemainīguma impulsu. Turpmāk aplūkotas autobiogrāfiskuma izpausmes laulību tematikas atklāsmē, kas caurvij izvēlēto stāstu krājumu.

a) Laulības kā sievišķās identitātes „atpestīšanas” vai eksistences „attaisnošanas” izpratne: „Laimīgā Helīna”.

Par stāsta autobiogrāfisko pamatu liek domāt kāda rakstnieces izteiktā attieksme pret laikmetīgā indivīda tapšanas „sarežģītības nepieciešamību” (Vapaavuori 1989, 306), kuru rakstniece ir sapratusi kā sievišķā indivīda mūžīgo cīņu ar neatkarīgai identitātei naidīgo telpu. (Vapaavuori 1989, 306-309) Stāsta galvenā varone – „līgava bez pūra” Helīna – vēstulēs savai mātai Karlīnai pauž sajūsmu par laulības dzīves priekšrocībām salīdzinājumā ar viņas neatkarību. Šķietami vienkāršo naratīvu sarežģītākais fakts, ka vēstuļu apmaiņa starp māsām notiek slepeni no vīriešu acīm, un tādējādi arī Helīnas identitāte turpina atveidot brīvu, bet jau socializāciju izgājušo, attieksmi pret laulībām. Laulību institūcija stāstā kļūst par klasiskā audzināšanas romāna attīstības augstāko rezultātu, jo Helīnai tā šķiet „[savas iepriekšējās rīcības] slavinošā laime”²⁶¹ (Jotuni 1999, 114). Sekojot vēl Karla Morgenšterna (*Karl Morgenstern*, 1770–1852) un Vilhelma Dilteja definētajai audzināšanas romāna specifikai, kuru domātāji ir sapratusi kā politisko apstākļu un indivīda rīcības unikālu mijiedarbību, kuras mērķis ir nacionālās ideoloģijas mehānismu nemitīgā klātbūtne indivīda dzīvē (Дильтей 2000; Morgenstern, Boes 2009), Jotuni piedāvātais naratīvs šķietami iekļaujas žanriskajā specifikā. Tomēr teksta atšķirību un konteksta sarežģītību rāda audzināšanas izteiksme ar vēstuļu starpniecību, kura, pamatojoties uz autodokumentālo un autobiogrāfisko sieviešu tekstu pētnieces Irinas Savkinas koncepciju, „no [nācijas jēdziena papildinošā] literārā kanona skatpunkta vienmēr atrodas marginālā situācijā, ārpus tās vai, labākajā gadījumā, žanra robežā.” (Савкина 2001, 11) Žanriskā un izteikto ideju neatbilstība rāda pirmo soli Jotuni publiski paustajā kritikā pret sievietes literāro iespēju aizstāšanu ar laulībām un ģimenes dzīvi.

Citu kritikas līniju, kura var tikt uzskatīta par rakstnieces autobiogrāfisku attieksmi pret sociālo un etnisko iekārtu Somijā, veido etniskā konteksta ieskicējums Helīnas vēstulē. Varone raksta: „Mans pirmais līgavainis bija karavīrs. Kā viņu sauca,

---

²⁶¹ Somiski tiek lietots vārdu savienojums „kehu onni” – burtiski – „laime, kuru nopelna”.

to neatceros, jo viņš bija zviedrs. Kaut arī zviedrs būdams, puisis pratis labi izskatīties un uzjautrināt meitenes. Mani viņš saucis par Vennanenu [somu uzvārds – Vennanen] – Veneru, kas vairāk **izklausījās pēc zviedru vārda, iesauka drīzāk**, ar kuru izsmiet meiteni, kaut arī viņš teicis, ka meitene ar tādu vārdu kādreiz dzīvoja, un tā puisiem patika, taču viņa nu jau ir mirusi.” (Jotuni 1999, 110)

Atklāti nievājoša attieksme pret zviedru karavīriem un viņu mūžīgā somu sieviešu pavadītāju loma stāstā iegūst ironijas nokrāsu. Vārda zaudējuma tēma ir jāsaprot kā autore individuālās pieredzes ierakstīšana – kā tika minēts, savas karjeras sākumā Jotuni burtiski bija aizmirsusi zviedriskās saknes un izvēlējās nacionālo identitāti atguvušas somu tautas koplikteņa veidošanu. Zviedru identitāti noteicošā vārda salīdzinājums ar iesauku var tikt saprasts kā autore dubultās identitātes apzināšanās, kā arī zviedru laiku Somijas teritorijā nozīmīguma zaudēšana. Fragments apliecina arī sievišķās identitātes aizstāšanu ar ideoloģisku kontekstu un autore koloniālās apziņas Somijas nacionālajā kontekstā formēšanos. Jotuni pieredzes un atmiņas stāstā tiek pielīdzinātas maskulīnajai (karavīru) pieredzei līdzīgās etniskās piederības (un, šķiet, arī attieksmes) pamatā. Koloniālā apziņa sāk formēties brīdī, kad somiskuma iemiesotāja Helīna apzinās [ie]spēju aizmirst zviedrisko vārdu, jo tas vairs nav būtisks viņas turpmākajā liktenī. Varone vairs nav spiesta uzklaut un vēltīt dzīvi zviedra rīcībai, kādēļ spēj pat izsmiet zviedra iesaukas veidošanas manieri. Citāts izgaismo vēl vienu Somijas vēsturiskā konteksta līniju: nezināmās meitenes, kura „patika zviedriem”, nāve turpina ideju par citādās (somiskās) sieviešu identitātes formēšanos valsts politiskās neatkarības laikā un neizstāstīto atmiņu fenomenu Somijas literārajā procesā²⁶².

Helīna izvēlas *īstās somietes* laulību iniciāciju, tādējādi turpinot audzināšanas romāna klasiskās izpratnes par indivīda izglītošanu caur nacionāli dalītās pieredzes piedzīvošanu (Helīnas gadījumā tā ir etniskā pieredze) (Hoffman Baruch 1981; Morgenstern, Boes 2009). Laulību iniciācijas veiksmīga iziešana sieviešu identitātes formēšanā sniedz varonei iespēju „[pāriet] no statiskas [indivīda] būšanas, [kura dzīves mērķis bija laulību institūcija *M.S.*] uz laiku kā uz iekšējo indivīda dzīvi vērstu procesu, kurš dominē pār sociālajām lomām” (Hoffman Baruch 1981, 338). Realitātē tas varēja

---

²⁶² Šī tendence turpinājās arī vēlākajos vēsturiskajos posmos. Tā, piemēram, Otrā pasaules kara laikā sieviešu autobiogrāfijas un autobiogrāfiskuma izpausmes piedzīvoja vēl dziļāku aizmiršanu un palika neskartas līdz pat XX gs otrajai pusei. Tam pamatā ir vācu ideoloģijas ietekme un literārās „aizstāšanas” politika, kad somu autoru darbi tika publicēti sākotnēji vācu valodā un tikai pēc tam varēja iegūt iespējas tikt publicētiem somiski. (Schoolfield 1998; Laitinen 2006).

nozīmēt Helīnas iekšējās atbrīvošanas iespēju, tomēr stāstā notiek atgriešanās pie sociālās lomas dominēšanas pār individuālo rīcību. Varonei ir kauns par neveiksmīgām laulībām, par kurām tāpēc viņa nespēj stāstīt sievišķās identitātes „ideālajai nesējai” – mātei: „[...] izstāsti mātei par manu būšanu, izstāsti visu par laulībām, stāsti plaši, tā, kā pienākas, par pelnīto laimi, izstāsti kaut vissīkākās blēņas, tā būs vieglāk noticēt. Par daudz tā visa nevar būt! Mātei ir nācis daudz ciest, tāpēc viņa pelna kaut vismazāko laimi. Tas mazinās viņas sasāpējušās sirds piedzīvotos sodus.” (Jotuni 1999, 115)

Kritiskā attieksme pret laulību kā sievietes sociālās „audzināšanas” mehānismu parādās retajās Helīnas māsas Katarīnas atbilžu vēstulēs. Tās apšaubā kā Helīnas izvēli, tā arī Somijas sociālo politiku XX gs. 20.–30. gados, kura bija vērsta uz nacionālās identitātes rehabilitāciju vai pat jaunveidošanu ģimeņu un ģimeniskuma politikas atbalstu visās varas izpausmes formās (ieskaitot masu informācijas līdzekļus, literatūru, publiskus pasākumus) (Meinander 2011). Līdzīgi Helīnas vēsturiskā konteksta vērtējumiem caur maskulīno raksturu (zviedru karavīrs), Katarīnas vēstulēs sievišķās identitātes audzināšanas prakse tiek apzināta caur vīrišķā (somu vīriešu ironisks vērtējums) aprakstīšanu un izvērtēšanu: „Ja es darītu pēc sava prāta, nekrāp savu vīru, dzīvo godīgi, kaut arī vīrs būtu tikai ēzelis, vai arī astainais mērkaķis, kaut arī tas būtu plīkpauris vai četracainais [te: briļļu lietotājs²⁶³], tievs kā apakšstilbs²⁶⁴ vai arī cik vārgs, protams, viņš tev liksies vislabākais vīrs. Pārāk gudram gan nav jābūt, tā taču ir tikai tava laime. Man gan tas liek smieties. Bet nebrīdināt es tevi nevarēju.” (Jotuni 1999, 117)

Citāts apliecina kādu Jotuni autobiogrāfisko detaļu: viņas attieksmi pret laulībām kā „labprātīgu verdzību” (Vapaavuori 1989, 306), kuru rakstniece pauž arī agrīnajos darbos (piem., debijas stāstu krājumā „Attiecības” (*Suhteet*, 1905)) un par kuru turpina raizēties dzīves nogales sarakstē ar laikabiedriem (piem., atbalstot anonīmā avīzes kritiķa pieņēmumu par „Jotuni tieksmi saskatīt lietu iespējamo gaitu reālās patiesības vietā” (Uusi Suomi 1927)).

Tādējādi var secināt, ka stāsts „Laimīgā Helīna” skar sievišķās identitātes tapšanas ambivalenci un rod atbalstu autores attieksmē pret laikmetīgo sociālo iekārtu un etnisko dažādību politiku neatkarību nesēn ieguvušajā Somijā.

---

²⁶³ Oriģinālā – „lasisilmä” – vienkāršruna, burtiski – „stikla acainais”. Normatīvā forma – lietvārds ar atgriezenisko sakņu lietojumu – „silmäläsit” (brilles).

²⁶⁴ Oriģinālā – „kenkkajalka” – burtiski – kājas daļa no īso apavu malas līdz celim.

b)) „Meitene un siena plāvējs” un „Vladimira līgava”: nepiepildītā sievišķība kā sociālās iekārtas pārkāpšanas rezultāts.

Laulības stāstos tiek skaidrotas jau kā identitātes postošā dotība²⁶⁵, ar kuru sievietei ir jāveido jaunas attiecības, par kuru ir jāatceras citādi (nekā meitas dienās) un kurā ir jāuzvedas sieviešu būtnei pienācīgi. Visi šie kritēriji Jotuni veidotajos vēstījumos tiek skaidroti apvērsta nozīmē. Attiecību jaunās formēšanas vietā rakstniece ar veidotajiem varoņiem pauž nedrošību par jauno attiecību nepieciešamību; atmiņas un pieredzes dažādība un atkarība no sieviešu sociālās lomas tiek pielīdzināta vēsturē aizgājušajai māņticībai.

Atšķirībā no idilliskās sieviešu tieksmes pēc laimes, kas sastopama „Laimīgas Helīnas” stāstā, „Meitenē un siena plāvējā” tā tiek aizstāta ar sieviešu eksistences robežu un nozīmju apzinātas apspriešanas mēģinājumiem. Par labu šim pieņēmumam runā izvēlēta īpaša forma: raksturi – anonīmā lauku meitene un siena plāvējs – apspriež nelaimīgo laulību iemeslus dialogā, kurš ir izvietots grāmatas lappusēs aforismiem līdzīgā formā. Katra nākamā atbilde tekstā ir izvietota ar lielu atstarpi un atdalīta ar vairākiem kolliem²⁶⁶. Šāda teksta organizācija var liecināt par „jēgas adresāta meklējumiem” (Савкина 2001, 265) jeb par rakstītā teksta tieksmi būt ātri pamanītam un viegli uztveramam teikuma īsuma un konkrētības dēļ. Tieši šī īpašība – teksta lakoniskums un lietoto vārdu semantiskais asums un viennozīmība iezīmē nākamo posmu rakstnieces daiļrades pašvērtējumā. Jotuni laiku neilgi pēc 1927. gada un stāstu krājuma izdošanas ir raksturojusi kā aforismu par sieviešu pieciestu ideoloģisku un individuālu vardarbību laiku. (Laitinen 1967, 31–33). Tātad kopā ar autorei individuāli tuvu un vairākkārt pausto neizpratni par laulību institūcijas nozīmi sieviešu dzīvē arī forma stāstā var būt raksturojama kā autobiogrāfiskumu paudoša izteiksme.

Laulību sociālais nesvarīgums Jotuni izpratnē var būt pārņests uz citām sievišķību apliecinošām formām vai lomām, piemēram, *māte* un *mātišķums*. Rakstnieces pieeja abu sievietes izpausmju skaidrošanā neliecina par ierasto vai biežāk sastopamo tendenci glorificēt tos, drīzāk māte un mātišķums tiek izprasti kā negatīvais sociālās ideoloģijas rezultāts. Šeit Jotuni ievēro vēl XIX gs. nogalē pazīstamo Minnas Kantas īstās sievišķās identitātes skaidrojumus, kuri balstījās uz sievietes fiziskā turpinājuma (bērnu) apzinātu iznīcināšanu sociālās citādības paušanas vārdā²⁶⁷. Bērnu

²⁶⁵ Par identitātes postīšanas iemesliem sieviešu rakstībā plašāk skat. Hoffman Baruch 1981, 335.–357.

²⁶⁶ Ieskenēto grāmatas lapaspuses paraugu skat. promocijas darba 3. pielikumā.

²⁶⁷ Tā, piemēram, Minnas Kantas slavenajā lugā „Anna Līza” (1897) lauku meitene nogalina savu jaundzimušo bērnu cerībās uz sociāli nelīdzīgo eksistenci.

neesība Jotuni publiskās nostājas pamatā līdzinājās sievietes spējai noliegt piederību tikai dabiskajām (ķermeņa) izpausmēm un atbrīvot identitāti mākslinieka un mākslinieciskuma sekmīgai attīstībai. Šī autore attieksme vieno viņu ar iepriekš apspriestās L. Onervas daiļrades principiem, kurus rakstniece ir krāšņāk paudusi romānā „Mirdja” (1908).

„Meitene un siena plāvējs” varoņu vārdiem runājot, mātišķuma izpausmes nebija svarīgas arī tādēļ, ka tās pasliktināja sievietes izredzes uz materiālo labklājību:

„Bērni nepalika, paldies Radītājam. Tā tikai vēl trūka! Kādi viņi varēja izaugt? Tādas rūpes un apgrūtinājums! Nē, jo pašai ir jāairē pret straumi.” (Jotuni 1999, 127)

Turklāt citātā atkal manāma Jotuni raksturīgā nedrošības un šaubu izjūta attiecībā pret sievišķās identitātes nākotni un etniskā viendabīguma ietekmi uz literatūras vērtību veidošanos. Zīmīgi, ka etniskā viendabīguma meklējumi bija raksturīgi Somijai un somu literatūrai līdz pat Otrā pasaules kara beigām.

Nākamais stāsts „**Vladimira līgava**” jēdzieniski turpina „Meitenes...” iesākto sieviešu sociālās piederības vienveidīguma kritiku, taču šeit tā iegūst psiholoģiski dziļāku nozīmi un izpaužas atkal apvērstajā paņēmienā. Stāstā tiek atspoguļota vīrieša pašnāvība mīļotās sievietes dēļ, nevis otrādi, kā tas ir bijis pieņemts vēl XIX gs. nogales Somijas sieviešu tekstos. Lasītājs satiekas ar jaunā sulaiņa (Vladimira) pašnāvību, kuru varonis realizē „sievišķīgā” stilā²⁶⁸, izvēloties „dabisko” indes iedarbību uz ķermeni. Varoņa sievišķību raksturo arī Vladimira attiecības ar telpu – viņš strādā par istabas kalpu – tāpat ķermeniski ir slēgts vai slēpts no pārējās pasaules. Stāsta autobiogrāfiskums attīstās ap Jotuni pausto ideju par sieviešu atbrīvošanu no mājas pasaules. Tieši mājas telpa, atbilstoši Jotuni uzskatiem, paaugstināja sieviešu (sociālā) jūga svaru un atkarību no citu pieņemtajiem lēmumiem (Laitinen 1967; Nevala 1989; Schoolfield 1998). Vladimira pirmsnāves atzišanās: „Man vajadzēja [izdarīt pašnāvību, jo] esmu bezjēdzīgs.” (Jotuni 1999, 171) liecina par nākamo pakāpi sievišķās identitātes un subjektīvās uztveres pastiprināšanās procesā caur tās pielīdzināšanu sieviešu pieredzēm. Interesants šķiet arī stāsta vēsturiskais konteksts, kuru veido Krievijas Impērijas augstāko sociālo aprindu loks un pārkrievojušā soma (Vladimira) iekļaušanās (vai „akulturācijas” – Pītera Bērka lietots jēdziens²⁶⁹) neveiksme, kura veido naratīva virsslāni.

²⁶⁸ Sieviešu literatūrai tās attīstības gaitā nereti pārmeta vēstījuma „paviršību” un izvēlētā fināla – pašnāvību – priekšnosacīto raksturu. Biežākais nāves cēlonis varonēm bija noslīkšana vai saindēšanās (Nevala 1989).

²⁶⁹ Skat. plašāk Bērks 2012.

c) Laulību ikdienas pārvarēšanas prakses un to sekas stāstos „Laime” un „Helena”.

Stāsti turpina laulību kritiku un skar ne vien sievietes sociālā ieslodzījuma jautājumus, bet arī vardarbību jeb *fizisko ieslodzījumu*. Vardarbība kļūst arī par kauna izjūtas izraisītāju, taču tai nav jāpaliek slēptai. Stāstos iesaistītie varoņi – bezvārda sieviete stāstā „Laime” un Helena otrajā tekstā – runā Jotuni iepriekš izteiktas patiesības un protestu pret problēmas pazudināšanu tās neizteikšanas dēļ. Stāstā „Laime” anonīmais maskulīnais subjekts vairs netiek salīdzināts ar augstākās sociālās laimes nesēju, bet gan ar bēdu un baiļu avotu: „Kāpēc? Kāpēc ir jāpacieš sods? [..] Tu esi izdarījusi noziegumu, tu esi mīlējusi.” (Jotuni 1999, 189)

Sievietes tiesības uz sociālās identitātes jauno apjēgsmi (kuru Jotuni saskata, piemēram, atkārtoto laulību iespējā) stāstā tiek izteiktas ar ironijas starpniecību. Vīrietis ir tas, ko sieviete ir *spējīga adoptēt*, nevis otrādi: „Paņēmu [otru] pie sevis, kā suni paņem. Atbildēju uz viņa teikto tā, kā sunim atbild, sunim, kurš nezina, uz kuru pusi viņa ceļš kādreiz aizvirzīsies.” (Jotuni, 1999 190) Tādējādi stāstā „Vladimira līgava” iesāktais vīrišķības pārtapšanas sievišķīgajā tiek turpināts un iegūst hiperbolizēti negatīvu raksturu. Sieviete kļūst par likteņa noteicēju, atmiņu un pieredžu neatkarīgu veidotāju.

Pedējais analīzes teksts „**Helena**” jēdzieniski atgriež lasītāju pie pirmā apspriestā teksta – „Laimīgās Helēnas” – gan formas (iepazināmies ar trim vēstulēm), gan izteiktās attieksmes pret laulībām ziņā. Būtiski uzsvērt, ka galvenā varone – Helena – šķietami ir izgājusi sociālo iniciāciju caur iepriekšējiem tekstiem un vairs nevērtē laulību institūciju kā vienīgo sievietes identitātei pienācīgu izpausmi. „Bieži vienatnē brīnos, vai tā biju es, kura to visu varēja izjust un pieredzēt. Es nebiju to visu pelnījusi. Kāpēc, kāpēc tas ar mani ir gadījies?” (Jotuni 1999, 192)

Varone ir piepildījusi kādu citu dzīves veidu, kura piekritēja bijusi pati Jotuni. Viņa ir šķīrusies no „laimīgās” pagātnes: „Mēs esam šķīrušies. Vīrs ļāvis man aiziet. Trīs gadus dzīvoju pie viņa, un viņš ļāva man iet. Viņš vairs neprasīja mani palikt. Un ja arī viņš prasītu, es nevarētu palikt.” (Jotuni 1999, 193)

Ārpus „jaunās sievietības” Jotuni turpina norādīt uz pasaules ambivalento dabu un iesaista naratīvā citu sievieti aizstājēju, kurai ir zināmas visas nepieciešamās vērtības, lai apliecinātu nacionālo un etnisko piederību. Šīs sievietes tēls ienāk naratīvā ar vēstulēm, kuras atrod Helena un caur kurām iepazīst tradicionālo sievietes dabu:

„Tas noticis tik negaidīti. Es nebiju sagatavojusies. Es atradu pavisam nejauši dažas vēstules sievietei un viņas atbildes vienā vēstuļu čupā. Man vajadzēja paskatīties, no kā tās ir. Un tā es ieraudzīju visu.” (Jotuni 1999, 193)

Sievietes sociāli izglītotā pieredze tomēr nesniedz mierinājumu varonei, kas liek domāt par vēl kādu autobiogrāfisku iezīmi tekstā – Marijas Jotuni dzīves beigās izteikto nedrošību par viņas sociālās un politiskās cīņas īsto nozīmi, kura nacionāli uzlādētajā valstī pārauga kolektīvas sieviešu identitātes konstruēšanā kara periodā un ilgāku laiku pēc tā.

3.2. Autobiogrāfiskuma ierakstīšanas pieredze 1947.–1965. gadā. Sieviešu atmiņas un dzimtes/etnicitātes robežas: mūsdienu lasījums

Apakšnodaļas pirmajā daļā ir aplūkots Annas Sakses romāns „Pret kalnu” (1948) un Mailas Talvio atmiņu piezīmes „Dūraiņi un puķes” (*Rukkaset ja kukkaset*) (1947) ar mērķi definēt sociālisma (Latvija) un nacionālās ideoloģijas (Somija) līdzās pastāvēšanas ar sieviešu telpisko atmiņu un tās pārmaiņām. Analizējamā materiāla izvēles pamatā ir promocijas darba autores interese par sieviešu atmiņas autobiogrāfiskuma funkcionēšanas nosacījumiem ideoloģiski uzlādētajos naratīvos, par kādiem var uzskatīt kā Annas Sakses latviešu sociālistiskā reālisma paraugdarbu, tā arī Vācijas kara ideoloģijas iespaidā tapušu Mailas Talvio bērniņas atmiņu grāmatu. Par atsperes punktiem darbu salīdzinājumam ir izvirzīts pieņēmums par autobiogrāfiskuma kā vēsturiskā procesa vērotāja (McLaren 2012, 229–244) un pausto atmiņu pastāvēšanu primāri kolektīvajā uztverē. Pēdējais aspekts šķietami apšaubā autobiogrāfijas žanra pamata raksturojumu – vēršanos uz individuālo pasaules uztveri –, taču paralēli tas nenoliedz sieviešu atmiņas saglabāšanu un tās iekodēšanu ideoloģiski jaunajos apstākļos. Striktas ideoloģijas iespaidā tapušajos autobiogrāfiskajos un tekstos ar autobiogrāfijas elementiem mainās attieksme pret autora individuālās dzīves skatījumu: tās atspoguļojums vienmēr ir saistīts ar organizētās politiskās rīcības paušanu. (McLaren 2012, 229-244; Goeschen 2009, 45–53). No vienas puses, sieviešu literatūrai un literatūras tradīcijas uzturēšanai šāds uzskats nozīmēja vieglāku ienākšanu līdzvērtīgā literatūras procesā; no otras puses – tematiski, simboliski un jēdzieniski identisku naratīvu veidošana (ideoloģijas dēļ) ierobežoja sieviešu atmiņas un pieredzes kontinuitātes saglabāšanu, tādēļ šā perioda teksti ir pakļauti vēstures saīsināšanas procesam.

Otro apakšnodaļas daļu veido Latvijas un Somijas sieviešu trimdas teksti ar autobiogrāfiskuma iezīmēm – Ilzes Šķipsnas romāns „Aiz septītā tilta” (1965) un Sallijas Salminenenas (*Sally Salminen*) romāns „Kājas zemes dubļos” (*Jäljet maan mullassa*, 1961).

Annas Sakses (1905–1981) romāna māksliniecisko kvalitāti mūsdienu literatūras zinātnē ir pieņemts saistīt ar socreālisma tematisku vienveidīgumu, varoņu tipizāciju (romānā saglabāts virzienam raksturīgākais trijnieks – strādnieks-karavīrs-zemnieks (Добренко 2007)) un individualitātes ideoloģiskā *pārkaluma* idejas realizāciju. Sociālistiskā reālisma orientēšanās uz „veselīgās sabiedrības, nevis neatkarīgās individualitātes” (McLaren 2012, 233) veidošanos šķietami liedz runāt par autobiogrāfiskuma klātbūtni tekstā. Taču izpētot virkni Annas Sakses publisko darbību apliecinātos rezultātus – kritikas rakstus periodiskajos izdevumos²⁷⁰ un savas daiļrades iedvesmas avotu vērtējumus –, ir jāsecina, ka aplūkojamajā romānā aprakstītā *vēsturiskā* un *telpiskā pieredze* daļēji sakrīt ar rakstnieces piedzīvotiem individuālās dzīves apstākļiem. Šis aspekts rada pamatu autobiogrāfisku elementu pastāvēšanai naratīvā. Izvirzītā pieņēmuma detalizētākai izpratnei turpmāk aplūkots, pirmkārt, socreālisma koncepta nozīmei Sakses daiļradē periodā no XX gs 40. gadu sākuma līdz romāna tapšanas laikam, otrkārt, rakstnieces publiskā tēla raksturojums līdzīgajā laika posmā un, treškārt, telpisko/vēsturisko romāna elementu apvienošana ar Sakses ideoloģiskiem uzskatiem, reālo telpisko piederību un tās pieredzes pārņemšanu romāna raksturos.

Annas Sakses rakstītā vārda izpratne laikabiedru atziņās²⁷¹ saistās ar padomju ideoloģijas iemācīto patiesību sludināšanu vienā no pārliecinošākajiem literatūras žanriem – romānā. Tā pārliecināšanas spēja citādu ideoloģisku eksistenci ieguvušajai valstij (vai, precīzāk, lielākās valsts daļai) tiecās aizstāt nacionālās literatūras kanonu un „pavirzīt daiļradi par cīņas ieroci pret savu laiku pārdzīvojumiem” (Behmane 1955, 24). Apakšnodaļas pētnieciskais priekšmets – romāns „Pret kalnu” – tapis periodā, kad rakstniece ir atgriezusies no tā dēvētās *literārās apmācības* Padomju Savienībā (XX gs 40. gadu vidus) kopā ar piecpadsmit citiem rakstniekiem²⁷², kas vienlaikus nozīmēja ne

²⁷⁰ Piem., apcerējums „Kā es rakstīju romānu „Pret kalnu”. Padomju jaunatne, Literatūras un Mākslas pielikums, (123), 12.01.1952.; Sakse 1985. 28.–32. u.c.

²⁷¹ Piem., Bauģis 1989; Behmane 1955.

²⁷² Kā norāda Rolfs Ekmanis grāmatā „Latvian Literature Under the Soviets. (1940–1975)” („Latviešu literatūra padomju laikos. (1940-1975)”), Padomju Savienības literatūrās politikas sagatavotību ir izgājuši arī Andrejs Upīts, Vilis Lācis, Jānis Sudrabkalns, Jānis Niedre, Fricis Rokpelnis, Meinhardis Rudzītis, Andrejs Balodis, Jūlijs Vanags, Jānis Grants, Arvīds Grigulis, Valdis Lukss, Indriķis Lēmanis, Kārlis Fimbers, Žanis Grīva, Anatols Imermanis. (Skat. Ekmanis 1978, 87.)

tikai politiskās lojalitātes paušanu, bet arī gatavību to pārraidīt literārā tekstā un kritiskajās apcerēs. Kā norāda latviešu literatūras padomju perioda pētnieks Rolfs Ekmanis, rakstnieku atpazīšana padomju literatūras vispārīgajā bibliogrāfijā kļuva iespējama arī kara apstākļu ambivalento attiecību (savs-svešs) dēļ. Realitātē tas nozīmēja viennozīmīgā lēmuma par ideoloģisko piederību pieņemšanu, kam publiski piekrita arī Anna Sakse. Šeit interesanti šķiet atzīmēt vienu rakstnieces autobiogrāfisko faktu pirms romāna publicēšanas (XX gs 30. gados un pēdējos neatkarības gados), kas radis turpinājumu ticību zaudējušā Salenieka tēlā. Pēc apprecēšanās ar *kreiso* piekritēju Edgaru Abzalonu 1932. gadā Sakse apzināti sāka identitātes pielāgošanos jaunajam valdošās politikas pretspēka²⁷³ skaidrojumam. Kādā 1933. gada vēstulē Sakse atzīst: „Kā Tu varbūt būsi dzirdējusi vai jutusi no manas kartiņas, esmu mainījusi savu uzvārdu – no īsā Saksa uz garo Abzalonu. Šī uzvārda pirmīpašnieks [...] būs laikam Tev pilnīgi svešs [...], varbūt būsi dzirdējusi kaut ko par viņa brāli. [...] Tā, nu, pēc tik pamatīgas ieklārēšanas, Tu varbūt sapratīsi, kādos rados esmu iekūlusies un kādās lietās man jādabojas.” (Bauģis 1989, 21)

Kaut arī tālaika Sakses daiļrades pētnieki ir uzsvēruši rakstnieces ideoloģiskās *pārvērtības* sākumu tieši laulībā ar kreiso revolucionāru (Bauģis 1989), liekas interesanti pievērst uzmanību citāta otrajai daļai. Tā pauž topošās rakstnieces nedrošību par izvēlēta sociālā statusa pareizumu. Apstākļiem joprojām nākas pielāgoties. Līdzīgu pieredzi piedzīvos viņas radītā romāna varone – bijusī „buržuā gūstekne” jeb turīgā zemnieka Artura sieva Elza. Teksts tomēr seko socreālisma prasībai pēc zibenīgas un nemainīgas *šaubīgā sociāla elementa*²⁷⁴ pārtapšanas par dedzīgo jaunās politikas piekritēju, tādēļ autobiogrāfiskais elements ir realizēts tikai ap varones un rakstnieces pagātnes pieredzes pielīdzinājumu. Tekstā rodam šādu Elzas atmiņas par pirms-sociālistisko Latviju aprakstīšanu: „Viņas [Elzas] dzīve nekad vairs nebūs tāda rāma un klusuma saules pārstarota, kāda bija ar Arturu, tā ierautā lielā, brīvā plašumā, kur vēji purina matus un tie vairs nestāv gludās, friziera ielocītās cirtās. Ap viņu vairs nestrāvo smalkās Parīzes smaržas, kādas dāvināja Arturs, - kara laikā viņa bija pieradusi pie sviedru smakas un zināja, ka bez sviedriem arī tagad neuzcels vāciešu sagrautās mājas.” (Sakse 1965, 127)

Rakstnieces atmiņas par dzīvi neatkarīgās Latvijas laikā, kuras, bez minētās atmiņas, viņa raksturo kā „pretošanās pārtautošanai” (Kiršentāle 1985, 13) laiku, šeit

²⁷³ Šeit: sociālistiski noskaņotās sociālās grupas.

²⁷⁴ Jevgeņija Dobrenko lietots jēdziens. Skat. Добренко 2007.

rod izpausmi sociālistiskajā ideoloģijā par *nācijas ienaidnieku* ietērpto atmiņu par sieviešu kara pieredzi. Kaut arī kara konteksts romānā līdzinās sociālistiskā reālisma pētnieku²⁷⁵ pieņēmumam par virziena augsto reprezentivitātes pakāpi, kurā varoņa darbība ne vien tiek pielīdzināta valdošās ideoloģijas uzstādījumu realizācijai, bet arī to estetizācijai, Sakses romānā realizēta sieviešu *atmiņas nemainīguma* kvalitāte. Tā saistās ar sieviešu sociālo lomu tradicionālās izpratnes saglabāšanu²⁷⁶ un to pielāgošanu jaunajiem attiecību modeļiem, kuros „kultūrai svešs ikdienišķums kļūst par dzīves estētiku” (Добренко 2007, 47). Sakses radītā Latvijas lauku kolektīvizācijas perioda aina, no vienas puses, iederas socreālisma tieksmē caur vēsturiskās patiesības noklusēšanu, notikumu un varoņu tipizāciju un viņu rīcību romantizāciju radīt ideālu un padomju indivīdam pienācīgu telpu, no otras puses – saglabā ilgas pēc Latvijas lauku ainavām, kurās ir audzināta viņa pati. Būtiski atzīmēt, ka lauku un dabas telpa romānā arī piedzīvo ideoloģisku transformāciju un iegūst *padomju seju* ar straujas mehanizācijas aprakstīšanu. Lauku un dabas ainavu autobiogrāfiskumu var pamatot kā rakstnieces izcelsme (dzimusi Lejasciemā, Vidzemē), tā arī attieksme pret literāro darbu kā sieviešu tiesību uz atteikšanos no dabiskā bez individuālās un intelektuālās attīstības sasniedzamā. Rakstnieces izcelsmes autobiogrāfiskais raksturs romānā tiek turpināts tā nosaukumā, kurš bez ideoloģiskās nozīmes – „Pret kalnu” – jaunās iekārtas pretošanās neatkarības izpausmēm - liek domāt arī par Vidzemes ģeogrāfisko īpašību – pauguraino un klinšaino zemi²⁷⁷ –, kura rod turpinājumu vēl latviešu folklorā²⁷⁸ un var būt saistīta ar rakstnieces atmiņām par izcelsmes zemi.

Sieviešu tiesības uz literāro darbību tiek izteiktas vairākās rakstnieces kritiskajās apcerēs, vienā no kurām, piemēram, Sakse, norāda uz sieviešu literatūras nepietiekamo attīstību, baidoties no uzdrīkstēšanās rakstīt neatkarīgu tekstu: „[...] Latviešu sievietē neapšaubāmi pierādījusi savas spējas literatūras laukā, un tomēr tūlīt jāsaka, ka paliekoša, tāda, kas ieies literatūras vēsturē, [...] dots maz. [...] vēsturiskās vētras un norises, sabiedrisko attiecību sarežģījumi, tautas sāpes un ilgas viņām ir pagājušās garām nepamanītas.” (Kiršentāle 1985, 16)

Kaut arī raksta fragmentā ir saglabāts ideoloģijai raksturīgs pretmets *savs* (jaunā, padomju vara) un *svešs* (vēsturiskā valsts attīstība), tas pauž sieviešu rakstnieču laikmetīgās paaudzes vēlmi būt saklausītām pat ar ideoloģisko piekrišanu starpniecību.

---

²⁷⁵ Skat., piem., Добренко 2007.

²⁷⁶ Tā, piemēram, mātes un meitas attiecības tekstā attīstās tieši atmiņu un pieredžu kontinuitātes pamatā.

²⁷⁷ Te atrodas Vidzemes augstiene un augstākais kalns Latvijā – Gaiziņkalns (311,5 m.v.j.l.).

²⁷⁸ Skat., piem., <http://www.dainuskapis.lv/meklet/vidzeme>.

Uzreiz būtu jāsaka, ka šāds mākslinieciskās darbības modelis bijis vienīgi iespējams latviešu padomju literatūrā līdz pat „atkušņa” laikiem XX gs 60.–70. gados.

Autobiogrāfiskums Sakses romānā turpina sieviešu telpiskās piederības meklējumus un, neraugoties uz tālaika kritiķu secinājumiem par romāna iekšējās ambivalences trūkumu²⁷⁹, turpina attīstīties ap dzimtās telpas (lauku sēta un ciems) interpretāciju, tā ir balstīta atmiņās un individuālajās attieksmēs. Sievišķās identitātes pamatu tekstā rāda atmiņas par nesen piedzīvoto karu, kuras tiek *sociālistiski romantizētas* un aprakstītas ar ideoloģisko *sagatavotību* izgājušā sarkanarmieša Jura Ozola acīm. Sakses teksta autobiogrāfiskuma īpašība šeit saistās ar kara vērotājas atmiņām par tradicionālo sieviešu telpu (romānā – lauku mājas) iznīcināšanu: „Mežam cauri izkļuvis, viņš apstājās un vienā skatienā ietvēra visu – savu mājiņu, kas neskarta gozējās piesaulē, dūmeni, no kura bezvējinā pusdienā kā tieva, taisna strūkļa kāpa augšup balti dūmi. Kūpošs dūmenis – cik daudz tas izsaka cilvēkam, kas atgriežas savā mājā pēc tik ilgas prombūtnes! Tas vēstī, ka mājā ir dzīvība, kāda dzīvā būtne, kas tevi saņems ar priecīgu izsaucienu, steigsies celt galdā siltā ēdiena bļodu un stāstīs, stāstīs aizgūtnēm un nesakarīgi, sākumā varbūt tieši to nesvarīgāko un otrādā kārtā – pēdējos notikumus pirmos.” (Sakse 1965, 27) Un: „Kādreiz te bija ēnainu liepu gatve, kas vasaras vidū reibināja ar medainu smaržu un sanēja bišu spārnu vēdās. [...] Latviskais lielceļu skaistums! Vietām no apsvilušo dārzu rūsganuma rēgojās tikai apkvēpušie dūmeņi. Kopā ar atlikušajām krāsniem tie veidoja dūres, kuru viens pirksts pacelts pret debesīm. „Tu maksāsi reiz, dedzinātāj un slepkava!” draudēja šīs dūres.” (Sakse 1965, 24-25)

Pirmais fragments, no vienas puses, skar pasaules konstruēšanu ar vīrieša skatījumu (Ozols šeit ir notikumu vērotājs un vērtētājs), no otras puses – izceļ sieviešu atmiņas nozīmi notikušu apstākļu izpratnē („stāstīs [...] pēdējos notikumus pirmos”). Tekstā parādās zīmīgs sieviešu telpas veidotājs – lauku māju skurstenis (šeit: dūmenis), kas savas jēdzieniskās līdzības dēļ var tikt uzskatīts par Latvijas un Somijas sieviešu literatūras saikni. Somijas literatūrā sabrukušā skursteņa tematikai kā autobiogrāfiskās atmiņas daļējas zaudēšanas atklājējai pievērsīsies XX gs. deviņdesmito gadu vidū rakstošā Sisko Istanmeki²⁸⁰ (*Sisko Istanmäki*). Viņas romānā „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (*Liian paksu perhoseksi*, 1995) pamesto skursteņu skati ir saistīti ar Somijas

---

²⁷⁹ Behmane 1955.

²⁸⁰ Detalizētu romāna „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (1995) analīzi skat. promocijas darba 3. nodaļas trešajā apakšnodaļā.

lauku etniskām un ekonomiskām pārmaiņām, ar kurām valsts ir sastapusies uzreiz pēc Otrā pasaules kara beigām. Somu rakstnieces atmiņās pamestie skursteņi līdzinājās lauku kā zudušās pasaules atspoguļojumam un liecināja par etniskā vienveidīguma apšaubīšanas sākumu²⁸¹. Annas Sakses izpratnē etniskā ainava tiek saistīta ar ideoloģijas izpausmēm un etniskās pārmaiņas tekstā ne tikai netiek noliegtas, bet gan slavinātas. Šis teksta paņēmiens var liecināt par vienas no socreālisma funkcijām lietojumu – sociālās un politiskās patiesības sludināšanu caur jaunās iekārtas reprezentatīviem pārstāvjiem. (McLaren 2012; Goeschen 2009) Tekstā šis paņēmiens ir izteikts ar palielinātu uzmanību pret krievu karaspēka kā visu Latvijas bēdu – vēsturisko un laikmetīgo – atrisinātāju.

Otrais fragments savukārt pastiprina etniskās politikas nianse rakstnieces dzīves laikā un vienlaikus nosaka opozīcijas savs un svešs pastāvēšanu un attiecību nemainīgumu starp tā daļām. Vēl vairāk – reprezentatīvās varas nesējiem pieder nākotnes veidošanas spēks, pateicoties sievišķo lomu (mātes un meitas attiecību variācija romānā) skaidrošanai kā pārļaičīguma izpausmēm. Tekstā šī izpratne saaug ar rakstnieces atmiņām par kara psiholoģiskajām šausmām un ir saistīta ar brīdi, kad ciemā palikušie iedzīvotāji un jaunprienācēji – krievu virsnieki ar ģimenēm – dodas atpakaļceļā uz mājām, un daļa no līdzbraucējiem cieš bombardēšanas dēļ. Vienai no vecākajām ciema sievietēm – Baldiņiete – romānā ir uzticēta sieviešu atmiņas mainīgā pamata nesējas loma. Viņa apvieno sevī brīvas valsts vēsturi ar padomju jaunveidoto vēsturi un tāpēc drīkst šķērsot abu eksistenču (brīvās un ideoloģijā veidotās) robežas. Viņai tāpat ir uzticēta ideoloģijas *sadzīvīskās ieviesējas* loma: pēc abu dēlu nāves viņa nolemj audzināt sprādziena laikā vecākus zaudējušus zēnus. Būtisks šeit ir nevis pats audzināšanas fakts, bet gan nosaukto dēlu etniskā un ideoloģiskā piederība – zēnu vecāki ir padomju armijas pārstāvji. „No ceļa līkuma viņai pēkšņi pretim izskrēja abi puisēni. Lielākais, gadus astoņus vecs, nemitīgi kļiedza:

- Krustmāt, krustmāt, mamma un tētis pazuda! – Mazais tikai raudāja, jo lielais attālinājās, jo skaļāk. [...] Kā nu mācēdama krievu valodu, viņa mierināja bērnus. Apsēdusies ceļmalā uz akmens, paņēma abus klēpī un piespieda sev cieši klāt drebošus ķermenīšus.

---

²⁸¹ Tieši pēckara periodā Somijā notika strauja emigrācija un imigrācija. Sabiedrību „izšķaidīja” bēgļu kopienas no Vācijas un vācvalodīgajām zemēm, parādījās pirmās minoritāšu grupas no tuviem Austrumiem utt. Par emigrācijas sekām un tās palikšanu sieviešu atmiņās skat. promocijas darba 3. nodaļas trešajā apakšnodaļā.

- Atradīsim māmiņu, atradīsim, - viņa atkārtoja, nezinādama labākus vārdus, kas apklusinātu raudas.

- Kā tevi sauc? – viņa vaicāja lielākajam, kad tas apklusā.

- Volodja, – tas atbildēja.

- Un mazo?

- Vaņa.

- Nu lūk, Volodja un Vanja, jūs pasēdiet, uzraugiet manu zirgu un gotiņu, es aiziešu pameklēt tēti un māmiņu.” (Sakse 1965, 91–92)

Mātes un meitas attiecības tekstā tiek parādītas caur politiskās ideoloģijas (nevis sievišķās identitātes, kas izpaudās uzvedības manieru pārmantošanā²⁸²) *pasniegšanu* no vienas paaudzes otrā. Būtiski atzīmēt, ka atšķirībā no vēsturiski agrāk tapušiem sieviešu autobiogrāfiskiem tekstiem un tekstiem ar autobiogrāfijas elementiem, izglītošanas spēja Sakses darbā pieder jaunās paaudzes atveidotājiem – kā iepriekš minētajā fragmentā, tā arī citu raksturu (piem., Mirdzas un Olgas) attiecību veidošanā ir klātesošs tieši šāds modelis. Turklāt, ievērojot Sakses autobiogrāfisko uzskatu par mājas audzināšanas nepilnībām salīdzinājumā ar skolas audzināšanu un „mā[šu] skumšanu pēc vecajiem labajiem laikiem un bērnu acīs pagātnes nostād[īšanu] par paradīzi [..]” (Kiršentāle, 1985, 30), acīmredzams paliek fakts par rakstnieces ideoloģisko uzskatu pārņemšanu mātes un meitas attiecībās. Sakses publiskais tēls – pirmās padomju rakstnieces nosacīts noslogojums – šķiet, ir šķērslis mātes un meitas attiecību dziļākai atklāsmei – tādai, kas sniegtos pāri vienīgi ideoloģiskās izcelsmes pielīdzināšanai indivīda piederībai vai nošķīrumam no jaunā politikas dzinējspēka – *veselīgās sabiedrības*²⁸³. Piemēram, brīdī, kad Olga stāsta par Mirdzas aiziešanu kaimiņu sētā (Sarkaļu mājā) strādāt par kalponi, lai izbēgtu no izsūtīšanas uz Vāciju, svarīgākais ir mātes attieksme pret valdošo varu, nevis meitas labklājību un turpmāko likteni.

„- Kā, vai tad Mirdzai bija jāiet kalpot saimniekam? – Juris uztraucās. – Vai savā mājā jums darba un maizes nepietika?

- Pietikt jau pietika, – Olga nevarīgi pameta ar roku. – Bet neļāva strādāt. [..] Ja nelīgšot pie Sarkaļa, aizsūtīšot uz Vāciju. Tad sarunājām, ka labāk tomēr tepat, būsīm viens otram acu priekšā.” (Sakse 1965, 30-31)

Draudi izsūtīt uz Vāciju un to pretstats labklājības zemei – pārējām padomju zemēm – Sakses romānā ir vēl vienas autobiogrāfiskās iezīmes apliecinājums. Otrā

²⁸² Aspazijas un Annas Brigaderes darbos.

²⁸³ Maklarena (*McLaren*) lietots jēdziens; skat. McLaren 2012. 229.–244.

pasauls kara laikā rakstniece ir devusies PSRS ar nolūku ne tikai izbēgt kara briesmas, bet arī iegūt *literātes tiesības* no citu padomju rakstnieku pieredzēm (Ekmanis 1978). Romānā šis aspekts, tiesa, tiek apvienots ar tautas dzīves [līdz]izdzīvošanu un nav saistīts ar rakstīšanas iemaņu apgūšanu, taču jaunākās paaudzes izglītošana ideoloģijas kopsaucējā – Maskavā – ļauj vilkt paralēles ar šo Sakses biogrāfijas detaļu. Tekstā šāds varas epicentrs tiek hiperbolizēti pielīdzināts paradīzei uz zemes, kopīgai dzimtenei, kurai pieder ikviens jaunās iekārtas piekritējs. Būtiski, ka ideoloģiskā piederība tekstā tiek izteikta ar jaunās folkloras (populāro dziesmu) starpniecību, kas vienlaikus liek domāt par hibridizācijas procesiem latviešu kultūras mantojumā.²⁸⁴

„Un jaunieši kā pēc diriģenta mājiņa pilnā balsī sāka dziedāt „Varen plaša mana zeme dzimtā”. Nekas nebija aizmirsts, ne vārdi, ne melodija, kā varena straume dziesma uzlauza svešuma un savrupības sienas, kurās bija ieslēgušies jaunieši, ko tēvi un mātes vairāk nekā trīs gadus bija mācījuši turēt mutes un neuzticēties svešiem. [..]

- Man gan tās boļševiku dziesmas nepatīk, – Tauriņa sašķobīja savu mazo mutīti. – Tā jau viņas skanēt skan, bet dziedot nevar sirdi ielikt. [..]

- Ir jau arī citas, – šuvēja taisnojās, – piemēram, par zilo lakatiņu. Bet jums tikai par dzimteni, par Maskavu.

Kā dzēlīgu atbildi jaunieši skaļi un sajūsmīgi iesāka dziesmu „Ai Maskava”.” (Sakse 1965, 176)

Fragmentā tiek realizēts vēl kāds socreālismam raksturīgs process – nacionālās identitātes mākslīgā sakausēšana, kuras nolūks ir bijis „radīt realitāti, kuras vienīgais reprezentants ir viņa pati” (Добренко 2007, 164).

Noslēgumā ir jāizceļ, ka Sakses autobiogrāfiskuma iezīmes romānā ir aizplīvurotas aiz pamatīgi pārdomātā ideoloģijas priekšskara, kas liedz rakstnieces patībai radīt patieso izpausmi, taču ļauj imitēt realitāti, imitējot tajā sevi.

Mailas Talvio (*Maila Talvio* „īstajā vārdā – Marija Mikola, 1871–1951) romāns „Dūraiņi un puķes” (1947) somu literatūras vēsturē tiek saistīts ar mēģinājumu vācu laiku Somijā aptvert caur bērna uztveres prizmu. Radītais darbs ir vērtējams kā autobiogrāfisko atmiņu un nacisma politikas Somijā 1939.–1945. gadā apvienojums. (Laitinen 1967; Laitinen 1997)

Rakstnieces daiļrades specifiku veidoja ieinteresētība Somijas nacionālās un tautas vēstures mijiedarbībā, vēstures un indivīda attiecībās, kā arī indivīda kā vēstures

²⁸⁴ Par hibridizācijas procesiem latviešu tautasdziesmās un tradicionālās formas apvienošanu ar jaunu saturu, kā arī jaunā folklorā ieviešanu runā, piem., literatūrzinātniece Ieva Kalniņa. Skat. Kalniņa 2007. 30.–40.

radītāja tapšanā. Šie aspekti ietekmēja arī žanrisku izvēli – Talvio vairāk ir pazīstama kā vēsturisku romānu par Somijas pagātni autore.²⁸⁵ Autores pievēršanās autobiogrāfiskajam vēstījumam tieši pēc Otrā pasaules kara nešķiet nejauša: tā laika valstī parādās jauna tendence – pirmskara literārās tradīcijas nespēja pielāgoties psiholoģiski izjauktai sociālajai apziņai. Literatūras uzdevums no Otrā pasaules kara oficiālajām beigām 1945. gadā, taču realitātē – jau 1943.–1944. gadā, kad sabiedrība sāka zaudēt ticību Vācijas visvarenībai un spējai veicināt Somijas labklājību, bija dibināt somu nacionālo ticību pirms kara vērtībām. (Laitinen, 1997; Meinander 2011)

Pirms teksta autobiogrāfisko elementu īpašību analīzes, liekas svarīgi pievērsties dažām rakstnieces dzīves līnijām. Tās radīs turpinājumu sievietes identitātes tapšanu aprakstošā atmiņu grāmatā un izgaismos vācu ideoloģijas nozīmi atmiņu izvēles procesā. Talvio ir dzimusi zviedru izcelsmes vidējās šķiras mācītāja Ādolfā Magnusa Vintera (*Aadolf Magnus Winter*) ģimenē. Bez Marijas nelielā pilsētiņā Hartolā Somijas dienvidos²⁸⁶ auga vēl četras māšas²⁸⁷, kuras rakstniecei dvesa „cīņas garu [par] ikvienu labumu, kuru mazā meitene vien iedomājās iegūt savā īpašumā” (Tuulio 1964). Talvio pievēršanās literārajai darbībai attīstījās līdzīgā virzienā ar šīs nodaļas pirmajā apakšnodaļā aplūkotās priekšgājējas – L.Onervas – daiļrade. Arī Talvio ienāca literārajās aprindās pēc apprecēšanās ar Helsinku Universitātes studentu pašpārvaldes inspektoru Jūsi Mikolu (*Juuse Mikkola*), kurš jau XX gs. pirmajā desmitgadē bija pazīstams tālaika inteliģences aprindās. Vēl viens iemesls Talvio rakstnieces karjeras sākumam bija viņas pēkšņā saslimšana ar tuberkulozi, kas licis nākotnes rakstniecei palikt *ieslodzījumā* vairākus mēnešus (Forsius 1992). Ar slimību saistīts arī rakstnieces publiskās aktivitātes sākums – viņas mājās tika rīkotas pirmās Peijet-hemes (*Päijät-Häme*)²⁸⁸ sieviešu kluba sanāksmes. Šī Talvio darbība ir turpinājusi vēl XIX gs. 80. gados pazīstamo tradīciju iesaistīt sieviešu balsis valsts un nācijas veidošanas procesos ar kolektīvo rīcību, kuras pamatā bija sieviešu solidaritātes paušana vairākos biedrības uzstādījumos. (Koivisto 2011; Korkisaari 2001) Turpmāk aplūkojamais darbs ir tapis laikā pēc autores svarīgākā darba – vēsturiskās triloģijas par Somijas pagātni – „Baltijas jūras meitas” (*Itämeren tyttö*, 1940) publicēšanas, kas vienlaikus iezīmēja arī autores iekļūšanu literatūras vērtību sistēmā gan žanriskās īpašības, gan romānā skartās Somijas

²⁸⁵ Piem., esošā pētījuma otrajā nodaļā pieminētais romāns-triloģija par Somijas viduslaiku vēsturi – „Baltijas jūras meita” („Itämeren tytär”) (1940 – trīssējumu izdevumā).

²⁸⁶ Precīzāk: Peijet-heme (*Päijät-Häme*) reģionā, kur risinās arī izvēlēta teksta notikumi.

²⁸⁷ Sigrīda, Hedvīga Elizabete, Lidija Augusta un Anna Helena.

²⁸⁸ Somijas reģiona nosaukums, atrodas valsts dienvidu daļā.

etniskās politikas dēļ. Pirmā aspekta nozīme Talvio daiļrades atpazīšanā ir jāsaista ar rakstnieces mēģinājumu veidot naratīvu ne tikai par nacionālo attīstību, bet gan par nācijas pašdefinējumu vēsturiskajā kontekstā. Vēsturiskā romāna rakstīšanas priekšrocība somu literatūrā līdz XX gs. 30. un 40. gadiem piederēja vīriešu kārtas pārstāvjiem, kuri, runājot Talvio laikabiedra – Somijas politiskā darbinieka ģenerālmajora Eino Ēmila Valdemāra Suolahti (*Eino Eemil Waldemar Suolahti*, 1906–1951) vārdiem, „radīja vēsturi romantiskajā garā, bez uzmanības pret pagājušo gadsimtu reālo kultūras ainu” (Laitinen 1967, 26). Otrais aspekts Talvio tekstos pirms aplūkotā bērnības fragmentu tēlojuma nozīmēja autores ambivalento attieksmi pret radīto kultūras ainavu. No vienas puses, tekstā tiek atzīts Somijas XIX gs. sarežģītais etniskais pamats, no otras puses – ir izteikta asa kritika pret konkrēto valstu (Zviedrijas un Krievijas Impērijas) etnisko klātbūtni izmantotās leksikas ziņā. Tā, piemēram, krievu etnicitāte vienmēr tiek izteikta ar vienkāršrunā izplatīto lamu vārdu – „*ryssät*”, ko varētu tulkot kā ‘krievieļi’: „Šie krievieļi paņem no mūsu pilsētām visu to labāko, un mūk projām tā, ka neviens nespēj panākt.” (Talvio 1951, 18)

Būtiski šķiet atzīmēt, ka rakstnieces literāro tēlu papildināja viņas aktīvā publiskā darbība un dalība literārajos salonos. Pirms bērnības atmiņu publicēšanas laikabiedru atmiņās Talvio ir palikusi kā gara un rīcības ambivalences paudēja. Tā, piemēram, literatūras pētnieks Kārlo Rafaels Koskimies (Forsmans) (*Kaarlo Rafael Koskimies (Forsman)*, 1898–1977) Talvio māksliniecisko un sievišķo esību definējis šādi: „[...] pilnasinīgi dzīvojošā, krāsainā likteņa [personība], kurai nav svešas kaisles un dzīves baudīšana, taču laikam ritot, kļūst skaidra Mailas citādā būtība. Tā tiecās izpētīt ikvienas dzīves izpausmes pamatus, dzīves prieka baudas iemeslus.” (Laitinen, 1967, 25-26)

Rakstnieces ambivalentā esība guva turpinājumu šīs apakšnodaļas analīzes objektā – atmiņu romānā „Dūraiņi un puķes”, kam ir pievērsta uzmanība turpmākajās lapaspusēs.

Talvio naratīvā lasītājs sastopas ar klasiskā audzināšanas romāna žanra interpretāciju, kura centrā atrodas mazā meitene Maila (Marija), viņas izteiktie pasaules vērtējumi kļūst par atspēriena punktu Somijas etniskā un kulturālā konteksta izpratnē. Meitene iepazīstas ar sieviešu sociālās iniciācijas pamata prasībām – līgavas un mātes lomu obligāto raksturu patības izveidē – taču tie Mailai šķiet par daudz mazāk svarīgi nekā etniskās dabas aizspriedumi. Audzināšanas konceptu tekstā papildina meitenes tēva (Pekas) profesionālā piederība – viņš ir vietējās baznīcas mācītājs, un tekstā ar viņa

pamācību sākās meitenes identitātes veidošanās. Īpašu rakstnieces interesi raisa attiecību veidošana starp māsām un savas identitātes nošķirums no pārējām meitenēm. „Baznīcas kungu nācās dažreiz klausīties, jo īpaši tad, kad Maila dziedāja „Vai debesīs ir vieta arī bērniem”. - Maila, nāc tēvam klēpī. Bērns kaunējās, ja viņu dzirdēja dziedot un vēl aicināja klēpī. Vēl nepatīkamāk bija, ja dziedāt lika un turklāt draudēja ar ielikšanu kaktā par nepaklausību.” (Talvio 1951, 184)

Talvio tekstā parādās viena interesanta vēstījuma detaļa: rakstniece seko tādai sievišķās identitātes tapšanas trajektorijai, kuru varētu uzskatīt par tradicionālo sieviešu audzināšanu. Tā, kā minēts fragmentā, viņa tiek apmācīta augstākajām sociālajām aprindām pienācīgai (primāri sieviešu) iemaņai dziedāt, taču šī dziedāšana var attīstīties tikai pēc noteiktas reliģiskās (tekstā tā ir protestantu ticība, kurai pieder deviņdesmit astoņi procenti no Somijas iedzīvotāju skaita) ideoloģijas. Zīmīgi, ka arī sieviešu tēli tekstā – tās ir vairākas Mailas tantes – audzina meiteni ar reliģiskā nošķiruma starpniecību. Tekstā tas sakrīt ar „kristietisko” (un tātad sievietei pienācīgo) un „nekristietisko” vārdu minējumu: „Sofijas tante bieži atnesa līdzi kaut ko saldu, ko bērns bija nepacietīgi gaidījis. Tad tante varēja prasīt, ko vien vēlas: lai Maila uzgērbj jaunas drēbes un uzvelk jaunas kurpes kājās, kuras pa vasaru ir paspējušas paplašināties un izstiepties. [...] Pēc tantes aiziešanas tēvs skaidroja, ka tantes labestība sākās ar viņas kristietisko vārdu. Mailas²⁸⁹ izrunas spējas no tā nekļuva labākas.” (Talvio 1951, 183)

Līdzās sieviešu ārējā izskata formalizācijai, kas izpaužas fragmentā līdz ar jauno tērpu *obligāto pielaiķošanas rituālu*, kļūst skaidra reliģiskā opozīcija, kura saistās ar sievietes saukšanu pareizajā vārdā un viņas „pareizās” identitātes noteikšanu caur to. Būtiski šķiet atzīmēt, ka vārda nepareizā izruna (Maila = Marija, *M.S.*) gūst autobiogrāfisko konotāciju atmiņu grāmatā – uzreiz pēc iznākšanas literatūras procesa priekšplānā Marija Mikola mainīja vārdu pret bērnišķīgo Maila.

Citāts var arī liecināt par meitenes patības piederību pagātnei, kas tekstā vienādojas ar pagānisko somu pieredzi un ko raksturo neizpratne par identitātes robežām un sievietes iespējām. Zīmīgi, ka meitene tiek audzināta vai nu vīriešu pasaulē (vienīgais pieaugušais Mailas identitātes „pārraudzītājs” ir viņas tēvs), vai arī *neīsto māšu* – četru vecāko māsu – uzraudzībā. Tādējādi Talvio tekstā tiek realizēta sieviešu audzināšanas romāna vēstījuma atšķirība, kura izpaužas kā notikumu jēdzieniskā izvēršana/pārņemšana no viena varoņa (Mailas) uztveres uz laikmetīgajā nācijā valdošiem

---

²⁸⁹ Atmiņu grāmatā ir apzināti uzsvērtas mazās meitenes nepareizā izruna – Maila = Marija.

priekšstatiem par sievietes audzināšanu. (Morgenstern, Boes 2009) Paralēli ģimenes uzskatu piešķiršanai, Talvio tekstā, līdzīgi iepriekš apspriestajam Saksas romānam, audzināšana tiek papildināta ar laikmetīgā konteksta ideoloģijas izskaidrošanu. Tā tiek realizēta caur folkloras formu popularizāciju – dziesmu par piedzīvoto kontekstu iekļaušanu pamata tekstā. „Tātad, lūk, kāds tas karš ir! teica Augusts, liekot izbrīnīto bērnu uz zemes. [...] Pēc tās vien aizlaiza brūces, kā kaķiem pierasts. Un dzied dziesmas, kurās dzird:

Tik skaistā un brīnišķā F rancūžu zeme²⁹⁰

Ir pakļauta vāciešiem jau...” (Talvio 1951, 180)

Zīmīgi, ka bērna audzināšanas process tekstā tiek vērots no neiejaukšanās perspektīvas, tādējādi sniedzot autores balsij brīvāku pagātnes interpretāciju un tās elementu izvēli. Kara telpa Mailas Talvio tekstā kļūst nevis par (vīriešu) varonīguma pārbaudes telpu, bet gan par nemainīgu dotību. Tāpēc viņas atmiņu grāmatu var saprast arī kā audzināšanas naratīvu bez tā iemeslu noteikšanas. Citiem vārdiem, tā ir audzināšana audzināšanas pēc (iespējamās ideoloģijas izpausme tekstā?). Elaine Hofmane-Baruha (*Elaine Hoffman Baruch*), analizējot sieviešu audzināšanas romāna izcelsmi un tā pastāvēšanu vienīgi ar *laulību institūcijas atbalstu*, uzskata, ka audzināšanas fona nestabilitāte vai pilnīgs zaudējums paredz audzināmā objekta (Talvio gadījumā – topošās sievietes) pārmaiņas. Tas nozīmē, ka (vīriešu) varoņa nespēja *pakļauties* pārbaudījumiem, bet tikai *vērot* tos, ļauj sieviešu varonēm iesaistīties līdzvērtīgā audzināšanā, kā arī ļauj saskatīt tās atšķirības. (Hoffman Baruch 1981, 337) Audzināšanas objekta pārmaiņu sekas rod autobiogrāfisku turpinājumu Talvio publiskajā runā vienā no literārās biedrības sanāksmēm, kurā rakstniece atzīst: „Taču jaunie piedalās [karā] kā acis aizvēruši, neko neredzot un nedzirdot šīs dzīves aicinājumu, dzimtās zemes balsi. [...] Uzskata vien, ka dzīve ir tik vienkārša, ka tai var tikai sekot, vienmuļi pavadot laiku... Tā gadās, ja nesaprot dzīves dzīvošanas prieku, skatoties uz to aklajām acīm.” (Talvio 1951, 13)²⁹¹

Vispārīgs vācu karaspēka uzvaras slavinājums neliekas nejaušs šī perioda somu sieviešu tekstos – tas drīzāk ir vērtējams kā Somijas vēsturiskā konteksta detalizēts pārnesums tekstā un saaugšana ar bērna atmiņām. Jāatzīmē, ka uzreiz pēc Somijas atbalsta izteikšanas nacistiskajai Vācijai XX gs. 30. gadu beigās nacionālais literārais process sāka attīstīties vācu kultūras paēnā, proti, vācu kultūra tika padarīta par somu

²⁹⁰ Šeit ir saglabāta nosaukuma oriģinālrakstība.

²⁹¹ Skat. Talvio 1951. 7.–119.

veidoto priekšstatu aizstājēju. Līdz Otrā pasaules kara beigām Somijas teritorijā realizēja plašu somu literatūras tulkošanu vācu valodā un *vice versa*. Var teikt, ka Gētes teksti precīzāk formulēja somu identitāti, nekā Lēnruta vai Runeberga daiļrade. Mailas Talvio publiskais tēls šajā periodā līdzinās tautas domāšanas veida (Laitinen 1967) reālajam atspulgam. Kaut arī dzīves vēlākajos posmos Talvio pievēršas slavenu somu biogrāfiju rakstīšanai (XX gs. 40. gadu beigās viņai iznāk apcerējums par vienu no pirmajiem modernistiem Eino Leino), Talvio priekšstatos nopietnu lomu spēlēja viņas etniskā izcelsme (Somijas zviedriete). Tā rada turpinājumu arī izvēlētajā atmiņu grāmatā. Etniskā izcelsme tiek saistīta ar Somijas vēstures vispārējo politnisko pagātņi; tajā topošajai sieviešu identitātei ir jāatrod vieta. Etniskās piederības neviennozīmība, no vienas puses, pamato iepriekš apspriesto neiejaukšanos etniski svešās telpas politiskajās lietās (kara vērojums no malas), no otras puses – tā tiek izteikta romānā ar bērībā izciestās nezināmās slimības seku aprakstīšanu. Būtiski atzīmēt, ka šīs slimības iemesli paliek neskaidri, kas liek domāt par Talvio mākslinieciskās neiederības nevienā no „apdzīvotajām” etnicitātēm apzināšanos. „Negribējās aizmirst par to apdedzinošo karstumu, kuru piedzīvoja Mailas ķermenis nemazāk karstajā vasarā. [...] Baznīcas kungam un draudzes locekļiem atlika tikai cerēt uz atveseļošanos, kaut arī neviens nezināja slimības iemeslus. Slimo ielika karstajā vannā vai arī lēja virsū karstu ūdeni, un slimniekam atlika vai nu izveseļoties, vai nomirt. [...] Ja kāds tikai zinātu īsto saslimšanas iemeslu, nebūtu darījis nenieka. Mailas izskatu skolas pagalmā klases jaunākais zēns bija nodēvējis par „zviedru pienācējiem” līdzīgo. Toreiz nācās samierināties. Taču ķermenim to izdarīt neizdevās.” (Talvio 1951, 231)

Etniskās identitātes nošķīrums starp tā psiholoģisko un ķermenisko uztveri Talvio atmiņu grāmatā tiek izteikts tieši, bez metaforu starpniecības. Šādu naratīva veidošanas principu var uzskatīt par atgriešanos reālisma laikmetā, kurā sieviešu jūtas tika iesaistītas viņas ķermeņa rīcībās.²⁹² Šeit ir jāatzīmē, ka Talvio iesāktā etniskās piederības padarīšana par vienu no individuālās dzīves atminēšanas iemesliem radīs turpinājumu XX gs. 90. gadu un XXI gs pirmās desmitgades somu sieviešu prozā ar autobiogrāfijas elementiem²⁹³, kas tāpat līdzināsies *ikdienas eksistences* noteikšanai.

---

²⁹² Šāds naratīva konstruēšanas princips ir attīstīts Minnas Kantas prozā, piem., garstāstā „Hanna” (1886).

²⁹³ Īpaši Sisko Istanmeki darbos.

Vērtējot Mailas Talvio atmiņu grāmatu, ir jāatzīmē 1) tās virzību uz indivīda izpratni caur tā sociālo atpazīšanu; 2) vācu ideoloģijas padarīšanu par pasaules un nācijas robežu noteicēju; 3) sieviešu identitātes veidošanos divos, vīriešu attīstītajos, kontekstos – reliģijas dogmu un kara apstākļu gaismā.

Turpinājumā tiek aplūkoti XX gs 60. gadu sieviešu teksti ar autobiogrāfiskuma iezīmēm, to veidošanas specifika ideoloģiski „svešajā” telpā – trimdas (**Ilzes Šķipsnas** „Aiz septītā tilta” (1965)) vai etniskās nošķirtības (**Sallija Salminenena** (*Sally Salminen*) „Kājas zemes dubļos” (*Jäljet maan mullassa*, 1961) apstākļos. Pētījuma pievēršanās ārpus nacionālajiem kontekstiem funkcionējošajai literatūrai sniedz iespēju vērtēt sieviešu autobiogrāfiskuma attīstības nosacījumus un īpašības nosacīti atsvešinātajā literatūras telpā, kurā valstu vēsturiskās un politiskās patiesības iegūst neatkarīgu vērtējumu un paver skatījumu uz Latvijas un Somijas sieviešu literatūras niansēm saiknē ar pasaules literatūras (vēsturiskām un laikmetīgām) tendencēm. Izvēlēto rakstnieču darbi apvieno nacionālo izpratni par sievišķā subjekta socializāciju ar jauniegūtajām zināšanām par tā pielāgošanas pieredzi kulturāli citātajā telpā. Trimdas literatūras jēdziena plašāka un kontekstuāli sarežģīta izpratne sākas ar postkoloniālā stāvokļa apzināšanu kādā konkrētā kultūrā. Neatkarības jauniegūšana būtībā paver priekšstatu par individuālās un kolektīvās atmiņas funkcionēšanas robežām, kādēļ rodas nepieciešamība pēc vai nu citādas literatūras (un jauno ar laika atstarpi vērtējošās un *seku meklējošās* iepriekšējās paaudzes piedzīvotās) radīšanu, vai arī *nacionāli tuvas* literatūras radīšanas un vēlākas meklēšanas ārpus nacionālā konteksta. (Mardorossian 2002) Pēdējais apstākļi ved vai nu pie jaunu ideālu tulkošanas jaunajai sabiedrībai (Somijas gadījums, kad XX gs. 60. gadu un 70. gadu sabiedrība meklēja ideālus kara sekas mazāk jūtošajā Zviedrijā), vai arī pie literārā teksta radīšanas nacionāli svešajos apstākļos un vēlākā tā ietekmes neatkarību atgūstošajā valstī (Latvijas gadījums). Trimdas literatūrā paustās atmiņas un veidoto ideālu hierarhija kļūst svarīgāka politiskās transformācijas periodā, kad ir jāatjauno priekšstati par neseno nacionālo pagātni.

Pirms **Ilzes Šķipsnas** romāna „Aiz septītā tilta” (1965) un Sallijas Salminenenas romāna „Kājas zemes dubļos” (1961) salīdzināmās analīzes veikšanas šķiet svarīgi definēt atšķirības trimdas izpratnē. Ja Ilzes Šķipsnas literārā pieredze un individuālā dzīve liecina par „klasisko” koncepta izpratni, kura paredz indivīda reālās pārvietošanas pieredzi no vienas kultūras telpas citā, kulturāli nepazīstamajā, telpā; tad Salminenenas gadījums ir jāskaidro kā etniskā trimda Somijas nacionālajās robežās.

Rakstniece ir ne tikai zviedru izcelsmes, bet arī lielāko mūža daļu pavadījusi Somijas zviedru autonomijā – Ālandu salās. Tā ir gandrīz vienīgā vieta Somijā, kurā lieto zviedru valodu pirmās oficiālās valsts valodas vietā. (Meinander 2011) Turpinājumā aplūkota reālās trimdas pieredzes ietekme literārā darba veidošanā un tā autobiogrāfisko elementu izklāstījumā latviešu prozas tekstā, kā arī etniski šķirtās pieredzes un atmiņas nozīme somu rakstnieces romānā.

Trimdas literārās pieredzes izpēte mūsdienās paredz, pirmkārt, vēstījuma veidošanas stratēģiju padziļinātu izpēti, jo tā var sniegt precīzāku priekšstatu par „attiecībām starp trimdas pieredzi un tās reprezentācijas procesu”. (Mardorossian 2002, 15) Realitātē tas nozīmē autora pieredzes un atmiņas fikcionalizācijas mehānismu atpazīšanu. Ilzes Šķipsnas romāna gadījumā būtu jārunā par individuālās pieredzes *mākslinieciskošanu* un no Latvijas ideoloģiski atsvešināto rakstnieku stratēģiju pārmantošanu. Olga Senkāne disertācijā par Ilzes Šķipsnas daiļrades poētiku, tematiem un vēstījuma stratēģijām²⁹⁴ ir uzsvērusi angļu un austriešu (precīzāk – austro-ungāru²⁹⁵, jo teiktais attiecas uz literāro pieredzi pirms valstu sadalīšanās pēc Pirmā pasaules kara beigām) rakstnieku izteiksmes manieres aizgūšanu Šķipsnas romānos. Īpašu lomu Senkāne atvēl Džeimsa Džoisa (*James Joyce*) iekšējā monologa izvirzīšanai romāna centrālās vēstījuma līnijas vietā un Franca Kafkas (*Franz Kafka*) attīstīto absurdismu un bezsīžetiskumu veidotajos īsprozas darbos.

Šķipsnas īsprozas un romānu autobiogrāfiskumu veido a) telpiskās nianšes (varoņi ir *iemesti* autorei svarīgu notikumu vietās, biežāk skar dziļākas atmiņas par dzīvi Rīgā (Rabācs 1984)); b) autorei tuva un publiski pausta attieksme pret pašas identitātes noteikšanas īpašībām un iesaistīšanu nacionāli un kulturāli svešajā sabiedrībā. Kaut gan Šķipsnas romānus raksturo vēstījuma atsvešinātība un šķietams bezpersoniskums (notikumi attīstās it kā paši par sevi, sevis definētu nolūku un mērķu dzīti), reālajā dzīvē piedzīvotā ierakstīšana tekstos, pēc Ilzes Šķipsnas brāļa – Alvja Šķipsnas – uzskatiem, tika „[pār]vērsta augstākajā mākslas patiesībā.” (Rabācs 1984, 8) Lielāka apjoma tekstiem tas nozīmēja atmiņas koncepta padarīšanu par vēstījuma iekšējo motivāciju jeb tā radīšanas iemeslu un vēlmi saglabāt latvisko identitāti. Tā (identitāte) Ilzes Šķipsnas biogrāfijā ASV trimdas laikā (it īpaši – XX gs. 60. gadu sākumā, kad Šķipsnai parādījās iecere radīt romānu latviešu valodā tās retuma dēļ, kā

---

²⁹⁴ Skat. Senkāne 2003.

²⁹⁵ Austro-ungārija pastāvēja no 1868. līdz 1918. gadam.

arī trimdas literārā procesa atbalstam) tiek skaidrota caur *izšķiršanas* un *sevis pārlicināšanas* prizmu. Abi koncepti būtībā nozīmēja autorei individuālo uzdrīkstēšanos radīt un pārraidīt „pagātnes” identitāti jaunpieredzētajos attiecību modeļos. Kā atzīmē viņas vīrs – Valtons R. Rotroks (*Walton R. Rothrock*) –, kura uzvārdu Šķipsna ir izmantojusi pirmo trimdas stāstu publicēšanā XX gs. 50. gadu beigās,²⁹⁶ pirmais solis pretī rakstnieces liktenim bija sperts „sevis pārlicināšanas” (Rabācs 1984, 5) brīdī. Tas nozīmēja apjēgt, ka pastāv iespēja apliecināt izteiksmes un identitātes tapšanu ar rakstītu vārdu. Rakstītais vārds Šķipsnai līdzinājās mūžīgumam, kurš var „dzīvot ilgāk nekā marmora statujas un ka, ja trūkst pārlicības, ka rakstītais būs paliekošs, tad to rakstīt vispār nevajadzētu.” (Rabācs 1984, 5) Šķipsnai vajadzēja pārlicināt sevi par lingvistisku uzdrīkstēšanos un, kas ir svarīgāks, publicēšanos latviešu valodā. Vērtējot savas daiļrades nozīmi latviešu trimdinieku aprindās, Šķipsna norāda: „Izšķirties rakstīt latviski – tas rakstniekam nozīmēja izšķirties arī par garīgo trimdu.” (Dombrovska 1994, 113) Ar garīgo trimdu tiek saprasta XX gs. 60. gadu latviešu kopienas ASV vispārīgā pasaules izjūta, kas zaudē politisku svarīgumu, jo saaugšana ar jauno telpu šajā sfērā kara trimdinieku vilnim liekas mazāk svarīga nekā individuālās telpas zaudējums un individuāli koptu tradīciju vājināšana un neatbilstība dominējošajam kultūras kontekstam. Tā, piemēram, ASV raksturīga multikulturalitāte latviešu emigrantam kļūst par traucēkli „nacionālās un vispārcilvēciskās saliedēšanas procesā” (Dombrovska 1994, 114). Tam pamatā ir multikulturalitātes stāvokļa sākotnēji transformatīvs²⁹⁷, vēlāk arī mākslīgs raksturs²⁹⁸. Tādēļ radītajos romānos Šķipsna ir vērsusies pret individuālā vērtējuma un individualitātes klātbūtnes pārākā rakstura aprakstiem. Mākslinieciskajā uzstādījumā izpaudās autorei pārlicība par rakstnieka atbildības primāro raksturu: „Ja viņš ir kādas tautas vai sabiedrības apzinīgs loceklis, tad atbildība pret sevi noteiks arī viņa attiecības ar tām.” (Dombrovska 1994, 114)

Romāna autobiogrāfiskie elementi attīstās ap svešās telpas ap/pārdzīvošanas pieredzi un latviskuma ierakstīšanas mēģinājumiem ASV kultūras telpā. Šim nolūkam ir izmantoti bieži mitoloģizēti simboli. Pirms romāna „Aiz septītā tilta” (1965) autobiogrāfisko detaļu analīzes veikšanas, ir jāuzsver, ka Šķipsna šeit ir izmantojusi

²⁹⁶ Plašāk skat. Dombrovska 1994. 110.–122.; Rabācs 1984.

²⁹⁷ XVIII– XIX gs. Latvijas teritorijā pastāvīgi atradās vismaz piecas nacionālās minoritātes ar koptajām kultūras tradīcijām.

²⁹⁸ Padomju Savienības politiskais un sociālais projekts, kurš izpaudās priekšstatā par „tautu draudzību”.

sievietes „sašķeltās psihe” (Olgas Senkānes lietots jēdziens²⁹⁹) refleksiju aprakstu nacionāli un kulturāli atsvešinātās esības atspoguļojumā. Šis vēstījuma aspekts vislabāk kļūst saprotams ar romānu galveno varoņu – Edītes un Solvītas – psiholoģisko pretmetu. Ja Edītei piemīt „loģiski racionāli sakārtota domu kustība” (Senkāne 2003, 7), tad Solvīta ir „impulsīvi haotiska” (Senkāne 2003, 7), viņai piemīt ar realitāti maz saistītu priekšstatu un domu plūdums. Ap varonēm tiek konstruēta autobiogrāfiskā patība, kurā cīnās Šķipsnas vēlme racionalizēt jauniegūto eksistences vietu (Edīte), kam blakus ir rakstnieces atmiņas par pagātnes/izcelsmes telpu un vēlme piederēt tai vismaz transcendentāli (Solvīta).

Autobiogrāfiskums izvēlētajā romānā tiek uzturēts, pateicoties trim vienlīdz svarīgiem naratīva raksturojumiem. Pirmkārt, ar telpas apzinātu *latviskošanu* ar tradicionālajā mitoloģijā atrodamiem elementiem. Piemēram, Edītes un Solvītas attieksme pret akmeņu simboliku un varones pēdējās atdusas vietas raksturojums ar uzmanības pievēršanu akmenī iekaltajām zīmēm vai arī septiņu tiltu kā nepārvaramu šķēršļu simbols mitoloģijā.³⁰⁰ Otrkārt, ar telpas autobiogrāfisku pamatu (varoņu *pārvietošanas ierašas* ir salīdzināmas ar Šķipsnas dzīves vietu Teksasā. Treškārt, varones nodarbošanās – darbs bibliotēkā un darbs ar zaudēto atmiņu³⁰¹ – ir tieša norāde uz Šķipsnas dzīvesveidu un darbu universitātes bibliotēkā.³⁰² *Mitoloģija-telpa-rīcība* – šāds jēdzienu virknējums varētu raksturot Šķipsnas romāna autobiogrāfiskuma kodu un tā atklāsmes robežas. Autobiogrāfiskums romānā sākas jau ar pirmajiem burtiem, kuros slēpjas pazīstams sievietes (un rakstnieces) identitāti atklājošs kods „E+S (Edīte+Solvīta) satiku Solvītu” (Šķipsna 2000, 5). Rakstnieces identitātes izpausmes šajā kodā ir jāmeklē starp abu varoņu rīcībām un domām: tās ir kā vienojošs spēks, kura nolūks ir parādīt rakstnieces pašreferenci pret piedzīvoto ģeogrāfisko, kulturālo un etnisko identitāti, kā arī radīt priekšstatu par rakstnieces mākslinieciskās izpausmes iespējām *trīskārtējās apspiešanas* (politiskās, etniskās un dzimtes) apstākļos. Nemitīga pārslēgšanās no viena naratora uz otru, ar kuru satiekas lasītājs visa romāna garumā, var būt pamatota ar Šķipsnas tieksmi atveidot sievietei tuvāku atmiņu grāmatu un vēstuļu žanru, kurā iekļautas atmiņas un pieredzes atrodas mūžīgajā dialogā kā ar tā radītāju teksta tapšanas laikā, tā arī ar potenciālo lasītāju. Atšķirībā no romāna vēstījuma fundamentalitātes, kurā var iztikt bez atklātas

---

²⁹⁹ Skat. Senkāne 2003.

³⁰⁰ Skat. Tresiders 2004.

³⁰¹ Apakšnodaļas turpinājumā šī autobiogrāfiskā detaļa ir aprakstīta precīzāk ar romāna citējumiem.

³⁰² Detalizēto rakstnieces biogrāfiju skat., piem., Rabācs 1984.

diskusijas ar lasītāju rakstnieka izvēles dēļ, vēstule un atmiņu grāmatas vienmēr ir domātas tālākai nodošanai, un, kas ir būtiskāk, atver iespēju sarunai ar teksta uztvērēju.³⁰³

Romāna varones atveido autobiogrāfisko atmiņu un pieredžu plūsmu, kura ne vienmēr tiek saistīta tieši ar autores dzīves niansēm, bet arī pauž vispārējo trimdinieku attieksmi pret apgūstamo realitāti, kura bez reālajām saiknēm ar dzimteni, „ir brīnišķīga tieši tāpēc, ka [es] zinu, ka nekam nav jēgas”. (Šķipsna 2000, 27) Tātad Šķipsnas piedzīvotā un aprakstītā pieredze ir viens no atspēriena punktiem kopīgas pieredzes līdzpārdzīvošanā. Trimdas rakstnieku raksturojošā tendence vērtēt dzimtenē notiekošo/notikušo un vērtēšanas tieksme uz nemainīgo objektivitāti Šķipsnas romānā tiek aizstāta ar abu galveno varoņu pašrefleksijas izcelšanu. Tā nozīmē individuālās vēstures dominanti pār nacionālo (arī izcelsmes valsts vēsturi). (Shankar, Partridge 2006; Mardorossian 2002). Pašrefleksija, pēc Šķipsnas daiļrades un biogrāfijas pētnieku atziņām, attīstās ap diviem pretstatā esošiem naratīva izklāstiem: ap loģiski secīgo materiāla izkārtojumu Edītes pārdomās un monoloģiskajām pārdomām Solvītas tēlam piederošajos teksta fragmentos. Edītes racionālā domāšana liek viņai uztvert arī savu ķermeni kā subjektīvi definētu vienību, tekstā viņa atveido subjekta noteiktu pasaules uztveri. Tā vieno raksturu ar humānisma pārliecību par pasaules radīšanu vienīgi caur tās individuālo uztveri un virza naratīvu uz realitātes fizisko uztveri. Tā, piemēram, Edīte, nespējot pierast vai saprast tuvās draudzenes Solvītas pasaules koncepciju un sadzīvošanu ar trimdinieces būšanu, izjūt fizisku vājumu: „Tā laikam skatījos arī es, jo galvā šaudījās domas kā iztraucēts raibu tauriņu bars, un es nezināju, kura bija Solvītas doma, kura manējā. Pēkšņi jutos nelāgi, līdz nespēkam nogurusi. Tikai tagad manīju, ka satraukums man bija apžņaudzies kā spīdīga un cieša metāla stīpa, man bija jāsavēlka tievākai un jāelpo seklāk, lai to panestu, man bija ar līšanu tai jāizlien cauri, no pakāpiena uz pakāpienu, augšup.” (Šķipsna 2000, 18)

Fragments izgaismo trimdas sievietes identitātes fizisko pieredzi: atmiņas par bailēm no nepatiesām (vai nevietā esošām) domām („galvā šaudījās iztraucēts [...] tauriņu bars, un es nezināju, kura bija Solvītas doma, kura manējā”) arī trimdas telpā spēj izraisīt fizisku reakciju un vēlmi vēlreiz pazust no nevēlamajiem ideoloģijas modeļiem („man bija jāsavēlka tievākai un jāelpo seklāk [...], man bija ar līšanu tai jāizlien cauri [...]”). Tieši iepriekš piedzīvotās *fizisko sajūtu* pieredzes atdzīvināšana

---

³⁰³ Kõresaar, Lauk, Kuutmaa 2009.

tekstā sniedz pamatu domāt par autobiogrāfiskumu, kurš šajā gadījumā attīstās ap sievišķā subjekta atmiņām un pārtop par tieksmi pēc iespējas ātrāk zaudēt bēgļa *pagaidu* stāvokli un sasniegt vienotās identitātes izjūtu vai vismaz priekšstatu par to („no pakāpiena uz pakāpienu, augšup”). Kaut gan Ilze Šķipsna nav atzinusi autobiogrāfijas elementu klātbūtni analizējamajā romānā, autore pagātnes subjektīvu bēgļu noņemšanas pieredzi (periodu no 1947. līdz 1948. gadam nākotnes rakstniece ir pavadījusi Fišbahā (Vācija) bēgļu noņemšanā)³⁰⁴ pārmanto Edītes attieksme pret pagātnes divdomīgo vai nedrošo raksturu. Autobiogrāfiskums romānā it kā attaisno rakstnieces nespēju izvairīties no traumatiskās un apzināti traumatizētas pagātnes. Pagātne Edītes apziņā ir palikusi vien kā „izbālējuši tapešu zīmējumi” (Šķipsna 2000, 19). Lai pārliecinātu sevi par nevēlamās pagātnes mazsvarīgumu (un rakstura *iedzimtās racionalitātes* dēļ), individuālā pieredze tiek pielīdzināta kopienas pieredzei: „Pazīstamas sejas un stāsti bija bāli tapešu zīmējumi uz manu darba dienu sienām un nenozīmēja nekā vairāk kā miljonie uzvārdi, vārdi, skaitļi, kas krājās un sijājās apdrošināšanas biedrības arhīvos, pie kuriem es strādāju.” (Šķipsna 2000, 19)

Piedzīvotā pagātne fragmentā tiek paspīlgtināta kā ar līdzīgo pieredžu neskaitāmo daudzumu, kas liecina par notikumu svarīgumu trimdnieka autobiogrāfiskās apziņas formēšanā; tā arī ar varones ikdienas nodarbi – darbu arhīvā. Viņa burtiski savieno vienā ķēdē trimdā sašķeltos likteņus, ar savu iejaukšanos individuālajos stāstos padarot tos par redzamiem, un, tātad, svarīgiem. Edītes darbs var būt skaidrots kā autobiogrāfijas rakstīšanas process pats par sevi. To var pamatot, lietojot Sidonijas Smitas un Jūlijas Vatesones attīstīto priekšstatu par autobiogrāfiskās selektivitātes principu. Tā ir jāsaprot kā autora nepazināta tieksme dalīties individuālajā pieredzē vien daļēji un pēc atmiņu svarīguma pakāpes.³⁰⁵ Autobiogrāfijas veidotājam ir svarīgs pats izteiksmes un iespējamās publiskās redzamības, nevis pausto atmiņu atbilde sociālajai telpai. Šķipsnas literārajā pieredzē pēdējais aspekts tiek veidots caur neglītās pagātnes atkailināšanu, kuru rakstniece saskata tūkstošu netapušo trimdnieku nāvēs. Romānā šī tieksme tiek atspoguļota ar Edītes racionālo tieksmi rast pierādījumu pagātnes netaisnīgumam un „dokumentēt” to: „Laiku pa laikam mēs savācām kopā mirušo vārdus un izņēmām tos no apgrozības, bet sarakstus rūpīgi nofotografējam uz mikrofilmām, kas tad tika aizvestas un noslēptas kaut kur dziļi klintīs izraktās krātuvēs kā kopējā kapā, jo apdrošināšanas

³⁰⁴Skat. Dombrovska 1994. 110.–122.

³⁰⁵Plašāk skat. Smith, Watson 2010.

sabiedrība bija veca firma ar labu slavu un nebija pieļaujams, ka kāds rūpīgi iegrāmatos maksājumus, kāds vārds vai adrese tiktu iznīcināta vai nozustu no mūsu sarakstiem [...]” (Šķipsna 2000, 19)

Varones darba vietas izcelšana – *apdrošināšanas sabiedrība* – neliekas nejauša, bet gan trimdas identitāti papildinoša telpa. Trimdas *laimes meka*, kurai ir bijis jānodrošina pārticīgā nākotne pārvērtusies par *slēpšanas zemi* romānā un *zaudētas paradīzes* atveidotāju Ilzes Šķipsnas personīgajās atmiņās. Kādā nublicētajā atmiņu stāstā atrodam šādu trimdinieces esības raksturojumu: „Nepieminēts tas varbūt palika vienkārši tādēļ, ka tas nekad nepiemeklēja visus cilvēkus [= trimdinieku kopienu] uzreiz³⁰⁶ vai vienādi, un tā tuvošanās bija jānojaus katram par sevi. [...] Tam nebija cita apliecinājuma kā novērstas acis, pa kurām aizplīvurojusies grūtsirdība skatījās paslēpdamās, taču par to nebija arī nosakāms, vai tā jau redzēja vētrā sarautus vadus, aplautus meža galus un priedes mizā iegrieztus krustus, vai arī vēl tikai nespēja atvairīt nojautas, ka tas sāk savilkties apziņas vistālākā malā kā vēl neredzami posta mākoņi aiz apvāršņa.” (Rabācs 1984, 66)

Trimda izvēršas par cerību un tieksmju zemi, kam pretstatā ir jaunās telpas nevīžība pret tās jaunpienācējiem un pēdējo mēģinājumi vai nu saglabāt (taču vienlaicīgi noslēpt) reālus izcelsmes pierādījumus (Edītes kopti saraksti), vai arī noniecināt etniskās saknes (Šķipsnas poetizētās atmiņas). Pēdējo trimdinieku uzvedības manieri pārmanto Edītes mākslinieciskais pretmets – Solvīta. Atšķirībā no Edītes, kurai individuālās patības izpratnes robežas sniedzas pāri tagadnei un kura cenšas saglabāt nacionālo un etnisko izcelsmi arī pasaules reālajos objektos, Solvīta meklē iespējas vismaz fiziski līdzināties jaunapgūstamajai telpai.

Edītes atsvešināšanās no trimdas apstākļiem raksturojumā paralēli pagātnes liecību fotografēšanai naratīvā parādās arī arhīva sabiedrībā lietojams darbagalds, kurš „[...] bija kā liels klajums, kas šķīra mani no pārējā biroja” (Šķipsna 2000, 20) un kura klātbūtne nozīmē arī Edītes pašapliecinājuma iespējas robežas un tieksmi pret atmiņu un pieredzes drošību un neaizskaramību. „[...] virpuļu krēsls mīlīgi čīkstēja saskaņā ar manām kustībām, neona gaisma virs galvas bija nemainīga tāpat kā drošā sajūta, ka nekādi negaidīti uztraukumi un nevajadzīgi pārsteigumi man te neuzbruks.” (Šķipsna 2000, 20)

---

³⁰⁶ Šeit ir saglabāta publikācijas oriģinālrakstība. Avots ir publicēts ASV. Plašāk skat. Rabācs 1984. 66.–72.

Slēgtās telpas kā drošības metafora („negaidīti uztraukumi [...] man te neuzbruks”) un pārrudzēto kustību („krēsls čīkstēja **saskaņā ar manām kustībām**”) kā eksistences un realitātes noteicēja izcelšana fragmentā liecina gan par autobiogrāfiskuma klātbūtni Šķipsnas mākslinieciskās identitātes tapšanā, gan arī par vienas no pirmajām sieviešu modernisma balsīm – Virdžīnijas Vulfas (*Virginia Woolf*) (1882–1941) pārdomu par sieviešu literāro telpu interpretāciju. Par labu pēdējam argumentam ir jāvēršas pie Olgas Senkānes disertācijas, kurā autore atzīst: „Modernistes I. Šķipsnas tekstu izpēte konceptuālā rakursā saistāma ar viņas radošās individualitātes īpašo interesi par filozofiju (budisms, intuītivisms, fenomenoloģija, eksistenciālisms), [...] psihoanalīzi (sapņa funkcijas), un analītisko psiholoģiju (arhetipi), literatūras un mākslas vēsturi. Viņas tekstu atšifrējums nav iedomājams bez pētnieka kompetences S. Kirkegora (patības traktējums, izmisuma jēdziens, cilvēka attīstības stadijas) [...], M. Heidegera (esamības likumi un valoda, civilizācijas attālināšanās no „Nekas”, laiciskums, cilvēka bailes un satraukums, dzīves jēga), [...] modernistu – A. Bretona, M. Prusta, V. Vulfas, F. Kafkas, visvairāk – Dž. Džoisa mākslinieciskajos meklējumos (romāns „Uliss” (1922)).” (Senkāne 2002, 11)

Varones pretmetu uzvedību un pasaules skaidrojumu rāda Solvīta, kura tiecas pret zibenīgu iekļaušanos un „pielīdzināšanos” apkārtējai sabiedrībai. Atmiņas un etniskās izcelsmes kategoriju problematizācija Solvītas apziņā tiek aizstāta ar fiziskā tēla „labošanu” saskaņā ar apkārtējās telpas priekšstatiem par sievišķību:

[Edīte] „Vai tu vienmēr krāso matus citiem par prieku?”

„Jā”, Solvīta teica, „kam tad?” Bez tam panākumu priekšnoteikumus ir uzminēt kāda cilvēka ideālo priekšstatu par tevi un tavu būtni un tad to apzinīgi veicināt un papildīt, arvien ar jaunu atbalstīt un barot.”

„Kā kaujamu cūku,” es teicu. „Par kāda veida panākumiem tu runā?”

„Visiem – tiklab sabiedriskiem un saimnieciskiem kā draudzības un mīlestības.”

„Un tu nedomā, ka šāda... šāda izlikšanās ir negodīga?”

„Izlikšanās? Kas ir izlikšanās? **Lai izliktos, vispirms ir jāzina, kas tu esi.** Vai tu zini. Un vai tu sev vienmēr tici?”

„Brīžam jā, brīžam ne,” es teicu.

„Varbūt tu esi spoks,” Solvīta smējās. „Ar vai bez ķēdēm?”” (Šķipsna 2000, 39, izcēlums mans - M.S.)

Citātā parādās kā sievišķās *identitātes ķermeniskošana* un piesaistīšana trimdas realitātei, tā arī tiek problematizēta identitātes tapšana kā tāda, apjēgts tās divdabīgais pamats. Romāna pētnieku apcerējumos³⁰⁷ vairākkārt sastopamies ar varoņu identitāšu saplūsmes vienā raksturā stratēģijas skaidrojumiem (gandrīz klasiskā Edītes un Solvītas (E+S) vārdu interpretācija, kas ir vienas personas piedzīvotās pasaules dažāds skaidrojums), ar kuras jēdzienisko prelūdiju sastopamies jau teksta pirmajās nodaļās. Norādot uz identitātes koncepta netiešo raksturu („Lai izliktos, vispirms ir jāzina, kas tu esi.”), Edīte skar ne tikai trimdinieku eksistenci „starp telpu” statusā, bet arī pareģo romāna finālu, kurā, līdz ar abu varoņu vienlaicīgo nāvi autokatastrofā, sievišķā identitāte zaudē ambivalenci, uzvedības un tās reprezentācijas pretrunas un nesaderīgais kļūst par vienīgo iespējamo: „ES nezināju, ka jūs viņu mājās vienmēr saucāt par Edīti.” „Man bija aizmirsies, ka viņai ir arī otrais vārds.” „Edīte Solvīta.”

„Viņa domāja, ka tie nesaderas kopā.” „Tagad tie vienmēr būs kopā. Iekalti akmenī.”

„Skaists kalums.

Še dus

Edīte Solvīta Melvija

Un skaists akmens.” (Šķipsna 2000, 200)

Fragments turpina romāna sākumā uzsvērtu Edītes piederību pagātnes laikam un telpai: gan viņas atmiņas, gan uzvedība ir vērsta uz pagātnes apzinātu vai neapzinātu restaurāciju. Mīļākā telpa ir slēgtā, nevienam nezināmā un neaizskaramā, kas tradicionālajā pasaules iekārtas skaidrojumā saistījās ar sievišķo telpu un telpas nosacīto uzvedību – klusumu un sociālo caurspīdīgumu (Hoffman Baruch 1981). Pats Edītes vārds nespēj pārvarēt mākslīgi veidoto tēlojumu sliekšni – tas ir lietojams vienīgi mājās – atkal slēgtajā un ar sociāliem procesiem tieši nesaistītajā telpā. Vārda piederība mājas konceptam sniedz papildu jēdzienisko slodzi, kura saista Edītes tēlu ar etniskās izcelsmes (= etnisko māju) telpu. Turklāt teksta sākumā atrodam Edītes pausto attieksmi pret trimdas esību, kura, viņasprāt, ir vainīga atmiņu ātrajā izdzēšanā: „Mēs braucām ar auto pa asfaltēta lielceļa virsu uz Amerikas dienvidiem, kur es nepazinu neviena, ko mīlēt vai nīst. [...] Mani nekas nesaistīja, pat ne atmiņas – lai kā es vilku stāstus par Ziemassvētkiem tēva mājā vai Jāņu nakti Lielupes krastā sev ap pleciem kā mīksta villaines, šie stāsti, tikko iedomāti un atcerēti, tūlīt lobījās, šķinās

³⁰⁷ Skat. Rabācs 1984 Dombrovska 1994. 110.–122.; Senkāne 2002; Senkāne 2004.

no manis nost, tā ka pamazām tika baigi domāt tālāk, jo nezināju, kas paliks pāri, kas paglābsies lielceļa gaišajos putekļos brīdī, kad norisīs un atšķelsies pēdējā atmiņa, pēdējā kārtā.” (Šķipsna 2000, 38) Fragmentā tiek arī izcelta autobiogrāfiskās identitātes veidojošs aspekts – atmiņu izvēlīgā daba, kas ar laiku var vai nu pazudināt tās nesēju (Edīte), vai arī sniegt tām iemeslus līdzināties jaunajai sabiedrībai (Solvīta). Edītes atmiņas aizstāj realitāti: neilgi pirms nāves viņa konstatē tagadnes esības *pāreju bezlaikā*: „Klusums namā. Spoguļi krēslainā gaitenī. Bet man jāsteidzas, un krēslainie spoguļi nezina, skatīties uz priekšu vai atpakaļ. Tajos tumsa un gaisma nav vēl atšķīrušās.” (Šķipsna 2000, 198)

Solvītas tēlam romānā ir atvēlēta sievietes publiskā tēla atveidotājas loma. Atmiņas kategorija šeit tiek apzināta kā nevēlamais kavēklis laimīgās nākotnes atnākšanai. Varone nevis reflektē par laika kategoriju, bet gan izmanto tā labumus. Atšķirībā no Edītes, kura dievina atmiņu „pierādīšanas” un „pieradināšanas” procesu ar fotokameras uzņēmumu starpniecību, Solvīta saīsina atmiņu „dzīvotspēju” un sieviešu rakstībai bieži sastopamās vēstuļu (un dienasgrāmatu) rakstīšanas vietā, raksta telegrammas: „Kas bija teikts telegrammā?” viņš vaicāja. „Ka tēvu ķērusi sirdstrieķa, un lai Džeralds nekavējoties brauc mājās,” atbildēja Solvīta. „Un to nosūtītāt jūs?” „Jā,” teica Solvīta, „un es to arī parakstīju.” (Šķipsna 2000, 146)

Interesanti šķiet norādīt uz telegrammā pausto ziņu un tā saikni ar sievišķās atmiņas kategoriju romānā: izmantojot modernās tehnoloģijas, Solvīta rīkojas moderni arī sociālajā nozīmē – viņa burtiski ir pasludinājusi jebkādas reālās saiknes ar etnisko izcelsmi izzušanu. Zīmīgi, ka mātes tēls romānā, kaut arī pieder pie laimīgajiem pirms-trimdas laikiem, arī saistās ar sievišķās identitātes „moderno” rīcību – etnisko dažādību noliegšanu un reālo rīcību ikdienas esības uzlabošanai: „Māte bija pieminekļis laimīgajiem laikiem pirms kara un pārmetums visam, kas nāca pēc tā. [Viņas] tēva bērnu gājienu Dienvidvācijas ciemā izjauca vaļā pasprucis melnraibs bullis, un kopš tā laika mana māte tikpat mežonīgi un stūrgalvīgi metās virsū visām pasaules netaisnībām – krieviem un vāciešiem, nometnēm, amerikāņiem, tārpainiem makaroniem un baltmaizei darba dienās, galvotājiem, jūrai, kuģa pavāram, Ņujorkas ostmalai, papīra kafijas krūzēm, angļu valodai, maizes cepējiem, balto kreklu valkātājiem, kvēpiem, amerikāņu laikrakstiem, latviešu laikrakstiem, krievu tankiem Ungārijā, zobārstiem, ziedojušu vācējiem, ceļu būvētājiem, dienvidamerikāņiem, amerikāņiem, nesmaržīgiem ceriņiem, cigarešu smēķētājiem, manai krustmātei Elzai un, protams, arī man.” (Šķipsna 2000, 28)

Zibenīgas mātes biogrāfijas ieskicējumā parādās arī topošās Edītes Solvītas identitātes polivalences iemesls – viņa ir redzējusi un [pie]redzējusi nevis abstrakto priekšstatu par pasauli, bet *savstarpējo attiecību pasauli*, kurā viņas atmiņām neradās pamata. Nespējot līdzināties mātes ideālajam un apzināti ideologizētajam („Māte bija pieminekļis”) tēlam, meitene piedzīvo atmiņu un realitātes nesaskaņotību, kādēļ arī sievišķās identitātes tapšana sadalās psiholoģiskajā (Edīte) un fiziskajā (Solvīta) izpausmē. Autobiogrāfiskums romānā funkcionē, tieši pateicoties varoņu atmiņu nespējai līdzināties realitātei tās sarežģītuma dēļ, bet gan atdarināt tās elementus. Šķipsnas pieredzes fikcionalizācija ar divu pretējo tēlu palīdzību ļauj skaidrot un saprast trimdas pieredzi kā savstarpēji radītā stāvokļa ikdienišķo klātbūtni un ietekmi sievišķās identitātes veidošanā.

Turpinājumā tiek analizēts Somijas zviedrietes **Sallijas Salminen** (*Sally Salminen*) romāns par lauku dzīvi Ālandu salās – „Kājas zemes dubļos” (*Jäljet maan mullassa*, 1961). Izvēlētais teksts nav pazīstamākais rakstnieces darbs: vēl XX gs. 30. gadu vidū nāk klajā Salminenas pirmromāns „Katarīna” (*Katariina*, 1936), kurš padara viņu par lasītāko autoru. Turklāt romāns tika pārtulkots vairāk nekā divdesmit valodās neilgi pēc tā publicēšanas rakstnieces dzimtajā – zviedru – valodā. Pētījuma autores interesi izraisīja romānā izvirzītie jautājumi par etniski svešās identitātes ierakstīšanas mēģinājumiem XX gs. 60. gadu pārsvarā homogēnajā Somijas sabiedrībā.

Galvenās varones – zemes īpašnieces Edlas (*Edla*) – tieksme pēc sieviešu identitātes sociālajām pārmaiņām, kuru pamatā ir viņas pārliecība par līdzvērtīgu tiesību kā uz mantotu īpašumu, tā arī uz likteņa neatkarīgu veidošanu, iezīmē arī teksta autores attieksmi pret pašas pagātni. Sallija Salminena ir cēlusies no nabadzīgas Somijas zviedru ģimenes, kura XX gs. sākumā dzīvoja tā dēvētajā Somijas zviedru zemē (Laitinen 1976) – Ālandu salās (somiski *Ahvenanmaa*³⁰⁸, zviedriski – *Åland*). Edlas tieksme pret materiāliem labumiem un to burtiska izveidošana saplūst ar autores bērnības tieksmi „rast pārticības zemi tepat, aiz mājas stūra”. (Laitinen 1997) Pirms izvēlētā romāna analīzes liekas būtiski paskaidrot šīs Somijas teritorijas īpašā politiskā un sociālā stāvokļa vēsturiskos iemeslus.

Ālandu salu vēsturi var raksturot paralēli Somijas zviedru laikiem (no apmēram XIII gs. līdz 1809. gadam) un Lielķeizaristes periodam (1809–1918). Savstarpējas mijiedarbības relatīvs vājums starp kontinentālo Somiju un kopš 1809. gada tai

---

³⁰⁸ *Ahven* – „asaris”, *Ahvenanmaa* – „asaru zeme”.

piederošo salu ir pamatojams, pirmkārt, ar lingvistisko un etniskās piederības dažādību, otrkārt, ar Krievijas Impērijas turpinātu politiku par neatkarīgu vietēju pašvaldību organizēšanu pēc Krievijas Zviedrijas kara (1808–1809) beigām.³⁰⁹ Somijas pārtapšana par Krievijas autonomiju nozīmēja Ālandu salu pārtapšanu par Lielķeizaristes līdzvērtīgu daļu. Teritorijā saglabājās zviedru periodiskie izdevumi, kultūras un valsts pasākumi arī norisinājās saskaņā ar zviedru ieviestajām tradīcijām. Pēc Somijas neatkarības atgūšanas 1918. gadā un 1921. gada Tautu savienības jeb Nāciju Līgas lēmuma Ālandu salas turpināja piederēt Somijai. Pēdējā savukārt apņēmas nodrošināt zviedru kultūrvidi, kā arī neatkarīgu pašvaldības un muitas pārvaldi. Šo apstākļu kopums sekmēja divvalodīgās sabiedrības likumiskā pamatojuma izveidi – zviedru valodas atzīšanu par otru valsts valodu. (Meinander 2011) Tomēr realitātē Somijas zviedru sociālās grupas integrācija nenotika zibenīgi: tā, piemēram, līdz pat XX gs. 60. gadu sākumam zviedru etniskās izcelsmes autoru darbi³¹⁰ pastāvēja vien lingvistiski slēgtā lokā un neguva turpinājumu somu tulkojumos.

Atšķirīgo pieredzi gadsimta vidus kultūras situācijā rāda Sallijas Salminenā sarakstīto darbu liktenis: vairums darbu ar autobiogrāfisko pamatu ir tulkoti somu valodā uzreiz pēc to izdošanas zviedriski. Bez literatūras prēmiju ieguvušās „Katarīnas” ir tulkoti atmiņu un ceļa piezīmju grāmatas: „Garais pavasaris” (*Den långa våren; Pitkå kevät*, 1939), „Smiltīm uzceltie” (*På los sänd; Hiekalle rakennettu*, 1941), „Zvejniekiema princis” (*Prins Eflam; Kalastajakylån prinssi*, 1953), „Jūras sala” (*Vid havet*, 1963, *Meren saari*, 1964). Analizējamais romāns iekļaujas minēto tekstu žanriskajā specifiskā un tiek vērtēts kā „autobiogrāfisks patiesās dzīves vērojums [nabadzīgās] sievietes acīm”.³¹¹

Sociālās izcelsmes detalizēts skaidrojums un trūcīgās sabiedrības daļas precīzs atspoguļojums, kas ir raksturīgs romānam „Kājas zemes dubļos”, nav nejaušs: tas veido teksta *autobiogrāfisko dvesmu* un varoņu uzskatos ir autores atmiņas par bērnības pirmajiem gadiem. Sallija Salminena ir astotais bērns divpadsmit bērnu ģimenē, un viņas pirmās atmiņas saistās ar „cīņu ar trūkumu katrā rīcībā, uzskatā un tās izpausmē” (Laitinen 1967). Līdzīgi latviešu literārajam procesam XX gs. 20. gadu beigās – 30. gadu sākumā un Annas Brigaderes iepriekš aplūkotajam darbam – pirmais, ar ko sākās sieviešu identitātes pašizpratne un tās izglītošana ir ikdienišķais un cikliskais darbs.

³⁰⁹ Skat. History of Finland. <http://www.histdoc.net/history/history.html>.

³¹⁰ Arī agrāk tapušie, piem., Edītes Sēdergrānas (*Edith Södergrån*) (1892–1923) dzejas krājumi.

³¹¹ Skat. Korsström 2012.

Tam pakļaujas ikviens no romānā iesaistītajiem varoņiem, taču paralēli Salminena skar jautājumu par etniskās identitātes pārākumu pār ikdienišķām (arī: vēsturiskā konteksta) vajadzībām un etniskās citādības padarīšanu par sieviešu pašizpaušmes dzinēj spēku. Zviedriskums Somijas politiskajā un kultūras telpā tiek skaidrots saistībā ar pārliecību par sieviešu rīcību kā etnicitātes neatņemamu daļu. Politiskā neatkarība, kurā dzīvo romāna varoņi – Ālandu salu ciema iemītnieki – netiek saistīta ar individuālo neatkarību. Varoņi drīzāk meklē neredzamu atbalstu vai somu piekrišanu tās vai citas darbības vērtējumā un tās lietderības pakāpes definēšanā kopīgās nākotnes veidošanā. Etniskā sašķeltība, kuru piedzīvo galvenie varoņi – laukstrādnieks Svens (*Sven*) un zemes īpašniece Edla – tekstā sakrīt ar kaunu pret ģimeniskām saitēm, apzināto atsvešināšanos no vecākiem, kuri tiek uztverti kā „[...] vienkāršākas dabas saiknes. Tās ir viegli izjaukt, un viegli ir aizmirst par tām”. (Salminen 1961, 34) Īstā etniskā piederība vai tādas apliecinājums sākās ar rakstīto vārdu – grāmatām:

„[...] iznīcināt kultūras tradīcijas un rakstītas liecības ir daudz grūtāk. Tas ir iespējams vien brīdī, kad tiek ņemtas vērā arī kultūras tradīcijas un [tautas] pašcieņa.” (Salminen 1961, 34)

Fragments pievērš lasītāja uzmanību kādai Ālandu salu vēsturiskā konteksta īpašībai: tautai, kas palikusi sākotnēji Zviedrijai piederīgajā zemē un burtiski tika „nodota” Somijas pārvaldībā politisko un sociālo pretrunu apogeja – kara – rezultātā, par vienīgo „īstās” etniskās identitātes noteicēju paliek nevis trimdā izaugušie pirmsteči, bet gan rakstītie avoti, kurus raksturo senākā izcelsme. Tā nosaka nosacīto objektivitāti pret pagātnes notikumiem, un, tāpat, tiecas atveidot augstākās ticamības pakāpi. (Guilleen 1976) Etniskā identitāte tekstā vairs neskar tiešas radniecīgas saites un pārmantotus vēstījumus par indivīdu izcelsmi, jo ilgstošās iekšējas trimdas apstākļos šie stāsti vairs nevar būt uztverti kā vienīgā iespējamā patiesība. Var teikt, ka Salminenas romāns skar divas autobiogrāfiskās identitātes līnijas: autores etnisko un sociālo izcelsmi. Tā tiek vērtēta no neiejaukšanas perspektīvas, un etniskajā izcelsmē tiek meklēti sievišķās identitātes aizspriedumu pamati.³¹²

Tekstu raksturo hronikai līdzīga uzmanība saistībā ar attiecību pārmaiņām pret valdošo politiku valstī. Etniskā piederība un tapšana tiek interpretēta caur XX gs. 50. gadu beigās un 60. gadu sākumā pieredzēto zviedru repatriācijas un karsti vēlētas trimdas tuvākajās Eiropas valstīs tendenci. Pati Salminena ir piedzīvojusi īsu trimdu pēc

---

³¹² Par šo autobiogrāfisko „detaļu” tekstā atbild vienīgā sievietē Edla.

pašas izvēles Kopenhāgenā, kur tapa lielāka daļa no viņas darbiem. Romāna teksts aktualizē vēl kādu *trimdas pēc sirds aicinājuma* motīvu: īstās saiknes ar ilgstošajā trimdā esošiem radniekiem (šeit: Ālandu salu iedzīvotājiem) tiek aizstātas ar iztēles pasaules veidošanu, kurā valda „dažādo, agrāk nepieredzēto, lietu pasaule” (Salminen 1961, 62) un kurā „nestaigā cilvēki zilbaltzilajos uzvalkos”³¹³ ar uzmanību piesaistošiem groziem rokās” (Salminen 1961, 72). Vizuālo stereotipu par somu ikdienas dzīvi, piem., nevērība pret lietotu sadzīves lietu pieskaņošanas pārējam tērpam – un nacionālā karoga krāsu nepiemērots lietojums – iezīmē Salminenenas tekstā trimdinieces attieksmi pret no piedzimšanas redzēto un [pie]redzēto nacionālo telpu. Trimdas literatūras procesu pētnieks Klaudio Gilēns (*Claudio Guillen*), raksturojot sociālās un vēsturiskās kontinuitātes un motīvu atkārtojuma tendenci, ir norādījis, ka to atbalsta vai pat padara par iespējamu autobiogrāfiskuma tieksme „[...] pārraidīt [trimdas] faktiskas pieredzes ar pret tām vērsto emociju analīzes starpniecību” (Guillien 1976, 272). Salminenenas tekstam šī tendence nozīmēja kritikas izpausmi pret Somijas vēsturisko attīstību un laikmetīgās parādības – somu izceļošanu karā mazāk cietušajā Zviedrijā vēl XX gs. 50. gadu sākumā³¹⁴ – izcelšanu. Nesenās pagātnes notikumu izstāstīšanas nolūks romānā saistās ar Somijas zviedru sociālās grupas vienoto izpratni par valdošās etniskās grupas *ēnainajam pusēm*, un vienlaicīgi šīs puses kļūst par sociālās vienotības vadošo principu. Lai izgaismotu etnisko procesu atgriezenisko raksturu, Salminena salīdzina 60. gadu Ālandu salās piedzīvotās zviedru identitātes dokumentēšanas specifiku ar Zviedrijas somu esamību. Tā ir kolektīvās biogrāfijas izpausme tekstā, kurā autores etniskā identitāte tiek saplūdināta ar varoņu identitāti. Brīdī, kad romāna otrā plāna varonim Karelijam (*Karrelli*) ir nepieciešams iesaistīties tā laika Somijas sabiedrības veidojošajā vienībā – lauku strādnieku savienībā – varoņa etniskā piederība [brīvprātīgi!] tiek izlaista:

„- Bet vai tev nevajadzēja sniegt ziņas par sevi?

- Nu bet protams. Vajadzēja aizpildīt garo anketu, taču es uzrakstīju tikai vārdu un dzimšanas gadu, cita nevajadzēja. Kantora meitene sacīja, ka tas nav tik svarīgi, tā ir vairāk pro forma, tā viņa teica [...]” (Salminen 1961, 76)

³¹³ Šeit ir parodētas Somijas nacionālā karoga krāsas – baltais fons ar zilu krustu.

³¹⁴ Būtiski atzīmēt, ka Salminenenas kritika pret somu izceļošanu labklājības meklējumos kaimiņvalstī ir pirmo reizi izteikta kā analizētajā romānā, tā arī autobiogrāfiskajos sacerējumos dāņu un zviedru valodās – (zviedr). *Min amerikanska saga* (Mans amerikāņu stāsts, 1968); *I Danmark* („Dānijā”, 1972) u. c. Viņas piedāvāto skatpunktu XX gs. 90. gadu vidū pārņēma cita somu rakstniece (šoreiz – ar somu saknēm) – Sisko Istenmeki (*Sisko Istanmäki*), kuras romāns „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (*Liian paksu perhoseksi*, 1995) ir analizēts promocijas darba 3. nodaļas trešajā apakšnodaļā.

Etniskās identitātes aizmiršana un jaunās tapšana tiek pamatota ar Somijas pilsoņu etniskās uzvedības īpašībām pēc Otrā pasaules kara apgūstamajā Zviedrijas zemē: „Citādi klājas mūsu ziemeļu kaimiņiem”³¹⁵, – Vilhelms nosprieda. „Tiem ir jāsež klusītiņām starp agrākiem slavinātājiem”³¹⁶. Pat bērni atļāvās izsmiet un rādīt uz tiem ar pirkstu.” (Salminen 1961, 76)

Etniskā identitāte romānā iegūst divdomīgu, kontekstā pamatotu raksturu, kas nav bijis pieredzēts pirms Salminenā tekstu publicēšanas somu literatūrā. Atklāta ironija un sociālas dabas pretrunas Salminenā prozā kļūst iespējamas, pateicoties somu literatūras XX gs. 60. gadu tendencei atvērt kulturāli un lingvistiski slēgto somu un somiskuma telpu. Tādējādi tika izjaukts izplatītais priekšstats par valsti kā vien Vācijas ideoloģijai pakļauto teritoriju. (Laitinen 1967; Ahokas 1973). Salminenā teksts var tikt uztverts kā mēģinājums apšaubīt nostādni par somu literatūras procesa vienveidīgumu un virzību tikai uz nacionālās valodas nesējiem. Aplūkojamais romāns ir arī viens no pirmajiem piemēriem divvalodīgai funkcionēšanai Ziemeļvalstu literatūrā.

Sieviešu etniskās identitātes iekļaušanas specifika Salminenā tekstā ir apvienota ar individuālajām atmiņām par sociālās tapšanas procesa sarežģītību meitenei no ekonomiski nenodrošinātās ģimenes ar etniski citādo izcelsmi. Tekstā sievietes tēlam (Edlai) ir atvēlēta neatkarīgās pasaules radītājas loma: tā šķietami pastāv ārpus nacionālās vēstures (jo rada savu), kā arī neizjūt kaunu pret etnisko izcelsmi, bet gan paspiltina to ar folkloras elementiem. Tekstā ir iekļautas zviedru tautasdziesmas un joku dziesmas par „somu laikiem” un „somu parašām”, kas turpina autores autobiogrāfijā balstīto kritisko attieksmi pret somiem. Zīmīgi, ka folkloras elementu iekļaušana atmiņas pārraidīšanā nebija sveša arī latviešu literatūrai, kurā šī stratēģija tika izmantota Annas Brigaderes sievišķības audzināšanas triloģijā³¹⁷ jau 30. gadu sākumā. Lai radītu priekšstatu par zviedru identitāti, Salminenā romānā atrodam saderināšanās dziesmu, kurā ir pausti kultūras priekšstati pirms apvienošanas ar Somijas teritoriju:

„Puikas te ir labākie,
Labākie, jo labākie,
Kā āboliņi sarkanie
Riņķī ripodami.

³¹⁵ Šeit: somiem valsts ziemeļu teritorijā, Oulu reģionā un Lapzemē.

³¹⁶ Zviedriem Somijas teritorijā.

³¹⁷ Skat. esošā pētījuma 3. nodaļas pirmo apakšnodaļu.

Puikas griezās riņķī vien,
Riņķī vien, riņķī vien,
Meklē brūti sev, brūti sev.” (Salminen 1961, 161)

Būtisku atšķirību folkloras izpratnē veido tautasdziesmu turpmākais skaidrojums, kura nolūks ir norādīt uz tautas daiļradē radītu priekšstatu par zviedru būtības neatbilstību ikdienā piedzīvotajām attiecībām. Salminenā tekstā arī folklorā kļūst par atklātās kritikas objektu, tā tiek aizstāta ar rakstniecei tuviem priekšstatiem par „reālo pārmaiņu nepieciešamību [sievišķās] identitātes izpratnē, kura sakņotos vīriešiem līdzīgajā gribaspēkā un etniskā „dabiskuma” idejā”. (Laitinen 1997, 580)³¹⁸ Tradīcijās balstītā folklorā romānā tiek pretstatīta jauniegūtajam priekšstatam par identitāti, kuras uzdevums ir mākslīgi pielīdzināt visas Somijā dzīvojošās etniskās kopienas. Par šādu tekstu Salminena ir izmantojusi somu tautasdziesmu *Kalliolle kukkulalle* (burtiski: „Uz klints, uz paugura”), kura ir piedzīvojusi māksliniecisku atdzimšanu tieši romāna parādīšanās brīdī – XX gs. 60. gadu sākumā. Dziesmas teksts šajā periodā ir vērtējams kā reakcija uz somu masveida emigrāciju Zviedrijā. Romānā tas tiek izmantots ar apvērsto nozīmi – kā papildu apliecinājums tā autorei etniskajai piederībai un viņas pretestībai sievišķās identitātes vienveidīgajai attīstībai (no meitas par sievu un māti). Būtiski atzīmēt, ka Salminena neilgi pirms romāna pirmpublicēšanas zviedriski ir uzsvērusi somu nacionālās identitātes atdzīvināšanas otrā viļņa mākslīgo raksturu. Vienā no intervijām, kuru rakstniece ir sniegusi jau ASV trimdas laikos, Salminena norāda: „[Somijā] ir pienācis laiks novērst skatienu no laukiem un tā labumu slavināšanas. [Pie]dalīties jaunās kultūras tradīcijas izveidē ir nepieciešams ar jaunajiem vērtēšanas kritērijiem. Tautas eposiem [šeit rakstniece referē uz Lēnruta veidoto tautas eposu Kalevala, M.S] un dziesmām ir jārod citādas veidošanas veidi.” (Laitinen 1997, 580)

Folklorai, pēc autorei pārliecības, ir jākļūst par atspēriena punktu jaunās mākslas veidošanai. Turklāt folkloras formām (piem., tautasdziesmām vai eposiem) nav jāzaglabā formālie (žanra) nosacījumi, bet gan ir jāattīstās staigājošo tēlu un motīvu veidā. Šī principa ievērošana sekmēja sievietes identitātes kulturālās un etniskās pretestības vieglāku izpausmi Somijas publiskajā telpā, jo radīja gan Somijas zviedru sieviešu iesaistīšanu laikmetīgajā kontekstā (somu folkloras elementu izpratnes dēļ), gan arī pavēra iespēju brīvāk interpretēt svešās kultūras dotības un apvienot

³¹⁸ Citāts ņemts no Salminenā nepublicētās atmiņu grāmatas fragmentiem. Plašāk skat. Laitinen 1997.

„zviedrisko” ar pārmantotajiem somu kultūras elementiem. (Tarkka 1980; Loivamaa 2003)

Būtiski atzīmēt, ka sieviešu identitāte tiek radīta ārpus tieša folkloras teksta. Sievietes Salminenā romānā ir notikumu vērtētājas, tām, līdzīgi autore uzskatiem, „ir zudusi nepieciešamība atminēties par neeksistējošajām vecumdienām” (Laitinen 1997, 579). Tā, piemēram, norādot, ka: „Edla nievājoši ieskatījās Vilhelma acīs. Nu tad tūlīt sāks tēlot. Vilhelms arī negrasījās aizkavēt Edlas dusmu izpausmi un ar iedvesmu iesāka:

Uz klints, uz pakalna /Uzcēlu es māju./ Nāc nu, nāc nu, Vilhelm, mīļais/ Paliec vien ar mani.” (Salminen 1961, 166) sievietes etniskā identitāte tiek apvienota ar vīrišķo. Šāda parādība literārajā tekstā, pēc literatūrpētnieku Ravi Šankara (*Ravi Shankar*) un Džefrija Partridža (*Jeffrey F.L. Partridge*) domām³¹⁹, ir iespējama vien tekstos, kuru autori ir piedzīvojuši „atstumtības auru” (Shankar, Partridge 2006, 130). Lietotais jēdziens apzīmē atsvešināto individu, kurš ilgākas (politiskās, kultūras vai etniskās) apspiešanas rezultātā vairs neraksturo savu esību kā nelīdzvērtīgu. Pētnieki norāda, ka „vien mazāk pamanāmas un apspiešanu apzinošās sociālās minoritātes apliecina atstumtības esamību” (Shankar, Partridge 2006, 130–131). Svarīgāko paradoksu veido tas, ka sievietes esība un tās tapšana rāda un pārraida apspiešanas pieredzi caur neiejaukšanos vai piedzīvotās pieredzes noklusēšanu. (Mardorossian 2002; Shankar, Partridge 2006)

Salminena rāda sievietes identitātes tapšanu arī caur materiālās piederības koncepta aktualizāciju. (Nevala 1989) Ar šo jēdzienu ir jāsaprot rakstnieces autobiogrāfiskās esības nesējas – zemes īpašnieces Edlas – sociālā stāvokļa apzināšana caur materiālajām vērtībām. Atmiņas kontinuitāte, līdzīgi iepriekš aplūkotajiem vīriešu raksturiem, tiek apzināti pārtraukta – romānā lasītājs nesatiekas ne ar vienu no „iegūtās” un „patiesās” etniskās piederības apvienotāju jeb ar vecākajiem Ālandu salu pārstāvjiem. Realitāte ir dominējošais romāna laiks, kurš tiek skaidrots ar etniski sašķeltajās attiecībās audzinātās sabiedrības acīm. Tieši tāpēc, šķiet, sieviešu tekstiem raksturīgie paaudžu atmiņas nesējas – mātes, vecāsmātes un/vai krustmātes – tēli romānā nav sastopami. Mātes/vecāsmātes tēlu izlaišana romānā ir saistīta arī ar rakstnieces individuālo attieksmi pret tuvākiem radniekiem, kuru viņa ir raksturojusi kā „pusaizmirstās izcelsmes lieciniekus” (Laitinen 1997 580), ar to saprotot vēlmi

---

³¹⁹ Skat. Shankar, Partridge 2006. 129.–138.

atgrūsties no nevēlamās pagātnes stabilākas nākotnes vārdā. Šis romānā un autobiogrāfijā izceltais aspekts it īpaši spilgti izpaudās Salminenenas mūža otrajā pusē³²⁰ pēc laulībām ar mazpazīstamo dāņu mākslinieku Johanesu Dirkopfu (*Johannes Dürhkopf*), kad rakstniece meklēja iespējas atkārtot debijas romāna „Katarīna” veiksmi. Kritika ir ļāvusi rakstniecei daļēji atgūt popularitāti, taču tekstu izteiksmes maniere no romantizētā vēstījuma un slēptas identitātes „Katarīnā” ir pārtapusi par uz sievieti centrētā vēstījumā. Aplūkojamajā romānā Edla iemieso autores manieri redzēt lietas apkārt ar atjauninātu pieredzi. Tā, piemēram, atzīstot, ka: „prātīgāk būtu rīkoties tā, lai nodrošinātu savu dzīvi arī pēc tam, kad kūts darbi liksies par grūtu” (Salminen 1961, 78), tekstā pirmo reizi Somijas zviedru literārajā pieredzē tiek apzināta sievietes identitātes tapšana nevis saistībā ar sociālajām (laulības), bet gan individuālajām (vecums) pārmaiņām. Šo fragmentu var uzskatīt par no aizspriedumiem brīvas attieksmes paušanas sākumu tekstā, kura rakstnieces biogrāfijā rod turpinājumu, piemēram, viņas attieksmē pret sieviešu telpas noteikšanu ar tās ķermenisko izpratni. Sieviešu *identitātes ķermeniskošanas* un *padarīšanas par dzīvu* ārpus atmiņām arī ir Salminenenas romāna vēstījuma pamatvirziens. Turklāt tradicionāli „sieviešu” slēgtās telpas romānā tiek pārnestas uz pārmaiņām pārpilnu – ceļojumu un pārvietošanas – telpu, kura savukārt ir saistāma ar autores vairākkārtējām trimdas vietas pārmaiņām: „Kur tad ceļojošā sieviete dzīvotu labāk un lētāk nekā pašas mitekļī? Vien mehānisko pagātni pārdzīvojošajā pilsētā.” (Salminen 1961, 79) Atšķirībā no iepriekš aprakstītās Ilzes Šķipsnas trimdas kā slēgtās telpas izpratnes sieviešu identitātes attīstībā, Salminena pauž apbrīnu pret atjauninātās pasaules iespējām, kurās sieviete ir pieredzes un atmiņas *radītāja*, nevis *mantotāja*.

3.3. Atmiņa, ķermenis un autorība: autobiogrāfiskums XX gs. 70. – 90. gadu beigās

Promocijas darba turpinājuma uzdevums ir izgaismot konteksta nianšu ietekmi uz sieviešu prozas ar autobiogrāfiskuma elementiem veidošanos XX gs. norietā. Ideoloģisko svārstību dēļ (no sociālisma gala fāzes Latvijā līdz neslēptajām politiskajām un kultūras pretreakcijām Somijā) literāro tekstu salīdzinoša analīze var

---

³²⁰ Precīzāk – XX gs. 40. gados, kad rakstniece ir devusies uz vīra dzimteni Kopenhāgenā, kur pavadīta lielāka daļa viņas mūža.

šķīst mazāk ticama vai pat neiespējama. Šīs nodaļas izaicinājums ir parādīt, kā un kāpēc kontekstuālās dažādības (ar uzsvāru uz jautājumu par literāro politiku un publicēšanas iespējām) sekmēja *līdzvērtīgu autobiogrāfiskuma elementu* aktualizāciju sieviešu prozas tekstos. Situācija, kad sieviešu balss literatūras arēnā abās pētāmajās valstīs jau tika saklausīta vairāk nekā piecdesmit gadus, atmiņas *reakcija* un autoru *rīcības* (tekstuālās un ārpus tekstuālās) attiecībā uz tagadnē piedzīvotiem notikumiem³²¹ 70. un 80. gadu nacionālās sieviešu literatūras procesu satuvināja ar „bezvēsts pazudušās stāstījumu, kura klausītāju nebija iespējams definēt” (Nevala 1989, 569). Realitātē tas nozīmēja autoru klātesamību – grāmatu izdošana netika apspiesta – un vienlaicīgu pazušanu no literatūras publiskās telpas un publiskās pārraidīšanas.³²² (Schoolfield 1998; Ahokas 1971)

Apakšnodaļas pirmās daļas pētniecības fokusā ir Regīnas Ezeras romāns ar autobiogrāfiskiem elementiem „Nodevība” (1984) un Rosas Liksomas (*Rosa Liksom*) autobiogrāfiskais stāstu krājums „Tukšā ceļa paradīzes” (*Tyhjän tien paratiisit*, 1989). Izvēlētie darbi aplūko 70. gadu literatūras procesu nacionālajos kontekstos un sniedz to vērtējumu no „mākslinieciskās neiejaukšanās” perspektīvas. Šiem tekstiem tā nozīmē izteikto pieņēmumu aizslēgšanu aiz *naratīva restēm* un dubultās autorības (tiešas, reālas un tikai prozas darbos funkcionējošas) idejas realizāciju. Pēdējais aspekts sniedz iespēju atklātāk runāt par laikmetīgiem notikumiem un tādējādi realizēt vienu no autobiogrāfiskuma izpausmēm – sniegt oriģinālu, taču bezkaismīgu situācijas un individuālās patības vērtēšanu. (Marcus 2006, 135-179) Turklāt par sastatāmās analīzes principu tika izvēlēts pieņēmums, ka abos tekstos tiek apspriests autores mākslinieciskās tapšanas process ciešā saiknē ar individuālu pārlicību literārajā talantā. Kā vienai, tā otrai rakstniecei pārraidīt atmiņas caur māksliniecisko formu nozīmēja izprast iedvesmas pamatus, tās atstāstīšanas, izvēles un izkārtojuma naratīvā veidus. Ezerai uzmanība pret formu nozīmēja pievēršanos vissenākajam sieviešu rakstīšanas žanram – vēstuļu un dienasgrāmatu estētikai. Liksomai tas saistījās ar jēdzieniski un mākslinieciski nesaistītu īsstāstu radīšanu, kurus vieno autores autobiogrāfiskās nianse, piemēram, etniskās identitātes ierakstīšana un koncepta mākslīgā pamata apjēgsme vai arī sieviešu atmiņas piesaistīšana telpiskajai izpratnei. Tā (telpa) Liksomas krājumā piedzīvo vairākkārtēju transformāciju atkarībā no

³²¹ Piem., Otrā pasaules kara pieredze par atrašanos svešā varā (Ezera – brīvprātīgas emigrācijas, Liksoma – brīvprātīgas (ideoloģiskās) okupācijas periodā).

³²² Lai iegūtu atpazīstamību, sieviešu tekstiem aizvien bija jāpiedzīvo ilgāka „pieredze” un jāapliecina sevi ar atkārtoto parādīšanos cita prozas darba veidolā.

autobiogrāfiskiem pavērsieniem rakstnieces pieredzē. Piemēram, krājuma sākumā Liksoma izmanto dzimtās zemes – Lapzemes – ainavu aprakstīšanu kā identitātes atklājēju, kas netraucē rakstnieci krājuma nobeigumā pievērsties autobiogrāfisko atmiņu detelpizācijai un skaidrot šo pavērsieni kā „pieredzes neatkārtojamā rakstura izgaismojumu”.³²³ Ezeras rakstnieciskās identitātes atklāsme šķiet vieglāk uztāustāma nekā Liksomas krājumā, tieši pateicoties izklāsta formas izvēlei. Vēstuļu un dienasgrāmatu apvienojums ļauj skatīt Regīnas Ezeras attieksmes pret rakstīto vārdu veidošanos, eksistējot divās laika dimensijās vienlaikus, jo vēstule pēc formālajām prasībām pastāv starp pagātņi un nākotni un tiecas tvert tās veidotājas šā brīža attieksmes. Dienasgrāmata savukārt ir laiciski ierobežots žanrs, kurš pamatā ir vērsts uz pagātnes vērtējumu un attieksmju izplūdumu tajā iesaistīto varoņu un notikumu starpā. (Савкина 2001; Marcus 2006) Promocijas darba turpinājumā aplūkots jautājums, kā rakstnieces autobiogrāfiskā identitāte atklājas šo žanru krustpunktā.

Regīnas Ezeras (1930–2002) 80. gadu pirmās puses romāns „Nodevība” rāda jēdzienisko un māksliniecisko pretmetu autorei 70. gadu literārajiem sasniegumiem (romāns „Aka” (1972), „Zemdegas” (1977)) vismaz trīs apstākļu dēļ. Pirmkārt, teksts koncentrējas nevis uz ārējiem autora patību daļēji atklājošiem vēstījuma elementiem, bet gan rāda mākslinieciski vispārinātas sievietes – rakstnieces – tieksmi pēc patības izpausmes *vienīgi* caur rakstīšanu. Otrkārt, ir izcelta sieviešu pieredžu kontinuitātes *saglabāšanas nepieciešamība*, kas kļūst par jaunrades turpmākās pastāvēšanas nosacījumu. Un, treškārt, romānā ir novērojamas sieviešu mākslinieciskās patības audzināšanas motīvi anonīmās rakstnieces un lauku skolotājas attiecību atspoguļojumos, kur sievišķais vairs netiek šķirts no neatkarīgās pasaules radīšanas idejas un var tikt pārmantots no vienas sievietes „rakstīšanas pieredzes” citā.

Romāna vēstījuma līnija izgaismo pieredzējušās un atzītās rakstnieces sarakstes gaitu ar lauku skolotāju, kuras karstākā vēlme ir pietuvināties savam mākslinieciskajam ideālam – autobiogrāfiskās balss (un subjektivitātes) nesējai. Tiesības uz autoritāro autorību un tās kritiku tekstā tiek konstruēta ar leksiskām un semantiskām niansēm. Pirmkārt, autore vispārējā atpazīstamība ir apgrūtināta ar atkārtojošā saīsinājuma (*R.* – no „*Regīna*”, *M.S.*) lietojumu, kas liek domāt par sieviešu autobiogrāfijas skaidrojumos izplatīto pieņēmumu³²⁴ par sievietes apzināto individuālās identitātes vispārinājumu un mērķi stāstīt par sieviešu noklusēto pagātņi līdzās naratīva līnijām. Otrkārt, vēstuļu

³²³ Skat. Kempainen <http://www.city.fi/ilmiot/kuka+on+rosa+liksom/5187> (15.11.1991.).

³²⁴ Skat. piem., Marcus 2006.

adresāte – lauku skolotāja Irēna – tiek saukta vārdā katrā nākamajā teksta nodaļā, turklāt piedzīvo arī vārda transformācijas (no neitrālā *Irēna* līdz deminutīvam *Irēnīte*, *M.S.*). Šāds paņēmiens ir jāskaidro kā vēl viens teksta autobiogrāfiskuma rādītājs: pieredzējušās autore rakstīšanas pieredze var būt atklāta tikai caur stāstījumu un stāstījuma individuālo, taču svešo uztveri, kas ļauj izdzīvotam kļūt par autores atmiņu daļu. (Olney 1980; Marcus 2006; Smith, Watson 2010; Anderson 2011)

Romāna naratīva veidošanas specifiku veido vēstuļu un dienasgrāmatas apvienojums. Zīmīgi, ka dienasgrāmatas parādīšanās tekstā vienmēr ir saistīta tikai ar autobiogrāfiskās patības nesējas – rakstnieces R. – izdzīvoto apstākļu precīzu vērtējumu. Izmantotais paņēmiens paralēli iezīmē vēstītāja attieksmi pret laiku un sevis izvietojumu tajā. Saskaņā ar autobiogrāfijas pētnieku un literatūras teorētiķu atziņām³²⁵ dienasgrāmatas žanriskais nosacījums ir saistīts ar notikumu stāstījumu ar momentānu attieksmi pret tiem (Olney 1980) un to izdzīvošanu tagadnes vai nesenās pagātnes laika dimensijās. Autobiogrāfijas žanriskais nosacījums savukārt ir vēstīt par apstākļiem tikai pēc to dziļākas apjēgsmes, kas nozīmē stāstījuma par sen izdzīvoto pagātni un tās vērtējuma izcelšanu tekstos. (Olney 1980; Anderson 2011) Apvienojot aprakstītās vēstījuma stratēģijas, tiek realizēta vēl kāda Ezeras tekstam būtiska parādība – reālie notikumi vai Ezeras publisko pausto attieksmju „pēdas”³²⁶ iesaistās nereālo attiecību (sarakste starp rakstnieci un Irēni) pamatojumā. Tie (reālie notikumi) kļūst arī par teksta psiholoģiskās ass un attieksmes pret iztēloto „es” (topošo rakstnieci Irēni) veidotājiem. „Kā literāte es nevaru šodien sacīt „jā” un rītdien sacīt „nē”. Man nedrīkst būt septiņi atšķirīgi uzskati [...] par vienu un to pašu. Kā literātei man vajag paust stingru viedokli un turēties pie tā līdz galam. [...] Kā sieviete es piederu pie dzimuma, kam gadsimtu tradīcija uzticējusi sabiedrības morāles āvu. Kā sieviete vispār esmu atbildīga par vīrieti vispār un morāli vispār. Kā literātei man nav nedz „sievietes vispār”, nedz „vīrieša vispār”, nedz „morāles vispār”.” (Ezera 2004, 9) Ezeras tekstā tiek izvirzīts jautājums par sievietes līdzvērtīgas iesaistīšanas literatūras procesā sarežģījumiem, kuri var būt vieglāk atrisināti vienīgi ar rakstītā vārda un iztēlotā klausītāja (Irēne un potenciāls lasītājs) starpniecību. Atbildības sajūta pret morāles veidošanos vispār kļūst par dzinējspēku sieviešu literatūras attīstībā, ļauj sieviešu rokai un balsij kļūt par sodīšanas un piedošanas avotu rakstītā vārda ietvaros:

---

³²⁵ Skat., piem., Anderson 2011 u. c.

³²⁶ Piem., autore attiecības ar laikmetīgo kritiku, vai individuālās izcelsmes etniskās piederības sarežģījumu apzināšana.

„[...] kā literātei man vajag ne tikai nosodīt, bet arī izdibināt, ne tikai tiesāt, bet arī piedot, ne tikai sludināt, bet arī žēlot.” (Ezera 2004, 9)

Ir jāatzīmē, ka aplūkojamais romāns Regīnas Ezeras daiļrades kontekstā būtu vērtējams arī kā rakstnieces izpausmes manieres – psiholoģisma un individuālā vēstījuma – apvienojums ar vēsturisko, reāli izdzīvoto, tā padarīšana par nedalāmo vienību (Tabūns 1980, 48-62). Pati rakstniece vēl ilgi pirms romāna publicēšanas (apm. XX gs. 70. gadu sākumā) atzīst: „Man nepietiek, ja romānā un stāstā kaut ko uzzinu. Es vēlos izdzīvot. [...] Un te ir daiļliteratūras spēks un tās misija. Te ir daiļliteratūras suverenitāte.[...]” (Citēts pēc: Tabūns 1980, 57)

Tas nozīmē autores *laušanos* teksta vēstījumam: viņa ir tikai citu dzīves vērotāja un izdzīvotāja, dzīves radītāja „nevis ar ilustrējošajām detaļām, bet caur cilvēku”.³²⁷ Vēlme rast risinājumu sievietes dzīves nozīmei, kas gadsimta sākumā latviešu literatūras kontekstā varētu saistīties ar socializācijas šķēršļu pārvarēšanu³²⁸, Ezeras romāna gadījumā skar galvenokārt rakstura iekšējās attīstības (un „iekšēja dramatisma” (Tabūns 1980, 55) nianse. Tās veido pamatu atmiņu un pieredzes neatkārtojamībai. Autobiogrāfiskums romānā skar autores attieksmes pret rakstāmo materiālu veidošanos, atstājot novārtā vairākas pieredzes detaļas. Rakstīt nozīmē eksistēt varoņos, pārnest viņos empīriskās dabas īpašības (uzskati, attieksme pret notikumiem), tādējādi radot iespēju raksturiem vismaz iztēlē mainīt rakstnieces piedzīvoto vai arī izdzīvot no jauna. (Tabūns 1980; Gulēns 2005; Ikstena 2007) Ezera raksta: „Kļūdam par mana stāsta varoni, viņš kļūva it kā par manu dēlu, tāpat kā Jūs [Irēne] kļūvāt par manu meitu. Bet, ja Jūs bijāt meita pēc mana ģimja un līdzības, tad Guntars [stāsta varonis, MS], kā saka, mans kaimiņā atsities dēls, **kurā nebija gandrīz nekā no manis, atskaitot faktu, ka viņš bija mans dēls.**” (Ezera 2004, 11)

Individuālās pieredzes noraidīšana, kura ir paslēpta aiz jebkādas līdzības starp rakstnieci un varoni atcelšanas („kurā nebija gandrīz nekā no manis, atskaitot faktu, ka viņš bija mans dēls”), tuvina aplūkojamo tekstu sieviešu literārajam procesam un tekstiem pazīstamajai apšaubīšanas vai pretošanās stratēģijai („strategy of talking back”, Sidonijas Smitas un Lauras Markusas lietots jēdziens (Smith 2004; Marcus 2006)). Tās nolūks ir norādīt uz reālās pasaules sociālās un kultūras dabas nepilnībām,

³²⁷Literatūras žurnāls „Literatūra un Māksla”, 1967, (4), 22.

³²⁸Šis princips ir saglabāts un kopts kā Aspazijas bērnības atmiņās, tā arī Brigaderes trioloģijā. Tekstu varones izvēlēto rīcību līmenī kļūst par sieviešu gadsimta tieksmju un emancipācijas „gara” turpinājumu. Autobiogrāfiskuma notis šeit palīdz dibināt individuālās vēstures jaunās apjēgsmes pamatus, kad gadsimtiem pārmantotā sieviešu pieredze un atmiņa tiek pielāgota tagadnes nepieciešamībām.

un padarīt sieviešu pieredzes aprakstīšanas prakses par šo nepilnību „aizpildītājiem”. Ņemot vērā šo pieņēmumu, veidojās arī literatūras tekstu un literatūras vēstures jēdzieniskie sarežģījumi, kuri paredz sieviešu tekstu iekļaušanos literatūras vērtību sistēmā un burtiski nozīmē vēstures pārrakstīšanas mēģinājumu. Regīnas Ezeras romāna gadījumā būtu drīzāk jārunā par literatūras vēsturiskās gaitas *precizēšanu* – teksts koncentrējas uz laikmetīgās rakstnieces attieksmju skaidrojumiem ar laikmetīgo kontekstu, bieži izlaižot vēsturiskās pārmantojamības ideju, kura bija svarīga, piemēram, divdesmitā gadsimta sākuma kontekstā. Vispār atzītā vēsture un tās reprezentācijas sieviešu rakstītajā vārdā Ezeras tekstā tiek pārnestas uz reālās, šeit un tagad piedzīvotās vēstures nozīmes izcelšanu. Rakstnieces autobiogrāfiskā detaļa – attieksme pret rakstīto vārdu kā pret bērnu un topošā darba „dzīvības” sajušana vēl ilgi pirms tā tapšanas („Es sāku sajust sava vēl neesošā darba dzīvību – kā vēl nedzimušā bērna kustības” (Tabūns 1980, 77)) – romāna tekstā tiek saistīta ar topošās rakstnieces – Irēnas – tēlu un viņas „bērnišķīgo” (un tāpēc īsto, pēc Ezeras uzskatiem³²⁹) attieksmi pret literatūru. Irēnas neilgā rakstīšanas un mākslinieciskās tapšanas vēsture ir romāna vēstījuma iemesla centrālā ass, kam pamatā ir pašas autore pārliecība par rakstnieka talanta zibenīgo raksturu un spēju radīt pēc vissīkākā iemesla. „Iedvesma ir spēja rakstīt vispār” (Tabūns 1980, 73) – šāda ir Irēnas (un Ezeras) dzīves un jaunrades formula. Tās pamatā ir ne vien sieviešu literārās tradīcijas vājums vai vispārīgs trūkums Latvijā XX gs. 70. gadu beigās, bet arī vēlme un nepieciešamība reaģēt uz notikumiem ātri, lai apliecinātu individuālo esamību un tāpat individuāli vēsturiskot to. Turklāt Irēnes tēls iemieso vēl kādu Ezeras rakstīšanas autobiogrāfiskuma detaļu – viņas biogrāfija pirms tapšanas par atzītu rakstnieci neizceļas ar spilgtiem notikumiem un pastāv Ezerai raksturīgajā *sadzīves rūpju* dominantes apstākļos. (Tabūns 1980, 101-118) Tieši sadzīviskā un sadzīviskuma jūtīgā izpratne palīdz abiem tēliem saskatīt apkārt esošās realitātes nepilnības un „paslēpties” literārajā darbībā, kļūstot „par prozas mūķeni, kurai liegti visi dzīves prieki un kuras svētlaipe ir saskaņa tikai pašai ar sevi, dažas lapas baltā papīra, noasināts zīmulis un nedaudz maizes.” (Ezera 2004, 38)

Autobiogrāfiskums romānā attīstās arī ap rakstnieces – Irēnes – sievišķības un atmiņu par to traktējumiem. Rakstītā vārda nozīme sievietei rakstniecei, līdzīgi augstāk minētajai R. attieksmei pret radītiem tēliem kā pret bērniem, arī Irēnes „mākslinieciskajā karjerā” saplūst ar sievietības galveno apliecinātāju – mākslas darbs

---

³²⁹ Skat., piem., Mellupe 2007, 9.–30.

burtiski tiek izciests ar dzemdībām līdzīgām sāpēm. Turklāt neīsto dzemdību pieredze, ko rāda literārā karjera, tiek izprasta kā traucēklis pārbaudīto patiesību bezrūpīgajai uztverei un tāpat arī maskulīni pārraudzītas ideoloģijas pieņemšanai. „Ar to brīdi, kad pasaulē nāca Jūsu bērns, arī Jūsu, literātes biogrāfijā sākās jauns posms – Jūs kļūvat pret pasauli par piecdesmit procentiem redzīgāka, taču vismaz par 75 procentiem samazinājās Jūsu iespēja šo redzīgumu realizēt mākslas praksē. [...] Kāda būs Jūsu nākotne, es nezinu. Vai bērns Jums kā māksliniecei būs atspēriena punkts jeb vai Jūs kā māksliniece noslīksiet bērņā? Tas ir tik individuāli, ka es neiedrošinos neko pareģot.” (Ezera 2004, 15)

Ņemot vērā Ezeras sociālo uzskatu par sievietes tieksmi uz māksliniecisko emancipāciju, kuru viņa ir izteikusi vēl 60. gadu beigās³³⁰, paust šaubas par literātes likteņa sociālo drošību un pārticību liekas pretrunīgi. Tam pamatā var būt autores vilšanās sievišķā ķermeņa „priekšnoteiktajās” spējās un nepārlicinātība par mātes lomas pārākumu pār daiļradi reālajā dzīvē. Tā, piemēram, 60. gadu nogalē sarakstītajās vēstulēs ir rodamas šaubas par dzemdēto bērnu nākotni, kādēļ tiek vainots tieši sievietes ķermenis un tā spējas. „Kas es esmu? Veca sieva, triju bērnu māte, ar sirmumiņu matos. [...] Gandrīz pusi mūža esmu atdevusi bērniem [...]”³³¹ Literārais darbs tādējādi kļūst par nosacītu nodevību attiecībā pret sieviešu paaudzēs pārbaudīto pieredzi, par mehānismu sevis apzināšanai plašas sabiedrības lokā: „Jo bērns [šeit: literārā karjera, darbs] vienlaikus ir Jūsu un nav tikai Jūsu – tā ir arī sabiedrības daļa”. (Ezera 2004, 15)

Mākslinieciskās un sociālās identitātes meklējumi un rakstnieces lomas „dalīšana” ar vēstulēm un iztēlotu topošu rakstnieci ir vēl viens avots autobiogrāfiskuma funkcionēšanai romānā. Tā pamatā ir pašas rakstnieces neviennozīmīgā etniskā un nacionālā izcelsme, kura apvienoja Latvijas poļu, vācbaltiešu un latviešu saknes. Nedrošība par etnisko piederību pašas rakstnieces biogrāfijā tomēr neskāra nacionālo identificēšanu, būdama, pēc pašas vārdiem tikai „par divdesmit procentiem latviete” (Mellupe 2007, 10) mātes tēva Aloīza Vanaga (Vonoga) dēļ, Ezera tomēr izcēla latvisko identitāti tieši daiļrades radīšanas un pārraidīšanas brīžos. Viņa atzīst: „Par neko citu, kā par latvieti sevi neuzskatu, kaut arī manam latviskumam ir tikai divdesmitprocentīga garantija”. (Mellupe 2007, 10) Nedrošība par dzīves aicinājuma izvēli jeb, precīzāk, tā neatbilstība iepriekšējai pieredzei (Irēne – ir lauku skolotāja pēc profesijas) ir iemesls tam, kādu naratīva stratēģiju Ezera lieto

³³⁰ Skat., piem., žurnālu „Literatūra un Māksla” kopu no 1969. gada.

³³¹ Šaitere 2004.

romāna gaitā. Paraleli plaši atzītajai monologa un neīstā dialoga saplūsmei (Smilkčiņa 2005, 73–93) teksts attīstās kā rakstnieces patību izgaismojošā grēksūdze, kura paredz teksta klausītāja obligātu klātbūtni. Grēksūdzes postulētā „es kā cita” esamības un domu izpaušanas stratēģija romānā tiek realizēta ar lūgšanas struktūras ieviešanu tekstā. Tās nolūks ir a) pārliecināt lasītāju vēstījuma patiesumā un b) radīt priekšstatu par laika fragmentēšanu dienasgrāmatas lappusēs. Dzīve gan anonīmai rakstniecei R., gan rakstniecei un iesācējai Irēnei iegūst nozīmi tikai ar sarakstes turpinājumu. Vienai tā ir pieredzēto atmiņu par rakstīšanu saglabāšanas rīks, otrai – nevien sieviešu rakstīšanas kontinuitātes apliecinājums, bet arī cerību par eksistences pārmaiņām rosinātājs un uzturētājs. Turklāt „lūgšanu” vietas romānā iezīmē Ezera rakstīšanas īpašības, un tiek pausta ar uzmanību pret valodas (un vārdu) ritmu. Laika dimensijas izpaušana ir apvienota ar lūgšanai un grēksūdzei raksturīgo iezīmi – vairākkārtēju leksisko atkārtošānu; tā sniedz vēstījumam plūstošās ilūzijas, nerealitātes raksturojumu. Tekstā atrodam:

„Kritušas nost [no dienasgrāmatas] bija [..]

Dienas, kad braucu pie zobārsta;

Dienas, kad notika plēnumi, sēdes, sapulces, lektoriji, semināri un citi obligāti pasākumi;

Dienas, kad mājā taisīju ģenerāltīrīšanu;

Dienas, kuras slimoju ar gripu;

Dienas, kad pārrakstīju tīrīrakstus un laboju slejas;

Dienas, kad mēģināju dabūt siltos ziemas zābakus;

Dienas, kad lasīju recenzējamos manuskriptus;

Dienas, kad notika remonts;

Dienas, kad gatavoju referātu.” (Ezera 2004, 85) (izcēlums mans, *M.S.*)

Acīmredzams šķiet anonīmās rakstnieces tapšanas procesa a) nepastāvīgs raksturs (sadzīve + literārā karjera); b) sadzīves iejaukšanās negatīvā (un rakstnieces noliedzamā) ietekme („dienas, kad mājā taisīju ģenerāltīrīšanu” vai „kad notika remonts”); c) valdošās varas apšaubīšana caur apzināto izvairīšanos no literārā procesa rezultātu publiskās uztveres („dienas, kad notika plēnumi, sēdes, sapulces” – ideoloģijas ietekmētie rakstnieces eksistences apstākļi).

Daiļrades apvienošana ar (tradicionālo) izpratni par sievietes sociālajiem pienākumiem tuvu *tīrīšanas* (mājas kopšanas) tematiku var nozīmēt vēl kopš XIX gs. beigām sieviešu literārajai praksei pazīstamo individuālās identitātes atpestīšanas un

attīrīšanas ar rakstītā vārda starpniecību procesu. Paralēli tam ar sadzīves elementu uzskaitīšanu tekstā ienāk autobiogrāfiskums, kurš šajā gadījumā saistās ar reālas autores nievājošo attieksmi pret radītiem darbiem. Vienā no pēdējām autobiogrāfijas skicēm, kuru Ezera ir sacerējusi pēc Anitas Mellupes pieprasījuma īso autobiogrāfiju krājumam „21 likteņstāsts” (publicēts jau pēc autores nāves – 2007. gadā), Ezera atzīst, ka teju vienīgais, kas palīdzējis viņai kļūt par rakstnieci ir viņas neatlaidība, nevis talants. Likteņstāsta pirmajās lapaspusēs atrodam: „[...] pēc dabas neesmu slinka, un, ja šauju, mēģinu trāpīt mērķī [...]. Taču skaidrs, ne jau trīsdesmit lappusītēs [autobiogrāfiju obligātais apjoms, kuru nedrīkstēja pārsniegt, *M.S.*] man jaudāt par to, ko Bronislavs Tabūns³³² izdarījis divpadsmit autorloksnēs, kur esmu tik smuka un pareiza, ka bail, – labi pašūtā tērpā, kas izceļ faktūru. Nu, bet toreiz es biju Tautas rakstniece! Kas tagad esmu? Ja skatāmies patiesībai acīs – ute!” (Mellupe 2007, 9)

Šķiet interesanta vēl kāda Ezeras daiļradi raksturojošā detaļa: talanta noliegums saistās ar to agrīno daiļdarbu mākslinieciskās kvalitātes apšaubīšanu, kuri ir tapuši „Tautas rakstnieces” statusā. Vērtējumam ir savs [auto]biogrāfiskais pamats, jo uzreiz pēc žurnālistes profesijas apgūšanas un pirmo stāstu publicēšanas sešdesmito gadu vidū, publiski Ezera tika stādīta blakus Annas Sakses mākslinieciskajam nozīmīgumam padomju Latvijas literatūrā. (Tabūns 1980) Rakstnieces mākslas ideoloģijas apziņa šeit ir uzskatāma par individuālās attīstības ierobežojumu sākuma punktu. Tas gūst turpinājumu arī aplūkojamajā „Nodevībā” brīdī, kad pieredzējusi rakstniece R. definē atšķirību starp „apdāvinātību” un „talantu”. Pirmā tiek izprasta kā valdošo uzskatu par literatūras vērtību sistēmu turpinājums, kura nolūks vienmēr ir saistīts ar ikdienas izdzīvošanas jautājumu. Talants savukārt ir kas tāds, kas pats par sevi var kļūt par esības materiālo atbalstītāju. „Apdāvinātība ir mierīga. Talants aizvien ir nemierā. Smaga dzīve nedod viņa rakstīšanai laiku, viegla dzīve nedod viņa rakstīšanai vielu. Viņš ir mūžīgās sprukās. Taču no katras bezizejas viņš atrod izeju, jo ne velti viņš ir talants. Apdāvinātībai nauda ir darba cēlonis, talantam nauda ir darba sekas.” (Ezera 2004, 34) Ideoloģija tādējādi tiek saprasta caur rakstnieka pielāgošanās spēju; tā pamatā ir atrodami materiālās eksistences vadmotīvi.

Vēl viens autobiogrāfiskuma pastāvēšanas nosacījums Ezeras romānā ir sieviešu autorības jautājuma risinājums padomju Latvijas telpā. Audzinot savu sekotāju Irēnu, R. uzsver, ka sieviešu tekstu galvenais pastāvēšanas nosacījums ir literārā un virziena

---

³³² Pirmā Regīnas Ezeras biogrāfija tika publicēta jau 1980. gadā, autors – Bronislavs Tabūns; darbs promocijas darbā ir izmantots rakstnieces romāna analīzē un iekļauts literatūras sarakstā.

atšķirība: „Nepieslienieties nevienai skolai! Nekopējiet nevienu metodi!” (Ezera 2004, 59) Uzstādījums burtiski nozīmē arī pakāpenisku autores noslieci no apkārt valdošās kulturālās un politiskās ideoloģijas, kuru Ezera pārdzīvo 80. gadu beigās un kura vēlāk izpaudīsies viņas XX gadsimta nogales stāstu krājumos un romānos.³³³

Romāna tekstā sieviešu patība tiek šķirta no rakstnieces patības: kā R., tā Irēnei ir jāizvēlas tikai viena sociālā loma, kuru tās var pildīt, lai apliecināt nevis sievišķo, bet gan vispārīgo eksistenci. Centrā ir izvirzīts jautājums par vispārējo sievietes attīstību (audzināšanu un atbilstību) literatūras karjerai. Būtiski atzīmēt, ka literatūras veidošanai sievietei obligāti ir jāpievēršas ar individuālo attieksmi, spēju saskatīt formas un veidotā vēstījuma iespējas valdošās literārās politikas kontrasta veidošanai. Par audzināšanas naratīvu liecina vēstošās balss sadalīšanas stratēģiju, kura palīdz veidot tekstā rakstniecei tuvas dubultas identitātes modeli. Nepareizā izvēle vai audzināmā subjekta neklausīšana un atbilde priekšstatiem par sociāli līdzīgo sievišķību liedz nākotni rakstniecei: „Ja Jūs darīsiet visu, kas jādara un jāmāk sievietei, ja Jūs uzvedīsieties un rīkosieties, kā ir jārikojas un jāuzvedas sievietei, Jūs neko neuzrakstīsiet. Jums pietrūks vai nu laika, vai prasmes, vai degsmes... vai, ļoti iespējams, Jums nemaz neliksies diez cik svarīgi kaut ko vispār uzrakstīt.” (Ezera 2004, 149)

Turklāt īstās rakstnieces audzināšana var sākties vienīgi ar atturēšanos vai pilnīgu aiziešanu no publiskā diskursa: „Nelasiel „Veselību”! Tur Jūs uzzināsiet, ka sievietei ir jāguļ astoņas stundas. Bet, ja Jūs atļausieties gulēt astoņas stundas, literatūrā Jūs nerasnēsiet neko... [...] Nelasiel arī „Padomju Latvijas Sieviete”! Tur Jūs uzzināsiet pārāk daudz ko tādu, kas ir jādara un jāmāk sievietei, kā ir jāuzvedas un jārikojas sievietei.” (Ezera 2004, 148–149)

Zīmīgi, ka arī šeit Ezera izmanto elementu no savas agrīnās rakstīšanas vēstures – uzreiz pēc universitātes absolvēšanas rakstniece vairākus gadus strādā par korespondenti bērnu žurnālā „Bērniņa”, vēlāk – laikrakstā „Pionieris” (Mālniece 2007, 24). Pati rakstīšanas kā augstākās sievietes prasmes izkopšanas ideja, tās papildīšanas atkarība tikai no sievišķā subjekta veido vēl vienu autobiogrāfiskuma noti (līniju) romāna naratīvā – Ezeras personības agrīnajā attīstībā vairāk ir piedalījusies tieši māte, kuras pārraudzībā atradās ikviena meitas izdarība. Autobiogrāfiskajā skicē Ezera raksta: „Nekas (vai gandrīz nekas) mūsu ģimenē nenotika bez Mammās ziņas un pret Mammās gribu. Griba viņai bija dzelzbetoniska. Tikai retu reizi esmu spējusi viņai līdzināties.”

³³³ Piem., „Princeses fenomens” (1985); „Stāsti un noveles” (1990) u. c.

(Mālniece 2007, 17) Romāna tekstā šī sievišķā subjekta dominante un nākamās rakstnieces izvēles pārraudzīšana izpaužas ar vienvirziena dialoga realizāciju: visas vēstules un dienasgrāmatas piezīmes ir atbildes uz Irēnes vēstulēm un pārdomām, kuras oriģinālus lasītājs neredz līdz romāna beigām. Šo teksta īpašību var skaidrot no diviem skatpunktiem, abi no tiem raksturo teksta autobiogrāfiskuma jēdzieniski izšķaidīto, neviennozīmīgo klātbūtni. Pirmkārt, nepievēršot uzmanību Irēnes atbildēm, tiek realizēta pašas Ezeras tieksme kontrolēt, pārvaldīt Irēnes „mākslinieciskās tapšanas” procesu un tādējādi līdzināties mātes „dzelzbetoniskajam” raksturam. Otrkārt, lauku rakstnieces vārda izvēle liecina arī par Ezeras politiskās pagātnes sarežģītību un pievērš pieredzējušā lasītāja uzmanību kādam pusaizmirstam rakstnieces dzīves apstāklim, proti, laikam, kuru viņa pavadīja bēgļu nometnē Vācijas teritorijā Otrā pasaules kara laikā. Irēne ir reāla persona, kura kļūst par Regīnas īpašo draudzeni laikā no 1944. gada oktobra līdz Otrā pasaules kara beigām kopīgas emigrācijas periodā. Irēne ir Ezeras viengadniece, kura kļūst par miera dzīves ilūzijas nesēju, jo piedalās pavisam nemilitāros pasākumos, piemēram, dejās: „Dzīve ir dzīve... Gandrīz katru nakti uz bombardēšanu un atpakaļ pāri Ākenai³³⁴ lido bumbvedēji, bet mums – mums danči! [...] Mums ar Irēnu (manu draudzeni un viengadnieci) šī problēma bija (atvainojiet!) pie vienas vietas, turpretim mūsu kavalieriem³³⁵ tas allaž izvērtās par sāpīgu punktu.” (Mālniece 2007, 15) Iesaistot Irēnes tēlu individuālo pārdomu uztvērējas un mākslinieciskās pieredzes pārņemējas lomā, tekstā tiek realizēta autores refleksija par individuālo vēsturi un literāro mantojumu tajā. Vienīgi Irēne kā sabiedrotā dzīves grūtākajos brīžos kļūst par radītās mākslas attaisnotāju, padara ierakstītas ikdienas atmiņas par uzmanības vērtām, jo viņa ir līdzīgu pārdzīvojumu lieciniece. Irēnes tēls palīdz politisko ideoloģiju pārvērst par sievišķības ideoloģiju, kurā: „VIŅAI jāpārvietojas augstpapēžu korpēs, jo šādos apavos kājas izskatās slaidākas un gaita graciozāka, un redzēt slaidas kājas un graciozu gaitu VIŅAM ir patīkami, kad, atgāzies vai sagumis mīkstajā sēdeklī, viņš paceļ acis [...] garlaikoti vai ieinteresēti uzmet VIŅAI skatienu pāri periodiskā izdevuma augšējai malai.” (Ezera 2004, 64)

Irēne romānā ir autores R. spoguļattēls, daiļrades recepcijas avots un audzināmais subjekts vienlaicīgi. Atzītās autores iztēle par savu daiļradi rod turpinājumu sarakstes un dienasgrāmatu piezīmju salīdzinošajā regularitātē (dienasgrāmatā ir aptverts periods no 1975. gada 11. decembra līdz 1979. gada

³³⁴ Pilsēta Vācijā, Reinas un Vestfālenes ziemeļu zeme pie Elbas upes.

³³⁵ Pārsvarā – Vācijas sabiedrotajiem – itāļiem.

28. februārim) un sakrīt ar autores publiskās popularitātes augstāko izpausmi (R. atzīstas, ka ir uzaicināta kādā lauku klubā sacerējumu lasīšanai drukātā teksta popularitātes dēļ). Irēnes tēls pastāv vien kā ideju „uztvērējs” un (kompetento) atbilžu gaidītājs. Viņas literārā audzināšana nozīmē autorei pašas mākslinieciskās identitātes attīstību, jo Irēne ir arī nebeidzamo (un šķietami saprotamo) jautājumu un šaubu avots. Ja ņemt par pamatu audzināšanas romāna žanra tieksmi pēc individuālā rakstura izaugsmes no pirmās līdz pēdējai romāna lapai nepārtrauktā mijiedarbībā ar apkārtējo (ideoloģisko) diskursu, Ezeras romāns var tikt raksturots kā *sieviešu autorības audzināšanas* romāns. Tā uzdevumos blakus plaši atzītajām ietilpst arī individuālo refleksiju par piedzīvotiem notikumiem fragmentētā aprakstīšana, kura kļūst ticama vien ar autobiogrāfisko tēlu iesaistīšanu naratīvā. Autobiogrāfiskuma klātbūtne tēlos, idejās un uzskatos sapludināta ar vēlmi labot pagātnei, kas sekmē audzināšanas motīvu izmantošanu un pielāgošanu nākamajām sieviešu-rakstnieču paaudzēm.

Rozas Liksomas (*Rosa Liksom*) (īstajā vārdā – Anni Ilevāra (*Anni Ylävaara*), 1958) parādīšanās Somijas XX gs. 80. gadu literatūras procesā notiek vienlaikus ar tās ieinteresētību ielu kultūras pieaugošās ietekmes aprakstīšanā, etnicitātes un emigrantu viņņu apzināšanā, kā arī ar urbānās telpas ietekmes indivīda attīstībā definēšanā. (Nevala 1989, 702–705) Rakstnieces klātbūtne Somijas sieviešu literatūras un mākslas³³⁶ vēsturē savukārt tiek uztverta kā vairāku sieviešu-rakstnieču ideju un motīvu lakonisks „sakausējums”, kura pamata īpašības ir: a) no XX gs. sākuma aizņemtā ironija par sociālajiem notikumiem un attieksmēm Somijā (Minnas Kantas un Marijas Jotuni tradīcija); b) radīto darbu (leksikas izvēles) tehnika un urbānās pasaules atspoguļošana pārsvarā jauniešu acīm, kuru ir izmantojusi arī bērnu literatūras autore Tuija Evelīna (Eve) Hietamiese³³⁷ (*Tuija Eveliina Hietamies*, 1964) un jaunatnes piedzīvojumu romānu autore un aktrise Anna-Lēna Herkenena³³⁸ (*Anna-Leena Härkönen*, 1965). Rakstnieces tieksme apvienot pagātnes literatūras „ideālo” autoru pieredzi ar laikabiedru sniegumiem pašas radītajā īsprozā Somijas literatūras pētnieku atziņās³³⁹ tiek skaidrota caur individuālo rakstnieces prizmu, kurā apvienojas zviedru un somu etniskā pieredze, kas ļauj izvērtēt Somijas 80. gadu literatūras situāciju it kā spoguļattēlā. Tajā autore iekļauj visus iespējamus aizspriedumus, kuri ir radušies par un

³³⁶ Roza Liksoma ir profesionālā māksliniece.

³³⁷ Piem., darbs „Rītdien būs labāk” (*Huomenna on paremmän*, 1986).

³³⁸ Piem., romāni „Karavīru stāsti” („Sotilaan tarinoita”) (1986) vai „Vērša kaušanas ierocis” (*Häräntappoase*, 1984), uzrakstīts 17 gadu vecumā, Somijas labākais romāns jaunatnei XX gs. 80. gados.

³³⁹ Nevala 1989.

ap neviendabīgo etnisko izcelsmi daļai no Somijas iedzīvotājiem, sociālās apspiešanas veidu un tās pretspēka apzināšanos, urbānās telpas ietekmi etnisko dažādību „izšķaidīšanā”.

Analīzei izvēlētais materiāls – stāstu krājums „Tukšā ceļa paradīzes” (*Tyhjän tien paratiisit*, 1989) ir radīts autorei augstākas atpazīstamības laikā līdzās citam autorei paradigmaticajam stāstu krājumam – „Vienas nakts pietura” (*Yhden yön pysäkki*, 1985).³⁴⁰ Darbu raksturo saistītā vēstījuma trūkums (stāsti it kā attīstās dažādās mākslinieciskajās un jēdzieniskajās „orbītās”); uzmanība pret lokalitātes konceptu, kas Somijas kultūras izpratnē tiek apvienota ar globālo procesu ietekmes izpratni (etnicitātes un emigrācijas jautājuma risinājums); kā arī iedzimtās un iegūtās (kulturālās un etniskās) pieredzes un atmiņas pārmantojamības apstākļu apjēgsme sievietes sociālajā grupā. Stāstījuma unikalitāte, telpas sarežģītība un tās (pār) un [ap]dzīvošana (vispārējās, taču ne vienīgi autore!) sievietes atmiņas un pieredzēs veido krājuma jēdzienisko asi.

Žanra izvēle Liksomas daiļrades gadījumā ir jāvērtē kā ierastākā izpausmes forma, kurā rakstniece ieskicē laikmetīgās pasaules fragmentārismu un autobiogrāfiskā „es” definēšanas atkarību no nemitīgi kustīgās un mainīgās telpas. Būtiski atzīmēt, ka telpas mainīgums Liksomas krājumā tiek saistīts ar sievietes sociālās „ierāmēšanas” praksēm, kādēļ tekstu atslēgas temati ir etniskuma, dzimtes un kultūras stereotipi un to apšaubīšana. Telpa kļūst arī par sievišķās patības reālo ierobežojumu, kam par palīgu ir izmantota krājuma iekšējā struktūra. To veido trīs nodaļas – „Mūsmājas” (*Kotimaat*), „Ārzemes” (*Ulkomaat*) un „Ekonomika un fiziskā kultūra” (*Talous ja Urheilu*), kurās iekļautie vēstījumi aplūko attiecīgas sievietes autobiogrāfiskās identitātes veidošanas telpas. Pirmkārt, Liksomas dzimšanas vietas – Lapzemes – apkaimes notikumi un to ietekme sievietes pieredzes veidošanā. Otrkārt, rakstnieces etniskās identitātes sarežģītību (un etniskās telpas) apjēgsme daļā „Ārzemes”. Šī nodaļa tāpat ir uzlūkojama kā autobiogrāfiskus elementus atklājoša, tajā tiek apspēlēta Liksomas etniskā izcelsme. Rakstnieces zviedru izcelsme ir nojaušama pat pseidonīma izvēlē – Ilevāra zviedru valodā nozīmē ‘tā kā roze’ (Liksoma 2001, 5³⁴¹). Trešā nodaļa savukārt ir veltīta rakstnieces pieredžu izpratnei. Tajā Liksoma izslēdz reālās telpas kategoriju un pievēršas identitātes apjēgsmei Somijas laikmetīgo kultūras procesu iespaidā.

³⁴⁰ Krājums ir tulkots latviešu valodā 2000. gadā. Tas ir pazīstams ar citu nosaukumu – „Vienas nakts ekstāze” (Rīga Atēna, 2000). Skat. Liksoma 2000.

³⁴¹ Šeit ir lietots Maimas Grīnbergas rakstnieces uzvārda tulkojums. Skat. minētā avota ievadvārdus.

Lai izprastu Liksomas krājuma autobiogrāfiskuma daudzšķautņainās izpausmes, ir jāvērsas pie mūsdienu laika (un vēstures) kā indivīda patību noteicošas kategorijas skaidrojumiem. Klasisks piemērs te ir vācu filozofa Martina Heidegera uzskats par laika un esības savstarpējām attiecībām un savstarpējo līdzformēšanu, kuru viņš ir paudis apcerējumā „Esība un laiks” (*Sein und Zeit*, 1927). Filozofs norāda: lai runātu par [mūsdienu] laika izpratni, vispirms ir jānosaka „**sevis** [savas patības] **pastāvēšanas nosacījumi**” (Хайдеггер 2007, 11) jeb apstākļi, kuros funkcionē un ir saprotama indivīda pieredze un atmiņa. Tas nozīmē, ka autobiogrāfiskums kļūst acīmredzams vien gadījumos, kad ir skartas nevis nacionālās izpratnes par vēsturi līmenis, bet gan referēts par to caur individuālo attieksmju un priekšstatu prizmu. Pagātne un esība iegūst nozīmi tikai ar to iemeslu meklēšanas starpniecību. Heidegers, balstoties uz Platona „Metafiziku”³⁴², raksta: „Jo ir acīmredzami, ka jums ir zināms, ko jūs domājat, lietojot vārdu „esība”. Mēs patiešām ticējam, ka saprotam tās jēgu, taču pašlaik ir radusies nepieciešamība apšaubīt [šo ticību].” (Хайдеггер 2007, 16) Autobiogrāfiskuma izpratnei aprakstītā kritiskā perspektīva apzīmē koncentrēšanos uz, lietojot autobiogrāfijas un atmiņu prakšu (*strategies of remembering*) pētnieces Helēnas Leveskes (*Helene Levesque*) pieņēmumu, „autora attieksmes, ideju, attiecību [para]empīrisko klātbūtni tekstā, kura nebūt nav līdzīga neatkarīgam dzīves [at]stāstījumam” (Levesque 2009, 182–183). Citiem vārdiem, tā ir netveramas atmiņas elementu klātbūtne naratīvā, kura nav atkarīga no teksta žanra, nolūka, satura. Tās galvenais mērķis ir radīt priekšstatu par autora līdzdalību teksta veidošanā, kas atšķiras no viennozīmīgā un vientiesīgā apstākļu un notikumu vērtējuma un izklāstījuma. Autobiogrāfiskuma jēdzieniski plūstošā daba kļūst iespējama vien apstākļos, kad autora autorība jau ir zaudējusi primāro nozīmi darba kvalitātes noteikšanā. Šim periodam (proti, laikam „pēc autora nāves”, kura tika pasludināta vēl tālajā 1968. gadā³⁴³) ne vien pieder, bet tajā arī jēdzieniski iekļaujas Rozas Liksomas „Tukšā ceļa paradīzes”. Autobiogrāfiskuma atklāsmes specifiku stāstos aplūkosim tuvāk pētījuma turpinājumā, kas ir veidots pēc iepriekš aprakstītiem darba naratīva un lietotās tematikas/motīvu raksturojumiem: 1) sieviešu atmiņas fragmentācijas un vēstījuma pārrāvumu nozīme; 2) autobiogrāfiskuma klātbūtnes nosacījumi lokālās un globālās sieviešu sociālo un

³⁴² Šī ir viena no metafizikas (zināšanu par neempīrisko, vēlāk – transcendentālisma pamats) idejām, kas ir paustas Platona dialogos, konkrēti darbā „Sofists jeb Par esību” (70.–60. g. p.m.ē.). Skat. plašāk: Платон 2013. 182.–228.

³⁴³ Plašāk skat. Барт 1994. 384.–391.

socializācijas procesu izpratnē; 3) iedzimtās un iegūtās atmiņas un pieredzes apjēgsme sievietu sociālajā grupā.

Krājumu veido 45 īsi stāsti par Somijas pašreprezentācijām (daļa „Dzimtās zemes” (*Kotimaat*)), tās kultūras uztveri pasaulē (daļa „Ārzemes” (*Ulkomaat*)) un valsts nozīmes izplatīšanu ar sociālās un ekonomiskās varas reprezentācijām un/vai realizāciju (daļa „Ekonomika un sports” (*Talous ja urheilu*)). Stāsti ir sakārtoti nejaušā secībā – gan laika, gan telpas, motīvu un izmantotās tematikas aspektā nepastāv tiešas jēdzieniskās saiknes, drīzāk tie ir izkārtoti ar mērķi pretstatīt katru nākamo stāstu iepriekšējam. Katrs nākamais vēstījums ir it kā attaisnojums iepriekš aprakstītajiem uzskatiem, to apzināta „pestīšana”. Turklāt tie sniedz aizvien dziļāku skaidrojumu kādam atkārtotam (taču ne vienādi izprastam un funkcionējošam) jēdzienam. Par tipiskāko šim Liksomas krājumam var uzskatīt etnicitātes un vispārējās sievietes sociālās izcelsmes un iniciāciju iespēju mūsdienu Somijā daudzkārtēju apspriešanu. Etnicitātes padarīšana par vienu no centrālajām vēstījuma asīm sniedz pamatojumu pieņēmumam par darba autobiogrāfiskuma izpausmēm autores apziņas līmenī: Roza Liksoma ir Somijas zviedriete pēc etniskās piederības. (Nevala 1989, 702–705) Biogrāfijas nianse un koncepta vairākkārtēja piesaukšana stāstu krājumā ļauj spriest arī par tā svarīgumu autores (mākslinieciskās) patības atklāsmē. Liksomas izmantotais jēdziena (taču ne naratīva!) atkārtotības un skaidrošanas paņēmiens tuvina darbu mūsdienu autobiogrāfiskuma izpratnei, pēc kuras par atmiņas un pieredzes „dvesmas” uzturētāju literārajā darbā kļūst autora uzmanība nevis pret *eticitātes apziņu* kā nemainīgu jēdzienu, bet gan pret *zināšanu meklējumiem* (izcēlums mans, *M.S.*) par etnicitātes pamatiem. Šī koncepcija rod saknes jau Platona priekšstatos par sofistu (filozofu) definēšanu vai „zinātnes par zināšanām” izstrādē³⁴⁴ un to apvērsto izpratni Martina Heidegera filozofijā. Mainīgie apstākļi, kuri nosaka zināšanu par etnicitāti veidošanos, apšaubā arī autobiogrāfiskās patības nemainīgo raksturu, padarot to vienīgi par fragmentēto vīziju.

Naratīva pārrāvumus mūsdienu sievietu prozā nevar uzskatīt par jaunu parādību. Ar fragmentētā vēstījuma starpniecību, atbilstoši mūsdienu feministiskās kritikas idejām³⁴⁵, tiek uzsvērts sievietu literārās patības vienmērīgās attīstības trūkums jeb, citiem vārdiem, norādīts uz sievietu *autorības vēstures neesamību*. Stāstu

³⁴⁴ Skat. Platona dialogus – „Taets, jeb Par Zināšanu”, epistemoloģijas pamats. Pētījumā ir izmantots darba krievu tulkojums; skat. plašāk: Платон 2013. 129.–182.

³⁴⁵ Piem., Elizabetes Grošas sievietu autobiogrāfijas specifikas definējums Irinas Savkinas interpretācijā. Skat. Савкина 2001.

raksturīga iezīme ir sieviešu patības atklājošo detaļu vai procesu fragmentētās dabas atkārtošana, kas liek domāt par Liksomas idejisko tuvību Elizabetes Grošas postulētajam sieviešu autobiogrāfijas principam, pēc kura pārdzīvotās atmiņas ik pa laikam tiek atkārtotas aizvien no jauna vienā tekstā³⁴⁶. Paralēli tam Liksomas krājums, līdzīgi Ezeras romānā izklāstītajam, kritizē sievietes literāro un sociālo mazizglītību, kura izpaužas ar apzināti mainītas, vienkāršotas valodas lietojuma starpniecību. Šo divu apstākļu dēļ sieviete joprojām atrodas „kultūras ēnas”³⁴⁷ pozīcijā un, pēc Liksomas publiski paustajiem priekšstatiem³⁴⁸, ierobežo sievietes „spēju redzēt un būt saskatītai kā vārdos, tā arī vizuāli”³⁴⁹. Identitātes apzinātā slēpšana stāstu krājumā tiek realizēta ar iepriekš minēto naratīva fragmentāciju, kuras nolūks ir paust sievietes nedrošību par individuālajām atmiņām un pieredzēm. Aprakstītā attieksme pret sieviešu pašdiferenciāciju mūsdienu pasaulē var tikt uzskatīta arī par stāstu krājuma autobiogrāfisko „piegaršu”, jo pati Liksoma intervijā Somijas avīzei *Yle* (burtiski – „Pār/Augstāk” [kaut ko]³⁵⁰) ir uzsvērusi, ka sieviešu sociālās līdzības mēma pieņemšana nozīmē viņu paļaušanos uz esošās varas prasībām.³⁵¹ Stāstu krājumā šis uzstādījums tiek hiperbolizēts un iegūst sievietes - upura mūžīgās tematikas vaibstus. Sievietes patība tiek ieslodzīta sociāli neaizsargātajā (sieviešu) ķermenī, un ir arī telpiski ierobežota. Nodaļā „Mūsmājas” ir atrodams stāsts par kādu vīriešu paverdzinātu sievieti, kura nevar atbrīvoties no ieslodzījuma telpas un pašas aizspriedumiem: „Man bija grūti visu ziemu. Mieru neradu, uztraucos vairāk, nekā jebkad iepriekš. Juhani³⁵² neko nav pamanījis, skaidrojais visu pa savam prātam un gulējis smagnējo miegu. Istaba, kurā atrodos, kā vienmēr bija aizslēgta no ārpuses. Vienu rītu nolēmu uztaisīt sev ilgviļņus un nogriezt matus līdz zodam. Tā, lai mati blīvāk piegulētu sejai. Kad Juhani vakarā atgriezās mājās, nogrābstīja mani klēpī: pirmo reizi pa diviem mēnešiem. Aiznākamajā dienā nolēmu nomest svaru. Domāju ēst tikai sviestmaizes ar ūdeni.” (Liksom 1989, 60)

³⁴⁶ Šo principu Groša ir nosaukusi par „un..., un..., un...” stratēģiju, ar to domājot viena un tā paša notikuma atjaunināto pārdzīvojumu ar citādo, laikā transformēto atmiņu starpniecību. (Colebrook 2000; Grosz 2004).

³⁴⁷ Gajatri Čakravorti-Spivakas jēdziens šeit lietots, lai izveidotu saikni ar nākamo krājuma aspektu – postkoloniālisma apzināšanu XX gs. 80. gadu Somijā. Skat. plašāk Spivaka 2014.

³⁴⁸ Skat. piem., Kemppainen 2014; Puttonen 2014.

³⁴⁹ Citāts no mutiskas intervijas ar rakstnieci; skat. Puttonen 2014. intervijas nogrieznis: 3.30-4.36

³⁵⁰ Somu normatīvā gramatika paredz ikviena īpašības vārda pārākas pakāpes lietojumu. Nosaukums ieskicē arī avīzes interešu loku, kurš, pamatojoties uz aprakstītiem gramatiskiem apstākļiem, var skart un aprakstīt jebko.

³⁵¹ Skat. Puttonen 2014.

³⁵² Vīrieša vārds, kura gūstekne ir vārdu zaudējusi sieviete.

Citātā tiek pamatota vēl kāda rakstnieces patību atklājošā īpašība: Liksoma publiskajā telpā (sarunās ar masu medijiem, intervijās žurnālos un avīzēs³⁵³) ir definējusi individuālo mākslas un literatūras izpratni kā „intuitīvo un ironisko [sievietes] tieksmi pret ikdienas atspoguļojumiem”.³⁵⁴ Turklāt tai ir „jāatspoguļo sievietes apspiešanas iemesli pēc iespējas precīzāk”.³⁵⁵ Autobiogrāfiskums minētajā fragmentā attīstās ap rakstnieces vēstījumu par attieksmi pret sievietes sociālās (publiskās) lomas stereotipizāciju. Vārdu pazaudējušās sievietes tēls fragmentā izmanto priekšstatus par sievietes ideālo izskatu sociālās atpazīstamības nolūkos. Turklāt sievietes tēls ir pašreflektējošs: viņa tiecas izsekot, kāpēc ir nonākusi gūstā un kā no tā izkļūt, lietojot sieviešu „paņēmienu”.

Autobiogrāfiskuma saikne ar telpiskās ierobežošanas tematiku turpinās arī nākamajā nodaļā – „Ārzesmes” –, kur tā ir saistāma ar sievietes uzvedības un izskata vērojumu vīrieša acīm: „Šī pasaule nav nesusi man mieru. Tēvs bieži licis mani divatā ar mammu vienā istabā un, aizvēris durvis, devies zvejojot. [...] Māte šajos brīžos zaudējusi saikni ar realitāti un ar nekustīgām zīlītēm skatījusies uz ceļu, kurā pirms brīža pazudis tēvs. [...] Kaut arī es cītīgi vēroju mammas uzvedību, tomēr nezinu, kas mamma [patiesībā] ir, nezinu, no kurienes viņa ir nākusi un kur skatījusies. No manis ir izaudzis vīrietis, kuram nav vēlmju un dvēseles spēka. Esmu mūžīgs atpakaļ skatītājs, no viena līdz otram istabas stūrim skrienošā dvēsele.” (Liksom 1989, 91–92)

Nespēja izrauties no „sieviešu” telpas – slēgtās istabas – kļūst par iemeslu vīrieša identitātes zaudējumam. Šeit Liksoma skar vēl kādu individuālo attieksmi pret sievietes socializāciju atklājošo detaļu: rakstnieces daiļrades pētnieki³⁵⁶ ir uzsvēruši, ka Liksomas daiļradei ir nepieciešams „izsmiet [tradicionālo] sieviešu identitāti ne vien mākslinieciskajā, bet arī tehniskajā ziņā: valoda, filozofija, psihoanalīze ir viņas rīki apvērstā uzskata paušanai.” (Ahola 1989, 699). Fragmentā šī „izsmiešana” risinās ar vīrieša tēlu, kurš, atrodoties fiziskā saskarē vienīgi ar māti, zaudē vīrieša galveno sociālo atšķirību – lēmumu pieņemšanas spēju.

Slēgtā telpa Liksomas krājumā tādējādi ir vērtējama kā sieviešu patības pašrefleksijas un vienlaicīgā izsmiekla izraisītāja kā nosacījums autores attieksmes pret realitāti paušanai.

---

³⁵³ Skat. „Kemppainen 2014; Puttonen 2014.

³⁵⁴ Skat. Puttonen 2014.

³⁵⁵ Turpat.

³⁵⁶ Ahola 1989. 699.–707.

Fragmentētais vēstījums kā sieviešu sociālā nozīmīguma un autorības pastāvīguma neesamība Somijas literatūras procesā Liksomas stāstu krājumā tiek sarežģīts ar šī apstākļa individuālo iemeslu meklējumiem. Sociālais nozīmīgums sakrīt ar sievietes publisko atzīšanu, kuru stāstu varones tiecas sasniegt jebkādiem spēkiem. Būtisku atšķirību no agrāk tapušiem sieviešu tekstiem³⁵⁷ veido Liksomas tieksme nevien parādīt, bet arī rast risinājumu sieviešu sociālajai nošķiršanai. Krājumā sieviešu socializācija tiek apzināta kā individuālajā (māte, mātišķuma, arī – nepiepildītā mātišķuma temats), tā kolektīvajā līmenī (piem., apzinātā vardarbība (prostitūcija) un neapzinātā vardarbība (sievietes - gūsteknes)). Kā norāda atmiņu studiju (*memory studies*) pētnieki Ene Kiresāre (*Ene Kõresaar*), Epa Lauka (*Epp Lauk*) un Kristina Kūtma (*Kristin Kuutma*), ja tekstā ar autobiogrāfijas elementiem ir pievērsta pastiprināta uzmanība pret kādu neaizsargāto (sieviešu) grupu, tekstā „tiek realizēta autora [balss] saaugšana ar reprezentēto grupu” (Kõresaar, Lauk, Kuutma 2009, 12). Teksta mērķis ir runāt to sabiedrības pārstāvju vietā, kuriem šī iespēja varas ietekmes rezultātā ir liegta. Sociālās problēmas reprezentācija patstāvīgi kļūst par līdzvērtīgas uzmanības pievēršanas atspere punktu. Liksomas gadījumā šīs stratēģijas lietojums var tikt uzskatīts par mērķtiecīgu sevis kā mākslinieces atklājēju: stāstu krājumā (tā pirmajā daļā) atrodam detalizētu prostitūtas uzvedības aprakstu pirms satikšanās ar viņas „sociālās atbilstības” vērtētāju – vīrieti. Sievietes tēls burtiski ir „uzgleznots” ar vārdiem, kādēļ ir iespējams spriest par teksta autores glezniecisko sagatavotību, kuru arī pieredzējusi Liksoma sava mūža garumā. Stāstu krājuma pirmajā nodaļā atrodam aprakstītās autora un tēla saaugšanas principa ievērošanu ar mērķi parādīt sociāli izstumtās prostitūtu grupas publiskās uzvedības attaisnojumu: „Es ienīstu visas sievietes. Es ienīstu katru sievieti, kuru satieku ejam man pretī ielas otrajā pusē, parkā, spēļu laukumā vai uz pieklājīgas organizācijas gājēju pārejas. Mana āda pārtop par zosādu, kad ir nepieciešams skatīties tām acīs vai apmainīties ar īsu acu uzmetienu. [...] Sievietes ir kā no gleznām nogājušas, un, protams, vienkāršas. It īpaši dienas gaismā. Mūsu [ķermeņus], tiem iepretim, klāj gļotaini traipi, ar asinīm piesūktie ādas gabali [šeit: zilumi]; mums ir plaši atvērtas mutes un smirdošas paduses. Tas viss ir mūsu, ielasmeitu, esības apliecinājums.” (Liksom 1989, 14–15)

Pretīguma sajūta, kuru izraisa šī fragmenta lasīšana, ir autora paņēmiens sociālās problēmas risināšanā. Zīmīgi, ka tieši 80. gadu vidū Somijā sākās viena no

³⁵⁷ Piem., promocijas darba 3. nodaļas pirmajā apakšnodaļā aplūkoti Marijas Jotuni darbi.

pirmajām kampaņām prostitūcijas problēmas izvirzīšanā publiskai pamanīšanai un apspriešanai. Tā ir bijusi nepieciešama, lai ne tikai sociāli, bet arī etniski norobežotu somu „lokālo iedzīvotāju” un augošo emigrantu grupu. Lielākās daļas emigrantu izcelsmes zemes bija bijušās padomju republikas, kas veidoja pamatu aizspriedumiem un to apkarošanai 90. gadu somu sieviešu tekstos. (Meinander 2011; Meinanders 2013) Ideoloģiskais sadalījums uz *saprotamo*, bet tomēr *nesaprusto* sievišķību pakāpeniski kļuva par vēl vienu sievietes socializācijas mehānismu 70.-80. gadu Somijā. Liksomas reakcija uz konkrētajiem apstākļiem vairs nešķiet nejauša vai intuitīvi sajusta, bet gan apliecina individuālo apstākļu vērtējumu un „iedzīvošanos” problēmas būtībā. Stāstot ielasmeitas vārdā, autore veido saikni starp individuālo un kolektīvo sieviešu problēmas apziņu, rāda tās sarežģīto pamatu. Sarežģītību turpina pirmām kārtām sociāli līdzīgo, taču ne līdzvērtīgo, kolektīvo sieviešu pieredzi atklāšana publiskajai uztverei, kuru ir spējīga paveikt tikai rakstniece ar viņai sniegto priekšrocību „pārrakstīt” un „pierakstīt” pasaules. Otrkārt, sievietes „neīstās” uzvedības pamati tiek meklēti ārējā politiskajā ietekmē. Tā izpaužas kā individualizētas pārdomas par Somijas lomu varas pārdalē pēc Otrā pasaules kara, kuras neveiksmīgie rezultāti sievietēm nozīmēja neatgriezenisku pazūšanu no priekšstatu par tām veidošanas. Liksoma raksta: „Mēs, skolā būdami, centāmies savākt visus [upuru] kaulus vienā galvaskausā, lai izrādītu nievājumu pret krieviem (*ryssät* – tulkojumā eifēmisms no vārda „venäläinen” – ”krievs” (piezīme mana, M.S.)), kuri atnāca un nostiepa mūsu balt-zil-baltā krusta karogu, taču mēs nesapratām, kas viņi ir un kādi ir viņu nolūki. [...] Katrs somu vīrs tika apmācīts nogalināt zibenīgi un bez liekas jautāšanas. [...] Tā mūs apmācīja mīlēt dzimteni, tās dvēseli; un apmainīt tās mīlestību pret pašu asinīm. Meitenēm mācīja mīlēt dzimteni bez liekām asinīm: tā viņu priekšā pavērās kā nebeidzamas labklājības fronte, ja vien meitenes spētu sniegt tai garīgo atbalstu.” (Liksom 1989, 32)

Fragments aktualizē kādu citu krājuma detaļu: sieviešu identitāte ir tiesīga pastāvēt vienīgi kā papildu atbalsts vīriešu paustajām patiesībām. Lai nezaudētu etnisko vienveidīgumu nacionālās vēstures kritiskajā momentā – kara apstākļos –, sievietes no jauna tiek ieslodzītas sabiedrības nomalē un var kļūt tikai par palīgu lielo ideju realizācijā. Autobiogrāfiskums šeit sasniedz augstāko izpausmes formu, jo ir satuvināts ar Liksomas izcelsmes vēsturi. Kaut arī teksts iezīmē viegli atpazīstamo opozīciju „savējais” un „svešais”, autores etniskā izcelsme – viņas vecāki ir Zviedrijas emigranti, kuri ieradās periodā, kas sakrīt ar krievu iebrukumu Somijā Otrā pasaules kara laikā, – neļauj viennozīmīgi interpretēt šo tekstu kā nacionālistisko vai dzimtes nemainīgo lomu

glorificējošo. Autore, līdzīgi iepriekšējam sieviešu sociālo atstumtību izgaismojošam autora teksta saplūdināšanas paņēmienam (ielasmeitu tēls), šeit satuvina autobiogrāfisko apziņu ar iebrucēju pozīciju.

Petījuma turpinājumā aplūkots **Gundegas Repšes** (1960) trioloģijas „Smagais metāls” (2002–2011) mākslinieciskais priekšgājējs – romāns ar autobiogrāfiskiem elementiem „Sarkans” (1998). Teksta autobiogrāfiskums attīstās ap sieviešu autorības balss neatpazīstamības un noklusētības iemeslu meklējumiem dažādajās sieviešu paaudzēs un attiecību modeļos. Par paraugu ir izvēlētas mātes un meitas attiecības, kas var liecināt par G. Repšes tekstu kā par sieviešu literārās tradīcijas (un atmiņu pārraidīšanas) turpinājumu³⁵⁸, tā pamatuzdevums ir sniegt priekšstatu par sieviešu patības tapšanu vienīgi caur līdzīgā piedzīvošanu. (Narodovska 2007, 8-9; Meškova 2003, 91–98)

Pirms detalizētas sieviešu autobiogrāfiskās atmiņas vizualizācijas Repšes romānā būtiski pievērsties tā galveno vēstījuma līniju un veidošanas principu izklāstam. Teksts ir veidots trijās nodaļās, kurām ir doti sarkanās krāsas toņu nosaukumi – „Cinobrs”, „Karmīns” un „Purpurs”. Katrā no daļām ir izmantotas rakstnieces atmiņas par piedzīvoto padomju Latvijas gados, izmantojot dažādas telpas un laikus (no aizvēsturiskiem – „Cinobrā” līdz romāna tapšanas laikam „Purpurā”). Tā pirmajā nodaļā lasītājs sastopas ar nezināmas valsts sievietes Aurēlijas dzīvesstāstu. Vēstījuma centrā ir svešinieces nonākšanas kādā viensētā smilšu kāpās aprakstīšana. Otrā nodaļa – „Karmīns” – rāda romāna autorei biogrāfijas atbalsi – tās varone – „sapņu gleznotāja” un „asins bankas glabātāja” (Repše 1998, 120) Rauna, līdzīgi autorei, ir mācījusies par gleznotāju. Trešā nodaļa apraksta pilsētnieces Milas Melkas pārdomas par sieviešu identitātes nedrošības izjūtu. Varone it kā atrodas starp divām pasaulēm: viņa vēl nav aizmirsusi par piedzīvoto pagātni („Aiz robežas rit karš. Tu varētu bēgt tepat” (Repše 1998, 143)) un gatava spert pirmo soli uz neizprotamo Eiropas telpu: „Taksists saņem dubultīgu dzeramnaudu, bet sieviete aiz sevis aizver kādu logu uz Eiropu”. (Repše 1998, 144)

Romāna īpašību mātes un meitas saiknes skaidrojumā veido tuvo ķermenisko („Cinobrs”), psiholoģisko („Karmīns”) un kultūras (trīs romāna daļu apvienojums) saišu izcelsme. Atmiņu kategorija ir pakļauta trejādaļai izpratnei. Tās ir: a) *meitas izdzīvotās un pārraidītās atmiņas* (Cecīlijas un Kamillas attiecības) („Karmīns”), kas

---

³⁵⁸ Šīs tradīcijas pamats meklējams, sākot ar Aspazijas un Brigaderes tekstiem. Skat. promocijas darba 3. nodaļas pirmo un otro apakšnodaļu.

rāda saikni ar realitāti un teksta autorei autobiogrāfiskajām detaļām; b) *pagātnē „atstātas” vispārinātās sieviešu atmiņas*, kuras rāda Gajas un Aurēlijas attiecības („Cinobrs”) un c) *kolektīvās (taču ne nacionālās!) sieviešu vēstures skaidrojums* (tekstā – caurstrāvo katru nodaļu), kas ir saistīts ar sarkanās krāsas³⁵⁹ simbolikas izpratni. Tālāk tiek aplūkots, kā mātes un meitas attiecību skaidrojumi un dažādības ir saistītas ar teksta autorei dzīves elementiem vai tās skaidrojumiem, kā arī izsekots, kā romāna nodaļu saturā tiek iesaistīta sieviešu paaudžu un nesenās Latvijas pagātnes pieredzēšana. Atmiņas kategorija romānā tiek piesaistīta sievišķās identitātes *robežu uzstādīšanai*, turpmākai *apzināšanai* un *pārvarēšanai*. Šie koncepti atklāj teksta autobiogrāfiskās nianšes (piem., autorei attieksme pret padomju pagātnei un sevis ierakstīšana tās kontekstā³⁶⁰), kuras mērķis ir nosaukt ideoloģiski sarežģīto pieredzi un tādējādi pārvarēt robežu starp pagātnei un realitāti, kā arī pievērst uzmanību vēsturisko notikumu individuālajai izpratnei.

Var teikt, ka Repšes romāna autobiogrāfiskums pastāv divos līmeņos – 1) atmiņu par **mātes un meitas attiecībām un to izpratnes svārstībās dažādos laika nogriežņos** (būtiska ir šo attiecību izpratne *paralēli* laika dimensijai); 2) **robežu koncepta izpratnē**. Turpmāk atsevišķi aplūkota katra no izvirzītajām kategorijām un noteiktas to savstarpējās attiecības.

Mātes un meitas attiecības Repšes romānā iegūst liktenīgu nozīmi sieviešu identitātes veidošanā, pateicoties līdzvērtīgajām atmiņām, kuras izdzīvo sieviešu tēli. Autobiogrāfiskie elementi šeit tiek saistīti ar sieviešu atmiņas pārmantošanas un saglabāšanas procesiem, kuros teksta autore meklē „mākslinieciskā iemesla” pamatus jeb definē teksta radīšanas nozīmi. Būtiski atzīmēt, ka attiecības starp dažādo paaudžu sievietēm mainās no fiziskās saites ar nākamo paaudzi izdzīvošanas (dzemdību tematika – „Cinobrā”) līdz iztēlotajam mātišķumam (romāna otrā daļā – „Karmīns”) un iztēlotajai saiknei ar nākamo paaudzi. Atmiņas kategorija ir izcelta kā iespējami mūžīgās un nepārvaramās sieviešu paaudzes apvienojošās saites atveidojums. Turklāt atmiņas tekstā tiek apvienotas ar sieviešu likteņa neizbēgamības raksturojumu un pastarpināti kļūst par romāna galvenās jēdzieniskās ass – rakstnieces individuālās pieredzes kā dažādu robežu pārvarēšanas – turpinājumu. Par šķietamo nespēju izvairīties no sievietei „piedienīgā likteņa” runā tautas dziedniece, tālajā smilšu kāpās

³⁵⁹ Piem., sarkanais karogs, asins, sarkanā krāsa, kuru redz, aizverot acis ciešāk un citi.

³⁶⁰ „Sarkanais karogs? Vai maz pieklājīgi ko tik sātāniski nešķīstu pieminēt!” (Repše 1998, 78).

dzīvojošā Gaja: „Tas viss jau reiz bijis, meit, pagājis, un otrreiz neatdabūs.” (Repše 1998, 20)

Sievišķais romāna pirmajās rindās rāda priekšstatu par pēkšņas „citādības” iejaukšanos ierastajā dzīves kārtībā. Tā kāpās dzīvojošā ģimene vispirms definē jaunpienācējas Aurēlijas ārējo izskatu, kurš neatbilst zināmajiem priekšstatiem par sievišķību. Par vienīgo šķērsli Aurēlijas ārējās citādības kļūšanai par sociālās atstumtības iemeslu ir izvirzīta vecākās paaudzes sievietes (Gajas) „sievišķās” slēgtās telpas aizstāvēšana:

„- Viņa ir sveša. Mati melni. Te tādu neviena nav.

- Ej ārā, – Gaja stingri noteica, dēlu neuzlūkojusi, taču viņš manīja gan, ka šais divi vārdos kaut kā drebēja un čudījās. Viņš gāja kā vēlēts.” (Repše 1998, 15)

Būtiski atzīmēt, ka atšķirībā no iepriekš aprakstītiem tekstiem (piem., Annas Brigaderes vai Ilzes Šķipsnas darbos), sieviešu identitātes citādība nekļūst par audzināšanas procesa rezultātu, tā drīzāk ir konstatēta kā kultūras un sociālā dotība, kuras pārvarēšanai ir jāatsakās no mātes un meitas attiecību tradicionālās uztveres un jāmeklē jaunie izpratnes veidi. Repšes tekstā saskaņā ar Sandras Meškovas pieņēmumu³⁶¹ šis attiecību modelis būtu jāskaidro kā „neīstās” meitas klātbūtne naratīvā. Tā radās tāpēc, ka gan Gaja, gan Aurēlija nespēj (vai nespēja) atrast identitātes piederības vietu, un tāpēc šie tēli reprezentē elastīgas (mainīgas) esības robežas vai prasmi tās pārkāpt. (Meškova 2009, 162–163). Mātes un meitas attiecības sāk zaudēt stabilitāti autores nedrošības stāstīto atmiņu dēļ. Tam pamatā ir arī teksta autores pārlicība par „skata no iekšpuses” (Narodovska 2007, 16) dominējošo raksturu arī mākslas darba radīšanā. Var teikt, ka teksta autobiogrāfiskums sākas ar brīdi, kad pirmās nodaļas sieviešu tēli apzinās citādās ķermeniskās atmiņas iespējas, kuras ir saistītas ar sievietes - mākslas radītājas lomu (dzīves radītājas vietā). Ķermeņa redzējuma pārmaiņas tekstā parādās līdz ar Repšes lietotiem „mātes” un „nemātes” tēliem, ar kuriem sastopamies romāna otrajā daļā. Tās ir ieviestas naratīvā ar mērķi izcelt sieviešu autorības (jeb autora esības) atšķirību no sieviešu identitātes: „Varbūt [mātes] daba bija nesievišķīga, [...] jo viņai nepiemita sīkas, glumas, staipīgas bābu viltībiņas, viņa neklačojās un nepļāpāja, viņa nespēlēja lomas vīriešu priekšā un nevalbīja skaistās acis, uzklusot glaimus, viņa atšķīra tukšas tarbas paušķēšanu no gudra cilvēka mazrunības un to spēja ar vienu vienīgu rāmu skatienu. Māte neturēja

---

³⁶¹ Skat. Meškova 2009., daļa par nomadismu – 160.–170. lpp.

zodu plaukstā, nevaimanāja, un viņas valodā iztrūka tādi vārdi kā „posts”, „šausmas”, „ko lai tagad dara”, „likteņa lāsts”, „lai nolādētā diena, kad”, „Dievs tevi sodīs”. Es šīs frāzes iemācījos no citām sievietēm. Nemātēm.” (Repše 1998, 90)

Kamilla, kurai pieder šie vārdi un kura ir „Karmīna” nodaļas galvenā varone, aizskar citu mātes un meitas tematikas dimensiju: viņa runā par sieviešu identitātes tapšanu subjektīvizētās attieksmes (nevis aizspriedumu) pamatā. Fiziskā kontinuitāte šeit tiek aizstāta ar rūpīgi pārdomātas attieksmes pret realitāti izklāstu. Mātes „nesievišķība” tiek saistīta ar viņas nespēju pielāgoties priekšstatiem par sievietes „reakciju” uz viņas publisko atpazīšanu. Sieviete Repšes izpratnē var kļūt par ideālo radītāju, kuram ir pa spēkam piederēt pagātnes laikam (un uzturēt fiziskās saites ar sieviešu paaudzēm) un radīt netveramas saiknes ar iepriekšējo gadu desmitu sievišķības izziņas robežu pārvarēšanu. (Haraveja 2001, 81–103)

Mātes tēls fragmentā vienādojams ar sieviešu literatūras tradīcijas vēsturisko apzināšanu, to pretstatījumu Repšei laikmetīgajai realitātei, kurā vērtības nosaka „standarta frāžu” atbalstītājas – *nemātes*. Iveta Narodovska promocijas darbā par Gundegas Repšes prozas izpratni kontekstā ar mūsdienu krievu sieviešu rakstniecēm³⁶² norāda, ka autore klātbūtne Repšes romānā „Sarkans” līdzinās mākslas *demiurga* tēlam. Teksta „mākslinieciskā telpa [...] ir līdzvērtīga rakstnieka radošajai telpai” (Narodovska 2007, 8). Tādējādi var teikt, ka, ieviešot mātes/nemātes opozīciju, Repše skar sievietes autorības jautājumu un tās plašāko uztveri. Viņas teksts šķiet loģisks turpinājums Regīnas Ezeras aizsāktajiem autorības izpausmes meklējumiem, kuros attiecības starp tekstu un rakstnieci tika skaidrotas caur attiecībām starp nedzimušo bērnu un mātes gaidām uz tā nākšanu pasaulē.³⁶³

Mātes un meitas attiecības tekstā pārdzīvo vairākas transformācijas, kuru rezultātā autore mākslinieciskā un reālā patība iegūst mūžīgā meklējuma kvalitāti, tā vienādojas ar pārļaicīgo esību ikvienā no romāna elementiem. Laika un telpas īpašības tiek aizstātas ar varoņu pastāvēšanu ārpus telpas, svarīgāka ir tā uztvere un tālākā nodošana citām sieviešu paaudzēm. Šī īpašība radās no teksta pirmās nodaļas, kuras galvenā varone Aurēlija izmisīgi meklē piederības telpu, taču vienīgais, ko atrod – ir mātei pienācīgo rīcību atveidotāju – saimnieci Gaju. Par pēdējās apvienošanu ar neīstenotās mātes un meitas attiecību saglabātāju runā teksts, kurā Gaja uzreiz pēc Aurēlijas ierašanās nolemj aizstāvēt meiteni, ieslēdzot viņu „sievietes” telpā – kambarī:

---

³⁶² Skat. Narodovska 2007.

³⁶³ Skat. esošās apakšnodaļas sākumu.

„Gajai niezēja bērt vārdus pēc vārdiem, kā ceptus akmeņus uz Alberta galvas, lai tie atjēdzinātu viņa iesēto klusuma bezgalību, lai pārplēstu kunkuļos sametušos laiku un meitenei nenāktos trīcēt drēgnā pamestības neziņā [..].

- Meties mierā! – Alberts stingri noskatīja sievu un salēja driku – sev un Rimvidam.

- Meties mierā pats! – **Gaja tikpat stingri atšāva un pazuda guļamkambarī. Ar aukstu noteiktību aizkrita slēdzene**”. (Repše 1998, 25, izcēlums mans – *M.S.*)

Atšķirībā no sieviešu literatūrā agrāk paustām attieksmēm pret fizisko ieslodzīšanu, kura tika uztverta kā patības ierobežotāja, Repše piedāvā pretēju šī sievietes stāvokļa skaidrojumu, kas ir saistīts ar teksta autobiogrāfiskumu un skar rakstnieces tieksmi rast literāro izpausmi uzreiz pēc pusgadsimtu pastāvošās ideoloģijas krišanas. Romānā šīs attieksmes atkal ir ieliktas sieviešu pagātnes atveidotājas – Aurēlijas – uzvedības manieres un atmiņu aprakstīšanā: „Dzeltenajā tērtā sieviete [Gaja] smaidīja, sīkām zvaigznītēm iemetoties acu stūrīšos. Meitene nebija radusi pie smaidošiem cilvēkiem. Viņas zemē ļaudīm lūpas bij iekniebētas kā uz **paciešanu, izciešanu, izturēšanu**, kā uz liela spēka pielikšanu. Arī plēstiem un žņaugtiem viņas tēvzemiešiem mutes nepadevās – ne baiļu kliezienā, ne sāpju čukstā.” (Repše 1998, 19, izcēlums mans - *M.S.*)

Aurēlijas dzīvesstāsta izklāstā ir acīmredzama paralēle ar Latvijas pirmsneatkarības laikiem un norāde uz vārda nebrīvību vai arī uz sievietes neticību vēsturiskā konteksta pārvarēšanai. Aurēlijas tēlā ir iekodēts topošās tieksmes pēc neatkarības motīvs, kādēļ viņas patība ir mūžīgi mainīga. Aurēlijas patībai ir nepieciešams nemanāmi paust attieksmi pret apkārt esošo kontekstu un atmiņām par to. Piemērā lietotajā fragmentā parādās virkne darbības vārdu – paciest, izciest, izturēt. Tie liek domāt gan par acīmredzamo katras nākamās rīcības pārākumu pār iepriekšējo, gan arī par sieviešu rakstnieču daiļrades radīšanu tālākai tās noklusēšanai. Viņas nespēja definēt piederību kādai konkrētai telpai paspīlgtina sievietes māksliniecisko tieksmju notiesāšanu bojāejai vēl pirms to izpausmes. Tādēļ sievietei ir jābūt gatavai katrā nākamajā tekstā pārvarēt tos pašus šķēršļus mākslinieciskās identitātes radīšanā jeb arī radīt to aizvien no jauna. Sandra Meškova, pētot Repšes romānu, saskata Aurēlijas tēlā *nomadiskā subjekta* (Meškova 2009) iezīmes, kuras veido saikni ar nākamajām romāna daļām, kuras raksturo Aurēlijas un Gajas iztēlotās mātes un meitas attiecības un kuras ieskandina tekstā politiskās un kultūras ideoloģijas notis. Meškova raksta:

„[Aurēlija] ir bēgle pēc savas būtības, [...] viņai nekur nav māju, kuras dzīvošana un izdzīvošana nemitīgās kustības veidā. Viņai ir nepieciešamas elastīgas robežas, [...] viņa dzēš pēdas [...], pārrakst[a] identitāti no jauna, viņa apgūst valodas, paliekot mēma [...]” (Meškova 2009, 163)

Repšes teksta turpinājumā Aurēlijas atmiņas par izcelsmes zemi skar vēl vienu autobiogrāfisko līniju un iezīmē ne vien atmiņā veidoto, bet arī reālo robežu pārvarēšanas nepieciešamību. Par sievietes atmiņām naidīgo telpu ir izvēlēts Aurēlijas piedzīvotais karš, kurā varone saskata savas tautas vēsturiski iepriekšnoteikto eksistenci. No tās nav iespējams aizbēgt, jo notikuma robežas atrodas varones atmiņā:

„Viņa bija dzimusi karā kautā zemē, kas tomēr mirdama nemira un nebij avotā nogalējama. Ienaidnieku līķus pa laikam atrada neizbrienamās meža takās, purva dūņatās vai koku galotnēs uzvilktus. Tad, atriebē sprāgdami, karakungi nolaida asinis pirmajiem simt, kas ceļā trāpījās, par mācību, un iestājās īss, mainīgs miers. Asins pret asinīm. Dots pret dotu.” (Repše 1998, 19)

Atmiņas par karu un tā ideoloģisko pamatu tiek turpināta romāna otrajā nodaļā („Karmīns), kuras vadmotīvu var definēt kā mātes un meitas un rakstnieces darba attiecību attālināšanas turpinājumu. Taču atšķirībā no „Cinobra” notikumi ir lasītājam gandrīz „aptaustāmi”, jo tajos ir iespējams nolasīt Latvijas nesenās vēstures līnijas un to ietekmi rakstnieces patības attīstībā. Autobiogrāfiskums šeit attīstās jēdzieniski dziļākajā teksta slānī – sīkos konteksta aprakstos (piem., rakstnieces galda nozīme), attieksmēm pret radīto mākslas darbu un tieksmi izvairīties no realitātes caur sieviešu rakstura (Kamillas) meklējumiem pēc „ideālā mātišķuma”, kuru meitene ir zaudējusi agrā bērnībā. Šiem aspektiem ir veltīts promocijas darba turpinājums.

Atmiņas kategorija Repšes romānā var tikt skaidrota kā mūžīgi mainīgā, attīstībā esošā kategorija. Autobiogrāfiskuma izpratnē atmiņas kā kustīgas kategorijas skaidrojums sniegs iespēju parādīt, kā autores piedzīvotā stingrā padomju ideoloģija turpina funkcionēt romāna tekstā ar kustīgiem vizuāliem tēliem un varoņu paustajām idejām. Pirmkārt, ir jānoskaidro *robežu kategorijas klātbūtne un nozīme* Repšes tekstā. Otrkārt, jānosaka tās *pārmaiņu iemesli* un iespējamās sekas. Treškārt, jānoskaidro *mainīgās (elastīgās) robežu līnijas nozīme* Repšes autobiogrāfisko elementu atklāsmē.

Robežu koncepts Repšes tekstā tiek attīstīts ap trim atmiņas pārraidīšanas veidiem, kuras skar mātes un meitas attiecību dažādus laika, ideoloģijas vai telpas aspektus. Mātes un meitas attiecības romānā iezīmē trīs virzienu gaitu. Tās ir: a) mātes un meitas attiecību atdzimšana (Gajas un Aurēlijas tēls, „Cinobrs”); b) meitas atmiņas

par māti un attiecību veidošana to pamatā (Kamillas un Cecīlijas tēls, „Karmīns”); c) mātes un meitas attiecības kā mūžīgā kategorija, kuras pamatā ir sieviešu kolektīvās jeb „asins” atmiņas. Pēdējais romāna naratīva virziens apvieno trīs teksta daļas un iezīmē sarkanās krāsas simboliku romānā. Krāsas simbolika tekstā nozīmē sieviešu atmiņas par kolektīvo identitāti, tās mitoloģisko un laikmetīgo nozīmi. „Asins” atmiņas kļūst par vienojošo saikni cauri gadsimtiem un vienlaikus gan skar tradicionālo sievišķības apliecinājumu (dzemdības un fiziskā saikne starp paaudzēm), gan arī rāda tās pārlaicīgo raksturu rakstniecei pazīstamajā realitātē (karmīnsarkanais Latvijas karoga krāsas tonis vai bailes neizrādīt pienācīgu piederību tai dzīves svarīgākajos momentos). Pirmā sarkanās krāsas nozīme atklājas brīdī, kad Kamilla mēģina satuvināt vai pielāgoties meklētās mātes eksistencei: „Kad viņa [māte] jau dzisa, es pajautāju, kas īsti ir karmīnsarkanais. – Tā ir sarkanā tumsa, kurā dzimst bērni. [...] Vai Cecīlija zināja? Kaut kad viņai noteikti kļuva par sievieti, kura zina. Vai tad, kad iemīlējās? Vienmēr? Visas reizes? Pēdējoreiz? Varbūt tad, kad laida pasaulē bērnu?” (Repše 1998, 90-92)

Atmiņas par sievišķo identitāti un tās robežām sākās ar mātišķuma izjūtu, taču autobiogrāfiskums radās līdz ar laikmetīgo krāsas simbolikas izpratni un saistīšanu ar mātes un meitas tēlu un individuāli pieredzēto padomju pagātnei. Sarkanais romānā ir gan padomju pagātnes noliegšana, gan neatkarīgās Latvijas pareģojuma simbols. Tā iezīmē tekstā sievietes vēsturiskās un ideoloģiskās piederības pārmaiņas, kuras ir izdzīvotas pēc iespējas tuvākajā sieviešu saiknē – mātes un meitas attiecībās. Ticība par neatkarīgu nākotni romānā tiek attīstīta pakāpeniski – no baiļu un bēgšanas izjūtas (Aurēlijas tēlā) līdz jaunās eksistences iztēlei. Būtiski atzīmēt, ka ticība ideoloģiski citādi esībai romānā ir saistīta ar *meitas iztēles audzināšanu*. Cecīlijas vārdi kļūst par avotu Repšes rakstnieces identitātes tapšanas iespējamībai un tāpēc var tikt skaidroti kā autobiogrāfiskais „uzslāņojums” pamata naratīvam. „Pie „mirstamstundas” māte man beidzot pievērs uzmanību. – Turi acis ciet un iedomājies karmīnsarkano. Ne par ko citu nedomā, turi ciet, tomēr redzi karmīnsarkano.” (Repše 1998, 87)

Krāsas simbolika šeit paver skatījumu uz sieviešu paaudžu kontinuitāti idejiskajā līmenī. Fiziskās un telpiskās piederības meklējums teksta varonēm pakāpeniski kļūst nesvarīgs iekšējas pārliecības un līdzīgas ticības dēļ. Mātes un meitas attiecību apliecinājumam vairs nav būtisks dokumentāls apliecinājums – Kamillas mātes dzīvesstāstu meklējumi („- Gribu savākt visu[s] Cecīlijas dzīvesstāstus.” (Repše 1998, 81)), bet gan šīs saiknes pārdabiskā izpausme.

Sieviešu ticības nemainīgā rakstura pamatā ir bailes atgriezties pie agrāk pieciestas kara vardarbības un izsūtījuma pieredze, kura romānā iegūst kolektīvas sieviešu biogrāfijas kvalitāti un tiek atveidota sieviešu raksturu (Kamillas un viņas gadījuma paziņas Fišerkundzes) dialogā. Šāda naratīva veidošanas izvēle var nozīmēt sieviešu atmiņas pastāvēšanu slēgtā sociālajā grupā, kurā katrs nākamais atminētais gūst turpinājumu sarunas biedra pieredzē. Sievišķā atmiņa šeit piedzīvo metaforisku „iebrukšanu” tās iepriekšējā tecējumā un nevar apiet vienu paaudzi. Mātes un meitas attiecības kara sadzīves gaismā un izstumšanas piedzīvošanā iegūst atmiņu „sabiedroto” nozīmi. Repšes tekstā tās saaug ar Kamillas un Fišerkundzes attiecībām, kuras turpina Aurēlijas un Gajas iztēlotās radniecības tēmu. „Jūs taču arī kādreiz pārtikāt no ozolmizu zupas, vai ne? – jautāju, cik maigi spēdama. – Un uz kodu ceptas vaboles.[..] Bet pirms Sibīrijas es mīlēju karstas siļķu pastētes, cukurotas rožlapiņas, marcipānu un ar ērkšķogām pildītus baložus. Un arī tagad es to visu mīlu, – Fišerkundze tīši saldi čivina, taču jūtams, ka esmu saimnieces smaržīgo garastāvokli sabojājusi.” (Repše 1998, 88). Citāts apliecina gan atmiņas koncepta kā kolektīvās sieviešu pieredzes un identitātes veidotāja nozīmi, gan arī sieviešu atmiņu tendenci pārvarēt vēsturiskās robežas un radīt pārļaicīgu priekšstatu par sociāli līdzīgo un līdzvērtīgo pagātni. Atmiņa un tās pārraidīšanas spēja un [ie]spēja nākamajām paaudzēm ir vienīgā iespēja nosaukt piedzīvoto trimdas un kara pieredzi. Tādējādi tiek kļiedēta robeža starp pagātni un realitāti, un tiek nošķirtas individuālās pieredzes nianse no kolektīvā priekšstata. Fišerkundzes tēls tekstā iezīmē vēl kādu autobiogrāfiskuma izpausmi – viņas vārdiem tiek raksturota sievietes-rakstnieces nesenā māksliniecisko iespēju pagātne un mākslai atvēlētās telpas ierobežojums rakstāmgalda veidolā. „Rakstāmgaldi ir tikai uz nelaimi. Kad mainās varas, pirmos izkrata rakstāmgaldus. Es neko vairs tur neturu. Tikai šite, – viņa [Fišerkundze] pieklauvē pie deniņiem, uz kuriem sagriezušās sīkas, rūpīgi sakārtotas lociņas.” (Repše 1998, 88-89)

Repšes tekstā kara un trimdas pieredzes ierakstīšana naratīvā nav nejauša: ar tām tiek iezīmētas attiecību principu saglabāšana starp varonēm, nodotas atmiņas par ideoloģiskiem ierobežojumiem. Sievietes ķermeņa kustības un uzvedības maniere tiek pārraudzīta ar netiešā naratora (*unreliable narrator*) iejaukšanos. Pateicoties pēdējam aspektam, minēto fragmentu var uzskatīt par autobiogrāfiskuma izpausmi romānā – Fišerkundzes vārdi un kustības vairs nepieder viņai, bet gan tiek vērtētas no malas, kas ļauj noprast par reālā vēstītāja ienākšanu tekstā. Fragments tāpat rāda saikni ar promocijas darba 3. nodaļas otrajā apakšnodaļā aprakstīto Ilzes Šķipsnas *rakstāmgalda*

simbolikas veidošanas principu: Repšei rakstāmgalds ir nevien māksliniecisko iespēju sniedošs rīks, bet arī sievietes noslēgtās telpas un sieviešu paaudzēs noslēgto atmiņu atveidotājs. Šī atribūta zaudējums nozīmē sievietes esības zaudējumu un valdošās ideoloģijas kļūšanu par mākslinieciskā iemesla aizstājēju.

Atmiņa romāna tekstā ir reālās un iztēles robežas pārvarēšanas veids, noklusētās identitātes glābēja. Tās „derīguma termiņš” nav noteicams, jo atmiņa ar laiku pāriet nākotnes paaudžu asins telpā: „Esmu atkal nopūdelējusi. Savu mēlesgalu varētu salocīt, caurdurt ar **saspraužamo adatu** vai **auskaru**, taču tas, vienalga, pamanītos vilkt savu meldiņu. Nekontrolējamie gēnu ritmi.” (Repše 1998, 111, izcēlums mans – *M.S.*)

Fragmentā paralēli individuālās atmiņas pāriešanai paaudžu atmiņās parādās sieviešu literatūras noklusētības raksturojumi, kas veido teksta autobiogrāfiskumu alūziju līmenī. Mēle (= rakstnieces pieredzes saukšanas vārdā avots) tiek apstādināta ar sievišķību raksturojošu objektu – saspraužamo adatu un auskaru. Šīs lietas iezīmē rakstnieces tieksmi pārvarēt dzimtes identitātes aizspriedumus un robežas, kurās sieviete tiek skaidrota kā tukša plāpīguma atveidotāja. Autobiogrāfiskumu te var skaidrot ar Fransuāzas Lionē (*Francoise Lionnet*) uzskatu par sieviešu pieredzes izvirzīšanu literatūras laukā ar mērķi izvairīties no kaitīgas dominējošās varas attiecībām, izvairīties no ikviena cita, izņemot pašu sieviešu pieredzi. (Lionnet 1995, 3) Var teikt, ka kontinuitātes apzināšana un ierobežojošo mehānismu (piem., literatūras kanona atdzīvināšana XX gs. 90. gados) kritika rāda pamatu rakstnieces patības ierakstīšanai romāna tekstā.

Robežu šķērsošanas tēmas mijiedarbība ar autobiogrāfiskiem elementiem notiek romānā iesaistīto varoņu identitāšu šķelšanas momentos. Tie ir: a) Aurēlijas identitātes piederības meklējums un iztēlotās mātes atrašana, kura savukārt paredz sociālo lomu pārmaiņu sākumu jaunpienācējas liktenī; b) Kamillas un Cecīlijas „vajājošās” attiecības, kuras paredz vairākas Kamillas identitātes pārmaiņas. Blakus aprakstītajām sievietēm un viņu atmiņu savirkņējumam tekstā ir klātesoša naratīvā neiesaistīta „balss”, kura sakārto sieviešu atmiņās saglabāto noteiktajā kārtībā – ne vien no senatnes uz laikmetīgo būšanu („Cinobrs” – „Karmīns”), bet arī „izraujot” no sieviešu pieredzēm tās, kuras ir būtiskas pašai rakstniecei. Par tādām pieredzēm var uzskatīt tekstā pausto uzmanību pret sarkanās krāsas klātbūtni (Repše ir profesionāla māksliniece) ikvienā no romāna daļām, kā arī iztēles vai reālās trimdas tematiku (rakstniece ilgāku laiku neiederējās laikmetīgajā literatūras procesā, panākusi to vien pēc neatkarības atgūšanas XX gs. 90. gados. (Repše, Rožkalne 1999; Narodovska 2007)) Autobiogrāfiskā līnija

tekstā liecina par pagātnē piedzīvotās pieredzes „aso” leņķu apzināto „notrulinājumu”. Tas kļūst iespējams, pēc Glorijas Anzaldū (*Gloria Anzaldua*) vārdiem, ar sieviešu tekstu „atklātās sadursmes (vai kulturālus strīdus izraisošu) momentu un tradicionālās kultūras vērtību pārbīdi (jēdzieniskās) ēnas teritorijā, (kas tiek darīts) ar mērķi izvairīties no atklātu konfliktu izraisīšanas.” (Anzaldua 1987, 20)

Tas nozīmēja sieviešu tekstu līdzvērtīgas iesaistīšanas ierobežojumus, kādēļ sieviešu atmiņas kategorija un autobiogrāfiskuma izpausmes rod turpinājumu metaforu, simbolu un naratīva veidošanas līmenī. Repšes gadījumā tas ir netiešais vēstījums un semantiskie atkārtojumi vai tuvo sinonīmu lietojums ar mērķi hiperbolizēt pieredzēto. Romāna tekstā autobiogrāfiskā patība tiek attīstīta narācijas „paēnā” un pārtop par aprakstīto varoņu mūžīgi pastāvošo fonu, mākslinieces audeklu:

„Manas biogrāfijas sadegušas olu čaumalas. [...] [Dzīve] ir rūpīgi gruntēts audekls manai iztēlei. – Es esmu fons.” (Repše 1998, 67; 98–99)

Rakstnieces balss nav saklausāma, tā pastāv ārpus iesaistīto personāžu atmiņās uzceltajām un pārvarētajām robežām, tā vienkārši *norāda* uz teksta rādītāja esību kā *faktu*. Frāze „Es esmu fons” ir robežu noliegšana, aprakstīto varoņu atgrūšana no realitātes un padarīšana par iztēles atmiņas objektiem.

Sisko Istanmeki (*Sisko Istanmäki*, 1932) romāns „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (*Liian paksu perhoseksi*, 1995) somu literatūrā tiek vērtēts kā vienkāršotas sievietes sadzīves atspoguļojums, kura mākslinieciskais vērtīgums šķietami tiek aizbīdīts „nomalē”. Taču šī pētījuma nolūks ir parādīt, kā un kāpēc izvēlētais teksts rāda citu etapu somu sieviešu literatūras attīstībā un aptver no jauna vēl XIX gs. iedibinātus priekšstatus par sieviešu individuālo atmiņu un attieksmēm pret iepriekšējām sieviešu paaudzēm un nācijas konceptu. Pirms romāna analīzes ir svarīgi pievērsties 90. gadu somu sieviešu literatūras kontekstuālam raksturojumam, jo izvēlētais romāns Latvijas kultūras telpā joprojām ir vismazāk pazīstamais ārzemju literatūras piemērs,³⁶⁴ neraugoties uz tā vēstījuma un skartās tematikas svarīgumu Somijas un Eiropas sieviešu identitātes veidošanas vēsturē.

Somu sieviešu prozai XX gs. 90. gados un XXI gs. sākumā blakus nācijas atjauninātajai apzināšanai sieviešu literatūrā notiek pārmaiņas sieviešu identitātes attieksmē pret telpu un laiku. Tradicionālās „sieviešu” telpas un sieviešu literatūrā

---

³⁶⁴ Kaut arī tekstu latviešu valodā ir iztulkojis Matīss Treimanis jau 2003. gadā (skat. Istanmeki 2003), tā atpazīstamība vēstījuma šķietama vienkāršuma un vienveidīguma dēļ līdz mūsdienām aprobežojas ar somu valodas un kultūras speciālistiem.

ceļojošo mātes un meitas attiecību pamācošais raksturs tiek mainīts pret etniski un kulturāli sarežģīto telpas redzējumu. Laiks savukārt tiek traktēts kā individuāli radītā dimensija, kura mainās saskaņā ar attieksmes pārmaiņām. Pirms Rozas Liksomās³⁶⁵ un Sisko Istanmeki darbiem somu sieviešu prozas periods no XX gs. 70. gadiem, pateicoties tā uzmanībai pret dzejas un drāmas tekstiem līdz 80. gadu beigām tika definēts kā „klusais periods”. Istanmeki darbs rāda īpatnēju autobiogrāfiskuma izpratni, jo tas neskar rakstnieci tieši, taču tekstā tiek atspoguļotas tuvāko radnieku (mātes un vecmātes) etniskās un kulturālās dabas pārmaiņas, kuras skārušās Somiju XX gs. 50. gados un kas atbilst romāna reālajam laikam.

Deviņdesmito gadu sieviešu literatūra izrādīja īpašu attieksmi pret sieviešu atmiņas izprašanu vēsturiskajā interpretācijā. Pusautobiogrāfiskās un vēsturiskās prozas biežāka parādīšanās literārajā procesā³⁶⁶ tieši XX gs. nogalē ir noteikta ar attieksmes pret literāro tekstu pārmaiņu. Par tā īpašību gadsimtu mijā Somijas literatūrā kļūst vairāku etnisko un nacionālo identitāšu apvienošana vienā vēstījumā, kā arī to līdzāspastāvēšana vienotā tekstā. (Laitinen 1997; Loivamaa 2003; Jay 2010) Sieviešu individuālā identitāte šeit tiek uzskatīta par sarežģītu un neviennozīmīgu vēsturisko un kultūras attiecību procesu rezultātu, kurus sievietē ilgāku laiku saprata un bija iesaistīta tajos vienīgi no „ēn[ainās] puses” (Spivaka 2014, 21). XX gs. 90. gados somu sieviešu literatūra sāka pievērsties tādām tēmām kā sieviešu identitātes vēsturiskošanas un ideoloģizācijas iemesli, kā arī izteikta atklāta kritika pret Somijas etnisko politiku periodā no Otrā pasaules kara beigām līdz gadsimta pēdējai desmitgadei. (Nevala 1989; Schoolfield 1998; Ahonen 2001) Tekstos ar autobiogrāfiskiem elementiem par īpašu tematiku var uzskatīt emigrācijas un imigrācijas procesu apjēgšanu. Sievietes izpratne par individuālo pozīciju sociāli mainīgajā atmosfērā visbiežāk saistījās ar atbildes meklējumiem uz jautājumu, kurai ideoloģijai (nacionālai un/vai etniskai) piederēt un kuru uzskatīt par atbilstošu vai pienācīgu saglabāšanai nākamās paaudzes atmiņā. (Kõresaar, Lauk, Kuutma 2009)

Sisko Istanmeki tekstā rakstnieces individuālās identitātes svarīguma izpratne kļūst par galvenās varones – pārdevējas Kaisu – dzīvesstāsta vēstījumu. Vēsturiskie

---

³⁶⁵ Skat. esošās apakšnodaļas sākumu.

³⁶⁶ Bez aplūkotā darba plašu popularitāti iegūst pētījumā nieiekļautā Sofī Oksanenas (*Sofi Oksanen*) „Igaunijas triloģija” (2003–2012) – „Staļina govīs” (*Stalinin lehmät*, 2003); „Attīrīšanās” (*Puhdistus*, 2008) un „Kad baloži pazuda” (*Kun kyyhkyset katosivat*, 2012) par rakstnieces etniskās pagātnes sarežģītību izdzīvošanu caur un līdzī tekstam. Arī Anjas Snelmanes (*Anja Snellman*) darbi „Māte un suns” (*Äiti ja koira*, 2003); „Balkonu dievi” (*Parvekejumalat*, 2010) un Katjas Ketu (*Katja Kettu*) romāns „Vecmāte” (*Kättilö*, 2011) raisa jautājumu par sievietes etniskās un paaudžu kontinuitātes nozīmi autobiogrāfiskās esības atklāsmē, taču šie darbi nieiekļaujas pētījumā definētajās vēsturiskajās robežās – literatūrā līdz XX gs. beigām.

apstākļi, attieksme pret nesen izdzīvoto karu un tā sekām, kam ir tieša saikne ar rakstnieces pagātni (viņas māte ir sniegusi somu armijai materiālo atbalstu, strādājot vienā no atbilstoši kara nolūkiem pārveidotajām rūpnīcām)³⁶⁷, tiek nodota Kaisu rīcībā. Teksta autobiogrāfiskums atklājas varones dziļas pašrefleksijas līmenī, kurai tā ir pakļauta no pirmās romāna rindas līdz pēdējai. Īpašu nozīmi romāna autobiogrāfiskuma atklāsmē aizņem mātes un meitas attiecības, kuras funkcionē vien meitas atmiņā pēc mātes nāves. Tādējādi priekšstati par normatīvo sievišķību romānā pastāv vienīgi meitas atmiņas un iztēles līmenī, kas veido pamatu tradicionālās sievišķības izpratnes kritikai un atgrūšanai no tās.

Romāna autobiogrāfiskums turpinās tādu vēsturisko un kultūras apstākļu aprakstīšanā, kuri sakrīt ar Istanmeki piedzīvoto. Ar vēstījumu rakstniece piedāvā izprast savas bērnības momentus un noteikt lasītāja (un pašas) attieksmi pret somu emigrācijas kaimiņu Zviedrijā pirmo pieredzi nacionālajā līmenī. Telpiskās pārmaiņas un atmiņas par to saglabāšanu laikmetīgajā sabiedrībā (XX gs. 50. gados) un „sievišķības koda” nodošanas ierobežojumi mātes un meitas pastāvēšanas dažādajās pasaulēs dēļ³⁶⁸ ir izvirzītas romāna naratīva priekšplānā. Var teikt, ka nozīme, kuru autore piešķir abiem apstākļiem (emigrācija un mātes un meitas pieredzes nodošanas pārraušana), dominē pār pašas varones pastāvēšanu un funkcionēšanu naratīvā. Kaisu tiek raksturota pēc vienīgās atšķirības – viņas neredzēti lielā ķermeņa. Nozīmes pārsvars un daudzšķautņainība (tekstā to rāda etniskās piederības vērtēšana, somiskuma jēdziena definēšana un sievišķās identitātes izpratne caur ķermeņa izpausmēm) pār varones eksistenci satuvina Istanmeki tekstu ar Martina Heidegera *esības izpausmes* koncepciju. Tā paredz jēgas, atmiņas un pieredzes nozīmes dominanti pār eksistenci un pieņem, ka esības un eksistences *nelīdzība* kļūst par galveno iemeslu tās [at]stāstīšanai. Heidegers izcēlis eksistences pieredzes atšķirību no visām pārējām kādreiz piedzīvotām pieredzēm. (Хайдеггер 2007) Tieši teksta autobiogrāfiskums liek domāt par atvērto tieksmi apjēgt nacionālo (atšķirīgo un vienlaikus kopīgo) vēsturi no jauna un radīt tās atšķirības (nelīdzības) pamatus. Istanmeki darbā Somijas XX gs. 50. gadu sociālie procesi – masveida emigrācija un mazo pilsētu izpostījums, arī kara seku psiholoģiskais pārdzīvojums – tiek pārdomāti, piedzīvoti un aprakstīti ar romāna galvenās **varones fizisku līdzdalību** un **rakstnieces** detalizēto *attieksmes pret pagātni* aprakstīšanu. Pateicoties šādai naratīva veidošanai, teksts ir atbrīvots no pārāk intīmā vēstījuma:

³⁶⁷ Skat. plašāk. Solsten, Meditz 1990.

³⁶⁸ Kaisu māte mirst romāna pirmajās nodaļās.

rakstniece nevis vēro Kaisu rīcības un domas, bet seko tām līdzi, vērtē tās bez iejaukšanās.

Romāna autobiogrāfiskais elements – rakstnieces atmiņas par somu emigrāciju Zviedrijā pēc Otrā pasaules kara nelabvēlīgo ekonomisko apstākļu dēļ un sieviešu identitātes jaunās tapšanas apzināšanos – tekstā tiek apvienots ar Kaisu identitātes tapšanu caur attiecībām ar māti un varones fiziskās citādības apvienošanu ar sociālo izstumšanu. Kaisu sieviešu identitāte romānā attīstās ciešā saiknē ar sievišķības normatīvu un savas fiziskās neatbilstības tiem apjēgsmi. Mātes un meitas attiecības romānā parādās tikai kā meitas iztēle un atmiņas par mātes rīcībām, kuras tiek uztvertas kā ideālās sievišķības modelis. Mātes bezpersoniskums – lasītājam nav priekšstata par varones izskatu, un viņš nav iepazīstināts ar mātes vārdu līdz romāna beigām – ļauj secināt par vispārīgiem priekšstatiem un aizspriedumiem par sievietes „pareizās” un „nepareizās” uzvedības apstākļiem un robežām, par viņas ķermeņa izskata un iespēju atbilstības definēšanu. Citiem vārdiem sakot, mātes tēlam romānā ir piedēvēta kolektīvas sieviešu identitātes, sociālas un etniskās piederības normatīvu definētājas loma. Mātes tēls kļūst par atspēriena punktu romāna autores attieksmes pret Somijas neseno vēsturi paušanai un burtiski iezīmē *autobiogrāfiskā uzslāņojuma* sākumu romāna tekstā. Turklāt mātes anonimitāte ir izmantota naratīvā ar mērķi izcelt Somijas sabiedrības attieksmi pret sievietes kulturālo, sociālo un fizisko (kas ir īpaši izcelts tekstā!) citādību XX gs. 50. gados un parādīt aizspriedumu pārlaicīgo raksturu Somijas sabiedrībai 90. gadu vidū, kad tika publicēts teksts.

Kaisu sievišķās identitātes tapšana sākās līdz ar atmiņu par „pareizo” uzvedību, izskatu un rīcībām miršanu: „- Tur, pie mātes kapa, es biju laimīga par šīm atmiņām. Bija tā, it kā māte un mātes māte būtu vēstījušas: tu piederi mums, esi kā ķēdes posms, tur pat nāve neko nespēj padarīt.” (Istanmeki 2003, 67)

Par iemeslu mātes un vecmātes nesaukšanai vārdā un par tieksmi izvairīties no sieviešu pieredzes kontinuitātes var uzskatīt Kaisu vēlmi apjēgt normatīvo sievišķību tā dēvētajā „nacionālās restaurācijas” periodā Somijā. Tieši vēsturiskās perspektīvas apvienojums ar individuālo pieredzi ļauj runāt kā par aprakstīto rīcību nozīmes pārākumu pār aprakstu (Heidegera ideja), tā arī par iepriekš minētās rakstnieces attieksmes pret vēsturi un sievieti tajā paušanu.

Paralēli ir jāatzīmē, ka sieviešu sociālo lomu transformāciju Otrā pasaules kara laikā un uzreiz pēc tā izceļ mūsdienu apcerējumi par Somijas vēsturi. Tā, piemēram, Henriks Meinanders (*Henrik Meinander*) uzsver sieviešu tipisko sociālo lomu

izjaukšanu jau pēc kara par neatkarību (1899.–1905. gads, 1908.–1917. gads – aktīvās rusifikācijas periodi Somijas Lielķeizaristē, kuri sekmēja 1917.–1918. gada revolūciju). Realitātē tas nozīmēja zibenīgu sieviešu iesaistīšanu laikmetīgās Somijas sabiedrības veidošanā līdzvērtīgi vīriešiem. Pētnieks arī norāda, ka sievietes šo procesu pieņēma ar prieku un gandrīz reliģisku veltīšanos bez baiļu un nedrošības sajūtas. (Meinander 2011, Rautkallio 2010) Tradicionālie priekšstati par sievietes uzvedību, viņas socializācijas procesiem ar mātes pieredzes prizmu turpināja zaudēt nozīmīgumu arī Ziemas kara (1939–1940) un Otrā pasaules kara laikā. Šajos periodos sievietes identitāte tika pielīdzināta nacionālās nākotnes „sagatavotājas” lomai, kas nozīmēja vairāku sabiedrisko apvienību veidošanos.³⁶⁹

Mātes tēls romānā nesaistās ar sievišķības tiešo audzināšanu Istanmeki romānā (kā tas ir bijis, piemēram, Aspazijas, Brigaderes vai Repšes tekstos latviešu literatūrā un Mailas Talvio vēsturiskajos romānos Somijā³⁷⁰), bet gan ar meitas tieksmi līdzināties mātes izteiktajiem uzskatiem. Viņas nāve romāna pirmajās nodaļās neļauj varonei pārņemt sievišķības „noteikumu” eksistences savā identitātē. Mātes pamācības drīzāk kļūst par Kaisu veidoto ilūziju par sievietes socializācijas nemainīgo „likteni”. „Māte mēdza teikt, ka spēcīgai sievietei ir divas iespējas – parādīt, ka ir spēcīga, un pēc tam ciest no sekām vai arī izlikties vājai un kautrīgai. Un, ja kādreiz gadās parādīt savus spēkus, tad labākais ir kaut kādā vīzē izskaidrot, ka tā tikai gadījies.” (Istanmeki 2003, 21)

Citāts izgaismo vēl kādu naratīva līniju, kura spēj izskaidrot autobiogrāfiskuma veidošanas īpašības romānā: tas pievēršas Kaisu fiziskās citādības izpratnei un tādējādi skar Istanmeki svarīgo uzskatu par Somijas sabiedrības etniskās un dzimtes stereotipu saglabāšanos līdz pat romāna publicēšanas laikam.³⁷¹ Tāpēc varones fiziskais spēks un tā pielīdzinājums vīriešu spējām ir vēl viens mēģinājums radīt autores balss klātbūtni caur varoņu rīcībām un pausto attieksmi.

Fiziskā citādība un nespēja pietuvināties mātes postulētajam „noklusēšanas” un „paslēpšanas” uzvedības principam kļūst par pamatu Kaisu pagātnes traumatiskajai uztverei. Ikviens solis un izvēle bērnībā tiek apvienota ar tagadnes neveiksmēm. Fiziskā

---

³⁶⁹ Visslavenākā no militārajām (un egalitārismu sludinošajām) apvienībām ir bijusi sieviešu apvienība „Lotta Sverda” (*Lotta Swärd*), kuras mērķos ietilpa medicīniskās un militārās palīdzības sniegšana karā cietušajiem karavīriem vai arī to laicīga aizstāšana frontē.

³⁷⁰ Skat. promocijas darba 3. nodaļas pirmo, otro un trešo apakšnodaļu.

³⁷¹ Skat. Puttonen 2014; Ahola 1995.

neatbilstība („Kaisu ar lāpstu aizmet kapu. Viņai tas izdodas ātri, viņai, kura spēkos salīdzināta ar lāci” (Istanmeki 2003, 10)) kļūst arī par atsvešināšanās pamatu no XX s. 50. gadu beigu Somijas vēsturiskā un ideoloģiskā fona. Atsvešināšana un robežu pārvarēšana Istanmeki darbā tiek risināta reālā rīcībā: Kaisu burtiski „slēpj” savu lielo ķermeni nezināmajā un kartē neatrodamajā ciemā Rūtinoja (*Ruutinoja*) uzreiz pēc vidusskolas absolvēšanas un neilgi pirms mātes nāves. „Pēc darba vietas iegūšanas vietējā veikalā, viņa vairs nenožēloja neko. –Tagad es pat nedomāju, vai rīkojos pareizi, vai ne.” (Istanmäki 2011, 11)

Šai Kaisu izvēlei ir papildu jēdzieniskais līmenis, kurš paver arī teksta autobiogrāfiskumu – rāda Istanmeki attieksmi pret sievietes piederību un savas patības attiecināšanu tikai uz lokālo, slēgto telpu. Ievietojot Kaisu „neatbilstošo” ķermeni neeksistējošajā ciemā un liekot varonei rīkoties tajā vīrietim atbilstoši („Jā gan. Tā vienkārši aizmirst visus mātes pamācības par sievietes dzīves šķēršļiem. Un vienkārši turpināt visu mēbeļu krāsošanu bēniņos.” (Istanmäki, 2011, 83)) tiek apšaubīts pazīstamais priekšstats par „sieviešu telpu” kā noslēgtu telpu, kurā liktenīgo lēmumu pieņemšana ir uzticēta vīrietim.

Ciema nosaukuma izvēle arī ir traktējama kā autobiogrāfiskās attieksmes pret sievišķo pašdefinējumu kultūrā īpašība: tā ir kritikas par vēsturisko un ideoloģisko valsts attīstību izpausme. Ciems nav atrodamas kartē, un tā tulkojums ir nepaveicamā darba sinonīms - *Ruutinoja* – ‘rutīna’. Paņēmiens naratīva telpas veidošanā var liecināt par autores kauna izjūtu par etnisko politiku Somijā vēsturiskajā un laikmetīgajā sabiedrībā. Varones piederība „tradicionālajai” somiskumu pamatojošai telpai savukārt ir atveidots ar postmodernisma periodam pazīstamo ironisko prizmu. „Tradicionālās” telpas jēdziens somu literatūrā sāka veidoties jau XIX gs. otrās puses literārajā procesā – romantisma/reālisma virzienu krustpunktā. Vēlīnā romantisma un reālisma laikmetā (apmēram no XIX gs. 60.–90. gadiem) notika nacionālās telpas priekšstata veidošanās, tas formulēja arī nacionālās identitātes un nacionālās ideoloģijas uztveres aspektu. Slēgta ierobežotā telpa kļūst par pamatu individuālās piederības un identitātes izpratnē. Par spilgtāko šā uzskata paudēju literārajā tekstā var uzskatīt Alekša Kivi (*Aleksis Kivi*, 1834–1872) audzināšanas romānu „Septiņi brāļi” (*Seitsemän veljestä*, 1872), kurš apvieno romantisma un reālisma virzienu pamatprincipus un kura norises telpa (mežsarga mājiņa meža nomalē) kļūst par modeli ideālajam priekšstatam par telpisko somu piederību un identitāti. (Laitinen 1997; Schoolfield 1998) Par šā teksta atslēgas vārdiem var uzskatīt paaudžu pārmantojamības un apmācības/sadzīvīskās

izglītošanas jēdzienus. Varoņus tāpat raksturo ģeogrāfiskais statistikums un lokalitāte, kas turpina veidot priekšstatu par ierobežotu telpu kā ideālu telpu. Kivi somiskās telpas definēšanu uztic vienam no brāļiem – zemniekam Āpo (*Aappo*): „Mežs ir mūsu mājas un pajumte, – Āpo secināja, skatoties uz novecojošo mitekli priežu klajuma vidū.”³⁷²

Istanmeki romāns savukārt kritizē varones eksistenci vienīgi Rūtinojas ciema slēgtajā telpā un tādējādi mēģina izjaukt priekšstatu par nācijas telpiskās vienotības ideju. Individuālās realitātes veidošana ir galvenais varones mērķis romāna tekstā. Par vienīgo dzīves jēgu Kaisu ir izvēlējusies atbilstību ciema nosaukumam un rutīnas darba ikdienas pildīšanu. Etniskās un sociālās dabas pārmaiņas varonei šķiet realitātes dekorācija, tās papildu fons. Taču tieši šo procesu aprakstīšana ir autobiogrāfiskuma izpausme tekstā - rakstniece atļaujas iejaukties vēstījumā un, izmantojot Kaisu vēsturisko klātbūtni XX gs. 50. gados, paskatīties no pagātnes uz nākotni un izvērtēt abas laika dimensijas. Kaisu fiziski un teritoriāli netiek iejaukta sociālo pārmaiņu (emigrācijas un lauku iztukšošanas) procesos, taču kļūst par vērotāju no malas, maksimāli objektīvā vērtējuma paudēju. Tieši vērošanas un vērotā aprakstīšana tekstā sakrīt ar teksta autores individuālo attieksmi un var tikt uzskatīta par autobiogrāfiskuma izpausmi. Tāpat šis naratīva veidošanas princips liecina par sieviešu telpiskās identitātes un piederības jaunformēšanos, par viņas iejaukšanos vēstures notikumu skaidrošanā. Vēsture tiek individualizēta romānā un, ja kolektīvajam tās traktējumam bija svarīgi ar emigrāciju/īmigrāciju saistītie ekonomiskie un sociālie procesi, sieviešu pieredze vēsturi skaidroja kā individuālo attieksmju tīklu pret šiem procesiem. „Cilvēki dodas uz savām mājām, uz tām ciema mājām, kuru logi vēl zaigo saules staros. Cik gan daudzi skursteņi jau pārstājuši dūmot dzirkstis debesīs? Daudzi. Un skolas logos jau tagad ir dēļi. Bērņus ar [taksobusu] ved uz skolu un pat tam busiņam nav jābūt diez ko lielam.” (Istanmeki 2003, 99)

Kļūst acīmredzams fakts, ka Kivi piedāvātais modelis nācija=telpa=laiks Istanmeki romānā tiek dekonstruēts ar autobiogrāfiskās prizmas starpniecību un atgrūšanos no kolektīvās vēstures uztveres par labu individuālajai. Sieviešu vēsture vērš īpašu uzmanību pret pārmaiņām tradicionālajās „sieviešu” telpās – mājas un „pavarda” telpā – un pret tradicionālajām sieviešu funkcijām – bērnu audzināšanu. Kaisu paliek par laika daļu, kurā tā ir piedzimusī, taču nespēj būt iesaistīta jaunajā laikā savas telpiskās un fiziskās atsvešinātības dēļ. Atsvešinātība romānā attīstās trijās dimensijās –

---

³⁷² Skat. Kivi 2004.

tā ir varones apzināta un labprātīga atstumšanās no *telpas* (Rūtinoja), *vēstures* (etniskās dabas jautājumi un piederības meklējumi) un *fiziskā līdzīguma* (Kaisu atveido vīrišķo spēku sieviešu ķermenī, tāpat viņai ir liegta mātes pieredzes izdzīvošana – varonei nevar piedzimt bērni). Atsvešinātības koncepts ir iekodēts jau romāna nosaukumā un funkcionē leksikas un semantikas līmenī. Pirms vēstījuma sākuma varone noliedz savu sievišķo, etnisko un fizisko identitāti ar lietotā apstākļa vārda („oikein” „**liian**” – ‘ļoti’ – ‘**pārāk**’) starpniecību. Somu valodas normatīvajā gramatikā vispārāko pakāpi izteicošs apstākļa vārds nozīmē ne vien pārākumu pār (kaut ko), bet arī nievājošo attieksmi pret īpašības vārdu, kuru papildina. Forma tiek lietota ļoti reti gandrīz vienmēr tikai tādos gadījumos, kad ir nepieciešams izteikt noliegumu vai negatīvo īpašības vārda nokrāsu. Tādējādi var secināt, ka arī valodas lietošanas līmenī tiek veidots romāna ironiskais raksturs un autore atsvešinājums no nevēsturiskiem notikumiem tekstā. Valodas lietojums tāpat sagatavo pamatu pārdomām par attiecībām starp valodu un dzimti. Abas kategorijas romānā ir pakļautas stingrai feminizācijai vai arī tiek izteiktas caur atklātu kritiku pret sievietes identitātes un fiziskā veidola skaidrojumu caur maskulīno prizmu.

NOBEIGUMS/SECINĀJUMI

Promocijas darba definētā mērķa – sieviešu autobiogrāfisko žanrisko formu specifikas izpēte – piepildīšana, lika secināt, ka:

1) Pētot autobiogrāfiskus naratīvus ir nepieciešams skaidri sekot triju konceptu – *autobiogrāfija*, *autobiogrāfisks* un *autobiogrāfiskums* – definēšanai un savstarpējai nošķiršanai. Lai noteiktu jēdzienu būtību promocijas darbā tika pievērsta īpaša uzmanība teksta radītāju sociālās, kulturālās, etniskās un dzimtes piederības izpratnei un to iespējamai atspoguļošanai prozas tekstos. Jēdziens *autobiogrāfija* pētījumā tiek izprasts kā strikta sekošana žanra formālajām prasībām, kuras rod pamatu jau pirms modernitātes laikā – IV–V m.ē. gadsimtā un Svētā Augustīna (354–430) ieviestajā principā par teksta radītāja transcendentālās būtības pietuvināšanu Dievam caur rakstīto vārdu. Jēdziens *autobiogrāfisks* izveidojās laikā, kad literārais process piedzīvoja pirmo modernitātes ietekmes rezultātu – maz kontrolējamo kultūru mijiedarbību un literatūras žanru hibridizāciju sākot ar apgaismības laikmeta literatūras periodu. Trešais jēdziens – *autobiogrāfiskums* – raksturo nevis teksta formālo izpausmi, bet tajā iekļautos iespaidus, atmiņas, pieredzes, attieksmes, kuras rod turpinājumu teksta veidotāja dzīvē. Autobiogrāfiskuma izpratnes pamatā ir pārlicība par rakstnieka spēju apvienot ontoloģiskās (jeb vispārīgās, identitāti neatklājošās vai maz raksturojošās) un transcendentālās zināšanas par pasauli un savu esību tajā.

2) Sieviešu autobiogrāfisko un pusautobiogrāfisko tekstu salīdzinošā analīze reģionālajā perspektīvā sniedz pamatu domāt par literatūras procesu daudzlīmeņaino raksturu Latvijā un Somijā laika periodā no apgaismības laikmetā tapušiem tekstiem (piemēram, atmiņu grāmatas, ceļojuma apraksti, vēstules un dienasgrāmatas) līdz XX gs. nobeigumam. Tekstu žanriskos un interpretācijas sarežģījumus veido: a) to rakstnieču noklusētais statuss literatūras procesos, kādēļ sievietes bija spiestas glabāt atmiņu un pieredžu atspoguļojošo materiālu vienas ģimenes, dzimtas vai reliģiskās kopienas (piem., hernhūtiešu draudze) lokā rakstiskā vai mutiskā veidā; b) radītā materiāla žanriskās piederības saistīšana ar sievietes politiskās nostumtības un „citādības” apzināšanos un vēlmi to pārnest rakstītajā tekstā; c) sievietēm raksturīgā sevis radīšana caur tekstu ar laikmetīgā un vēsturiskā konteksta apšaubīšanu, kura rod turpinājumu atmiņu un pieredžu izvēlē un izklāstījumā jeb, lietojot Sidonijas Smitas un

Jūlijas Vatsones konceptu, uzmanīgā attieksmē pret intersubjektīvo aktu autobiogrāfijā. Radīt *vēsturi par sevi* nozīmēja un nozīmē radīt *savu vēsturi* ar jaunu kontekstu, sievietes uzvedības paraugu un sievišķā reprezentāciju apvērsto apjēgsmi.

3) Baltijas jūras reģiona divu valstu sieviešu autobiogrāfiskās un pusautobiogrāfiskās prozas sastatījums vēsturiskajā, nacionālajā un starpkultūru kontekstā ļāvis secināt par žanrisko formu dominējošo raksturu XX gs. gaitā. Tam pamatā promocijas darba autore saskata, pirmkārt, sievišķās identitātes [re]konstruēšanu ar žanra specifisku uzmanību pret individuālās kā nacionālās pieredzes atspoguļojumu, kādēļ rakstītais teksts sāka iegūt līdzvērtīgu nozīmi literatūras veidošanas procesos abās valstīs. Otrkārt, autobiogrāfijas elementu un autobiogrāfiskuma izpausmes sieviešu tekstos skāra nevēlētās pagātnes (kā kara detalizēts apraksts, sieviešu nespēja līdzdarboties vēstures un sabiedrības veidošanā nepietiekamas izglītības dēļ u. c.) faktus, kas padarīja literāro procesu daudzpusīgāku un tematiski sarežģītāku. Treškārt, reģionālā perspektīva ļauj secināt par līdzvērtīgas sieviešu pagātnes piedzīvošanu sociālās un etniskās iekļaušanas aspektos.

4) XX gs. autobiogrāfisko un pusautobiogrāfisko sieviešu tekstu izpēte liecināja arī par žanriskās formas robežošanos ar audzināšanas romāna (*Bildungsroman*) specifiku – atspoguļot sievietes līdzvērtīgās (bet ne līdzīgās!) identitātes tapšanu vēsturiski dažādajos kontekstos. Audzināšanas principa saglabāšana neliedza tam mainīties atkarībā no ideoloģijas un vēstures interpretācijas un izpratnes par kolektīvo identitāti katrā konkrētajā periodā. Lai parādītu autobiogrāfiskā balss nesēju sociālās un kulturālās audzināšanas īpašības un atkarību no kultūras kodiem divpadsmit sieviešu teksti tika sadalīti pēc to vēsturiskās parādīšanās brīža – publicēšanas laika.

5) Autobiogrāfiskuma izpausmes lielā mērā ietekmē sieviešu sociālais dzimums – dzimte – un vēlme padarīt bieži traumatisko un nesaklausīto pieredzi par sekošanas paraugu citām sieviešu paaudzēm. Būtiski atzīmēt, ka ātrākai sieviešu atmiņu atzīšanai kā Latvijā, tā Somijā sieviešu literārās „balsis” tika apvienotas vai nu ar kādu idejisko pārliecību (Marijas Jotuni saikne ar somu mākslinieku kustību *Tulenkantajat* („Uguns nesēji”), vai arī aktīvo politisko un sociālo darbību un iesaistīšanos atklātajā publiskajā diskusijā par sieviešu lomu literārā teksta un vērtību sistēmas veidošanā (Aspazijas, Regīnas Ezeras, Rozas Liksomas pieredze).

6) XX gs. autobiogrāfiskie un pusautobiogrāfiskie teksti sievietes pieredzē var tikt uzskatīti par vairāk objektīvo vēsturisko un kultūras notikumu kā arī politisko pārmaiņu rezultātu. Citiem vārdiem, pateicoties dominējošajam kritiskajam raksturam attiecībā pret sievietes un sievišķības kontekstualizāciju, kurš izpaudās XX gs. 20. gados un arī XX gs. 90. gados, literārajā procesā parādījusies iespēja izvērtēt šķietami zināmus apstākļus, audzināšanas prakses un notikumus no „slēgtas” un „citādiskotas” (*othered*) perspektīvas. Te jāatzīmē, ka feministiskās literatūras kritikas tieksme iekļaut sievietes balsis literārajā kanonā vai izveidot jaunu nesakrīt ar pašu rakstnieču definēto lomu patības atklājošo naratīvu veidošanā. Rakstīt/radīt sevi nenozīmē pielāgošanos esošajai vērtību sistēmai, kā arī apzinātas sievietes literatūras vēstures radīšanu. Tās drīzāk ir attiecības un saites starp rakstnieci un rakstīto vārdu, vārda „dvēseliskošana” ar pieredzēm un atmiņām.

7) Autobiogrāfiskuma attīstības tendences atrodas ciešā sakarā ar vēsturiskām un politiskām pārmaiņām, kas ietekmē sievišķās pieredzes reprezentācijas un izpratnes veidus. Tādējādi autobiogrāfiskumam katrā no aplūkotajiem periodiem ir citāda attieksme un naratīva stratēģijas sievietes identitātes veidošanā – tās svārstās no striktas sekošanas atmiņu un pieredžu atstāstījumam (XX gs. pirmā trīsdesmitgade) līdz abu konceptu noliegumam vai aizstāšanai ar izteikti fikcionālu vēstījumu XX gs. nogalē.

8) Pirmo aplūkoto posmu (XX gs. pirmā un otrā desmitgade, Aspazijas un L. Onervas daiļrades sastatījums) raksturo autobiogrāfiskuma saikne ar rakstnieču izteikti nacionālās (lokālās) piederības definēšanu, kam pamatā ir saskatāma sievietes literatūrai „klasiskā” tieksme rast pamatus arī neatkarīgai attieksmes paušanai un notikumu vērtēšanai. Ar nacionālo/publisko atpazīstamību Aspazijas un L. Onervas darbos tiek saprasta arī pieredžu un atmiņu atbrīvošana.

9) Līdz ar politiskās neatkarības iegūšanu mainījās arī priekšstats par atmiņu un pieredžu „kvalitāti”: sākot ar XX gs. 20. gadiem, kad abās valstīs iestājās politiskā neatkarība, radīt autobiogrāfiju un piedēvēt kādam darba elementam/detaļai „autobiogrāfisko dvesmu” nozīmēja pārliecināt jaunveidoto kolektīvo apziņu par kopīgās pagātnes būtiskumu un atpazīstamību. Šim nolūkam sievietes autobiogrāfiskajā

materiālā otrajā posmā – XX gs. 20.–30. gados³⁷³ – tika izmantota audzināšanas romāna žanrisko izpausmju savienošana ar autobiogrāfijas elementiem. Radīt un pārraidīt atmiņu un pieredzi nozīmēja radīt ticamo un indivīda priekšstatus bagātinošo vēstījumu par to. Būtiski atzīmēt, ka sieviešu autobiogrāfiskuma izpausmes šajā periodā ir jāskatās sastatāmajā perspektīvā tā iemesla dēļ, ka gan Latvijas, gan Somijas sieviešu tekstos pakāpeniski sāka veidoties nošķīrums starp pausto attieksmi pret sabiedrību un sevis ierakstīšanu tajā. Realitātē tas nozīmēja dubultā vēstījuma realizāciju, kurā vienu šķautni veidoja nesnen notikušo politisko pārmaiņu bezkaismīgs vērojums (Brigaderes triloģijā – Anneles attieksmē pret izglītības sistēmu, Jotuni – stāstos iesaistīto varoņu laulību institūcijas vērojumos). Otrā šķautni formulēja varoņu iekšējā pasaules robežu un likumu definēšana un atklātā apšaubīšana (Brigaderei – Anneles attiecības ar tēvu kā „visu patiesību nesēju”, Jotuni – varoņu pret laulību vērstajā rīcībā). Autobiogrāfiskuma pakāpe arī bija atkarīga no šīm perspektīvas dažādībām: pirmajā gadījumā tas ir laikmetīgās pasaules hronikai līdzīgs vēstījums, otrajā – grēksūdzei un autobiogrāfiskajai atklāsmei tuvs princips. Vērtējot Latvijas un Somijas literatūras vienkopus, veidojās priekšstats par sieviešu sociālo, kulturālo un vēsturisko nozīmi pirmajos postimpērijas gados, kuros aizvien palika sāpīgs jautājums par sieviešu izglītības un dzīves izvēles līdztiesību un brīvu rīkošanos ar individuālās pagātnes pavērsieniem un to reprezentācijām tekstos.

10) Autobiogrāfiskuma nozīmes sieviešu tekstos būtiskākās jēdzieniskās svārstības ir novērojamas ideoloģiskās situācijas straujas pārmaiņas brīžos. Abās valstīs šis posms sakrīt ar XX gs. 40.–50. gadiem jeb striktās padomju un vācu ideoloģijas izplatīšanas augstāko punktu. Kolektīvās un individuālās vēstures padarot par pašreprezentācijām (vai realitātes aizstājējām), sieviešu autobiogrāfiskie un pusautobiogrāfiskie teksti šķietami zaudēja to pirmatnējo nozīmi – paust sevi caur tekstu un kritizēt attieksmi pret sieviešu līdzdalību literatūras veidošanā. Atmiņa un pieredze šajā posmā kļuva par papildu ideoloģijas rīku vēstures un nācijas izpratnē. Neraugoties uz izpausmes ierobežojumiem, Annas Sakses un Mailas Talvio darbos jūtama autobiogrāfiskuma iezīmes ar dzimtās telpas detalizētu aprakstu, kuras virsējo slāni idejiski turpina veidot ideoloģiski „tīra” valoda, tematika, raksturu tipi un fināla paredzēšana.

---

³⁷³ Annas Brigaderes un Marijas Jotuni darbu sastatāma analīze; skat. plašāk 3. nodaļas pirmo apakšnodaļu.

11) Padomju perioda pirmās puses Latvijā un pēckara „kultūras depresijas” Somijā līdz XX gs. 70. - 80. gadiem autobiogrāfiskuma lietojums sieviešu prozas darbos ir reti sastopams – tas tiek pārnests uz liriskas žanriem. Citādu literāro ainavu rāda pirmās un otrās paaudzes trimdinieku literārais process, kurā radīt autobiogrāfiju vai iekļaut autobiogrāfiskuma elementus līdzinājās nacionālās piederības reālajai restaurācijai. Kā liecina analizētie Ilzes Šķipsnas un Sallijas Salminenā romāni – „Aiz septītā tilta” (1965) un „Kājas zemes dubļos” (1961) –, autobiogrāfiskums turpina skart sievietes un rakstīšanas/mākslinieciskās un sociālās izpausmes problemātiku, sievietes patības izpausmes ar piedzīvotās ideoloģijas kritiku un atgrūšanos no pagātnes. Trimdas literārajā materiālā piederības telpai meklējumi izpaužas ar atmiņu koncepta sadalījumu racionālajās atmiņās jeb tādās, kuras ir pieņemtas un pielāgojamas eksistencei svešatnē un tādās atmiņās, kuras pauž rakstnieču pašreferenci par reālo etnisko, kulturālo un telpisko piederību. Pēdējās autobiogrāfiskuma izpausmes mērķis ir uzturēt iztēloto kulturālo un pārļaicīgo saikni ar etnisko dzimteni, un tādējādi uzturēt piedzīvotās pieredzes unikalitāti.

12) XX gs. 70.-80. gados notiek pakāpeniska novēršanās no sieviešu autobiogrāfiskās pieredzes saistības vienīgi ar autobiogrāfijai radniecīgu vai savstarpēji papildinošo žanru – audzināšanas romānu – un teksti pauž rakstnieces patības neatkarīgo, individuālā kontekstā esošo pieredzi un atmiņu klāstu. Rakstīšanas process vairs nesaistās ar apjomīgu darbu radīšanu; lai paustu attieksmi pret pagātni, ir iespējams izmantot arī īsprozas žanrus (Rozas Liksomas krājums) vai sieviešu „māksliniecisko noslēgtību” turpinošo dienasgrāmatu un vēstuļu žanru (Regīnas Ezeras darbi). Autobiogrāfijas uzdevums – radīt priekšstatu par dzīves gājumu (tātad autorību reprezentējošo naratīvu) – tiek aizstāts ar pārdomām par ideoloģijas ietekmi sieviešu autorības rašanā. Būtisks šķiet aspekts, ka apzināta novēršanās no šī uzdevuma piepildīšanas tekstā tika piedzīvota abās valstīs gandrīz vienlaikus – XX gs. 70. gadu nogalē un 80. gadu sākumā un šķietami neskāra Latvijas un Somijas atšķirīgos ideoloģiskos priekšstatus. Par iemeslu autobiogrāfiskuma objekta pārmaiņām var uzskatīt sieviešu literārās tradīcijas nostiprināšanos abās Baltijas jūras reģiona valstīs un radītā teksta vērtības apzināšanu pašas rakstnieces priekšstatos.

13) Pēdējais promocijas darbā aplūkotais posms – XX gs. 90. gadi – liecina par literatūras procesa satuvināšanos izmantoto autobiogrāfiskuma elementu izpausmēm tekstos. Par vienojošo aspektu kļūst sieviešu atmiņas padarīšana par pārlaicīgu vienību, kuras centrālā īpašība ir spēja apvienot vairākas sieviešu paaudzes un to izdzīvotās pieredzes vienotā naratīvā, kura nolūks ir apjēgt vēsturiskās attīstības līnijas visā to daudzveidībā. Īpaša uzmanība individuālās un kolektīvās vēstures traktējumā ir rodama sociālās un kultūras atsvešinātības skaidrojumos, kādēļ par noteicošām īpašībām autobiogrāfiskuma izpausmei kļūst sievišķā atveide ar sociāli un kulturāli nosacīto prizmu. Aplūkotajos Sisko Istanmeki un Gundegas Repšes romānos sievietes autobiogrāfiskās pieredzes lokalizācija ir pausta ar pievēršanos etnisko minoritāšu nacionālajai vēsturei un individuālās identitātes veidoto robežu pārvarēšanai. Var teikt, ka subjektivitāte šajā laikposmā kļūst par noteicošo dzinējspēku autobiogrāfisko elementu un autobiogrāfiskuma „izšķaidīšanai” tekstos.

14) Audzināšanas motīvi un atmiņu retranslācija ikvienā no aplūkotajiem posmiem kļūst iespējama vien dzimtes noteikto mātes un meitas attiecību iespaidā. Tās kļūst par atsperes punktu kā sievietes, tā rakstnieces identitātes veidošanā, pieredzes salīdzināšanā un saglabāšanā. Jāatzīmē, ka laika gaitā kristalizējās arī mātes un meitas attiecību nianse – no izteikti ideālām, kurās meita „akli” seko mātes norādītajam sievietības tapšanas modelim, līdz pieredzes nesējas „aizmiršanai” un mātes priekšstatu aizstāšanai ar jaunajiem, vienīgi meitas identitāti skaidrojošiem priekšstatiem. Mātes un meitas attiecības tiek veidotas vai nu kā spoguļidentitātes pārmantojums no vienas paaudzes nākamajā (darbos pirms Otrā pasaules kara), vai arī kā šī „spoguļa” sadrumstalošana meitas apziņā un rīcībās (periods no XX gs. 70. gadiem līdz XX gs. nogalei).

15) Latvijas un Somijas sieviešu autobiogrāfisko formu un autobiogrāfiskuma izpausmes tekstos XX gs. gaitā ir reagējušas, pirmkārt, uz ideoloģijas pārmaiņām, otrkārt, uz identitātes redzējumu naratīva attīstībā, treškārt, uz autorības koncepta daudzlīmeņaino apjēgsmi un tās robežām. Neraugoties uz stabilā literārā procesa esamību un idejiskās, mākslinieciskās un kultūras pārmantojamības principa uzturēšanu, sieviešu atmiņas, pieredzes un sevis ierakstīšana kultūrā līdz XX gs. otrajai pusei palika aizsegta ar nacionāli (un publiski) atzīto literatūru, kuras veidošanā iesaistījās pārsvarā vīrieši. Tieši autobiogrāfiskuma izpausmes, kuras skāra intīmākas

identitātes atklāsmes un pakāpeniski paaugstināja uzmanību pret sieviešu atmiņu klātesamības nepieciešamību, ļāva sieviešu literārajam procesam iegūt līdzvērtīgu (taču ne vienādu!) atpazīstamību literatūras procesā. Autobiogrāfiskās formas sniedza iespēju pamanīt vairāku gadsimtu sieviešu literāro procesu kopumā.

LITERATŪRAS SARAKSTS

AVOTI:

1. **Aspazija**. *Zilā debess zelta mākoņos*. Rīga: Liesma, 1965.
2. **Brigadere**, Anna. *Dievs, daba, darbs*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997.
3. **Ezera**, Regīna. *Nodevība*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.
4. **Jotuni**, Maria. „Tyttö ruusutarhassa”. *Kun on tunteet. Tyttö ruusutarhassa*. Maria Jotuni. Helsinki: SKS, 1999. 107-203.
5. **Istanmäki**, Sisko. *Liian paksu perhoseksi*. Helsinki: WSOY, 2011.
6. **Istanmeki**, Sisko. *Pārāk resna, lai būtu taurenītis*. Rīga: Pētergailis, 2003.
7. **L. Onerva**. *Mirdja*. Helsinki: SKS, 2002.
8. **Liksom**, Rosa. *Tyhjän tien paratiisit*. Helsinki: WSOY, 1989.
9. **Repše**, Gundega. *Sarkans*. Rīga: Preses Nams, 1998.
10. **Sakse**, Anna. *Pret kalnu*. Rīga: Liesma, 1965.
11. **Salminen**, Sally. *Jäljet maan mullassa*. Helsinki: Otava, 1961.
12. **Šķipsna**, Ilze. „Aiz septītā tilta”. *Aiz septītā tilta. Neapsolītās zemes*. Šķipsna, Ilze. Rīga: Jumava, 2000. 3-208.
13. **Talvio**, Maila. „Rukkaset ja kukkaset”. *Kootut teokset. XIII*. Maila Talvio. Porvoo, Helsinki: Werner Söderström Osakeyhtiö (WSOY), 1951. 173-432.

LITERATŪRA:

1. **Ahokas**, Jaakko. *A History of Finnish Literature*. Indiana University, 1973.
2. **Ahola**, Suvi. „Sisko Istamäki on tämän kirjasyksyn hauska ja fantastinen ylittäjä Norsu, hiiri ja rakennemuutos”. *Helsingin Sanomat*. 15.10.1995. <http://www.hs.fi/arviot/Kirja/a1353050359146> (aplūkots 09.05.2014)
3. **Ahola**, Suvi. „Äitienpäivätyöt”. *Sain roolin johon ne mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Nevala, Maria-Liisa, toim. Helsinki: Otava, 1989. 699-702.
4. **Althusser**, Louis. *On Ideology*. London, New York: Verso, 2000.
5. **Amireh**, Amal and Suhair Majaj, Lisa, eds. *Going Global: the Transnational Reception of Third World Women Writers*. New York: Taylor and Francis, 2000.

6. **Anderson**, Linda. *Autobiography. The New Critical Idiom*. London: Routledge, 2011.
7. **Anzaldua**, Gloria. *Borderlands/La Frontera: The New Mestiza*. San Francisco: Aunt Lute Books, 1987.
8. **Apter**, Emily. *Against World Literature. On the Politics of Untranslability*. London, New York: Verso, 2013.
9. **Apter**, Emily. *The Translation Zone. A New Comparative Literature*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2006.
10. **Armstrong**, Nancy. *Desire and Domestic Fiction. A Political History of the Novel. Reprint Edition*. New York: Oxford University Press, 2000.
11. **Bakhtin**, Mikhail. „Epic and Novel: Toward a Methodology for the Study of the Novel”. *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 68-82.
12. **Bakhtin**, Mikhail. „From the Prehistory of Novelistic Discourse”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David and Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 105-137.
13. **Bakhtin**, Mikhail. „The Problem of Speech Genres” . *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 82-98.
14. **Bakhurst**, David and Jerome, Stuart G. Shanker Bruner, eds. *Language, Culture, and Self*. London: SAGE Publications, 2001.
15. **Bal**, Mieke. *Narratology. Introduction to the Theory of Narrative. 2nd Edition*. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press, 1999.
16. **Barthes**, Roland. „The Death of the Author”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 146-151.
17. **Bassnett**, Susan. *Comparative Literature. A Critical Introduction*. Oxford; Cambridge: 1993.
18. **Bassnett**, Susan „Reflections on Comparative Literature in the Twenty-First Century”. *Comparative Critical Studies*. 3/1-2. (2003): 3-11. Project MUSE. http://muse.jhu.edu/journals/comparative_critical_studies/toc/ccs3.1.html (aplūkots 09.05.2015)
19. **Bauģis**, P. *Atmiņas par Annu Saksi*. Rīga: Liesma, 1989.
20. **Behmane**, Ingrīda. *Anna Sakse: kritiski-biogrāfisks apskats*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība, 1955.

21. **Benjamin**, Walter. *Charles Baudelaire: A Lyric Poet in the Era of High Capitalism*. London: Verso Books, 1973.
22. **Benjamins**, Valters. *Illuminācijas*. Rīga: Laikmetīgās mākslas centrs, 2005.
23. **Benjamin**, Walter; Zohn, Henry. „The Story-Teller: Reflections on the Works of Nicolai Leskov”. *Chicago Review* 16/1 (1963): 80-101. Jstor. http://www.jstor.org/stable/25293714?seq=1#page_scan_tab_contents (aplūkots: 09.05.2015)
24. **Benuā- Dizosuā**, Annika, Fontēns, Gijs. „20. gadsimta pirmās desmitgades”. *Eiropas literatūras vēsture. Hrestomātija*. Benuā-Dizosuā, Annika, Fontēns, Gijs, red. Rīga: Jāņa Rozes Apgāds, 2013. 661.-691.
25. **Berelis**, Guntis. *Latviešu literatūras vēsture. No pirmajiem rakstiem līdz 1999. gadam*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
26. **Bērks**, Pīters. *Kultūru Hibriditāte*. Rīga: LU LFMII, 2012.
27. **Bernheimer**, Charles, ed. *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1995.
28. **Bertocchie, Anthony**; Howie, John. *Introduction to the Philosophy of Religion*. Syhabooks, 1991.
29. **Bhabha**, Homi. *Nation and Narration*. New York and London: Routledge, 2000.
30. **Bhabha**, Homi. *The Location of Culture*. London: Routledge, 2004.
31. **Birzniece**, Eva „Kara, trimdas un izsūtījuma pieredze autobiogrāfiskajos latviešu rakstnieču darbos 20./21. gs. mijā: laikmeta konteksts, teorijas un prakse”. Promocijas darbs filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai literatūrzinātnes nozarē, latviešu literatūras vēstures apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F744326990/Eva%20Birzniece%202013.pdf> (aplūkots 09.05.2015)
32. **Boehmer**, Elleke. *Empire, the National, and the Postcolonial (1890-1920). Resistance in Interaction*. Oxford: Oxford University Press, 2005.
33. **Boes**, Tobias. “Modernist Studies and the Bildungsroman: A Historical Survey of Critical Trends”. *Literature Compass* 3/2 (2006): 230-243. http://www.tobiasboes.net/wp-content/uploads/2011/01/Boes_Modernist.pdf (aplūkots: 09.05.2015)

34. **Boldor**, Alexandru. „Perspectives on Comparative Literature”. Master Thesis in the Interdepartmental Program in Comparative Literature. Cluj: Babes-Bolyai University, 2003. http://etd.lsu.edu/docs/available/etd-0408103-104408/unrestricted/Boldor_thesis.pdf (aplūkots: 09.05.2015)
35. **Brickell**, Katherine; Datta, Ayonna, eds. *Translocal Geographies. Spaces, Places, Connections*. Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2011.
36. **Brooker**, Peter, ed. *Modernism/Postmodernism*. London, New York: Longman, 1992.
37. **Brooker**, Peter. *A Glossary of Cultural Theory*. New York: Bloomsbury Academic, 2003.
38. **Burke**, Peter. *Cultural Hybridity*. Cambridge: Polity Press, 2011.
39. **Butler**, Christopher. *Postmodernism. A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
40. **Butler**, Judith. *Gender Trouble*. London and New York: Routledge, 2006.
41. **Butler**, Judith, Scott, Joan W., eds. *Feminists Theorize the Political*. London: Routledge, 1992.
42. **Butulis**, Ilgvars; Zunda, Antonijs. *Latvijas vēsture*. Rīga: Jumava, 2010.
43. **Calinescu**, Matei. *The Five Faces of Modernity: Modernism, Avantgarde, Decadance, Kitsch, Postmodernism*. Durham: Duke University Press, 1987.
44. **Caminero-Santangelo**, Marta. „Contesting the Boundaries of „Exile” Latino/A Literature”. *World Literature Today*. 74/3 (2000): 507-517. Jstor. http://www.jstor.org/stable/40155817?seq=1#page_scan_tab_contents (aplūkots: 09.05.2015)
45. **Canth**, Minna. *Anna Liisa ja muita teoksia. Valitut teokset*. Porvoo, Helsinki, Juva: WSOY, 1997.
46. **Carter**, David. „After Postcolonialism”. *Meanjin* 66/2 (2007): 114-120. Informit. <http://search.informit.com.au/documentSummary;dn=235620589364094;res=IELLCC> (aplūkots: 09.05.2015)
47. **Castle**, Gregory. *The Blackwell Guide to Literary Theory*. Malden, Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
48. **Ceipe**, Gundars. *Latvijas brāļu draudzes vēsture (1918-1940)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2010.
49. **Chabal**, Patrick. *The End of Conceit: Western Rationality after Postcolonialism*. London, New York: Zed Books, 2012.

50. **Chandler**, Daniel. „An Introduction to Genre Theory”, London, 1997.
http://visualmemory.co.uk/daniel/Documents/intgenre/chandler_genre_theory.pdf (aplūkots: 09.05.2015)
51. **Chernilo**, Daniel. „Social Theory’s Methodological Nationalism. Myth and Reality”. *Sage European Journal of Social Theory*, 9/1 (2006): 5-22. SAGE Journals. <http://est.sagepub.com/content/9/1/5.abstract> (aplūkots: 09.05.2015)
52. **Childs**, Peter. *Modernism. 2nd Edition*. London; New York: Routledge, 2008.
53. **Chow**, Rey. *Primitive Passions: Visuality, Sexuality, Ethnography, and Contemporary Chinese Cinema*. New York: Columbia University Press, 1995.
54. **Cimdiņa**, Ausma. *Teksts un klātbūtne*. Rīga: Jumava, 2000.
55. **Citu tautu rakstneeki**. *Somu rakstneeki (VI)*. Rīga: Gutenberg drukātava, 1899.
56. **Colebrook**, Claire. „From Radical Representations to Corporeal Becomings: the Feminist Philosophy of Lloyd, Grosz, and Gatens”. *Hypatia. Going Australian: Reconfiguring Feminism and Philosophy* 15/2 (2000): 76-93. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/3810656> (aplūkots: 09.05.2015)
57. **Colie**, Rosalie. „Genre-Systems and the Functions of Literature”. *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 148-167.
58. **Collins**, Patricia Hill. *Black Feminist Thought: Knowledge, Consciousness, and the Politics of Empowerment. 2nd Edition*. New York: Routledge, 2000.
59. **Connors**, Clare. *Literary Theory*. Oxford: One World, 2010.
60. **Cuddon**, James. *A Dictionary of Literary Terms and Literary Theory*. Oxford: Blackwell, 1999.
61. **Culler**, Johnatan. *Deconstruction: Critical Concepts in Literary and Cultural Studies*. London, New York: Routledge, 2003.
62. **Culler**, Johnatan. „Deconstruction” . *On Deconstruction. Theory and Criticism after Structuralism*. Culler, Johnatan. London: Routledge, 1993. 89-180.
63. **Dagnino**, Arianna. „Transcultural Writers and Transcultural Literature in the Age of Global Modernity”. *Transnational Literature*, 4/2 (2012): 1-14.
http://dspace.flinders.edu.au/jspui/bitstream/2328/25881/3/Transcultural_Writers.pdf (aplūkots: 09.05.2015)
64. **Dahlgren**, Maija. „Itämeren tytär. Maila Talvio aikalaistensa silmiin. Video ohjelma”. *YLE.FI* (25.12.1978).

- http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/maila_talvio_aikalaistensa_silmin_11620.html#media=11625 (aplūkots: 09.05.2015)
65. **Daija**, Pauls. „Tautas Apgaismības idejas latviešu laicīgajā literatūrā 18. gadsimta otrajā pusē un 19. gadsimta sākumā”. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai literatūrzinātnes nozarē, latviešu literatūras vēstures apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2013. <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F1091197835/Pauls%20Daija%202013.pdf> (aplūkots: 09.05.2015)
66. **Damrosh**, David. „Rebirth of a Discipline: the Global Origins of Comparative studies”. *Comparative Critical Studies*. 3/1-2. (2006): 99-112. Project Muse. https://muse.jhu.edu/journals/comparative_critical_studies/v003/3.1damrosch.html (aplūkots: 09.05.2015)
67. **Daukste-Silasproģe**, Inguna. *Latviešu literārā dzīve un literatūra ASV un Kanādā (1950-1965)*. Rīga: Valters un Rapa, 2007.
68. **David-Fox**, Michael „Multiple Modernities VS Neo-Traditionalism: on Recent Debates in Russian and Soviet History”. *Jahrbücher für Geschichte Osteuropas*. 55/4. (2006): 535-555. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/41051747> (aplūkots: 09.05.2015)
69. **De Man**, Paul. „Autobiography as De-Facement”. *MLN*. 94/5. (1979): 919-930. Jstor. http://www.jstor.org/stable/2906560?seq=1#page_scan_tab_contents
70. **De Man**, Paul. „The Resistance of Theory. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 332-348.
71. **Derrida**, Jacques. „Structure, Sign and Play of Discourse of the Human Sciences”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 89-104.
72. **Derrida**, Jacques. „The Law of Genre”. *APPENDIX. Bulletin of the International Colloquim on Genre*. Strasbourg: Universite de Strasbourg, 4-8 juillet 1979. 202-232. http://www.english.upenn.edu/~cavitch/pdf-library/Derrida_LawofGenre.pdf (aplūkots: 09.05.2015)
73. **Dixon**, Robert. „Australian Literature – International Contexts”. *Southerly*. 67/1-2. (2007): 15-27. Informit.

<http://search.informit.com.au/documentSummary;dn=213883172496764;res=I-ELLCC> (aplūkots: 09.05.2015)

74. **Dobush**, Leonhard; Mader, Philip and Quack Sigrig, eds. *Governance across Borders. Transnational Fields and Transversial Themes*. Cologne: Max-Planck Institute for the Study of Societies, 2013.
75. **Dombrovska**, Baiba. „Ilze Šķipsna”. *Latviešu rakstnieku portreti. Trimdas rakstnieki*. Dombrovska, B.; Hausmanis, V.; Kalnačs, B.; Skurbe, A.; Sirsone, S.; Vārdaune, Dz., red. Rīga: Zinātne, 1994. 110.-122.
76. **Dooley**, Gillian, ed. *Transnational Literature* 5/1. (2012). http://fhrc.flinders.edu.au/transnational/vol5_issue1.html (aplūkots: 09.05.2015)
77. **Duff**, David. *Modern Genre Theory*. Harlow: Pearson Education Limited, 2000.
78. **Eagleton**, Mary. „Genre and Gender”. *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 250-263.
79. **Eagleton**, Terry *Ideology. An Introduction*. London: Verso, 1991.
80. **Eagleton**, Terry *The Illusions of Postmodernism*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
81. **Eglāja-Kristone**, Eva. „Padomju Latvijas un trimdas literātu saskarsme dzelzs priekškara laikmetā (20.gs. 50.-80.gadi)”. Promocijas darbs filoloģijas doktora zinātniskā grāda iegūšanai literatūrzinātnes nozarē, latviešu literatūras vēstures apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007. <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F2601/Eva%20Eglaja%20Kristone%202007.pdf> (aplūkots: 09.05.2015)
82. **Egle**, Kārlis. *Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. I daļa*. Cēsis, Rīga: O.Jēpes Apgādībā, 1923.
83. **Egle**, Kārlis. *Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. II daļa*. Cēsis, Rīga: O.Jēpes Apgādībā, 1924.
84. **Egle**, Kārlis. *Atziņas. Latvju rakstnieku autobiogrāfijas. III daļa*. Cēsis, Rīga: O.Jēpes Apgādībā, 1924.
85. **Ekmanis**, Rolfs. *Latvian Literature Under the Soviets: 1940 – 1975*. Belmont: Nordland Publishing Company, 1978.
86. **Elam**, Diane. *Feminism and Deconstruction: Ms ne Abyeme*. London: Routledge, 1994.

87. **Enani**, M.M. *Theories of Comparative Literature*. Buena Vista: Southern Virginia University Press, 2001.
88. **Esty**, Jed. „The Colonial Bildungsroman: „The Story of an African Farm” and the Ghost of Goethe”. *Victorian Studies*. 49/3. (2007): 407-430. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/4626328> (aplūkots: 09.05.2015)
89. **Ērmanis**, Pēteris. *Annas Brigaderes dzīve un darbi: biogrāfiski literāriska studija*. Rīga: Valters un Rapa, 1934.
90. **Felski**, Rita. „Doing Time: Feminist Theory and Postmodern Culture”. *Tulsa Studies in Women’s Literature*. 21/2. (2002): 396-399. Jstor. http://www.jstor.org/stable/4149240?seq=1#page_scan_tab_contents (aplūkots: 09.05.2015)
91. **Felski**, Rita. *The Gender of Modernity*. Harvard: Harvard University Press, 1995.
92. **Felski**, Rita. *Uses of Literature*. Oxford: Blackwell Publishing, 2008.
93. **Flynn**, Elizabeth A.; Schweickart, Patrocino P., eds. *Gender and Reading. Essays on Readers, Texts, and Contexts*. Baltimore and London: The Johns Hopkins University Press, 1986.
94. **Forsius**, Arno. “Maila Talvio (1871-1951) ja keuhkotaudin vastustamistyö”. *Suomen Lääkärilahti*. 33. (1992). <http://www.saunalahti.fi/arnoldus/talvio.html> (aplūkots: 09.05.2015)
95. **Foucault**, Michel. „What is an Author?”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 174-188.
96. **Frank**, Manfred. „Varieties of Subjectivity”. *Consciousness and Subjectivity*. Preyer, Gerard; Miguens, Sofia, eds. Frankfurt, Paris, Lancaster, New Brunswick: Ontos Verlag, 2012. 171-189.
97. **Genette**, Gerard. „The Architext”. *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 210-219.
98. **Giddens**, Anthony. *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press, 1990.
99. **Gikandi**, Simon. „Globalization and the Claims of Postcoloniality”. *The South Atlantic Quarterly*. 100/3. (2001): 627-658. Project MUSE. https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/south_atlantic_quarterly/v100/100.3gikandi.html (aplūkots: 09.05.2015)

100. **Gikandi**, Simon. *Maps of Englishness: Writing Identity in the Culture of Colonialism*. New York: Columbia University Press, 1997.
101. **Gikandi**, Simon. *Slavery and the Culture of Taste*. Princeton: Princeton University Press, 2011.
102. **Gikandi**, Simon. „Theory, Literature, and Moral Considerations”. *Research in African Literature*. 32/4. (2001): 1-18. Project MUSE. https://muse.jhu.edu/login?auth=0&type=summary&url=/journals/research_in_african_literatures/v032/32.4gikandi.html (aplūkots: 09.05.2015)
103. **Gilbert**, Sandra M.; Gubar, Susan. *The Madwoman in the Attic: The Woman Writer and the Nineteenth-Century Literary Imagination*. New Haven: Yale University Press, 2000.
104. **Gilmore**, Leigh. „Policing Truth: Confession, Gender, and Autobiographical Authority”. *Autobiography and Postmodernism*. Ashley, Kathleen, ed. Boston: University of Massachusetts Press, 1994. 54-79.
105. **Goeschen**, Ulrike. „From Socialist Realism to Art in Socialism: the Reception of Modernism as an Instigating Force in the Development of Art in the GDR”. *Third Text*. 23/1. (2009): 45-53. EBSCO HOST. <http://datubazes.lanet.lv:3536/ehost/pdfviewer/pdfviewer?sid=98a6b142-0ca1-4a5a-aa53-091649014d30%40sessionmgr113&vid=7&hid=116> (aplūkots: 09.05.2015)
106. **Grīns**, Aleksandrs. *Dvēseļu putenis*. Rīga: Jumava, 2012.
107. **Grosz**, Elisabeth Jaques Lacan. *A Feminist Introduction*. New York: Routledge, 2004.
108. **Guilleen**, Claudio. „On the Literature of Exile and Counter-Exile”. *Books Abroad*. 50/2. (1976): 271-280. Jstor. http://www.jstor.org/stable/40130427?seq=1#page_scan_tab_contents (aplūkots: 09.05.2015)
109. **Gulēns**, Māra. „(Re)defining Limits: Women’s Search for Identity in the Novels of Regīna Ezera and Margaret Laurence”. Master Thesis in Latvian Literature. Stockholm University: Stockholm, 1990.
110. **Gusdorf**, Georg. „Conditions and Limits of Autobiography”. *Autobiography: Essays Theoretical and Critical*. Olney, James, ed. Pinceton: Pinceton University Press, 1980. 28-48.

111. **Habermas**, Jürgen. „Modernity – an Incomplete Project”. *Modernism/Postmodernism*. Brooker, Peter, ed. London, New York: Longman, 1992. 125-139.
112. **Haraveja**, Donna. „Dislocētās zināšanas: zinātniskuma jautājums feminismā un daļēja skatījuma privilēģija”. *Mūsdienu feministiskās teorijas*. Novikova, Irina, red. Rīga: Jumava, 2001. 81-103.
113. **Harrow**, Kenneth W. „Ethics and Difference: a Response to Simon Gikandi’s „Theory, Literature, and Moral Considerations””. *Research in African Literature*. 33/4. (2002): 154-160. EBSCO HOST. <http://connection.ebscohost.com/c/literary-criticism/7302038/ethics-difference-response-simon-gikandis-theory-literature-moral-considerations> (aplūkots: 09.05.2015)
114. **Hartung**, Heike. „The Limits of Development? Narratives of Growing Up/Growing Old in Narrative”. *Amerikastudien/American Studies*. 56/1. (2011): 45-66. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/23317638> (aplūkots: 09.05.2015)
115. **Hausmanis**, Viktors; Nollendorfs, Valters; Tabūns, Broņislavs un Vecgrāvis, Viesturs, red. *Latviešu literatūras vēsture. I sējums (no rakstītā vārda sākumiem līdz 1918. gadam)*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998.
116. **Hausmanis**, Viktors; Nollendorfs, Valters; Tabūns, Broņislavs un Vecgrāvis, Viesturs, red. *Latviešu literatūras vēsture. II sējums (1918.-1945.)*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
117. **Hausmanis**, Viktors; Nollendorfs, Valters; Tabūns, Broņislavs un Vecgrāvis, Viesturs, red. *Latviešu literatūras vēsture. III sējums (1940.-1941.; 1945.-1999.)*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001.
118. **Hausmanis**, Viktors, red. *Latviešu rakstnieku portreti. Trimdas rakstnieki*. Rīga: Zinātne, 1999.
119. **Hawkes**, David. *Ideology. The New Critical Idiom*. London and New York: Routledge, 2003.
120. **Heikkilä**, Ritva. *Sanoi Minna Canth. (Otteita Minna Canthin teoksista ja kirjeistä)*. Pöytäkirja, Helsinki: WSOY, 1987.
121. **Helsingin Sanomat**. 138. (18.06.1908). *Mirdja*. L. Onerva. Helsinki: SKS, 2002. 357-359.

122. **Hirsch Gottfried**, Marianne; H.Miles, David. „Defining Bildungsroman as a Genre”. *PMLA (Modern Language Association)* 91/1 (1976): 122-123. Jstor. http://labs.jstor.org/demo/?so=rel&fq=semantic_terms%3Anovels&fq=djo%3APMLA (aplūkots: 09.05.2015)
123. *History of Finland: A Selection of Events and Documents*. <http://www.histdoc.net/history/history.html>. (aplūkots: 09.05.2015)
124. **Hoffmann**, David L. *European Modernity and Soviet Socialism. Russian Modernity*. London: Macmillan Press, 2000.
125. **Hoffmann**, David L., ed. *Stalinism. The Essential Readings*. Oxford: Blackwell Publishing, 2003.
126. **Hoffman Baruch**, Elaine. “The Feminine Bildungsroman: Education Through Marriage”. *The Massachusetts Review*. 22/2 (1981): 335-357. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/25089147> (aplūkots: 09.05.2015)
127. **Howarth**, Ken. *Oral History: a Handbook*. Stroud: Sutton Publishing, 1980.
128. **Husserl**, Edmund. *Phenomenology and the Foundations of the Sciences*. The Hague: Nijhoff, 1980.
129. **Hutcheon**, Linda. *A Poetics of Postmodernism*. London and New York: Routledge, 2001.
130. **Hutcheon**, Linda. „Telling Stories: Fiction and History”. *Modernism/Postmodernism*. Brooker, Peter, ed. London, New York: Longman, 1992. 229-243.
131. **Hutcheson**, Macaulay Posnett. *Comparative Literature*. London: Kegan Paul, Trench & Co, 1886.
132. **Ikstena**, Nora. *Esamība ar Regīnu*. Rīga: Dienas Grāmata, 2007.
133. **Irigaray**, Luce. „The Bodily Encounter with the Mother”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 414-424.
134. **Iser**, Wolfgang. *The Act of Reading: a Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1978.
135. **Istanmeki**, Sisko romāna „Pārak resna, lai būtu taurenītis” vērtējums. <http://rakkaudestakirjoihin.blogspot.com/2013/06/sisko-istanmaki-liian-paksu-perhoseksi.html> (2013). (aplūkots: 09.05.2015)

136. **Ivbulis**, Viktors. *Uz kurieni, literatūras teorija?* Rīga: Humanities and Social Sciences Latvia Fund, 1995.
137. **Jacobus**, Mary. *Reading Women: Essays in Feminist Criticism*. New York: Columbia University Press, 1986.
138. **Jameson**, Frederic. *A Singular Modernity*. London, New York: Verso, 2002.
139. **Jameson**, Frederic. „Magical Narratives: On the Dialectical Use of Genre Criticism”. *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 167-193.
140. **Jameson**, Frederic. *Postmodernism or the Cultural Logic of Late Capitalism*. Durham: Duke University Press, 1991.
141. **Jameson**, Frederic. „The Politics of Theory: Ideological Positions in the Postmodernism Debate”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 349-360.
142. **Jay**, Paul. *Global Matters: Transnational Turn in Literary Studies*. New York: Cornell University Press, 2010.
143. **Jundze**, Arno. „Frāns Ēmils Sillanpē”. *Somu literatūra Latvijā (1885-2001)*. Jundze, Arno. Rīga: Zinātne, 2002. 106.-116.
144. **Jussila**, Osmo; Hentilä Seppo and Nevakivi, Jukka. *A Political History of Finland since 1809. From Grand Duchy to a Modern State*. London: Hurst & Company, 1999.
145. **Kaartinen**, Marjo. „Toinen- vieras. Näkökulmia kolonialistisen toiseuden tutkimukseen”. *Kulttuuri-historia. Johdatus tutkimukseen*. Immonen, Kari; Leskelä-Kärki, Maarit, toim. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2001. 387-402.
146. **Kaljula**, Liisa. „Soviet Modernity? The Ideology of Contemporaneity in Estonian Art of the Thaw Period”. *The Journal for Baltic Studies*. 2014. <http://www.eki.ee/km/projektid/kaljula%20abstrakt.pdf> (aplūkots: 09.05.2015)
147. **Kalnačs**, Benedikts. *Baltijas postkoloniālā drāma. Modernitāte, koloniālisms un postkoloniālisms latviešu, igauņu un lietuviešu dramaturģijā*. Rīga: LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, 2011.
148. **Kalnačs**, Benedikts. „Postkoloniālisms”. *Mūsdienu literatūras teorijas*. Kalniņa, Ieva E; Vērdiņš, Kārlis, red. Rīga: LFMI, 2013. 413-436.

149. **Kalniņa**, Ieva. „Latviešu padomju folkloras konstrukcija”. *Kultūra un vara*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2007. 30.-40.
150. **Karkulehto**, Sara. „In-Between: Genre and Gender Hybridity, and Pirkko Saisio’s Novel „Punainen erokirja””. *Nordic Journal of Feminist and Gender Research*. 20/3. (2012): 199-214. NORA. <http://sowiport.gesis.org/search/id/csa-sa-201431498> (aplūkots: 09.05.2015)
151. **Kavolis**, Vytautas. „Women Writers in Exile”. *World Literature Today*. 66/1. (1992):43-46. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/40147854> (aplūkots: 09.05.2015)
152. **Kemppainen**, Heikki. „Kuka on Rosa Liksom?”. *CITY*. (15.11.1991). <http://www.city.fi/ilmiot/kuka+on+rosa+liksom/5187> (aplūkots: 09.05.2015)
153. **Kipnis**, Laura. „Feminism: the Political Conscience of Postmodernism?”. *Modernism/Postmodernism*. Brooker, Peter, ed. London, New York: Longman, 1992. 204-213.
154. **Kirss**, Tiina; Kõresaar, Ene and Lauristin, Mari, eds. *She who Remembers Survives. Interpreting Estonian Women’s Post-Soviet Life Stories*. Tartu: Tartu University Press, 2004.
155. **Kiršentāle**, Ingrīda. *Annas Sakses dzīve un personība*. Rīga: Liesma, 1979.
156. **Kivi**, Aleksis. *Seitsemän veljestä*, 2004. Project GUTENBERG. <http://www.gutenberg.org/files/11940/11940-8.txt> (aplūkots: 09.05.2015)
157. **Klāns**, Pāvils. „Piezīmes par sakariem ar dzimteni”. *Jaunā Gaita*. 80. (1970). http://www.zagarins.net/jg/jg80/JG80_Klans.htm (aplūkots: 09.05.2015)
158. **Klekere-Krekele**, Ināra. „Latviešu dzejas publikācijas un vienotās literārās telpas veidošanās: 1789-1855”. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai komunikācijas zinātnē, bibliotēku zinātnes apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2011. <https://luis.lu.lv/pls/pub/luj.fprnt?l=1&fn=F496544117/Inara%20Klekere%20Krekele%202011.pdf> (aplūkots: 09.05.2015)
159. **Koivisto**, Hanne. *Politiikka, erotiikka ja kulttuuritaistelu. Kirjoituksia suomalaisesta vasemmistoälymyöstä 1930-luvulta*. Helsinki: Työväen Historian ja Perinteen Tutkimuksen Seura; Unigrafia, 2011.

160. **Kõresaar**, Ene; Lauk, Epp and Kuutma, Kristin, eds. *The Burden of Remebering. Recollections and Representations of the 20th Century*. Helsinki: Finnish Literature Society, 2009.
161. **Korkisaari**, Jouni. „Suomalaisten Ruotsiin suuntautuneen siirtolaisuuden yhteiskunnalliset syyt 1900-luvulla”. *Suomalaiset Ruotsissa*. Korkisaari, Tarkiainen, toim. Turku, Åbo: Turun Yliopiston Toimisto, 2001.
162. **Korsström**, Tuva. „Salminen, Sally”. *The History of Nordic Women's Literature*. Vol. 3. 2012. <http://nordicwomensliterature.net/writer/salminen-sally> (aplūkots: 09.05.2015)
163. **Koskimies**, Rafael. ”Tyttö ruusutarhassa ynnä muita novelleja. Uusi Suomi, (1.11.1927)”. *Kun on tunteet. Tyttö ruusutarhassa*. Jotuni, Maria Helsinki: SKS, 1999. 251-254.
164. **Kosonena**, Peivi. „Subjekts”. *Atslēgvārds. Desmit soļi feminisma pētniecībā*. Koivunena, Anu; Liljestrema, Marianne, red. Rīga: LU Dzimtes studiju centrs, 2002. 159-185.
165. **Krieviņa**, Vita. *Latvijas vēsture. Īss izklāsts. Otrais, papildinātais izdevums*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2006.
166. **Kristeva**, Julia. „Postmodernism?”. *Modernism/Postmodernism*. Brooker, Peter, ed. London, New York: Longman, 1992. 197-204.
167. **Kristeva**, Julia. „The Ethics of Linguistics”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 207-217.
168. **Kristeva**, Julia. „Word, Dialogue and Novel. Transl by Alice Jardin”. *Kristeva Desire in Language: a Semiotic Approach*. Roudiez, Leon S., ed. New York: Columbia University Press, 1980. 64-91.
169. **Kroders**, Roberts. *Somu rakstniecības likteņi un meistari*. Rīga: Grāmatu zieds, 1940.
170. **Kronick**, Joseph G. „Philosophy as Autobiography: The Confessions of Jacques Derrida”. *MLN Comparative Literature Issue*. 115/5. (2000): 997-1018. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/3251174> (aplūkots: 09.05.2015)
171. **Kuehn**, Julia; Smethurst, Paul. *Travel Writing, Form, and Empire: the Poetics and Politics of Mobility (Routledge Research in Travel Writing)*. New York, London: Routledge, 2009.
172. **Kursīte**, Janīna. *Laikzīmes dzejā*. Rīga: Liesma, 1988.

173. **Kurvet-Käosaar**, Leena. "Claiming and Disclaiming the Body in the Early Diaries of Virginia Woolf, Anais Nin and Aino Kallas". *Writing, Memoirs, Autobiography and History. Feminismo/s*. Caporale, Silvia (coord). Alicante: Centro de Estudios sobre la Mujer, 2004. 69-84.
174. **Kuusela**, Pekka. "Realismi ja sosiaalisen identiteetin episteeminen status". *Minuus ja identiteetti. Sosiaalipsykologinen ja sosiologinen näkökulma*. Rautio, Pertti; Saastamoinen, Mikko, toim. Tampere: Tampere University Press, 2006. 36-56.
175. **Kūle**, Maija, red. *Modernitātes veidošanās Latvijā filosofiskajā un ideju vēstures skatījumā: idejas un teorijas*. Rīga: LU Filozofijas un socioloģijas institūts, 2012.
176. **Lacan**, Jacques. „The Insistence of the Letter in the Unconscious”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 62-88.
177. **Laitinen**, Kai. *Suomen kirjallisuuden historia*. Helsinki: Otava, 1997.
178. **Laitinen**, Kai. *Suomen kirjallisuus (1917-1967)*. Helsinki: Otava OY, 1967.
179. **Lasmanis**, Mārtiņš. „Grāmatas „Ilzes pasaulē” apskats”. *Jaunā gaita*. 156. (1986). http://zagarins.net/jg/jg156/JG156_gramatas_Lasmanis.htm (aplūkots: 09.05.2015)
180. **Latviešu** dainu skapis. Elektroniskā versija. <http://www.dainuskapis.lv/meklet/vidzeme-> (aplūkots: 09.05.2015)
181. **Launonen**, Hannu, toim. *Suomen kirjailijat (1917-1944). Pienois-elämäkerrat*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 1981.
182. **Lautenbahs**, Jēkabs. *Latvešu literaturas vēsture. I daļa. Aizvēsturiskie laiki un vidus laiku sākums*. Rīga: Krājumā L.U.Stud. Pad. grāmatnīcā, 1922.
183. **Lavery**, Jason. *The History of Finland*. Wetsport, London: Greenwood Press, 2006.
184. **Lazzaro-Weis**, Carol. „The Female „Bildungsroman”: Calling It Into the Question”. *NWSA Journal*. 2/1. (1990): 16-34. Jstor. http://www.jstor.org/stable/4315991?seq=1#page_scan_tab_contents (aplūkots: 09.05.2015)

185. **Lejeune**, Philippe. „Teaching People to Write Their Life Story”. *On Autobiography*. Lejeune, Philippe. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989. 216-231.
186. **Lejeune**, Philippe. „The Autobiographical Pact”. *On Autobiography*. Lejeune, Philippe. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1989. 1-31.
187. **Levesque**, Helene. „Narrating Stalinist Repression. Generation, Nationality, and History in Making Family Memory”. *Burden of Remembering. Recollections & Representation of the 20th Century*. Kõresaar, Ene; Lauk, Epp and Kuutma, Kristin, eds. Helsinki: SKS, 2009. 179-197.
188. **Liksoma**, Roza. *Vienas nakts ekstāze*. Rīga: Atēna, 2000.
189. **Lionnet**, Françoise. „Counterpoint and Double Critique in Edward Said and Abdelkebir Khatibi: a Transcolonial Comparison”. *A Companion to Comparative Literature*. Behdad, Ali; Thomas, Dominic, eds. London: Blackwell Publishing, 2011. 387-407.
190. **Lionnet**, Françoise Scharfman, Ronnie, eds. *Post/Colonial Conditions: Exiles, Migrations and Nomadisms*. New Heaven: Yale University Press, 1993.
191. **Lionnet**, Françoise. *Postcolonial Representations*. Ithaca and London: Cornell University Press, 1995.
192. **Lionnet**, Françoise; Shin, Shu-mei. *Minor Transnationalism*. Durham and London: Duke University Press, 2005.
193. **Literatūras žurnāls** *Literatūra un Māksla*, 4/22. (1967).
194. **Loivamaa**, Ismo, toim. *Kotimaista nykykertoja. 1-2*. – Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino, 2003.
195. **Loomba**, Ania. *Colonialism/Postcolonialism*. London: Routledge, 2005.
196. **Lūse**, Dace. *Anna Brigadere. Daži personības un daiļrades ētiskie aspekti*. Rīga: P. Stučkas Latvijas Valsts Universitāte, 1982.
197. **Lyytikäinen**, Pirjo. „Johdatus L.Onervan noveliin ”Mirdja””. *Mirdja*. L. Onerva. Helsinki: WSOY, 2002. vii-xvii.
198. **Maldonado-Torres**, Nelson. „On the Coloniality of Being. Contributions to the Development of a Concept”. *Cultural Studies*. 21/2-1. (2007): 240-270. Taylor and Francis.

- <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09502380601162548#.VdC-HPmqqko> (aplūkots: 09.05.2015)
199. **Marcus**, Laura. *Auto/biographical Discourses. Theory, Criticism, Practice*. Manchester and New York: Manchester University Press, 2006.
200. **Mardorossian**, Carine M. „From Literature of Exile to Migrant Literature”. *Modern Language Studies*. 32/2. (2002):15-33. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/3252040> (aplūkots: 09.05.2015)
201. **Mason**, Mary G. „The Other Voice: Autobiographies of Women Writers”. *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Olney, James, ed. Princeton: Princeton University Press, 1980. 207-236.
202. **Mauriņa**, Zenta. *Baltais ceļš. Studijas par Annu Brigaderi*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1996.
203. **Mäkinen**, Katariina. „Becoming Valuable Selves: Self Promotion, Gender and Individuality in Late Capitalism, Academic Dissertation”. Tampere: University of Tampere the School of Social Sciences and Humanities, 2012. <https://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/66903/978-951-44-8811-5.pdf?sequence=1> (aplūkots: 09.05.2015)
204. **McLaren**, John. „Radical Nationalism and Socialist Realism in Alan Marshall’s Autobiographical Writing”. *Journal of Australian Studies*. 36/2 (2012): 229-244. Taylor and Francis. http://datubazes.lanet.lv:3976/toc/rjau20/36/2#.VcHR0_mqqko (aplūkots: 09.05.2015)
205. **Meinander**, Henrik. *A History of Finland*. London: C. Hurst & Co Publishing, 2011.
206. **Meinanders**, Henriks. *Somijas vēsture: līnijas, struktūras, pavērsienpunkti*. Rīga: Jumava, 2013.
207. **Mellupe**, Anita. „Regīna Ezera”. *Divdesmit viens likteņstāsts*. Mellupe, Anita. Rīga: Anitas Mellupes likteņstāsti, 2007. 9.-31.
208. **Merķelis**, Garlībs. *Latveši, sevišķi vidzemnieki, filozofiska gadu simteņa beigās*. Sankt-Pēterburga: A. Gulbja Apgādībā, 1905.
209. **Merķelis**, Garlībs. *Latvieši, sevišķi Vidzemē, filozofiskā gadsimteņa beigās*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1999.
210. **Meškova**, Sandra. „Peculiarities of Latvian Women’s Autobiographical Writing in the 1990s”. *Literatūrzinātne, folkloristika*,

- māksla. *Latvijas Universitātes raksti*. Rīga: Latvijas Universitātes apgāds, 2003. 91-98.
211. **Meškova**, Sandra. „Sievišķais nomadisms Gundegas Repšes „Sarkans””. *Subjekts un teksts*. Meškova, Sandra. Daugavpils: Saule, 2009. 160-170.
212. **Meškova**, Sandra. „Sievišķā reprezentācijas latviešu un ziemeļamerikāņu literatūrā”. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai literatūrzinātnes nozarē, salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002.
213. **Meškova**, Sandra. *Subjekts un teksts*. Daugavpils: Saule, 2009.
214. **Mignolo**, Walter. *Local Histories/Global Designs: Coloniality, Subaltern Knowledges, and Border Thinking*. Princeton: Princeton University Press, 2012.
215. **Mignolo**, Walter. *The Darker Side of Western Modernity. Global Futures, Decolonial Options*. Durham and London: Duke University Press, 2011.
216. **Mikkola**, Anne-Maria; Koskela Lasse. *Äidinkieli ja kirjallisuus. Käsikirja*. Porvoo, Helsinki: WSOY, 2003.
217. **Mille**, Katherine Wyly; McIlveny, Paul. „Sosiaalinen sukupuoli ja suullinen vuorovaikutus: feministiset teoriat ja sosiolingvistinen tutkimus”. *Kieli, diskurssi ja yhteisö*. Sajavaara, Kari; Piirainen-Marsh, Arja, toim. Jyväskylä: Jyväskylä University Press, 2000. 257-297.
218. **Miller**, Nancy. „Representing Others: Gender and the Subject of Autobiography”. *Differences*. 6. (1994): 1-27. Project MUSE. <https://muse.jhu.edu/journals/differences/> (aplūkots: 09.05.2015)
219. **Mitchell**, Juliet. „Femininity, Narrative and Psychoanalysis”. *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition*. Lodge, David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 388-393.
220. **Mitchell**, Stephen A. „Women’s Autobiographical Literature in the Swedish Baroque”. *Skandinavische Literaturen der frühen Neuzeit*. Glauser, Jürg; Sabel, Barbara, Hrsg. Tübingen und Basel: A Francke Verlag, 2002. 269-290.

221. **Mitrios**, Lordanglou; Siapakas, Johannes „Classical Others. Anthropologies of Antiquity”. *Lychnos: Årsbok för ide-och lärdomshistoria*. Stockholm: Lychnos, 2012. 183-203.
222. **Miyoshi**, Masao; Harootunian, H.D., eds. *Learning Places: the Afterlives of Area Studies*. Durham: Duke University Press, 2002
223. **Mohanty**, Chandra Talpade. „Feminist Encounters: Locating the Politics of Experience”. *Social Postmodernism. Beyond Identity Politics*. Nicholson, Linda; Seidman, Steven, eds. Cambridge: Cambridge University Press, 1995. 68-86.
224. **Mohanty**, Chandra Talpade, ed. *Third World Women and the Politics of Feminism*. Bloomington: Indiana University Press, 1991.
225. **Mohanty**, Chandra. „Under Western Eyes: Feminist Scholarship and Colonial Discourses”. *Feminist Review*. 30. (1988): 61-88. Palgrave-Journals. <http://www.palgrave-journals.com/fr/journal/v30/n1/full/fr198842a.html> (aplükots: 09.05.2015)
226. **Morgerstern**, Karl; Boes, Tobias. „On the Nature of the „Bildungsroman””. *PMLA*. 124/2. (2009): 647-659. Jstor. <http://labs.jstor.org/demo/stable/25614309> (aplükots: 09.05.2015)
227. **Morris**, Pam. *Kirjallisuus ja feminismi. Johdatus feministiseen kirjallisuudentutkimukseen*. Helsinki: SKS, 1997.
228. **Narodovska**, Iveta. „Gundegas Repšes proza kontekstā ar mūsdienu krievu sieviešu prozas strāvojumiem”. Promocijas darbs Literatūrzinātnes nozarē, Salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2007.
229. **Narodovska**, Iveta. *Gundegas Repšes proza kontekstā ar mūsdienu krievu sieviešu prozas strāvojumiem. Promocijas darba kopsavilkums Filoloģijas doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, Salīdzināmās literatūrzinātnes apakšnozarē.* – Rīga: Latvijas Universitāte, 2007.
230. **Nesaule**, Agate. *Sieviete dzintarā*. Rīga: Jumava, 2004.
231. **Nevala**, Maria-Liisa. „Kirjallisuus”. *Suomen taide ja kulttuuri*. Malarius, Päivi, toim. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino Osake Yhtiö, 1993. 107-126.
232. **Nevala**, Maria-Liisa, toim. *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava, 1989.

233. **Nicolescu**, Basarab. „The Hidden Third and the Multiple Splendor of Being (Object/Subject separation)”. *From Modernity to Cosmodernity. Science, Culture, Spirituality*. Nicolescu, Basarab. New York: State University of New York Press, 2013. 203-215.
234. **Nogueira Guimaraes**, Jose Flavio “The Short-Short Story: The Problem of Literary Genre”. *International Simposium of Genre Studies*, Siget, 2009.
http://www.ucs.br/ucs/tplSiget/extensao/agenda/eventos/vsiget/portugues/anai/textos_autor/arquivos/the_short_short_story_the_problem_of_literary_genre.pdf (aplūkots: 09.05.2015)
235. **Noyes**, John K. “Goethe on Cosmopolitanism and Colonialism: Bildung and the Dialectic of Critical Mobility”. *Eighteen Century Studies* 39/4 (2006): 443-465. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/30053704> (aplūkots: 09.05.2015)
236. **Noyes**, John K. “Nomadism, Nomadology, Postcolonialism: By Way of Introduction”. *Interventions: International Journal of Postcolonial Studies*. 6/2. (2004): 159-168. Taylor and Francis.
<http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369801042000238300#.VcHpAPmqgko> (aplūkots: 09.05.2015)
237. **Nortona**, Anna Lūsija, red. *Ideju vārdnīca (domātāji, teorijas un jēdzieni filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā)*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2001.
238. **Nowak**, Nadja; Puttonen, Seppo. „Aamun kirija: Haastateltavana Sisko Istanmäki”. *Ykkösen-aamu-tv*. *YLE* (20.01.2009).
http://yle.fi/elavaarkisto/artikkelit/sisko_istanmaki_yontahti_36543.html#media=36547 (aplūkots: 09.05.2015)
239. **Novikova**, Irina. *Gender and Genre: Comparative Perspectives in Women's Authobiography and Bildungsroman*. Rīga: Dzimtes studiju centrs, 2004.
240. **Novikova**, Irina, red. *Mūsdienu feministiskās teorijas. Antoloģija*. Rīga: Jumava, 2001.
241. **Nussbaum**, Felicity. *The Autobiographical Subject: Gender and Ideology in Eighteen Century England*. Baltimore: John Hopkins University Press, 1989.

242. **Oksanena**, Sofi. *Staļina govīs*. Rīga: Jumava, 2013.
243. **Oksanen**, Sofi. *Puhdistus*. Jyväskylä: Silberfeldt OY, 2012.
244. **Oksanen**, Sofi. *Stalinin lehmät*. Helsinki: Bazar, 2003.
245. **Ollila**, Anne. „Naishistoria ja sukupuolijärjestelmä”. *Kulttuuri-historia. Johdatus tutkimukseen*. Immonen, Kari; Leskelä-Kärki, Maarit, toim. Helsinki: SKS, 2001. 75-91.
246. **Olney**, James. *Metaphors of the Self: the Meaning of Autobiography*. – Pinceton: Pinceton University Press, 1972.
247. **Olney**, James. „Some Versions of Memory/Some Versions of Bios: The Ontology of Autobiography”. *Autobiography. Essays Theoretical and Critical*. Olney, James, ed. Princeton: Princeton University Press, 1980. 236-268.
248. **Olsen**, Solveig. „Latin America and the Literature of Exile: a Comparative View of the 20th –Century European Refugee Writers in the New World”. *German Studies Review*. 9/1. (1983): 168-169. Jstor. <http://www.jstor.org/stable/1429137> (aplūkots: 09.05.2015)
249. **Peiker**, Piret. „Postcommunist Literatures: a Postcolonial Perspective”. *Eurozine*. (2006). <http://www.eurozine.com/articles/2006-03-28-peiker-en.html> (aplūkots: 09.05.2015)
250. **Pihlainen**, Kari. „Kaunokirjallisuus ja totuudellisuuskysymysten ylittäminen historiantutkimuksessa”. *Kulttuuri-historia. Johdatus tutkimukseen*. Immonen, Kari; Leskelä-Kärki, Maarit, toim. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura, 2001. 303-321.
251. **Plūdons**. *Latvju literatūras vēsture vidusskolām. I daļa Visvecākie laiki un vecie laiki. Trešais, ilustrētais, pārlabotais un papildinātais izdevums*. Rīga: Valtera un Rapas sab. izdevums, 1923.
252. **Pratt**, Mary Louise. „Comparative Literature and Global Citizenship”. *Comparative Literature in the Age of Multiculturalism*. Bernheimer, Charles, ed. Baltimore, London: The John Hopkins University Press, 1995. 58-66.
253. **Pratt**, Mary Louise. *Imperial Eyes. Travel Writing and Transculturation*. London and New York: Routledge, 2003.
254. **Puttonen**, Seppo. „Rosa Liksom: Väliaikainen”. *YLE*. (19.09.2014). <http://yle.fi/aihe/artikkeli/2014/09/19/rosa-likso-m-valiaikainen> (aplūkots: 09.05.2015)

255. **Quihano**, Anibal. „Coloniality and Modernity/Rationality”. *Cultural Studies*. 21/2-3. (2007): 168-178. Taylor and Francis. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09502380601164353#.VcHwUPmqqko> (aplūkots: 09.05.2015)
256. **Rabācs**, Kārlis. *Ilzes pasaulē. Rakstu krājums Ilzes Šķipsnas piemiņai (1928-1981)*. Bruklina: Grāmatu Draugs, 1984.
257. **Račevskis**, Kārlis. „Par Baltijas valstīm postkoloniālisma gaismā”. *Mazās piezīmes. Latvija, valsts, vēsture, patriotisms, taisnība, neatkarība*. (11.02.2012). <https://tencinuserunas.wordpress.com/2012/02/11/par-baltijas-valstim-postkolonialisma-gaisma-karlis-racevskis/> (aplūkots: 09.05.2015)
258. **Radford**, Jean. „Coming to Terms: Dorothy Richardson, Modernism and Women”. *Modernism/Postmodernism*. Brooker, Peter, ed. London, New York: Longman, 1992. 95-107.
259. **Ranciere**, Jacques. „On the Theory of Ideology”. *Ideology* Eagleton, Terry, ed. New York and London: Longman, 1994. 141-161.
260. **Rautkallio**, Hannu. *Alistumisen vuodet (1954-1961): Suomentumien vai Lännettyminen?* Espoo: Paasilinna, 2010.
261. **Remak**, Henry. „Comparative Literature, Its Definition and Function”. *Comparative Literature: Method and Perspective*. Newton, P. Stallknecht, Horst Frenz, eds. Carbondale: Southern Illinois Press, 1971. 1-57.
262. **Repše**, Gundega; Rožkalne, Anita. *Poētiskā anatomija: fantāzija par neizzināmo Gundegas Repšes prozā. Septiņi stāsti par mīlu*. Rīga: Pētergailis, 1999.
263. **Riikonen**, H.K. „Modernism in Finnish Literature”. *Modernism (Vol 2)*. Eysteinson, Astradur; Liska, Vivian, eds. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 2007. 847-855.
264. **Robertson**, Roland. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage, 1992.
265. **Rojola**, Lea. „Atšķirība”. *Atslēgvārdi. Desmit soļi feministiskajā pētniecībā*. Koivanena, Anu; Liljestrema, Marianne, red. Rīga: LU Dzimtes studiju centrs, 2002. 141-159.
266. **Rudzītis**, Jānis. „Ilze Šķipsna – Jāņa Jaunsudrabiņa balvas ieguvēja”. *Jaunā gaita*. 45/46. (1964). http://zagarins.net/jg/jg45-46/JG45-46_Rudzitis-par-Skipsnu.htm (aplūkots: 09.05.2015)

267. **Ryan**, Michael. *Literary Theory. A Practical Introduction.*(Second Edition). Oxford: Blackwell Publishing, 2007.
268. **Rytkönen**, Marja. „Gender and Autobiography in Contemporary Russian Literature”. *Literatūrzinātne, folkloristika, māksla. Latvijas Universitātes raksti*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2003. 84-91.
269. **Said**, Edward W. *Culture and Imperialism*. New York: Vintage Books, 1995.
270. **Said**, Edward W. *Orientalism*. London: PENGUIN CLASSICS, 2003.
271. **Said**, Edward W. „The Discourse of the Orient”. *Literature in the Modern World*. Walder, Dennis, ed. Oxford: Oxford University Press, 1990. 234-245.
272. **Said**, Edward W. „Travelling Theory”. *Raritan. A Quarterly Review*. 1/3. (1982): 41-67. Rutgers Database. <http://raritanquarterly.rutgers.edu/node/5098> (aplūkots: 09.05.2015)
273. **Sakse**, Anna. *Atziņas un pārdomas*. Rīga: Liesma, 1985.
274. **Sakse**, Anna. „Kā es rakstīju romanu „Pret kalnu””. *Padomju jaunatne. Literatūras un mākslas pielikums*. 123. (12.01.1952).
275. **Sakse**, Anna. *Par vācu fašistisko briesmoņu zvērībām Padomju Latvijā*. Rīga: VAPP Grāmatu Apgāds, 1945.
276. **Schoolfield**, George C. *A History of Finland's Literature*. Lincoln: University of Nebraska Press, 1998.
277. **Senkāne**, Olga. „Ilzes Šķipsnas prozas poētika. Sižets, tēli, vēstījums”. Promocijas darbs Filoloģijas doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, Literatūras vēstures apakšnozarē. Rīga: Latvijas Universitāte, 2002.
278. **Senkāne**, Olga. *Ilzes Šķipsnas prozas poētika. Sižets, tēli, vēstījums. Promocijas darba kopsavilkums Filoloģijas doktora grāda iegūšanai Literatūrzinātnes nozarē, Literatūras vēstures apakšnozarē*. Rīga: Latvijas Universitāte, 2003.
279. **Senkāne**, Olga. *Modernistiskās prozas analīzes pamataspekti. Mācību līdzeklis*. Rēzekne: AR Izdevniecība, 2004.
280. **Shankar**, Ravi; Partridge, Jeffrey F.L. „The Spirit of Exile”. *Journal of Postcolonial Writing*. 42/6. (2006): 129-138. Taylor and Francis. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/17449850600973243#.VcH6Amqqko> (aplūkots: 09.05.2015)

281. **Simonen**, Katja. *Liian paksu patriarkaattiin. Pro-gradu tutkielma.* Jyväskylä: Jyväskylän Yliopisto, 2001.
282. **Shlegel**, Friedrich. *Lucinde and the Fragments.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 1972.
283. **Skultans**, Vieda. *The Testimony of Lives. Narrative and Memory in Post-Soviet Latvia.* London and New York: Routledge, 2005.
284. **Smilktiņa**, Benita. „„Princeses fenomens” (Regīna Ezera)”. *Ilūzijas un spēles. Laika zīmes 50.-70.gadu īsprozā.* Smilktiņa, Benita. Rīga: Zinātne, 2005. 73.-93.
285. **Smith**, Robert. *Derrida and Autobiography.* Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
286. **Smith**, Sidonie „Identity’s Body”. *Autobiography and Postmodernism.* Ashley, Kathleen, ed. Boston: University of Massachusetts Press, 1994. 266-293.
287. **Smith**, Sidonie; Watson, Julia. *Reading Autobiography. A guide for Interpreting the Life Narratives.* Minneapolis: University of Minnesota Press, 2010.
288. **Smith**, Sidonie; Watson, Julia, eds. *Women, Autobiography, Theory. A Reader.* Madison: University of Wisconsin Press, 1998.
289. **Solsten**, Eric; Meditz Sandra W. *Finland. A Country Study.* Washington: Library of Congress, 1990.
290. **Spender**, Stefan. „Confession and Autobiography”. *Autobiography. Essays Theoretical and Critical.* Olney, James, ed. Princeton: Princeton University Press, 1980. 115-123.
291. **Spivak**, Gayatri Chakravorty. „Feminism and Critical Theory”. Lodge, *Modern Criticism and Theory. A Reader. Second Edition.* David; Wood, Nigel, eds. London: Longman, 2000. 476-494.
292. **Spivak**, Gayatri Chakravorty. *The Death of a Discipline.* New York: Columbia University Press, 2003.
293. **Spivak**, Gayatri Chakravorty. „Three Women’s Texts and a Critique of Imperialism”. *Critical Inquiry.* 12/1. (1985): 243-261. Jstor. http://www.jstor.org/stable/1343469?seq=1#page_scan_tab_contents (aplūkots: 09.05.2015)

294. **Stallknecht**, Horst Frenz, eds. *Comparative Literature: Method and Perspective*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1961.
295. **Stalšāns**, Kārlis. *Krievu eksanpsija un rusifikācija Baltijā laikmetu tecējumā*. Rēzekne: Latgales kultūras centra izdevniecība, 2013.
296. **Straube**, Gvido. *Latvijas brāļu draudzes diārijs (jaunākais noraksts), jeb hernhūtiešu brāļu draudzes vēsture Latvijā*. Rīga: NIMS, 2000.
297. **Swindells**, Julia, ed. *The Uses of Autobiography*. London, Bristol: Taylor and Francis, 1995.
298. **Swindells**, Julia. *A Young Girl's Diary: Prefaced with a Letter by Sigmund Freud*. New York: Dover Publications, 2006.
299. **Symes, Colin; Synott, George**. „The Genealogy of the School: an Iconography of Badges and Mottos”. *British Journal of Sociology of Education*. 16/2. (1995): 139-152. Taylor and Francis. <http://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/0142569950160201#.VcIAbvmqjko> (aplūkots: 09.05.2015)
300. **Szondi**, Peter. *Introduction to Literary Hermeneutics. (Literature, Culture, Theory)*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.
301. **Szondi**, Peter. *On textual Understanding and Other Essays*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1986.
302. **Šaitere**, Tekla. „Nātre pati sevi sargā”. *Diena*. (02. 2004). <http://www.diena.lv/arhivs/natre-pati-sevi-sarga-11916173> (aplūkots: 09.05.2015)
303. **Tabūns**, Bronislavs. *Regīna Ezera*. Rīga: Liesma, 1980.
304. **Talvio**, Maila. „Itämeren tytär”. *Kootut teokset*. XI. Talvio, Maila. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1951. 9-587.
305. **Talvio**, Maila ”Puheet”. *Kootut teokset*. IV. Talvio, Maila. Porvoo, Helsinki: WSOY, 1951. 7-119.
306. **Tarkka**, Pekka. *Suomalaisia nykykirjailijoita. Uusilaitos*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1980.
307. **Tarkka**, Pekka. *Suomalaisia nykykirjailijoita. Viides laitos*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 1990.
308. **Tarvainen**, O. *Aamun mies. Micael Agricolan elämä ja työ*. Helsinki: SKS, 1957.

309. **Taube**, Arved von. *Vācbaltieši Latvijā un Igaunijā*. Rīga: Svētdienas rīts, 1993.
310. **The History of Nordic Women's Literature**. Copenhagen, Gothenburg: Kvinno, 2012
311. **The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory**. Oxford: Blackwell Publishers, 1999.
312. **Thompson**, Carl Edward. *Travel Writing*. New York: Routledge, 2011.
313. **Todorov**, Tzvetan. „The Origin of Genres”. *Modern Genre Theory*. Duff, David, ed. London: Longman, 2000. 193-210.
314. **Toma**, Velta. Attālumi vainīgi. Atbilde Pāvilam Klānam. *Jaunā Gaita*, 82. (1970). http://www.zagarins.net/jg/jg80/JG80_Klans.htm (aplūkots: 09.05.2015)
315. **Tresiders**, Džeks. *Simbolu vārdnīca. Tradicionālie un neparastie tēli un simboli*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004.
316. **Tuulio**, T. *Mailan Talvion vuosikymmenet 1-2*. Porvoo: WSOY, 1964.
317. **Tuuri**, Antti. *Talvisota*. Helsinki: Otava, 2009.
318. **Tötösy de Zepetnek**, Steven. *Comparative Literature: Theory, Method, Application*. Amsterdam: Rodopi, 1998.
319. **Van Tieghem**, Paul. *La Litterature Comparee*. Paris: A. Colin, 1931.
320. **Van Tieghem**, Paul. *Le Preromantisme: Etudes d'Histoire Litteraire Europeenne*. Paris: Sfelt, 1948.
321. **Van Tieghem**, Paul. *Le Preromantisme: Etudes d'Histoire Litteraire Europeenne. Vol I-III*. Paris: Sfelt, 1947.
322. **Van Tieghem**, Paul. *Le Romantisme Francais*. Paris: Presses Universitaires de France, 1972.
323. **Vapaavouri**, Anneli. “”Ei muuta keinoa kuin kenottelu” – Maria Jotuni”. *Sain roolin johon en mahdu. Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*. Nevala, Maria-Liisa, toim. Helsinki: Otava, 1989. 303-316.
324. **Virrakoski**, Pentti. *Suomen Historia Vol 1 -2*. Jyväskylä: Gummerus Kirjapaino OY, 2009.
325. **Walder**, Dennis. *Literature in the Modern World*. Oxford: Oxford University Press, 1990.

326. **Weintraub**, Karl. *The Value of the Individual: Self and Circumstance in Autobiography*. Chicago: University of Chicago Press, 1978.
327. **Wellek**, René; Warren, Austin. *Theory of Literature*. New York: Harcourt, Brace and Company, 1949.
328. **Williams**, Raymond. „The Metropolis and the Emergence of Modernism”. *Modernism/Postmodernism*. Brooker, Peter, ed. London, New York: Longman, 1992. 82-95.
329. **Winqvist**, Charles E., ed. *Encyclopedia of Postmodernism*. New York: Routledge, 2007.
330. **Winther**, Per; Lothe, Jacob and Skei H. Hans. *The Art of Brevity. Excursions in Short Fiction Theory and Analysis*. Columbia: University of South Carolina, 2011.
331. **Yuval-Davis**, Nira. „Women, Ethnicity, and Empowerment: Towards Transversal Politics”. *Gender and Nation*. Yuval-Davis, Nira. New York: SAGE, 1997. 116-133 pgs.

Паpидлитература кpиеву валодā:

332. **Андерсон**, Бенедикт. *Воображаемые сообщества. Размышления об истоках и распространении национализма*. Москва: Канон-Пресс-Ц, Кучково поле, 2001.
333. **Андерсон**, Перри. *Истоки постмодерна*. Москва: Территория будущего, 2011.
334. **Аристотель**. *Метафизика*. Москва, Ленинград: Государственное социально-экономическое издательство, 1934.
335. **Ауэрбах**, Эрих. *Мимесис*. Москва: Прогресс, 1976.
336. **Барт**, Ролан. „Смерть автора”. *Избранные работы. Семиотика. Поэтика*. Барт, Ролан. Москва: Прогресс, 1994. 384-392.
337. **Витгенштейн**, Людвиг. *Логико-философский трактат*. Москва: ОЛМА Медиа Групп, 2007.
338. **Гидденс**, Энтони. *Последствия современности*. Москва: Праксис, 2011.
339. **Декарт**, Рене. «Размышления о первой философии». *Собрание сочинений в двух томах. Том второй*. Декарт, Рене. Москва: Мысль, 1994. 1-663.

340. **Дильтей**, Вильгельм. *Введение в науки о духе*. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2000.
341. **Дильтей**, Вильгельм. *Собрание сочинений в 6 томах. Том 1*. Москва: Дом интеллектуальной книги, 2000. 271-395.
342. **Добренко**, Евгений. *Политэкономия соцреализма*. Москва: Новое литературное обозрение, 2007.
343. **Егер**, Оскар. *Всемирная история. Новейшая история (т.4)*.- Москва: АСТ, Полигон, 2002.
344. **Женетт**, Жерар. *Фигуры (т. 1, 2)*. Москва: Изд-во им. Сабашниковых, 1998.
345. **Жеребкина**, Ирина. *Введение в гендерные исследования. ч.1* Санкт-Петербург: Алетейя, 2001.
346. **Кант**, Иммануил. „Критика чистого разума” *Собрание сочинений в 6 томах. Т.3*. Кант, Иммануил. Москва: Мысль, 1963. 70- 695.
347. **Меркель**, Гарлиб. *Латыши, особливо в Ливонии в исход философского столетия. Дополнение к народоведению и человекознанию*. Москва: Университетская типография, 1870.
348. **Платон**. „Софист, или О сущем”. *Полное собрание сочинений в одном томе*. Платон. Москва: Альфа-книга, 2013. 182-228.
349. **Платон**. „Теэт, или О знании”. *Полное собрание сочинений в одном томе*. Платон. Москва: Альфа-книга, 2013. 129-182.
350. **Савкина**, Ирина. *«Пишу себя...» Автодокументальные женские тексты в русской литературе XIX века*. Tampere: University of Tampere, 2001.
351. **Соловьев**, Сергей Михайлович. *История России с древнейших времен*. – Москва: ЭКСМО, 2007.
352. **Тодоров**, Цветан. „Поэтика”. *Структурализм: за и против. Сборник статей*. Москва: Прогресс, 1975. 37-113.
353. **«Философский словарь»**
http://www.gumer.info/bogoslov_Buks/Philos/fil_dict/771.php (aplükots: 09.05.2015)
354. **Фуко**, Мишель. *Археология знания*. Санкт-Петербург: Гуманитарная Академия, 2004.

355. **Фуко**, Мишель. *История сексуальности. Т1*. Киев, Москва: Дух и литера, 1998.
356. **Хайдеггер**, Мартин. *Бытие и время*. Москва: Ad Marginem, 2007.
357. **Эткинд**, Александр. *Внутренняя колонизация. Имперский опыт России*. Москва: Новое литературное обозрение, 2013.

PIELIKUMI

Pielikums 1. Disertācijas aprobācija

Zinātniskās publikācijas

Disertācijas projekts ir aprobēts **12 zinātniskajos rakstos** laika posmā no 2011. līdz 2015. gadam.

1. **Semjonova M. (2015)** *Traumatic Corporeality in Sisko Istanmaki's Novel „Too Fat for Being a Butterfly” (1995) and Sofi Oksanen's „Stalin's Cows” (2002)*. From: Novikova, I., Kuharenoka, T; Orehovs, I. (eds). *Memory, Identity, Culture*. Riga: LU Akadēmiskais apgāds. 114-125.
2. **Semjonova M. (2015)** *Ķermeņa koncepts, tā nozīme un reprezentācija Somijas un Latvijas sieviešu prozā 1970-2001*. No: Kompratīvistikas almanahs. Zinātnisko rakstu krājums, Daugavpils: Saule [pieņemts publicēšanai, sagaidāmais publicēšanas laiks – 2015. gada aprīlis]
3. **Semjonova M. (2015)** *Robežu transformācijas koncepts Gundegas Repšes romānā „Sarkans” (1998)*. No: Kursīte J.; Radzobe S. (sast) Laipa. Zinātnisko rakstu krājums. – Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 110-123
4. **Semjonova M. (2015)** *Vizmas Belševicas triloģija „Bille”: jaunās sievietības un padomju „relīģijas” cīņa*. No: Kalniņa I. (red., sast.) *Latviešu literatūra un reliģija: zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 142-151
5. **Semjonova M. (2014)** *Jaunā simbolisma meklējumu iezīmes Annas Sakses romānā „Pret kalnu”: daži novērojumi*. No: Vecgrāvis V. (sast.) *Latviešu un cittautu literatūra: no romantisma līdz modernismam: zinātnisko rakstu krājums*. Rīga: Rigdava. 95-100
6. **Semjonova M. (2013)** *Autobiogrāfiskā „Es” konstruēšanas stratēģijas latviešu sieviešu modernajā prozā (Regīnas Ezeras teksta „Viss par sievieti un šis tas arī par vīrieti” (1976) pamatā)*. No: Hanovs, D.; Vērduņš, K.; Jansone,

I. (sast.) Dzimtes konstruēšana. Zinātnisko rakstu krājums. Rīga: LFMI, Avens un Partneri. 81-111

7. **Semjonova M. (2013)** *Minna Kanta, Aspazija un Jevdokija Rostopčina: jauns laikmets literatūrā*. Zinātniskā publikācija. München: GRIN Verlag. 227 lpp. Grāmatas elektroniskā versija: http://www.grin.com/search?searchstring=marija+semjonova&publication_type=ebook&source_type=document%2Cexternal_book%2Cexternal_document, ISSN 978-3-656-51650-7
8. **Semjonova M. (2012)** *Somu nacionālās mitoloģijas elementi kā miesiskuma performativitātes atspoguļojums Johannas Sinisalo romānā „Trollis jeb pirms saulrieta nav ļauts*. No: Pogodina S.; Vedela A. (sast.) *Littera scripta...* Jauno filologu rakstu krājums Nr 8. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds. 53-58
9. **Семенова М. (2012)** *Гипертекст в современной женской литературе Финляндии и Латвии как ключевой фактор художественного транснационализма*. Из: Белобратов А.В. (сост.) *Проблемы модерна и постмодерна (Выпуск II)*. Сборник научных статей. Санкт-Петербург: XXI Век. 116-123
10. **Семенова М. (2012)** *Современная женская литература как культурная провокация: транснациональный аспект*. Из: Acta Humanitarica, Universitas Saulensis T 14. Siauliai: Siauliai Universitetas. 192-203. ISSN 1822-7309
11. **Semjonova M. (2011)** *Genesis of Romanticism and Realism in Women's Prose and Drama Narratives: Intercultural Aspect*. In: Karnups V.P. (sast.) *Humanities and Social Sciences Latvia*. Vol. 19. Issue 1 (Summer-Autumn, 2011). Riga: University of Latvia Press. 129-143

12. **Семенова М (2011)** *Символический образ и роль женщины в литературе и визуальном искусстве: создание нового культурного пространства между Европой и Россией*. In: Novikova I. (ed) *Europe-Russia: Contexts, Discourses, Images*. Riga: LEVIRA. 312-327

Zinātniskās konferences:

Par disertācijas projektu ir nolasīti referāti **21 konferencē** laika periodā no 2011. gada līdz 2015. gadam

1.Rīga (Latvija) 29.09.-30.09.14 – „Changing Baltics. Cultures Within a Culture”, starptautiskā konference, nolasīts referāts „*Transcultural Spaces in Short Prose by Postmodern Latvian Woman Writers. Analysis of Inga Ābele’s Short Novel „Graffiti of Hebe”* („*Hēbes grafiti*) (1997).

2.Rīga (Latvija) 09.06.2014-21.06.2014 dalība vasaras skolā „Transnational and Intersectional Methodologies in Gender Studies” ar disertācijas projekta prezentāciju

3.Tallina (Igaunija) 30.05.14-01.06.14 dalība konferencē 6th Annual Lotman Conference „BIOGRAPHIA SUB SPECIE SEMIOTICAE” ar referātu „*Woman’s Body within the Autobiographical Spaces: Impact, Resistance or Agreement? The Case of Latvian Novel by Inga Abele “High Tide” (“Paisums”) (2008)*. **Tallina**

(Igaunija) 27.01.14- 01.02.14 Tallinas Universitāte, dalība starptautiskajā doktorantu ziemas skolā „Absence, Presence, Distance: Ways of Seeing the Past” ar disertācijas projekta prezentāciju

4. Tallina (Igaunija) 27.01.14- 01.02.14 Tallinas Universitāte, dalība starptautiskajā doktorantu ziemas skolā „Absence, Presence, Distance: Ways of Seeing the Past” ar disertācijas projekta prezentāciju

5.Rīga (Latvija) 22.11.13-23.11.13 Latvijas Universitāte dalība starptautiskajā konferencē „Mediji, dzimte un transformācija. Dzimtes identitātes veidošana” ar referātu „*Historical Genealogy of Women’s Image in Finnish Poster Art in 1939-1943. Gender Biases or Regularities?*”

6.Daugavpils (Latvija) 14.11.13.-16.11.13 Daugavpils Universitāte dalība I Starptautiskajā Komparatīvistikas kongresā „Cilvēks valodā, literatūrā, kultūrā” ar referātu „*Ķermeņa kocepts, tā nozīme un reprezentācija Somijas un Latvijas sieviešu prozā 1970-2001*”

- 7. Joensū** (Somija) 02.06.13-15.06.13 Austrumsomijas Universitāte un Mekrijervi pētniecības centrs dalība starptautiskajā stažēšanās seminārā „Translocal Methodologies in Gender Studies” ar disertācijas projekta prezentāciju un mērķi izstrādāt mācību līdzekļus dzimtes studiju metodoloģijas pētniecībā (dalības apliecinājums pielikumā)
- 8. Rīga** (Latvija) 2013.gada marts – dalība Latvijas Universitātes 71. Konferencē ar referātu *Jaunā simbolisma meklējumu iezīmes Annas Sakses romānā „Pret kalnu”:* *daži novērojumi*
- 9. Tartu** (Igaunija) 04.02.13-08.02.13 Tartu Universitāte dalība starptautiskajā stažēšanās programmā „Truth and Method: from Freedom to Values” (dalības apliecinājums pielikumā)
- 10. Rīga** (Latvija) 07.-08.12.12 Latvijas Universitātes konference „Latviešu literatūra un reliģija” **Marija Semjonova** *„Vizmas Belševicas trioloģijas „Bille”: jaunās sievietības un padomju „reliģijas” cīņa”*
- 11. Ļubļana** (Slovēnija) 15.11.12-19.11.12, Ļubļanas Universitāte „The Other” **Marija Semjonova** *„Two-Dimensional Women’s Body: the Concept of the Other in Women’s Postmodern Novel”*
- 12. Gdaņska** (Polija) 18.09.12-22.09.12, Gdaņskas Universitāte „Solidarity, Memory and Identity” **Marija Semjonova** *„The Concept of Historical Identity and Its Influence to the Genre in Women’s Postmodern Novel: the Case of Finnish Literary Experience”*
- 13. Helsinki** (Somija) 25.08.12-26.08.12, Helsinku Universitāte (HY) Helsinki Poetics Conference „Monster Poetry in the Age of Terror” **Marija Semjonova** *Johanna Sinisalo’s Novel „The Hill-Man or Before the Sunrise is not Allowed” and the Construct of Postmodern Monsterhood: a Short Insight*, konferences tēzes pielikumā
- 14. Sanktpēterburga** (Krievija) SPVU (СПБГУ) 28.03.12-30.03.12 **Мария Семенова** *Гипертекст в современной женской литературе Финляндии и Латвии как ключевой фактор художественного транснационализма*//Белобратов, А.В. (ред) Проблемы модерна и постмодерна (Выпуск II). – Санкт-Петербург: Издательство XXI Век, 2012. – 116-123 стр
- 15. Šauļi** (Lietuva) 22.03.12-23.03.12 Šauļu Universitāte Conference „The Region: Time, Space, People” **Мария Семенова** *Современная женская литература как культурная провокация: транснациональный аспект*

16. Tallina (Igaunija) Tallinas Universitāte 22.01.12-28.01.12, Ziemas skola „Gaze and Glance: Ways of Seeing in Culture” **Marija Semjonova** *Urban Space in Women's Literature or How Themes, Genres and Heroes Coexist and Formulate Postmodern Perspective of the Time-Space. The Case of Baltic Sea Region's Countries*, pieejams: <http://gaze-and-glance.edu.ee/winterschool/programme/student-seminars/abstracts/#marija-semjonova>

17. Rīga (Latvija) 02.12.11. Latvijas Universitātes konference „Latviešu literatūra un reliģija” **Marija Semjonova** „*Zentas Mauriņas eseju krājums „Sirds mozaīka”: starp literatūru un reliģiju*” (konferences programmas kopija pielikumā)

18. Rīga (Latvija) 10.11.11. Latvijas Universitātes konference „Littera Scripta...” **Marija Semjonova** *Somu nacionālās mitoloģijas elementi kā miesiskuma performativitātes atspoguļojums Johannas Sinisalo romānā „Trollis” („Pirms saulrieta nav atļauts”)* – raksts iesniegts publikācijā „Littera Scripta” krājuma 8. numurā

19. Tallina (Igaunija) Tallinas Univesitāte 03.12.11-04.12.11 dalība starptautiskajā doktorantu seminārā „Phenomenology of Memory”

20. Tallina (Igaunija) 22.07.11-29.07.11. Tallinas universitāte starptautiskā Vasaras skola “Fears: Poetics and Practices” **Marija Semjonova** *Visual Fears: Themes, Values and Prejudices* (Tallinas Universitātes apliecinājuma kopija pielikumā)

21. Sanktpēterburga (Krievija) 04.04.11-09.04.11 SPVU **Мария Семенова** *Значение автобиографического жанра в женской литературе Финляндии середины 19 века и 20-х годов 20-го века. Компаративный анализ*, pieejams: http://philarts.spbu.ru/konferences/xiv-mezdunarodnaja-nauchnaya-konferencija-studentov-filologov/tezisy_XIV_konf - 6 часть (Финноугристика), 33 стр

Zinātniskie projekti

2013./2014 akad.g. LU DzSC Erasmus Intensīvās programmas „Transnacionālās un Intersekcionālās Metodoloģijas Dzimtes Studijās” („Transnational and Intersectional Methodologies in Gender Studies”) koordinatore

2014/2015 akad. g. LU DzSC dalība Eiropas Savienības projektā „Collection of Gender Equality Policy Documents and Grey Literature in 10 EU Memberstates” („Dzimumu līdztiesības politikas dokumentu un pēlējās literatūras apkopojums 10 ES dalībvalstīs”)

Pielikums 2

Analizēto somu tekstu īsā sinopse

1. L. Onerva „Mirdja” (1908)

Romāna centrā ir kādas jaunās mākslinieces dzīves gaitu aprakstīšana. Mirdja ir pilsētas māksliniece un literāte, kura meklē sava talanta izpausmes katrā nākamajā solī vai dzīves pavērsienā. Romāna kulminācijas punkts saistās ar mīlestības trījstūra izveidošanu starp Mirdju, viņas vīru un jauno mākslinieku. Katrā no tēliem ir atpazīstama pašas rakstnieces mākslinieciskās karjeras sākums un zibenīga iesaistīšanās literatūras aprindās pēc laulībām ar universitātes pasniedzēju. Mirdjas patības atklāsmē sākas ar momentu, kad varone saprot, ka mākslas dēļ labprāt ir spējīga aizmirst par sieviešu tradicionālajām, bioloģiskajām lomām – mātes un sievas lomu. Nespējot rast līdzsvaru starp dzīves aicinājumu un sociālām „gaidām” par sieviešu rīcību, romāna finālā Mirdja sajūk prātā. Romānu raksturo nevērība pret naratīva gaitu, tas tiek pielīdzināts džoisiskajam apziņas plūsmas stāstījumam, kad ikviens nākamais varoņa pārdzīvotais iespaids vai ideja var noteikt vēstījuma pavērsieni.

2. Marijas Jotuni stāstu krājums „Meitene rožu dārzā” (1927), stāsti „Laimīgā Helēna”, „Laime”, „Vladimira līgava”, „Meitene un siena plāvējs”, „Helīna”

Laimīgā Helēna

Īsstāsts vēsta par kādu jauno meiteni Helēnu, kura tuvākajā laikā cer iziet pie turīgā vīra. Tas ir mātai sūtīto vēstuļu galvenais temats, kritikas un pārdomu objekts. Kad laimīgais brīdis ir pagājis garām, stāstā tiek mainīts arī vēstuļu raksturs: tie vēsta par jaunās sadzīves vissīkākajām detaļām, kuros Helēna saskata arī patieso sievietes laimi. Māsu vēstules, savukārt, rāda jēdzienisko pretmetu un stāsta par Helēnai nepazīstamo, sievietes tradicionālajai izpratnei naidīgo, telpu un attiecībām. Stāsta finālā māsa nonāk pie secinājuma, ka viņas tieksme pie laulībām ir bijusi aplama.

Laime

Stāsts turpina „Laimīgās Helēnas” iesākto laulību un to institucionalizācijas procesu aprakstīšanu. Stāsta atšķirību veido tā vēstījuma specifika – neviens no sieviešu

raksturiem netiek skaidrots tieši: stāstā tiek apzināta sieviešu „laimes” būtība kā tāda. Līdzīgi „Laimīgās Helēnas” gadījumam tā priekšnosacītīir saistīta ar sievietes piekrišanu laulībām.

Vladimira līgava

Stāsts koncentrējās uz kādas muižas sulaiņa Vladimira dzīves pēdējo dienu atspoguļojumam. Nespējot rast mīlestību un pienācīgo sievu, Vladimirs izvēlas „sievišķīgo” likteņa risinājumu un pēc sava prāta aiziet bojā pakāroties vienā no saimnieciskajām telpām. Stāsta īpašību veido tas, ka Vladimira mūža tieksmi apraksta kāda anonīmā kalpone, kura arī pēc sulaiņa nāves atzīstas viņam patiesā mīlestībā arī ar viņa dzīvesstāsta izklāstu.

Meitene un siena plāvējs

Stāsts atklāj kādas lauku meitenes mīlestības stāstu pret vasaras strādnieku – anonīmo siena plāvēju. Būtiķu līniju stāstā veido kritiskās attieksmes pret maskulīno pasaules skaidrojumu paušana pēc plāvēja došanās prom uz pilsētu. Arī pēc šķiršanās meitene turpina sapņot par iespējamo ”sieviešu” laimi.

Helīna

Jēdzieniski visvairāk saistīts stāsts ar krājuma pirmo darbu – „Laimīgā Helēna”, jo veidots kā turpinājums stāstam par sievietes Helēnas (šeit – Helīnas) dzīvi u sadzīvi pēc laulībām. Atšķirībā no pirmā stāsta šeit sastopamies ar atklāto un aso kritiku par sieviešu publiskā tēla veidošanu ar laulību institūciju starpniecību. Jaunās sievietes un sievas tēls stāstā ir veidots kā pretmets valdošajiem uzskatiem par sievietes lomu un iespējām sabiedrībā, kādēļ tika vērtēts laikmetīgajā literatūras procesā vai nu neitrāli, vai negatīvi. Stāstā tiek saglabāta vēstuļu sarakstes forma, kuru uztur laulātā Helīna un viņas māsa.

3. Maila Talvio „Dūraiņi un puķes” (1947)

Teksts pieder pie autores definētā – atmiņu skiķu – žanra un stāsta par mazās meitenes Marijas (Maila – viena no somu val. bērnu un sarunvalodas formām) dzīves gaitām no agrās bērņības līdz pirmajiem skolas gadiem. Dzīves gaitā meitene sastopas gan ar XX gs. sākuma Somijas reālījām – piem., tēva atmiņām par pirms neatkarības gadiem un Lielķeizaristes pagātni, gan veido priekšstatus par nesen piedzīvotiem vēsturiskiem

pagrieziena punktiem – piem., Ziemeļu kara sekas. Kaut arī vēstījums ir šķietami veidots naivajām bērna acīm, ikvienā no vērtējumiem ir iespējams atpazīt kādu ļoti būtisku un bieži sāpīgu kontekstuālu niansi Somijas vēsturē vai rakstniecei tuvajā laikmetā. Viņas vēstījums rāda plaisu no agrāk tapušiem idilliskiem sieviešu tekstiem par to, kādai sieviešu identitātei ir jābūt, un sāka rakstīt par to, kāda tā patiesībā varētu kļūt ārpus stereotipu ievērošanas.

4. Sallija Salminena „Kājas zemes dubļos” (1961)

Somijas zviedrietes Sallijas Salminenas romāns vēsta par rakstniecei laikmetīgo situāciju kādā no Somijas ciematiem zviedrvalodīgajās Ālandu salās. Romānā Salminena skar individuāli piedzīvoto etnisko nošķiršanu no faktiskās dzimtenes un tās sekas. Situācija tiek vērota turīgas saimnieces Edlas acīm. Sieviete nesēn ir zaudējusi vīru (domājams, Ziemeļu kara laikā, taču tas netiek saukts skaļi tekstā) un cenšas izveidot dzīvi etniskās minoritātes grupā. Kādu dienu sievietei šķiet, ka tā ir atradusi visas dzīves mīlestību – kaimiņzemnieku Juhas tēlā – taču jaunekli vada merkantīlisms un drīz neslēgtā „sociālā vienošanās” izjūk. Romāna atšķirīgo līniju veido tas, ka Salminena viena no pirmajām ir pievērsusies etnisko minoritāšu ikdienas tēlojumiem, būdama pati šīs kopienas pārstāve. Iesākto mēģinājumu turpinās Sisko Istanmeki romānā „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (1995).

5. Roza Liksoma stāstu krājums „Tukšā ceļa paradīzes” (1984)

Krājumu veido trīs nodaļas – „Dzimtā zeme”, „Ārzesmes” un „Fiziskā kultūra”. Nodaļās iekļautie stāstus ir jēdzieniski grūti nodalīt vienu no otra – tie drīzāk ir kādas sievietes atmiņu, pieredžu un attieksmju pret Somijas XX gs. astoņdesmito gadu sabiedrību tekstuāli „uzplaiksnījumi”. Stāsti pārsvarā norisinās urbānajā telpā, to varoņi biežāk pārstāv sociāli mazāk aizsargātās grupas – piem., prostitūtas vai emigrantus. Liksomas krājuma vadmotīvs ir pamanīt sociālajā apziņā neeksistējošās grupas un pierādīt, ka tām ir līdzvērtīga loma astoņdesmito gadu somu sabiedrības veidošanā. Atšķirību sastāda autores uzmanība pret valodu un tās padarīšana par papildus apliecinājumu sabiedrības etniskajai, klašu un dzimšu sašķeltībai. Liksoma ir spējusi parādīt, ka gramatiski neeksistējošās dzimtes vietā (somu valodas normatīvajā gramatikā dzimtes kategoriju aizvieto vietniekvārda „hän” (viņš/viņa) lietojums) ir

iespējams norādīt uz personas nepiederību nevienai no dzimšu kategorijām. To autore ir panākusi ar īsformu un sarunvalodu atdarinošo formu lietojumu.

6.Sisko Istanmeki „Pārāk resna, lai būtu taurenītis” (1995)

Šo darbu ir iespējams dēvēt par pirmo apzināto mēģinājumu satuvināt feministiskās literatūras kritikas idejas par sieviešu ķermeņa performativitāti (piem., Džūditas Batleres koncepcijā) un autores piedzīvoto vēsturisko pieredzi. Romāns vēsta par nelielās pilsētas iemītnieces – Kaisu – dzīves līnijām uzreiz pēc vidusskolas absolvēšanas. Varone pēc mātes nāves ir atbraukusi uz ciematu Rūtinoja, lai pildīt nelielā pārtikas veikala pārdevējas pienākumus. Veikala īpašnieks – Erns – pamana Kaisu nevien viņas čakluma, bet arī fiziskās „citādības” dēļ. Kaisu ir pārāk „liela” sieviešu augumam, kādēļ romāna gaitā vairākas reizes tiek pielīdzināta vīriešu kārtas pārstāvjiem gan fiziskajā, gan psiholoģiskajā ziņā. Pēc kāda laika varoņi apprecās. Savas fiziskas īpašības dēļ Kaisu zaudē bērnu un saprot, ka nekad nevarēs kļūt par māti. Pēc šī notikuma varone pakāpeniski gatavojās pamest lauku veikalu, līdz kāmēr vienā dienā paziņa no Helsinkiem piedāvā viņai pārcelties uz dzīvi pilsētā un turpināt pildīt pārdevējas pienākumus lielākajā veikalā. Kaisu piekrīt un pamet Rūtinoju uz vairāk kā 10 gadiem. Kādu dienu Erns un Kaisu satiekas, taču saprot, ka pagātnes ilūzija vairs nevar būt atgūstama. Romānu šķir no pārējiem darbiem tā izteikta ironija par sieviešu fiziskā izskata normām un normativizāciju kā arī iepriekš neskartas tēmas - somu masveida emigrāciju uz kaimiņu Zviedriju pēc vilšanās Otrā pasaules kara rezultātos un smagās ekonomiskās situācijas valstī. Šī vēsturiskā pieredze (notikumi skar XX gs. piecdesmito gadu sākumu un vidus) kļūst par papildu mehānismu Kaisu lēmumam meklēt identitātes izpausmes ārpus „sieviešu” telpas – slēgtās un mazās Rūtinojas.

Pielikums 3.

Marijas Jotuni stāsta „Meitene un siena pļāvējs” (Tyttö ja viikatemies) teksta izvietošanas paraugs.

